

HISTORICKÁ DEMOGRAFIE

18

**SOCIOLOGICKÝ ÚSTAV AV ČR
PRAHA 1994**

Řídí redakční kolektiv:
RNDr. Ludmila Fialová, PhDr. Pavla Horská (vedoucí),
doc. PhDr. Eduard Maur

ISSN 0323-0937

© Komise pro historickou a sociální demografii, Praha 1994

Úvodem

Sedmnáctý svazek zpráv Komise pro historickou a sociální demografii při Sociologickém ústavu Akademie věd České republiky se člení na pět oddílů. V první části je publikována edice jednoho z nejstarších pramenů k dějinám obyvatelstva Čech, tzv. solného seznamu z roku 1702. Následují stati, kam byly zařazeny výsledky excerpcí církevních matrik středočeských obcí Kouřim a Vráž, rekonstrukce vývoje obyvatelstva Moravy a úhrnu českých zemí v 17. a 18. století a příspěvek k vývoji sňatečnosti v obci Zubrnice v severních Čechách. Sborník obsahuje dále oddíl Rozhledy, bibliografii české historické demografie za roky 1990-1993 a zprávy o literatuře.

Veškeré připomínky, náměty a příspěvky pro další čísla sborníku zasílejte na adresu: *Komise pro historickou a sociální demografii, Sociologický ústav AV ČR, Jilská 1, 110 00 Praha 1.*

Introduction

The 17th volume of the reports of the Commission for the Historical and Social Demography with the Institute of Sociology of the Czech Academy of Sciences is composed of five parts. The first part brings the edition of one of the oldest sources regarding the history of Bohemia's population, the "salt register" from 1702. The parts, into which the results of the excerption from the parish registers of the Central Bohemian communities Kouřim and Vráž, the attempts of reconstruction of the population development in Moravia and Bohemia in the 17th and 18th centuries and a contribution to the development of nuptiality in the village Zubrnice in North Bohemia were included, follow. The reports also include the part Review, bibliography of the Czech historical demography between 1990 and 1993 and reports on professional literature.

All remarks, comments and contributions for further issues of the reports are to be sent to the address: *Komise pro historickou a sociální demografii, Sociologický ústav AV ČR, Jilská 1, 110 00 Praha 1.*

Eduard Maur - Dagmar Pířová

SČÍTÁNÍ KONZUMENTŮ SOLI V ČECHÁCH ROKU 1702

Edice pramene

Úvod

Prvé úřední sčítání obyvatelstva Čech bylo provedeno roku 1702, a to v souvislosti s postupným prosazováním solního monopolu tehdejšího státu. Již roku 1914 upozornil na výsledky tohoto sčítání jako na důležitý pramen pro historickou demografii Čech Josef Pekař¹ a od té doby se pramenem zabývala řada historiků. Přesto jeho využití není dosud zcela uspokojivé, mj. proto, že dosud nebyla publikována úplná edice číselných dat vzešlých ze sčítání a že dosud nebyla provedena dostatečná vnitřní kritika těchto údajů.

Jde přitom o pramen prvořadého významu, a to hned z několika důvodů. Soupis nám především dává přehled o rozdělení Čech na kraje a panství na počátku 18. století, před prvou velkou reformou krajské správy. Informuje nás o lidnatosti jednotlivých krajů, panství a všech větších městských obcí a tím i o rozdílech v lidnatosti jednotlivých oblastí Čech, tak jak se tyto rozdíly vyvinuly v souvislosti s ekonomickou rajonizací země. Navíc nám poskytuje velmi dobrý obraz rozmístění židovského obyvatelstva v zemi, a to právě v době, kdy se Židé ve stále větší míře usazovali pod ochranou vrchností v českých poddanských městech, městečkách i na vesnici.

¹ J. Pekař, Prvé sčítání obyvatelstva v Čechách. *Český časopis historický* 20, 1914, s. 330-334.

Josef Pekař se k "solnímu seznamu", jak pramen bývá v literatuře nazýván, dostal v souvislosti se svým studiem českých katastrů. Znal však pouze celozemské sumáře s údaji pro jednotlivé kraje. Tyto údaje publikoval. Nebylo mu však zcela jasno, jak pramen vznikl, a také Pekařovo vrocení pramene do roku 1705 bylo nepřesné. Pekařova zásluha spočívala především v tom, že na pramen upozornil. Přesto trvalo značně dlouho, než naše historiografie začala prameni věnovat systematictější pozornost. Po léta totiž zůstávala jen u diskusí o správnosti Pekařových interpolací a odhadů, jimiž se autor snažil z neúplných dat sumáře dospět k celkovému počtu obyvatel Čech, případně Prahy.² Navrhované korektury přitom nevycházely z hlubšího pramenného studia, ale měly více méně spekulativní charakter.

O značný krok vpřed postoupil roku 1955 Otto Placht, když publikoval z českokrumlovskeho patrimoniálního archivu sumář pro Bechyňsko, uvádějící počty obyvatelstva nad 10 let u jednotlivých panství, královských měst a některých měst poddanských, pokud podávala vlastní přiznání. Zároveň se mu podařilo opravit Pekařovu nepřesnou dataci vzniku soupisu z roku 1705 na 1702. Zmíněný sumář pak Placht znovu přetiskl roku 1957 ve své knize o lidnatosti Čech v 16.-18. století. Doplnil jej přitom dalšími dílčími údaji z Bechyňska a Prácheňska, které na rozdíl od údajů krajského a celozemského sumáře uváděly i děti do 10 let. To mu také umožnilo zpřesnit výpočty podílu této nevidované složky obyvatelstva, provedené v celozemském měřítku. O. Placht tohoto koeficientu využil i pro odhady lidnatosti Čech vycházející ze zповědních seznamů pražské arcidiecéze, vydaných v letech 1918-1938 J. V. Šimákem, neboť i ony pomějí dětskou složku populace.³

Úsilí starších autorů o vytěžení solního seznamu z roku 1702 pro účely historické demografie završil dvěma přínosnými studii František Gabriel.⁴ Ve stati *Lidnatost Čech na počátku 18. století* z roku 1967 objasnil

² V. Davídek, Statistické příspěvky o osídlení a zalidnění České země v 17. a 18. století. *Demografie* 7, 1967, s. 142-143. A. Boháč, Obyvatelstvo v Československé republice. In: *Československá vlastivěda*, řada II, Národopis, Praha 1936, s. 9.

³ O. Placht, Lidnatost některých míst a panství v bechyňském kraji v r. 1702. *Časopis Společnosti přátel starožitností* 63, 1955, s. 59-61. Týž, *Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16.-18. století*. Praha 1957, s. 304-310. J. V. Šimák (ed.), *Zповědní seznamy arcidiecéze pražské z r. 1671-1725*. Sv. I-III 3, Praha 1918-1938.

⁴ F. Gabriel, Lidnatost Čech na počátku 18. století. *Demografie* 9, 1967, s. 241-249, 343-348.

na základě archivního výzkumu příčiny vzniku pramene a způsob, jakým byl vyhotoven, pokusil se o kritiku jeho údajů a zhodnotil rovněž starší snahy o jeho využití. Navíc se mu podařilo objevit úplný soubor všech krajských sumářů, přinášející údaje o počtu křesťanů a židů starších 10 let na jednotlivých panstvích, v jednotlivých královských městech a v některých městech poddanských. Z něho pak vyšel při sestavení několika tabulek uvádějících počty obyvatel starších 10 let a odhady všeho obyvatelstva v královských městech. Ty se mu pak také staly východiskem pro další výpočty a odhady, ve kterých přihlédl i k jiným pramenům a soustředil se hlavně na hustotu obyvatelstva roku 1702 v jednotlivých krajích, na velikostní strukturu panství a na změny v zalidnění Čech v letech 1702-1798. Část krajských sumářů současně publikoval.⁵ Jsou to sumáře pro Loketsko, Plzeňsko, Podbrdsko, Prácheňsko, Rakovnicko a Žatecko. V nedávné době se k soupisu vrátil Gustav Hofmann při odhadu lidnatosti Čech na počátku 18. století, ovšem už bez jeho hlubšího rozboru.⁶

Dosavadní zpřístupnění pramene je neuspokojivé. V Plachtově přetisku bechyňského sumáře jsou ponechána původní místní jména bez přesného určení lokality, přičemž mnohdy jsou tato jména značně zkomolena (Česká Kamenice = správně Kamenice nad Lipou, Tachovice = Hrachovice, Dražinec = Dražič, Lazovice = Vlášence, Adersdorf = Adamov, Umbovice = Omlenička, Kunov = Kunžak, Plechovice, Žďár = Pluhův Žďár, Telč = Žireč, Lhenice = Olešnice aj.), což využití pramene značně ztěžuje. Gabrielova edice západočeských krajských sumářů je mnohem pečlivější, v číslech téměř nenajdeme tiskové chyby. Vadí však, že Gabriel porušil původní strukturu pramene. Jednotlivá panství seřadil v rámci kraje abecedně, a to podle dnešních názvů jejich administrativních center, aniž by však připojil přesnou topografickou identifikaci jednotlivých lokalit. To dělá potíže zejména u drobných panství nebo jednotlivých svobodných dvorů, jež lze obtížně identifikovat. Navíc některá panství identifikoval mylně (Cimkovice = Žinkovy, Deštnice = Dmoušice, Vlachovo Březí = Malá Chmelná, Křič = Chřič, Dlažim = Loučeň, Mirošov = Úšava, Přeštice = Přichovice, Trnovice = Těnovice, Drahenice = Drahonice, Ronov = Rohanov, Potvorov = Patokryje, Černice =

⁵ F. Gabriel, Poměry v obchodu se solí na území západních Čech v 16.-18. století. *Minulostí Západočeského kraje* 4, 1966, s. 142-148.

⁶ G. Hofmann, Populace Čech na sklonku 17. století. *Sborník archivních prací* 40, 1991, s. 417-446.

Černoc, Holetice = Holedeč, Pšany = Blšany, Radnice = Radonice, Telcov = Teleč, Německé Zlatníky = Slatinice aj.) nebo bez rozlišujících přívlasků, což ovšem při abecedním řazení lokalit působí další potíže. Většina krajských sumářů přitom dodnes zůstala nevydána, což spolu se zmíněnými nedostatky obou edic dalo podnět k přípravě nové edice, úplně a navíc doplněné topografickou identifikací jednotlivých lokalit.

První, pracovní verzi edice dosud nevydaných krajských sumářů připravila Dagmar Pišová (včetně převodu části místních jmen do dnešní podoby). Revizi této první verze edice i starší edice Gabrielovy, zejména z hlediska správného určení jednotlivých lokalit, a doplnění lokalit dosud neurčených provedl Eduard Maur, který rovněž připojil identifikační čísla jednotlivých míst, poznámky a korigované součty. Je též autorem úvodního slova.

Důvodem, pro který bylo sčítání obyvatelstva roku 1702 nařízeno, byl nově prosazovaný solní monopol státu. Bližší okolnosti vzniku pramene byly důkladně objasněny F. Gabrielem, a proto se stačí omezit jen na základní fakta. Původním záměrem vídeňské vlády bylo předepsat obyvatelstvu v Čechách povinný odběr 100 000 beček gmundenské soli po 9 zlatých za bečku. Po vyjednávání se stavy, které probíhalo v letech 1696-1701, však došlo ke změně původního záměru v tom smyslu, že se stavy zavází odebrat od roku 1702 po dobu 15 let zmíněné množství soli v ceně pouhých 5 zl. za bečku, avšak s tím, že císařská pokladna bude odškodněna zvláštní přímou daní, tzv. solní přírážkou. Měl ji platit každý obyvatel země, bez ohledu na to, jakého původu byla sůl, kterou kupoval. Celkový výnos této daně - jakési obdoba nenáviděné francouzské *gabelle* - měl dosáhnout výše 400 000 zl.

Ke zpracování rozdělovníku soli i daně byla císařem jmenována roku 1701 zvláštní solní komise, jejíž duší se záhy stal vynikající úředník české komory Jan Kryštof Bořek,⁷ důsledný merkantilista. Ten v komisi prosadil, že sůl neměla být rozdělována, jak se původně plánovalo, na jednotlivá panství podle berní osedlosti, ale podle počtu obyvatel. Byl také autorem důkladného dotazníku, zaslaného vrchnostem 21. února 1702, o který se repartice měla opírat. Dotazník se ptal na řadu cenných dat ekonomického

charakteru, např. na počty řemeslníků se zvlášť vysokou spotřebou soli, na počty dobytka aj. Protože však vrchnosti vyplňování takového dotazníku sabotovaly, byly jeho údaje 15. března 1702 místodržícími redukovány.

Sčítací akce byla ukončena v první polovině října 1702 a na jejím základě byl bezprostředně poté proveden rozpis odběru soli i daně na jednotlivá panství a zaslán krajským hejtmanům. Při vybírání daně a odběru soli však vznikly takové zmatky, že od 1. ledna 1703 se obchod se solí znovu vrátil k původnímu způsobu. Získané číselné údaje však neztratily svůj význam, ale posloužily úřadům po definitivním zavedení císařského solního monopolu roku 1706 jako podklad k rozdělování předepsané kvóty pro odběr císařské soli na jednotlivá panství, která její prodej zprostředkovala, a byly používány k tomuto účelu až do počátku čtyřicátých let 18. století.

Původní vyplněné dotazníky z roku 1702 se nedochovaly. Výjimku tvoří několik příznání z východních Čech, kde si vlastníci stěžovali na chybu v rozpisu soli či přírážky.⁸ Dochovaly se však opisy sčítacího materiálu, které si pořídil roku 1705 a po něm Jan Kryštof Bořek pro svá *Collectanea*, rozsáhlou sbírku úředního materiálu k nejrůznějším problémům, vyhotovenou ve třech řadách.⁹ J. Kr. Bořek se totiž záhy vypracoval do funkce přednosta úřadu deputovaných, a tím i administrátora solního obchodu v Čechách a z této funkce sám prováděl v letech 1705-1706 propočty kvót povinného odběru soli v souvislosti s chystaným zavedením císařského solního monopolu. Jako základ k tomu použil soupis z roku 1702. Druhotné použití soupisu pak zmátlo Pekaře i další historiky při dataci pramene a teprve Otto Placht uvedl nesprávné tvrzení na pravou míru.

Nejcennější součástí Bořkova materiálu jsou sumáře počtů obyvatel starších 10 let pro jednotlivé kraje, zvlášť křesťanů a židů. Zachycují stav na jednotlivých panstvích a statcích včetně svobodných a lenních dvorů, dále v královských městech a v některých městech poddanských, totiž v těch, která provozovala solní obchod samostatně.¹⁰ Rozpis na jednotlivé vsi

⁸ SÚA Praha, NM S 6/23.

⁹ Blíže viz V. Urfus, práce cit. v pozn. 7.

¹⁰ SÚA Praha, Bořkova sbírka, 2. řada, sv. VII, f. (nové): Slánsko 7-9, Litoměřicko 11-13, Prácheňsko 15-18, Bechyňsko 19-22, Žatecko 23-26', Boleslavsko 27-29, Chrudimsko 31-32, Podbrdsko 33-34', Rakovnicko 35-35', Vltavsko 37-37', Pražská města 39-39', Loketský 41-41', Čáslavsko 43-45, Hradecko 47-50, Plzeňsko 51-55, Kouřimsko 57-59. Každý sumář je nadepsán *Repartition über die in dem Schlaner (Prachiner utd.) Kray*

⁷ K jeho osobě viz V. Urfus, Český merkantilista Jan Kryštof Bořek a jeho sbírka. *Časopis Národního muzea* 140, 1971, č. 2, s. 71-83. Týž, Český státoprávní patriotismus v první polovině 18. století a jeho nacionální rysy: merkantilista J. K. Bořek a strahovský opat Marian Hermann. In: *Bohuslav Balbín a kultura jeho doby v Čechách*. Praha 1992, s. 70-77.

v rámci panství již proveden není. Sumáře jsou zařazeny do VII. svazku 2. řady Bořkovy sbírky. Spolu s nimi zde nalezneme i tabulku s údaji o počtu křesťanů a židů do 10 let a nad 10 let v královských a věnných městech¹¹ a pracovní celozemský sumář obyvatel nad 10 let po krajích s údaji o repartici soli.¹² Jiné dva celozemské sumáře, zařazené do jiných svazků Bořkových *Collectanei*, publikoval J. Pekař.¹³ Ve fondech bývalého místodržitelství najdeme, jak již bylo řečeno, některá původní přiznání z východních Čech¹⁴ a z krumlovského patrimoniálního archivu známe v Plachtově edici další exemplář sumáře Bechyňského kraje a navíc údaje pro některé jihočeské lokality, obsahující i počty dětí do 10 let. Nelze vyloučit, že v jiných archivech bude ještě objeven analogický materiál z dalších krajů.

Dílčích údajů o počtu dětí do 10 let se pokusil využít O. Placht pro odhad koeficientu, jímž by bylo možno dojít k celkovému počtu obyvatel v zemi, neboť v celozemském měřítku měl k dispozici jen údaje o osobách starších 10 let. Dnes však známe celkový počet osob, jež byly napočteny v zemi, i podíl dětí v populaci z hlášení solní komise místodržícím z 12. října 1702, které se podařilo najít F. Gabrielovi. Údaje hlášení naznačují, že Plachtův odhad dětské složky byl nízký. Lze to vyložit nebývale velkým podílem městského obyvatelstva v jím zkoumaném vzorku.

Podle solní komise bylo roku 1702 v zemi (bez Chebska a Kladska) 1 099 477 osob křesťanského a židovského vyznání starších 10 let a 465 662 dětí. To znamená, že dětská složka činila v rámci celkového počtu 1 565 109 obyvatel 29,75 %, zatímco na jihočeských panstvích zkoumaných Plachtem to bylo jen 28 %.¹⁵ Tím jsou Plachtovy odhady antikvovány. Prameny, které Placht otiskl, nám však mohou dobře posloužit k vnitřní kritice krajských sumářů. Již F. Gabriel a vlastně již J. Kr. Bořek¹⁶ si byli vědomi jejich nedostatků, avšak míru chyb F. Gabriel po mém soudu

al3 Juden.

¹¹ Tamtéž, f. 3-3'. V originálu chybí Rokycany a Domažlice. Doplněné údaje publikoval F. Gabriel, *Lidnatost*, s. 247. Není přitom vždy jasné, odkud své opravy čerpá.

¹² Tamtéž, f. 5.

¹³ Ke kritice jejich dat viz F. Gabriel, *Lidnatost*, s. 245. VII. svazek Bořkovy sbírky obsahuje k naší problematice ještě dvorský dekret z 19. 4. 1706 (f.1-2). Kromě toho v něm jsou zařazeny i tištěné seznamy všech panství v Čechách a jejich majitelů, jichž jsme rovněž užili při identifikaci jednotlivých názvů panství v solním seznamu.

¹⁴ SÚA Praha, NM S 6 23.

¹⁵ Resp. 28,5, opravíme-li drobnou chybu v součtu. O. Placht, *Lidnatost*, s. 308.

¹⁶ F. Gabriel, *Lidnatost*, s. 244-245.

poněkud podcenil. To má své důsledky i pro jeho celkový odhad počtu obyvatel země, který je, zdá se, příliš nízký.

Chceme-li využít krajských sumářů pro odhad lidnatosti jednotlivých panství, krajů i celé země, případně pro získání přehledu o rozložení židovské populace v zemi, musíme si uvědomit, že mají následující nedostatky:

1. Součty uváděné v sumáři jsou nepřesné. Někdy ovšem může být součet správný a chyba vznikla mylným přepisem dílčího údaje. Určit jednoznačně původ chyby většinou nejde.¹⁷

2. V sumářích nejsou zachycena všechna existující panství, je však velmi obtížné přesně zachytit chybějící položky. Je totiž velmi pravděpodobné, že počty obyvatel z některých panství byly zahrnuty do počtu obyvatel jiného panství téže vrchnosti, zejména pokud se nacházelo v témže kraji (např. Úbočí do Kynžvartu, obojí patřilo Metternichům). Některá panství také mohou být omylem uvedena pod jménem dalšího panství, jež se tu opakuje ještě jednou, a některá byla zřejmě opomenuta.

Velmi často jsou vynechávány drobné statky o jedné až dvou vsích, zejména pokud patřily církevním institucím sídlícím ve vzdáleném městě, zvláště v Praze. Ještě častěji jsou vynechávány svobodné dvory, kterých je evidována asi polovina existujícího stavu. Z hlediska počtu obyvatelstva celé země jde o víceméně zanedbatelné položky, avšak v některých oblastech, kde byla takováto držba půdy více rozšířena (např. v Pošumaví), tím mohou být poněkud zkresleny krajské počty obyvatelstva.

Větších panství, která nejsou seznamem výslovně jmenována, není mnoho. Ve Vltavsku marně hledáme statek Kňovice (5 vsí), Vrchotovy Janovice (4 vsí), v Boleslavsku Bezděz (5 vsí), v Bechyňsku Vlčkovice (7 vsí) a snad i vesnice českokrumlovských klarisek (26 vsí), v Hradecku Hostinné (14 vsí - zřejmě zahrnuto pod panství Vrchlabí, patřící téže vrchnosti) a Maršov (8 vsí), v Plzeňsku Kanice (4 vsí), Mostek (6 vsí), Ostrov (6 vsí), Podolí (3 vsí), v Kouřimsku Bílkovice (3 vsí), v Loketsku Kaceřov (3 vsí), Krásnou Lípu (3 vsí), Nejdek (15 vsí), Protivec (7 vsí), v Prácheňsku Nemilkov (3 vsí), Zbenice (6 vsí), ve Slánsku Břevnov (4 vsí), statky nejvyššího purkrabství (25 vsí). V některých případech snad byl statek započten do sousedního panství téže vrchnosti (např. Vrchotovy Janovice

¹⁷ Příklady uvádí F. Gabriel, c.d., s.244.

k Voticím), jindy jde spíše o nedopatření. Na vynechaná území připadá sotva více než 1 procento obyvatel země.

3. Některá panství jsou uvedena dvakrát, a to jak v rámci téhož kraje, tak i v různých krajích. Březiněves je uvedena ve Slánsku a Kouřimsku, Krupá v Chrudimsku a Čáslavsku, Zlaté Hory v Kouřimsku a Prácheňsku, Hlubočepy ve Slánsku a u pražských měst, městys Bezdržice dvakrát v Plzeňsku, Český Heršlák, Mostky a Dírná se Zálším dvakrát v rámci Bechyňska, Třebřichy dvakrát v Chrudimsku, Chvaly v Kouřimsku a u pražských měst, kutnohorské vsi v Orlických horách v Hradecku a Čáslavsku, Studnice dvakrát v Hradecku. Rovněž panství Příchovice v Plzeňsku je uvedeno dvakrát, přičemž jednou jsou v počtu jeho obyvatel zahrnuti i obyvatelé města Přeštic, podruhé nikoliv. Důvodem zdvojení zápisů byla nejen nepozornost sestavovatele nebo opisovače, ale i pohyb krajské hranice, dále snaha uvádět více panství téže vrchnosti pohromadě. Nelze ale ani vyloučit možnost, že někdy jde o dva díly téhož panství, jak je tomu zcela jistě např. u Dolních Hrachovic nebo Křtěnovic v Bechyňsku. Dvojitý výskyt panství téhož jména, ale s naprosto různými početními údaji, lze vysvětlit buď tak, že v jednom případě opisovač zaměnil název panství za název jiného statku, který pak v seznamu chybí, nebo tak, že původní nízké příznání bylo vráceno k opravě, jak to u některých panství máme výslovně doloženo, a po jejím provedení bylo panství znovu zapsáno do seznamu, nebyl však vypuštěn údaj původní. Např. statek Dírná a Zálší v Bechyňsku je uveden dvakrát, přičemž jednou má 811 křesťanů nad 10 let, podruhé 673 křesťanů a 100 židů. Zdá se, že v prvním případě nebyli rozlišeni křesťané a židé, a proto byl soupis panství vrácen k přepracování, opomenutím však nebyl první údaj vyřazen z krajského sumáře.

4. U měst jsou velmi často zahrnuty do počtu obyvatel i městské vsi, aniž by to bylo vždy výslovně uvedeno (např. Písek nebo Kašperské Hory).

5. Část poddanských měst podávala vlastní příznání, část nikoliv. Nelze přitom vyloučit, že v udaném počtu obyvatel příslušného panství je takovéto autonomní město uvedeno znovu, jak jsme si to ukázali v případě Přeštic, nebo že v počtu obyvatel panství naopak chybějí obyvatelé města, které mělo podat separátní příznání, ale neučinilo tak, nebo se jeho příznání ztratilo. Názorný doklad takové praxe podává srovnání údajů Bořkových sumářů pro některá jihočeská panství s dílčími údaji publikovanými Plachtem, podle něhož nebyla započtena do panství Vimperk a Kosmo

městečka Záblatí a Husinec, ač nejsou v krajském sumáři separátně uvedena.¹⁸

6. Srovnání dvou dochovaných exemplářů bechyňského krajského sumáře rovněž ukazuje, že při opisování mohlo dojít k posunu číselných údajů o jeden řádek, takže nekorespondují s příslušnými panstvími. Např. v Bořkově opisu se zřejmě omylem opakuje lokalita Mostky (Brenneldorf) a další číselné údaje jsou v důsledku toho posunuty, a to od lokality Gericht Brenneldorf až po lokalitu Zborov (celkem u 10 panství). V důsledku toho tu např. poměrně velké panství landštejnské vykazuje pouhých 81 křesťanů starších 10 let, což je údaj patřící správně ke statečku Přehořov.

7. V některých případech byla příznání vrchnosti vrácena k přepracování a v důsledku toho u příslušného názvu panství chybí číselný údaj.

8. Lze rovněž předpokládat, že číselné údaje byly záměrně snižovány, jak tomu bývalo při příznání daňového základu obecně. Nelze rovněž vyloučit, že podobně jako v tereziánských konskripcích z roku 1754 nebyli ani roku 1702 do počtu dětí zahrnuti kojenci. Z Bořkových poznámek rovněž vyplývá, že často nebyly příznávány osoby vyššího stavu, ale jen poddaní. Zvláště nepřesné jsou zřejmě údaje o židovském obyvatelstvu, jak ukazuje např. velmi nízký počet židů uváděný v Kolíně, kde byla jedna z největších židovských obcí u nás.

Některé údaje jsou naproti tomu neúměrně vysoké, takže neodpovídají charakteru lokality, ke které se vztahují. Např. u položky "Gewisse Freihöfe zu Pohorzi" v Bechyňsku je uveden nemožně vysoký počet 643 osob starších 10 let. Zde se buď opisovač přepsal při opisování čísla, nebo přiřadil číselný údaj k nesprávné lokalitě. V tomto případě nespíše jde o celou svobodnickou čtvrť. Rovněž údaj o počtu židů v Novém Bydžově je vzhledem k velikosti města zřejmě nadnesený. Také údaje o Benešově nad Ploučnicí jsou zřejmě zmatečné.

9. Některá místní jména jsou tak zkomolena, že je lze jen s obtížemi rozluštit. Postupovali jsme tak, že jsme sledovali územní vývoj všech statků v Čechách mezi berní rulou a tereziánským katastrem na základě zápisů v berničních knihách zpracovaných K. Doskočilem v indexu k berní rule. V úvahu jsme vzali i nedatovaný tištěný seznam vrchností a jejich statků, uspořádaný podle krajů a pocházející zhruba ze stejné doby jako solní seznam. Sloužil zřejmě k berním účelům a je zařazen v témže svazku

¹⁸ O. Placht, *Lidnatost a spol. skladba*, s. 308.

Bořkovy sbírky na f. 65-169'. To nám též pomohlo odhalit panství, jež v solním seznamu chybějí. Nikdy ovšem nebudeme mít plnou jistotu, že jsme příslušné lokality identifikovali správně. Určitým vodítkem může být pořadí ve výčtu lokalit, ovšem jen do jisté míry, neboť v něm není pevný systém. Lze se opřít i o počet domů uváděný tereziánským katastrem a konečně je nutno užít "vyučovací metody". Tak lze např. bezpečně určit Romositz = Lovosice, Plechawitz Zdiar = Pluhův Žďár, Miska = Víska, Gross Kall = Hrubá Skála, Dikow = Říkov, Smrkow = Staré Smrkovice a mnoho jiných, několik lokalit však zůstává neurčeno nebo je jejich identifikace nejistá.

10. Četné chyby se rovněž vyskytují při označování typu lokality. Statek je označován jako městečko (Kratonohy v Hradecku a Sezemice v Litoměřicku), panství jako svobodný dvůr (Smilkov a Prčice ve Vltavsku) atd. U mnoha položek pak charakteristika vůbec není uvedena, zvláště v některých krajích. V edici sporné případy opravujeme podle tereziánského katastru.

11. Některá panství, např. Jiřičná, jsou uvedena v jiném kraji, než kam patří. Na omyl upozorňujeme v poznámce, avšak zápis ponecháváme na původním místě a příslušný počet "duší" ponecháváme zahrnut do součtu kraje, kde je statek, byť omylem, uveden.

Vzhledem k těmto nedostatkům vznikají při interpretaci dat solní konškrupce značné problémy. U celozemských nebo celkrajských odhadů hrozí nebezpečí podhodnocení v důsledku nízkých a neúplných údajů. Tomuto nebezpečí se zřejmě neubrání ani F. Gabriel. Při odhadu lidnatosti jednoho panství nebo města je nebezpečí zkreslení ještě větší, navíc si nejsme jisti, jakého teritoria se uváděný údaj vlastně týká. Není tedy možno jednotlivé dílčí i souhrnné údaje přebírat z pramene automaticky, ale je nutno je podrobit pečlivé kritice.

Naše edice zpřístupňuje všechny krajské sumáře dochované v Bořkově opisu. Stranou ponecháváme celozemské sumáře, zčásti již publikované Pekařem, a dílčí údaje, které již většinou zpřístupnil svou edicí O. Placht a zčásti i F. Gabriel (města). Nejde nám o edici doslovnou, ale o optimální zpřístupnění číselných údajů nashromážděných v sumářích. Nerespektujeme tedy ani původní jazyk pramene - němčinu, ani doslovné znění jednotlivých položek. Místní jména převádíme do dnešní úřední podoby a kvůli jejich přesnému určení připojujeme číslo příslušného statku v edici tereziánského

katastru.¹⁹ K podčíslovím uvnitř panství přihlížíme jen tam, kde je to nezbytné pro přesnou orientaci. Ostatně v naprosté většině případů mají sídla panství pořadové číslo 1. Číslo uváděné za názvem statku slouží jen k přesné lokalizaci jeho centrálního sídla, nikoliv k postižení přesného rozsahu panství. Bylo-li např. mezi rokem 1702 a 1757 panství rozděleno, název ani číslo druhé poloviny, evidované v tereziánském katastru samostatně pod jiným jménem, neuvádíme. Jen u městských vsí naznačujeme, že jsou pravděpodobně rovněž započteny v řádku příslušného města, i když to v prameni není výslovně uvedeno. Takový údaj dáváme do závorky. Označení *panství*, *statek*, *stateček* a *ves* zpravidla vypouštíme, neboť je pod příslušným číslem uvádí edice tereziánského katastru, zatímco náš pramen je dosti často vynechává. Městské obce (*města* i *městyse*) označujeme "m.". Sledujeme tím zejména odlišení města a stejnojmenného panství. Občas uváděné údaje o majitelích panství vynecháváme, přihlídlí jsme však k nim při identifikaci jednotlivých lokalit. Označení *dvora* "d." připojujeme ve všech případech a s rozlišením typů. Odkazy k *foliím* se týkají zásadně nové foliace, provedené v prameni tužkou, neboť jen ona důsledně prochází celým rukopisem. Kromě číselného kódu odkazujícího k edici tereziánského katastru jsou jednotlivé položky průběžně číslovány v rámci jednotlivých krajů. Mezisoučty originálu vypouštíme.

U jednotlivých lokalit vždy uvádíme původní údaj o počtu duší, případnou naši opravu uvádíme v poznámce. Názvy míst, jež se nám nepodařilo určit, uvádíme v původním znění, které připojujeme kurzívou i tam, kde je identifikace nejistá nebo kde je rozdíl proti dnešní podobě místního jména příliš markantní. Pokud se název panství opakuje a není důvod předpokládat, že jde o dvě různé poloviny téhož panství, nedáváme této položce příslušné pořadové číslo a číselný údaj dáváme do závorky, a to i v případě, že se počty duší neshodují. Celokrajské součty ponecháváme v původní výši, to znamená, že jsou v nich započtena i panství, která se opakují nebo která byla do příslušného kraje zařazena omylem. Opravujeme jen početní chyby, přičemž opravené součty vyznačujeme kurzívou.²⁰ Edici doplňujeme námi sestaveným celozemským sumářem s opravenými součty.

¹⁹ *Tereziánský katastr český*. Sv. 1-2, Rustikál, Sv. 3, Dominikál. Praha 1964, 1966, 1970.

²⁰ Kontrolou mezisoučtů lze zjistit, na kterém foliu vznikly chyby. Křesťané: na f. 21' v mezisoučtu napočteno omylem o 5 více, na f. 31' o 20 000 méně, na f. 33' o 100 více, na f. 43' o 60 více, na f. 44' o 70 více, na f. 48 o 1 000 méně, na f. 49' o 13 méně. Židé: na f. 21' o 9 více, na f. 49' o 7 000 více.

Statek, lokalita <i>Gut, Lokalität</i>	Počet obyvatel starších 10 let křesťané židé <i>Bevölkerung über 10 Jahre (Christen) (Juden)</i>		Folio
KRAJ SLÁNSKÝ (Schlaner Kreis) SL			
1. Údešice 1323	330	10	7
2. Horní Beřkovice 1244	450	5	
3. Březiněves <i>Brzewinowes</i> 693 ¹	218	-	
4. Bubny <i>Klein Bubna</i> 1283/24	95	-	
5. Dolní Beřkovice 1241	970	6	
6. Budyně nad Ohří m. 1234/1	358	30	
7. Budihostice 1233	83	-	
8. Budyně n. Ohří 1234	1056	-	
9. Buštěhrad 1235	1305	-	
10. Cítov 1236 a Daminěves 1238	352	7	
11. Chaby d., I. díl 1253	8	-	
12. Chrástany 1255 včetně vsí v KO	1254	-	
13. Chaby [d.], II. díl 1253	13	-	
14. Drahelčice 1318/28	135	-	
15. Dobrá 1318/23,24	173	-	
16. Jinonice 1260	311	-	
17. Hostouň a Kšely 1249	690	-	
18. Hospozín 1246 a Pozdeň 1295	471	12	7'
19. Hříškov 1252	17	4	
20. Hrdly 1250	348	-	
21. Hořelice 1318/30	89	-	
22. Hlubočepy 1242	124	-	
23. Horoměřice 1245	847	-	
24. [Slivenec a Tursko] 1312, 1322	774	-	
25. Kamýk 1262	246	-	
26. Kladno 1263	488	-	
27. Kosof 1267	60	-	
28. Kobylníky 1328	223	-	
29. Koleč 1264	360	-	
30. Mšec 1281	1156	8	
31. Klobouky 1328 vč. vsi Kozly v LI 835	786	-	
32. Lidice d. 1272	10	-	

¹ Uvedeno též v KO.

Statek, lokalita <i>Gut, Lokalität</i>	Počet obyvatel starších 10 let křesťané židé <i>Bevölkerung über 10 Jahre (Christen) (Juden)</i>		Folio
33. Litovice 1318/7	435	-	
34. Lochkov 1273	75	2	
35. Motol, d. Ladronův 1278	10	-	
36. Martiněves 1275	242	-	
37. Mšené 1282	288	6	8
38. Motol, d. pana Rosenheimba 1279	12	-	
39. Motol, d. pana Ikinga 1280	8	-	
40. Nelahozeves 1284 ²	1172	-	
41. Horní Ptice svob. d. 1318 ³	21	-	
42. Peruc <i>Pemitz</i> 1291	600	-	
43. Poštovice, sv.d. 1294	5	-	
44. Pátek 1290	696	-	
45. Radešín 1300	205	8	
46. Řepy ves 1283/25	24	-	
47. Radlice 1301 a Křeslice z KO 737	75	-	
48. Roudnice nad Labem 1303	2279	-	
49. Roudnice nad Labem m. 1303/1	735	-	
50. Slaný m. 1310/1	798	-	
51. Slaný 1310	779	-	
52. Zvoleněves 1334 a Míkovice 1276	1420	-	
53. Sazená 1305	226	-	
54. Slavětín m. 1311	160	-	
55. Sedlec včetně d. pana Ottenfelda 1306	29	-	8'
56. Suchdol 1316	71	-	
57. Smečno 1313	2512	-	
58. Smřchov, d. pana Klobitze 1314	3	-	
59. Tuchoměřice 1321	525	-	
60. Panenský Týnec 1283	351	15	
61. Toužetín, Vlčí a Pochvalov 1319 ⁴	629	22	
62. Tachlovice 1318	822	-	
63. Unhošť m. 1325	471	-	

² Se statkem Lobkovice 742 z KO.

³ Dříve patřil panu Rennovi, nyní k Litovicům.

⁴ Pochvalov ze ŽA.

Statek, lokalita	Počet obyvatel starších 10 let		Folio
	křesťané	židé	
<i>Gut, Lokalität</i>	<i>Bevölkerung über 10 Jahre (Christen)</i>	<i>(Juden)</i>	
64. Vraný a Lukov <i>Bukow</i> 1328	351	-	
65. Velvary m. s vesnicemi 1326, 1327	623	-	
66. Zlonice 1333	1074	6	
67. Zákolany, Trněný Újezd, Kováry 1320	90	-	
68. Zbuzany 1331	271	-	
69. Roztoky 1304	507	-	
70. Středokluky 1315	232	-	
71. Hostouň, sv. d. Šafránov 1247	10	-	
72. (Ješín), sv. d. Tomáše Bilice 1257	6	-	9
73. (Ješín), sv. d. Pavla Marešky 1258	6	-	
Celkem	32648	141	
Úhrnem		32789	

KRAJ LITOMĚŘICKÝ (Leitmeritzer Kreis) LI

1. Encovany 823, Střekov 876 a díl Roudnice nad Labem 865	3040	-	11
2. Horní Libchava 825	1840	-	
3. Chabařovice m. 826	356	-	
4. Vršovice 900	992	10	
5. Libochovice m. 843/1 ⁵	306	60	
6. Libochovice 843	1745	-	
7. Starý Týn 874	764	-	
8. Liběchov 828, Sukorady 878, Křivenice 1241/10	880	15	
9. Liběšice 842	4801	-	
10. Osek 858	2725	-	
11. Úštěk m. 892	689	-	
12. Česká Kamenice 815	7251	-	
13. Mělník m. 198	792	-	
14. Mělník - vinice a dělníci 198	361	-	
15. Ploskovice 860	2139	-	
16. Horní Police 862	1736	-	
17. Verneřice m. 842/2	505	-	
18. Chcebuz 828	389	-	

⁵ Libochovice m. uvedeny znovu za č. 84.

Statek, lokalita	Počet obyvatel starších 10 let		Folio
	křesťané	židé	
<i>Gut, Lokalität</i>	<i>Bevölkerung über 10 Jahre (Christen)</i>	<i>(Juden)</i>	
19. Duchcov m. 822	424	-	
20. Nové Zámky 856	4063	174	
21. Česká Lípa [m.] 816	1186	-	
22. Sezemice 885/47	11	-	
23. Velký Újezd 897	450	-	
24. Doksany 1240	2362	-	11'
25. Stráž u České Lípy 875	108	-	
26. Hrob m. 858/1	315	-	
27. Velké Březno 895	574	-	
28. Markvartice 851	251	-	
29. Chouč [díl ?] 811/28	26	-	
30. Libčeves 841	2190	-	
31. Bílina a Mirošovice 811	2316	-	
32. Bílina m. 811/1	668	-	
33. Žandov 903	316	-	
34. Svádov 879	547	-	
35. Loubí 847	62	-	
36. Růžová 813/9 a Snědovice 869	569	-	
37. Bělušice 808	80	-	
38. Velá Bukovina 894	464	-	
39. Markvartice (2. díl) 852	1215	-	
40. Benešov n. Ploučnicí 809 <i>Guth Benžen</i> ⁶	36	-	
41. Radouň 828	163	-	
42. Litoměřice m. 845	1161	-	
43. Keblice 831	868	-	
44. Benešov n. Pl. 809 <i>Stattl Benžen</i> ⁷	2276	-	
45. Skalka 819 a Milešov 854	1225	30	
46. Teplice, Světec, Hradiště 885	3219	124	
47. Krásné Březno <i>Priežnitz</i> 836	1857	-	12
48. Všebořice 901	1324	-	
49. Svojkov 882	98	-	
50. Ústí nad Labem m. 891 (+ 893 ?)	945	-	

⁶ Číselné údaje vzbuzují nedůvěru.

⁷ Číselné údaje vzbuzují nedůvěru.

Státek, lokalita <i>Gut, Lokalität</i>	Počet obyvatel starších 10 let křesťané židé <i>Bevölkerung über 10 Jahre (Christen) (Juden)</i>		Folio
	51. Duchcov 821	3197	
52. Šluknov 884	5192	-	
53. Třebenice m. 888	334	-	
54. Podsedice 819	408	-	
55. Děčín 817	5557	-	
56. Trmice 886	1231	-	
57. Pnětluky 861	110	-	
58. Krásný Les 837	1773	-	
59. Krupka, m. 838 ⁸	532	-	
60. Libochovany 896	700	-	
61. Děčín m. 818	537	-	
62. Chcebuz 827	11	-	
63. Kozárovce 834	11	-	
64. Konojedy 832	1708	-	
65. Pšovka 210	360	-	
66. Benešov n. Pl. 810 a Bynovec 813	910	-	
67. Drahobuz 820	785	-	
68. Světec 880	1118	-	
69. Šerachov (Horní Lužice) 883	445	-	
70. Rumburk 866	4749	-	12'
71. Stvolínky 877	2483	-	
72. Křešice 840	1012	-	
73. Žitenice 904	428	-	
74. Mistrovice <i>Wegsterdorf</i> 855	306	-	
75. Lovosice <i>Romositz</i> 848	2021	-	
76. Kamýk 848	529	2	
77. Třebušín <i>Tribisch</i> 890	206	-	
78. Soběchleby 870	420	-	
79. Třebivlice <i>Untertzibilitz</i> 889	152	-	
80. Lipová 844	5208	-	
81. Děčany 889/5	52	-	
82. Boreč 812	56	-	
83. Zahorany 902	1049	-	

⁸ Snad i Vrchoslav 899.

Státek, lokalita <i>Gut, Lokalität</i>	Počet obyvatel starších 10 let křesťané židé <i>Bevölkerung über 10 Jahre (Christen) (Juden)</i>		Folio
	84. Mělník 197	1251	
--. Libochovice m. 843/1	/306/	/60/	
85. Kostomlaty pod Milešovkou 833	630	-	
86. Řehlovice <i>Zshocha</i> 867	777	-	
87. Nučnice 857	185	-	
88. Sloup 868	3710	-	
89. Křemýž 839 a Hetov <i>Czataw</i> 824	219	-	
90. Česká Kamenice m. 815/1	3560	-	
91. Chlumec <i>Colin</i> 829	1261	-	13
92. Dolní Habartice 813/3	42	-	
93. Čížkovice 877	1063	-	
Celkem	119274	495	
Úhrnem	119769		

KRAJ PRÁCHEŇSKÝ (Prachiner Kreis) PR

1. Žichovice 1228	1426	-	15
2. Kolínek 1139, Ujčín 1204, Vlčkovice 1211 ⁹	384	6	
3. Paračov sv. d. 1169	7	-	
4. Sedlice 1182	1231	17	
5. Strakonice 1185	2874	31	
6. Písek m. 1170	1377	14	
7. Vlachovo Březí 1210	1951	14	
8. Prachatice m. 1175	564	-	
9. Protivín 1176	1727	-	
10. Strakonice m. 1186	632	-	
11. Dřešíněk 1107	56	-	
12. Dobrš 1172	290	4	
13. Vimperk m. 1209	443	-	
14. Albrechtice u Sušice 1081	219	-	
15. Chřešřovice 1128	379	2	
16. Protivín m. 1176/1	270	24	

⁹ "Güter Gelinetz, Butschin, Autschin und Wlczkowitz". Druhý a třetí název asi oba označují Ujčín.

Státek, lokalita	Počet obyvatel starších 10 let		Folio
	křesťané	židé	
<i>Gut, Lokalität</i>	<i>Bevölkerung über 10 Jahre (Christen)</i>	<i>(Juden)</i>	
17. Chmelná [sv. d.] <i>Malachmelny</i> 1127 ¹⁰	9	-	
18. Dlouhá Ves 1100	250	17	
19. Sušice m. s vesnicemi 1093, 1094	1182	25	
20. Libějovice 1146 a Dub 1108	3131	25	
21. Lučkovice 1150	75	-	
22. Mírotice m. 1154	279	19	15'
23. Varvažov 1206	889	-	
24. [Kloub], sv. d. Kdaňkovský 1136	11	-	
25. Cerhenice 1091	280	-	
26. Starosedlský Hrádek 1184	463	-	
27. Drahenice 1105	963	7	
28. Chanovice 1125	74	-	
29. Hrádek 1123	871	-	
30. Černětice 1093	121	-	
31. Čekanice 1092 ¹¹	196	-	
32. Rábí 1228/18	341	19	
33. Defurovy Lažany 1099	665	-	
34. Bukovany 1090	157	-	
35. Vodňany m. 1212	563	-	
36. Hluboká n. Vlt. [část] a <i>Zimow</i> [?] 256 ¹²	4817	25	
37. Březnice 1087, Kamenná 50 a Lazsko 1200	1586	-	
38. Královský Hvozd 1140	1436	-	
39. Radomilice 1179	169	-	
40. Drahonice, Přečín, Skočice 1176, 1177	2531	-	
41. Zavlekov 1233	138	-	
42. Přestanice 1178	413	48	16
43. Hory Matky Boží m. 1119 ¹³	10 (!)	-	
44. Pohorovice, sv. d. Koudelovský 1117	6	-	
45. Kunkovice <i>Kumkow</i> 1144	109	-	
46. Střela 1190	1054	-	

¹⁰ Svobodný dvůr Chmelná uveden jako "Freystadt Malachmelny".

¹¹ Čekanice uvedeny v PR ještě jednou za č. 108.

¹² Český seznam panský u Bořka (f. 114) uvádí Hlubokou a Dřiteň.

¹³ "Ober Statt Matkabozi"

Státek, lokalita	Počet obyvatel starších 10 let		Folio
	křesťané	židé	
<i>Gut, Lokalität</i>	<i>Bevölkerung über 10 Jahre (Christen)</i>	<i>(Juden)</i>	
47. Dolní Nerestce 1093/3	143	-	
48. Čimelice 1096	142	-	
49. Rakovice 1096	191	-	
50. Netolice 1160	4323	-	
51. Orlík, Zvíkov, Červený Újezdec a Myslín 1165	4374	47	
52. Volary a Běleč 1213	1523	-	
53. Vimperk a Kosmo 1208	4651	17	
54. Vojnice 1213	55	-	
55. Zálužany 1222 a Horosedly 1118	256	-	
56. Horažďovice a Třebomyslice 1114	1632	-	
57. Blatná a Škvořetice 1083, 1197	1015	6	
58. Drhovle 1106	451	7	
59. Kalenice 1130	58	-	
60. Horažďovice m. 1115	772	45	
61. Svojšice 1195	58	-	
62. Bratronice [a Osek] 1085	1179	-	16'
63. Ohrazenice 1164	354	-	
64. Nihošovice 1216	76	2	
65. Němětice 1216/4	51	-	
66. Štěkeň 1199	1208	-	
67. Kladruby 1134	52	-	
68. Volyně 1216	1428	-	
69. Holkovice 1113	76	-	
70. Lipová Lhota 1147	18	-	
71. Žihobce 1228/21	387	-	
72. Podmokly d. 1173	5	-	
73. Zúklín 1226	118	-	
74. Kraselov, Němčice 1141	368	2	
75. Oselce a St. Smolivec 1167	408	-	
76. Kašperské Hory m. 1132 [1133 ?]	477	-	
77. Strážovice 1188	39	-	
78. Dolejší Těšov 1103	71	-	
79. Velhartice 1207	324	10	
80. Buzkov sv. d. 256/77	16	-	
81. Blatná m. 1084	287	-	

Statek, lokalita	Počet obyvatel starších 10 let		Folio
	křesťané	židé	
<i>Gut, Lokalität</i>	<i>Bevölkerung über 10 Jahre (Christen)</i>	<i>(Juden)</i>	
82. Čížová 1097	414	-	
83. Horní Staňkov 1117	57	-	
84. Hořejší Těšov 1121	59	-	
85. Kasejovice m. 1131	410	83	17
86. Lnáře 1148	2450	-	
87. Neznašov <i>Stezalschow</i> 1162	293	26	
88. Čachrov 1086	225	48	
89. Dožice 1104	150	-	
90. Štěchovice 1128	134	-	
91. Nalžovy <i>Eleschaw</i> 1157	1414	-	
92. Hlavňovice 1122	70	-	
93. Rožmitál pod Třemšínem 1181	2806	-	
94. Žikov 1229	97	-	
95. Slatina 1148/34	100	-	
96. Tažovice 1164/11	163	-	
97. Zdíkov 1225	379	-	
98. Kozlí 1106	53	-	
99. Nová Ves 1163	23	-	
100. Vodňany, zástavní vsi	121	-	
101. Kněžice 1137	70	-	
102. Čestice 1094	300	-	
103. Mačice 1151	167	-	
104. Palvínov 1168	24	-	
105. Volšovy 2115	76	-	
106. Životice 1230	66	-	17
107. Skalice 1182	244	-	
108. Vysoký Hrádek 1219	207	4	
---. Čekanice 1092	/195/	/-/	
109. Dolejší Krušec 1102	68	-	
110. Čkyně a Hořtice 1098, 1122	79	-	
111. Zálezly a Vysoká 1221 ¹⁴	91	-	
112. Vatětice 1206	118	-	
113. Hořejší Krušec 1120	28	-	

¹⁴ Vysoká neb Vysoký Dvůr - zaniklý dvůr u Čkyně.

Statek, lokalita	Počet obyvatel starších 10 let		Folio
	křesťané	židé	
<i>Gut, Lokalität</i>	<i>Bevölkerung über 10 Jahre (Christen)</i>	<i>(Juden)</i>	
114. Svučice 1196	61	-	
115. Volyně m. 1217	516	-	
116. Volyně, 3 městské vsi 1218	77	-	
117. Záhrobf sv. d. 1320	6	-	
118. Rejštejn m. 1180	102	-	
119. Rohanov 1177/19	20	-	
120. Lčovice 1145	722	-	
121. Mlázovy a Lukoviště 1156	103	-	
122. Škvořetice, sv. d. 1197	4	-	
123. Klášterský Mlýn 1135, Bajerov 1182	13	-	18
Celkem	75980	594	
Úhrnem		76574	

KRAJ BECHYŇSKÝ (Bechiner Kreis) BE

1. Dolní Hrachovice (1. díl) 1353	21	-	19
2. Myslkovice 1403	278	-	
3. Červená Lhota 1346	751	5	
4. Kamenice nad Lipou 1379 ¹⁵	360	-	
5. Kamenice nad Lipou m. 1380 ¹⁶	375	-	
6. Neustupov 1407	159	31	
7. Čížkrajce 243	34	-	
8. Koloděje n. Luž. 252, Dražič 1356 a Dražičky 1474/21	398	5	
9. Holkov 248	27	-	
10. Oblajovice 1427	106	-	
11. Jindřichův Hradec 1375	10449	10	
12. Červená Řečice m. 1347/1	362	-	
13. Červená Řečice 1347	2040	-	
14. Němčice 274/94	69	-	
15. Hamr - Val 247	198	-	

^{15, 16} Uvedeno jako panství a město "Böhmische Kamenitz". Nemůže však jít o panství a město Česká Kamenice v Litoměřicku, jež měly několikanásobně větší počet obyvatel a jsou uvedeny v příslušném kraji.

Statek, lokalita	Počet obyvatel starších 10 let		Folio
	křesťané	židé	
<i>Gut, Lokalität</i>	<i>Bevölkerung über 10 Jahre (Christen)</i>	<i>(Juden)</i>	
16. Nemyšl 1406	427	-	
17. Ostrolovský Újezd 263	333	-	
18. Týn nad Vltavou m. 277/1	527	-	
19. Týn nad Vltavou 277	1429	-	19'
20. Nový Rychnov 1411	1691	-	
21. Rašovice 1429, Sedlečko u Chotovin 1437	50	-	
22. Loutkov 1390	730	62	
23. Zadní Střítež a Domamyšl 1399/31, 30	136	-	
24. Doubravice 246	31	-	
25. Smrkov sv. d. 1440	8	-	
26. Vlásenice 1463	38	-	
27. Proseč-Obořiště 1425, Myslov 1341/7	260	-	
28. Bělá 1370/37	23	-	
29. Vlčeves 1427	41	-	
30. Český Krumlov m. a p. 238, 237	18188	-	
31. Chýnov 1370 a Ratibořice 1370/10 ¹⁷	2526	9	
32. Rybník 267	49	3	
33. Český Heršlák 236 ¹⁸	82	-	
34. Rudolfov m. 235/37	239	-	
35. České Budějovice - městské vsi 235	936	-	
36. České Budějovice m. 234	2280	-	
37. Bzí, Branovice, Žimutice 274/69, 81, 83	957	7	
38. Mezimostí m. 274/2	191	-	
39. Ledenice m. 274/4	271	-	
40. Dolní Bukovsko m. 274/3	246	-	
41. Veselí nad Lužnicí m. 278	490	-	20
42. Třeboň m. 275	674	-	
43. Třeboň 274	5547	-	
44. Soběslav m. 271	583	-	
45. Lomnice nad Lužnicí 274/1	298	-	
46. Hluboká nad Vltavou [díl] 256	1382	-	
47. Lišov m. 256/1	357	-	

¹⁷ Uvedeno jako "Chejnow u. Ratiborz"

¹⁸ Uvedeno v BE dvakrát.

Statek, lokalita	Počet obyvatel starších 10 let		Folio
	křesťané	židé	
<i>Gut, Lokalität</i>	<i>Bevölkerung über 10 Jahre (Christen)</i>	<i>(Juden)</i>	
48. Adamov m. Aderšdorf 256/2	145	-	
49. Jenfkova Lhota 1372	72	-	
50. Velká Chyška 1460	484	-	
51. Mírotín 1475/27	59	-	
52. Křtěnovice 1385 ¹⁹	11	-	
53. Pohoří 1427 ²⁰	643	-	
54. Červené Záhoví 1348	236	-	
55. Včelnice 1410	1109	-	
56. Omlenička 262	58	-	
57. Kunžak a Strmilov 1387	1774	-	
58. Kámen ? Guth Kamenitz 1378 ²¹	249	-	
59. Dražič 1356	90	3	
60. Zahrádka 1468	47	-	
61. Proseč u Pošné 1424	199	8	
62. Stráž nad Nežárkou 273	794	-	
63. Křtěnovice 1386	15	-	
64. Žirovnice 1475	956	-	20'
65. Počátky 1422	769	-	
66. Brandlín, Dvorce 265/3,6, Pluhův Žďár Plechowitz Zdiar 1421 ²²	66	-	

¹⁹ Uvedeno v BE dvakrát.

²⁰ "gewise (!) Freyhöfe zu Pohorzi" - zřejmě celá jedna svobodnická čtvrť.

²¹ Lokality 4, 5 a 58 nelze přesně určit. Protože v soupise chybějí panství a město Kamenice nad Lipou a statek Kámen, u nichž tereziánský katastr uvádí 90 + 135 + 31 domů, určují je výše uvedeným způsobem, který nejvíce respektuje počet domů. Určení ovšem nemusí být správné.

²² Osada Mostky (Pernlesdorf) zřejmě omylem uvedena dvakrát, čímž došlo k posunu číselných údajů k jiným subjektům, než ke kterým patří. K omylu došlo tím, že panství uvedená pod č. 66 byla napsána na dvou řádcích, ale příslušný údaj 177 křesťanů byl uveden již na prvním řádku. Později byl vyškrabán, ale posun nebyl opraven. Správnější data má O. Placht (1957), s. 306. I u něho jsou však nejasnosti u Pluhova Žďáru. Jeho soupis navíc zřejmě obsahuje starší, většinou nižší údaje, jež byly u Bořka rektifikovány. S přihlédnutím k Plachtovu seznamu a k údajům tereziánského katastru o počtu domů a židů lze údaje u č. 66-76 hypoteticky opravit snad takto:

Brandlín, Pluhův Žďár, Dvorce	177	-
Mostky	66	-

Statek, lokalita	Počet obyvatel starších 10 let		Folio
	křesťané	židé	
<i>Gut, Lokalität</i>	<i>Bevölkerung über 10 Jahre (Christen)</i>	<i>(Juden)</i>	
67. Gericht Brenneldorf [?]	264	20	
68. Stádlec 1441	225	7	
69. Měšice 1394	11	-	
70. Mostky 259 <i>Premmelsdorf</i>	678	31	
71. Pacov m. 1415	378	-	
72. Pacov 1416	773	56	
73. Landštejn 1388	81	-	
74. Přehořov 265	32	-	
75. Pavlov 1417	205	-	
76. Zborov 274/95	177	-	
77. Těchobuz 1456	128	-	
78. Český Krumlov - jezuité /268, 279/ ²³	366	-	
79. Chotoviny 1367	113	-	
80. Bernartice 1339	1113	-	
81. Březina 1343	234	-	
82. Tučapy 1457	157	-	
83. Zlatá Koruna 237	1030	-	
84. Chlumeček 250	126	-	
85. Žirovnice m. 1475/1	418	-	
86. Keblany 251	93	-	21
87. Horní Cerekev m. 1359/1	336	8	
88. Horní Cerekev 1359	1025	-	
89. Nová Bystřice 1408 a Chlum u Třeboně 249	3060	-	
90. Třeboň - klášterní vsi 276	1509	-	

<i>Stádlec</i>	264	20
<i>Měšice</i>	225	7
<i>???</i>	11	-
<i>Pacov m.</i>	678	31
<i>Pacov</i>	378	-
<i>Landštejn</i>	773	56
<i>Přehořov</i>	81	-
<i>Pavlov</i>	32	-
<i>Zborov</i>	205	-

²³ *Panství Řítmov a Vracov.*

Statek, lokalita	Počet obyvatel starších 10 let		Folio
	křesťané	židé	
<i>Gut, Lokalität</i>	<i>Bevölkerung über 10 Jahre (Christen)</i>	<i>(Juden)</i>	
91. Svobodnická čtvrť 1450	372	-	
92. Desky 244	14	-	
93. Borovany 274	650	-	
94. Bořetice 1407	231	-	
95. <i>Dubielan</i> [??] ²⁴	100	-	
96. Jistebnice m. 1377/1	392	45	
97. Jistebnice 1377	1214	-	
98. Želeč a Planá nad Lužnicí 1474	1510	-	
99. Soběslav - městské vsi 272	557	-	
100. Kondrač - svobodník 254	3	-	
101. Rožmberk nad Vltavou 266	4959	44	
102. Nové Hrady 260 a Olešnice 261	9916	-	
103. Hroby 1427	259	-	
104. Poříčí 264	134	-	
105. Český Krumlov - arciděkanství 240	1123	-	
106. Miličín p. a m. 1399/33	1105	6	
107. Černovice 1475 a Hořice 1347/42	815	-	
108. Božejov 1341 a Markvarec 1475/28	262	6	21'
109. Černovice m. 1475/1	327	12	
110. Lžán 257	137	-	
111. Sedlo 269	131	-	
112. Habří 253	126	-	
113. Komařice 253	322	-	
114. Milevsko m. 1397 ²⁵	1186	29	
115. Kardašova Řečice 1382	1234	31	
116. Milevsko 1396 ²⁵	612	-	
117. Bechyně 1335	1512	-	
118. Bechyně m. 1336	470	32	
119. Tábor m. 1453	1080	32	
120. Meziříčí 1395	105	2	

²⁴ *Snad Keblany, které tu již jsou jednou uvedeny pod č. 86 jako statek "Geblan" s 93 dušemi.*

²⁵ *Podle počtu křesťanů lze soudit, že u Milevska bylo zaměněno panství a město. Židé však správně uvedeni u města.*

Statek, lokalita	Počet obyvatel starších 10 let		Folio
	křesťané	židé	
<i>Gut, Lokalität</i>	<i>Bevölkerung über 10 Jahre (Christen)</i>	<i>(Juden)</i>	
121. Tábor - městský statek 1454	734	-	
122. Veselíčko 1462	175	-	
123. Pelhřimov m. 1418	992	-	
124. Pelhřimov - městské vsi 1419	2081	5	
125. Radvanov 1428	25	-	
126. Dírná 245 a Zálší 280 ²⁶	811	-	
127. Vyšší Brod 237	5028	-	
128. Radenín 1427	787	21	
129. Krchova Lomná <i>Lomny</i> 1383	8	-	
130. Mirošov 1398	45	-	
131. Mladá Vožice m. 1399/1	477	-	
132. Mladá Vožice 1399 a Zlaté Hory 1473 ²⁷	2184	-	22
---. Dírná 245 a Zálší 283	/673/	/100/	
133. Český Krumlov - městské vsi 239	735	-	
---. Český Heršlák 236	/82/	/-/	
134. Jindřichův Hradec - městské vsi 1376	490	-	
135. Čížkov 1351	202	24	
136. Dolní Hrachovice [2. díl] 1354	22	-	
137. Červený Újezd 1349	11	-	
138. Výrec, Liderovice, Paseka, Radkov 1348/9,6,11,12	152	-	
139. Nová Buková 1359/18	12	-	
140. Záříčí u Mladé Vožice 1470	11	-	
141. Nadějkov a Starcova Lhota 1405	282	-	
142. Záříčí u Mladé Vožice 1471 - dva svobodníci Trenta a Andreas Zimmermann	5	-	
143. Vodice 1465	221	-	
Celkem	124063	663	
<i>(Opravený součet)</i>	124058	654	
Úhrnem	124726		
<i>(Opravený součet)</i>	124712		

²⁶ Uvedeno v BE dvakrát.

²⁷ Zlaté Hory (Kamberg) uvedeny asi též samostatně v KO, a to pod zkomoleným názvem Frauenberg. Obě panství patřila téže vrchnosti.

Statek, lokalita	Počet obyvatel starších 10 let		Folio
	křesťané	židé	
<i>Gut, Lokalität</i>	<i>Bevölkerung über 10 Jahre (Christen)</i>	<i>(Juden)</i>	
KRAJ ŽATECKÝ (Saazer Kreis) ŽA			
1. Jirkov m. 1505	560	-	23
2. Přisečnice 1570	1864	-	
3. Lšřany 1529	226	-	
4. Cítoliby a Solopysky 1484 ²⁸	1037	4	
5. Nové Sedlo nad Blínou 1555	2393	-	
6. Ervěnice m. 1559/9	246	-	
7. Blšany <i>Pstahr</i> 1480	109	-	
8. Kadaň m. + zámek, dvory, vsi 1506	1786	-	
9. Chánov 1501 a Nemilkov 1552	372	-	
10. Roztyly 1571	30	-	
11. Kadaň-vsi nábož. bratrstva 1507, 1508	183	-	
12. Prahy d. 1565	17	-	
13. Klášterec nad Ohřím m. 1515/1	506	-	
14. Klášterec n. O., Felixburk a Pětipsy 1515	4201	-	
15. Veltěže a Obora 900/5, 6	235	-	23*
16. Nové Sedlo a Chudeřín 1554	175	-	
17. Konobříže 1517/18	70	-	
18. Velichov <i>Welchaw</i> 980	163	-	
19. Libočany 1525, Čeradice 1560/3 a tamní sv. d. 1485	179	8	
20. Blažim <i>Ploscha</i> 1479	54	-	
21. Valeč st. a m. 978	833	-	
22. Vernéřov 1591	381	-	
23. Neprobylice 1553	477	7	
24. Vikletice 1578	200	-	
25. Líšnice d. 1528	21	-	
26. Červený Hrádek 1478	2463	-	
27. Údlice m. 1478/1	382	95	
28. Hora Svaté Kateřiny m. 1487/2	218	-	
29. Pařidla 1558	85	-	
30. Líšnice sv. d. 1528, Polerady ves 1564/6 ²⁹	23	-	
31. Hlubany 1520/2	53	9	

²⁸ Při nich se nalézají i st. Divice v SL, započten tam s 1041 osobami."

²⁹ "Hamfešt k p. Postoloprty."

Statek, lokalita	Počet obyvatel starších 10 let		Folio
	křesťané	židé	
<i>Gut, Lokalität</i>	<i>Bevölkerung über 10 Jahre (Christen)</i>	<i>(Juden)</i>	
32. Semtěš 971	338	-	
33. Žlutice m. 984/1	624	-	
34. Rabštejn nad Střelou p. a m. 965	1218	17	24
35. Louny - špitální vsi 1531	554	-	
36. Louny m. 1530	1087	-	
37. Ahníkov 1476	2391	-	
38. Vilémov <i>Willonicz</i> 1592	422	7	
39. Javorná 906/15	877	-	
40. Saběnice sv. d. 1574	5	-	
41. Slatinice 1577	127	-	
42. Most m. 1548	907	-	
43. Most - vsi 1517	1300	-	
44. Podbořany m. 1562	349	-	
45. Vintřov 1593	1294	-	
46. Radonice m. 1593/1	309	-	
47. Očihovec 1561/2	14	-	
48. Kozlov 936	130	11	
49. Liběšovice d. 1526/6	18	-	
50. Teleč 975	100	-	
51. Strkovice 1582	69	-	
52. Mlýnce 1546	74	-	
53. Drahonice 915	72	-	
54. Záhoří 1493/4	15	-	
55. Libyně 948	78	-	24'
56. Mory 1547	211	4	
57. Soběsuky 1578/1	63	-	
58. Nezabylice 1487/8	211	28	
59. Ličkov 1507	879	23	
60. Jindřichovice 929	1800	-	
61. Podbořany 1561	256	-	
62. Údrč 977	1109	-	
63. Ostrov 965	854	-	
64. Žďár 982 ³⁰	748	22	

³⁰ Uveden v Ž.A. dvakrát.

Statek, lokalita	Počet obyvatel starších 10 let		Folio
	křesťané	židé	
<i>Gut, Lokalität</i>	<i>Bevölkerung über 10 Jahre (Christen)</i>	<i>(Juden)</i>	
65. Výsluní m. 1596	271	-	
66. Hora Sv. Šebestiána m. 1494	369	-	
67. Široké Třebčice a půl vsi Letova 1560/4,5	222	42	
68. Loučná m. 952	139	-	
69. Vidhostice 1546/2 a Lužec 1532	150	-	
70. Škrle 1583	890	-	
71. Luka 909	553	-	
72. Havraň <i>Habern</i> sv. d. 1491	7	-	
73. Malá Černoc 1537/6	288	-	
74. Saběnice sv. d. 1575	10	-	
75. Letov 1560/6, 7	75	-	
76. Přísečnice m. 1569	746	-	25
77. Vejprty m. 979	265	-	
78. Nepomyšl 1532	740	5	
79. Pšov 1571 a Nemilkov 1551	297	-	
80. Most - komenda 1501	261	-	
81. Odolice 841/26	460	-	
82. Chomutov m. s alaunovou hutí 1502	820	-	
83. Bečov a Patokryje 1477	785	11	
84. Ležky <i>Loskau</i> 1523	244	2	
85. Krásná Lípa 1519	596	-	
86. Mašřov 1534	347	16	
87. Mašřov m. 1535	294	-	
88. Záluží <i>Malthewer</i> 821/18	106	7	
89. Kostrčany 935	30	-	
90. Doupov p. a m. 913, 914	1254	-	
91. Chyše m. 927		chybí	
92. Hrušovany a Denětice <i>Treticz</i> 1499	170	-	
93. Skršín 1576 a Kamenná Voda 1513	61	-	
94. Poláky 1563	950	-	
95. Libědice 1524	411	-	
96. Hořany <i>Howoth</i> 1496	98	-	25'
97. Chrástce 1503 a Stránce 1581	117	-	
98. Hořetice a Žiželice 1497, Janov 1504 a díl Komořan 1555/10	355	-	

Statek, lokalita	Počet obyvatel starších 10 let		Folio
	křesťané	židé	
<i>Gut, Lokalität</i>	<i>Bevölkerung über 10 Jahre (Christen)</i>	<i>(Juden)</i>	
99. Přívlačky 1554/3	54	-	
100. Čeradice 1493/6	23	-	
101. Žiželice, sel. statek 1602	6	-	
102. Žiželice, 3 potažníci 1604	19	-	
103. Stroupeč 1499/3	48	-	
104. Milošice d. 1538	9	-	
105. Žatec m. 1598	2923	-	
106. Zelený Důl 1597	66	-	
107. Lenešice 1522	325	6	
108. Dobříčany 1489	348	5	
109. Březno m. 1482	336	-	
110. Stekník 1580	95	-	
111. Tvršice 1586	34	6	
112. Libkovice 947	303	-	
113. Horní Hrad 919	1493	-	
114. Tuchořice 1584	160	7	
115. Měděnec 957	500	-	
116. Měděnec m. 958	268	-	
117. Nový Hrad 1556	539	4	
118. Postoloprty a Lipno 1564/1,17	3739	126	26
119. Velichov <i>Welchhof</i> 1589	28	-	
120. Velemyšleves 1588	451	-	
121. Toužim 1066	2410	-	
122. Domoušice <i>Tnaischitz</i> 1490	50	-	
123. Kaštice <i>Kaschitz</i> 1514	200	-	
124. Rybnány 1573	55	-	
125. Všehrady <i>Tschera</i> 1487	62	-	
126. Blšany m. <i>Flöhen</i> 1481	158	5	
127. Korozluky 1518	65	-	
128. Veliká Ves <i>Michelsdorf</i> 1590	141	-	
129. Líbovice 1526	475	13	
130. Stružná 974, Bochoř m. 907, Andělská Hora m. 905	3356	6	
131. Petrohrad 1559	3628	12	
132. Přísečnice - lesní personál 1570	35	-	

Statek, lokalita	Počet obyvatel starších 10 let		Folio
	křesťané	židé	
<i>Gut, Lokalität</i>	<i>Bevölkerung über 10 Jahre (Christen)</i>	<i>(Juden)</i>	
133. Zeměchy 1556/11		chybí	
134. Nejdek 961	2914	-	
135. Krásný Dvůr 1520, Buškovice m. 1483, Vroutek m. 1595	1295	5	
136. Sedčice 1520	568	-	26'
137. Milčeves 1537	534	7	
138. Soběchleby sv. d. 1552/6	6	-	
139. Chyše 927, Lubenec 953, Řepany 915/2	856	-	
140. Měcholupy 1536	496	-	
141. Holedeč sv. d. 1492	8	-	
--- Žďár 982	/748/	/22/	
142. Mradice 1550	88	-	
143. Most - panenský klášter 1600 ³¹		chybí	
144. Prunéřov 1567	1652	-	
145. Blínce a Voděřady 1478	141	4	
146. Žlutice 984	882	15	
Celkem	83016	561	
Úhrnem		83577	

KRAJ BOLESLAVSKÝ (Bunzlauer Kreis) BO

1. Staré Hrady 304	1590	-	27
2. Starý Dub 220	286	-	
3. Český Dub m. 164/1	548	6	
4. Český Dub a Frýdštejn 164	1835	-	
5. Albrechtice 224	397	-	
6. Březno a Skašov 161	673	-	
7. Byšice a Čechelice 162	649	30	
8. Mladá Boleslav m. 200	1287	408	
9. Mladá Boleslav - vsi a dvory 201	382	-	
10. Nový Berštejn 170	445	-	
11. Železný Brod m. s měst. statky 177/25	418	-	
12. Stará Boleslav 219	401	-	
13. Brodce 160	319	5	

³¹ Tj. statek Židovice.

Statek, lokalita	Počet obyvatel starších 10 let		Folio
	křesťané	židé	
<i>Gut, Lokalität</i>	<i>Bevölkerung über 10 Jahre</i> (Christen)	(Juden)	
14. Benátky nad Jizerou 157	1729	-	
15. Bezno 159	448	9	
16. Nové Benátky m. 158	266	5	
17. Bakov nad Jizerou m. 203/44	382	-	
18. Kost 183	3825	6	
19. Kosmonosy 182	1790	-	
20. Chrastná <i>Kresta</i> 222	181	-	27
21. Horní Cetno 174	60	-	
22. Drštěkryje 331/45	175	-	
23. Domoslavice 222/8	314	-	
24. Dobrovice p. a m. 166	2504	26	
25. Domousnice 169	285	-	
26. Habartice <i>Ebersdorf</i> 171/32	45	-	
27. Frýdlant 171	5180	-	
28. Dětenice 165	567	-	
29. Jílové 177	382	-	
30. Grabštejn p., Chrastava m., Hrádek nad Nisou m. 172	4904	-	
31. Velké Horky 159/11 ³²	355	-	
32. Doksy 167	2008	-	
33. Hrušov <i>Hauschaw</i> 160/3	156	-	
34. Houska 175	486	-	
35. Doksy m. 167/1	282	-	
36. Mnichovo Hradiště, Zvířetice a Klášter 203	3148	-	
37. Mnichovo Hradiště m. 203/1	637	13	
38. Jablonné v Podještědí 178	928	-	
39. Jablonné v Podještědí m. 179	660	-	
40. Jesenný 180	910	-	
41. Jeviněves 1259	197	-	
42. Kluky 215/3	70	-	28
43. Krnsko 185	95	-	
44. Kněžmost m. 203/19	256	-	
45. Křinec <i>Neu Kunstbergk</i> 187	1210	21	

³² *Sředem panství Malé Horky, ob. Rokytovec, ale panství se vždy nazývalo Velké Horky.*

Statek, lokalita	Počet obyvatel starších 10 let		Folio
	křesťané	židé	
<i>Gut, Lokalität</i>	<i>Bevölkerung über 10 Jahre</i> (Christen)	(Juden)	
46. Košátky 184	612	-	
47. Libáň m. 304/11	348	7	
48. Lobeč, Mšeno m. 204, Veliké Všelisy 226 ³³	919	11	
49. Lvová <i>Limburg</i> 193	2405	-	
50. Liblice 190	408	14	
51. Lysá nad Labem m. 194/1	448	-	
52. Lysá nad Labem 194	851	-	
53. Hodkovice nad Mohelkou m. 164/2	302	-	
54. Loučeň 191	864	-	
55. Loukovec a Kurovodice 224	904	10	
56. Mladějov a Roveň 202, 183	326	-	
57. Horní Malobratřice 203/90	86	2	
58. Nová Ves 189/32	453	-	
59. Mimoň 199	2894	-	
60. Nebužely 206	119	-	
61. Nemyslovice 159/5	106	-	
62. Niměřice 207	120	-	28'
63. Návarov <i>Nowakow</i> 205	1370	-	
64. Nymburk m. 208	899	-	
65. Osečná m. 164/3	434	-	
66. Liberec 189	4530	-	
67. Rovensko pod Troskami m. 176/1	399	-	
68. Hrubý a Malý Rohozec 177	3080	-	
69. Řepín 213	741	-	
70. Zákupy 232	5187	-	
71. Rožďalovice 212	377	-	
72. Rožďalovice m. 212/1	365	28	
73. Nový Ronov 211	407	4	
74. Stránov 221	406	29	
75. Samšina 331/47	59	2	
76. Svijany 224	2376	3	
77. Sovínky m. 218/1	118	-	
78. Sovínky 218	226	-	

³³ *"Lobes, Wschelis sambt dem Städtel Wenibschchen."*

Statek, lokalita <i>Gut, Lokalität</i>	Počet obyvatel starších 10 let křesťané židé <i>Bevölkerung über 10 Jahre</i>		Folio
	(Christen)	(Juden)	
79. Semily 214	2914	4	
80. Malá Skála se sklárnou 195 ³⁴	1681	-	
81. Skalsko 215	258	-	
82. Hrubá Skála <i>Groß Kall</i> 176	3580	-	29
83. Turnov m. 225	1084	35	
84. Srbská <i>Winschendorf</i> 171/39	358	-	
85. Velký Valtínov <i>Walten</i> 178	408	-	
86. Malé Všelisy 196	66	-	
87. Poustka <i>Wu3nj Pudianisch</i> 171/24 ³⁵	92	-	
88. Stráž pod Ralskem 222	2219	-	
89. dvůr (v Borči), p. Velké Všelisy 226/2	11	-	
90. Víska 230 ³⁶	119	-	
91. Jizerní Vtelno 181	95	-	
92. (Kropáčova) Vrutice 186	235	-	
93. Vesec 227	1017	-	
94. Vlka <i>Willowa</i> 231	497	-	
95. Bělá p. B. a Kuřivody s m. 156	1859	-	
96. Vidim 228, 229	894	-	
97. Veselice 169/1	98	-	
98. Zásadka <i>Zasadetz</i> 203	645	-	
Celkem	94934	678	
Úhrnem		95612	

KRAJ CHRUDIMSKÝ (Chrudimer Kreis) CHR

1. Chrudim m. a vsí 573, 574	1673	-	31
2. Pardubice m. 584/1	867	-	
3. Vysoké Mýto m. 591 [+592]	2260	-	
4. Přelouč m. 584/2	526	12	
5. Polička m. 585 [+586]	3499	-	

³⁴ Ve sklárně 27 dělníků.

³⁵ Stateček Poustka (*Wüstung*) o 1 vsi patřil do roku 1706 rodině Puteani, odtud název u Bořku.

³⁶ Vsi augustiniánů v Bělé pod Bezdězem Víska, Vrchbělá, část Podolí a klášterní služebníci.

Statek, lokalita <i>Gut, Lokalität</i>	Počet obyvatel starších 10 let křesťané židé <i>Bevölkerung über 10 Jahre</i>		Folio
	(Christen)	(Juden)	
6. Litomyšl m. a vsí 579, 580	2823	-	
7. Heřmanův Městec m. 566/1	645	90	
8. Bystré m. 563/1	544	-	
9. Sezemice m. 584/7	384	-	
10. Týnec nad Labem m. 584/4	361	-	
11. Luže m. 575/2	507	54	
12. Holice m. 584/6	534	-	
13. Dašice m. 584/5	500	16	
14. Bohdaneč m. 584/4	592	11	
15. Choceň m. 569/1	647	9	
16. Pardubice (bez hřebčína) 584	11538	36	31'
17. Choltice 570	964	8	
18. Litomyšl 578	6371	-	
19. Choceň 569	1388	-	
20. Heřmanův Městec 566	1501	-	
21. Lanškroun a Landšperk 577	11671	28	
22. Předhradí 587	4930	27	
23. Rosice 589	849	-	
24. Nasavrky, Seč, Orel, Zaječice, Bítovany, Žumberk, Libanice 582	4329	-	
25. Chrast 571	1635	-	
26. Chroustovice 572	2333	-	
27. Nové Hrady 583	1271	-	
28. Bystré 563		chybí	
29. Hroubovice 568	50	-	
30. Pouchobřady 582/83	13	-	
31. Zájezdec 594	70	-	
32. Bělá nad Svitavou 560	156	23	32
33. Březovice 562	618	-	
34. Zámorsk 595	611	-	
35. Svojanov 590	375	6	
36. Přestavky 588	388	-	
37. Košumberk 575	153	3	
38. Štěpánov 570	257	-	
39. Hrochův Týnec 567	144	-	

Státek, lokalita <i>Gut, Lokalität</i>	Počet obyvatel starších 10 let křesťané židé <i>Bevölkerung über 10 Jahre</i> (Christen) · (Juden)		Folio
	40. Vejvanovice <i>Mayarowawitz</i> 593 [??]	386	
41. Trojovice 567/8	680	-	
42. Zdechovice 582/84	467	13	
43. Slatiňany 582/77		chybí	
44. Třibřichy 582/84, 4 sv. d. a st. Krupá v ČA 368 ³⁷	580	-	
45. Valy 570	-	7	
- Třibřichy 582/84 a 4 sv. d.	/575/	/-/	
46. Pardubice - císař. myslivci	32	-	
47. Nabočany 582/75	100	-	
48. Skuteč 587/1	2386	-	
Celkem	53183	343	
<i>(Opravený součet)</i>	<i>73183</i>		
Úhrnem		53526	
<i>(Opravený součet)</i>		<i>73526</i>	

KRAJ PODBRDSKÝ (Podbrder Kreis) PO

1. Karlštejn 53	1045	-	33
2. Milín 53	477	-	
3. Dlouhá Lhota 20	210	-	
4. Zduchovice 152	231	-	
5. [Čím], Zdiborovský len. d. 18	3	-	
6. Sejcká Lhota 106	62	-	
7. Smolotely 110	100	4	
8. Liteň 64	375	7	
9. Rtišovice 98	33	-	
10. Nižbor 1271	260	8	
11. Sklanecký len. d. ³⁸	9	2	

³⁷ "Gut Strzibrzichen, vier freyhöf zu Meytkoczicz wie auch das gut Krupa zu Czaslauer Krey3." Jde zřejmě o lokality Třibřichy, Medlešice 581 a Horní a Dolní Krupou. Zápis se opakuje ob řádek, ale bez Krupé, která je též uvedena samostatně v Čáslavsku. Počet obyvatel je však prakticky shodný.

³⁸ Lenní dvůr Sklanecký se nepodařilo určit. V úvahu přicházejí dvory Dolní Vlence (Vlenecký ?) 26, případně Bytíz 8, Dolní Roblín 25, Cholín 43, Třít 130, Vonoklasy 136 a Želkovice 155. Všechny dvory v PO označené jako svobodné byly ve skutečnosti - až na Moraň - karlštejnskými lény.

Státek, lokalita <i>Gut, Lokalität</i>	Počet obyvatel starších 10 let křesťané židé <i>Bevölkerung über 10 Jahre</i> (Christen) (Juden)		Folio
	12. Dobříš p. s m. 24	2732	
13. Čím, sv.d. 17	7	-	
14. Sudovice 114	22	6	
15. Davle a Sv. Jan pod Skalou 19	453	-	
16. Nenačovice 318/17	54	-	
17. Mořina, sv. d. Kocábkovský 73	21	-	
18. Tmáň 124	117	-	
19. Touškov, sv. d. 1202 ³⁹	10	-	
20. Touškov, sv. d. 1201 ⁴⁰	6	-	33'
21. Žebrákov, len. d. Žebrákovský 154 ⁴¹	28	-	
22. Bohostice, Anna Landthraschin 4	10	-	
23. Chraštice, Václav Kaše 44	5	-	
24. Pečice, sv. d. Václava Volfa 84	4	-	
25. Pečice, sv. d. Čapkův 83	6	-	
26. [Holušice], Jiří Holušícký 33	5	-	
27. Radětice, sv. d. Jiřího Brauna 96	5	-	
28. Hříměždice 37	104	-	
29. Lochovice 65	456	-	
30. Lochovice m. 65/1	221	40	
31. Vysoký Újezd 144	187	-	
32. Čelina, len. d. Dejmkovský 10	22	-	
33. Čelina, len. d. Kochanovský 9	4	-	
34. Přibram m. [a vsi ?] 90 [+91]	896	-	
35. Beroun m. [a vsi ?] 2 [+3]	593	3	
36. Osov 81	394	4	
37. Vysoká 141	135	-	
38. Chrustenice 1318/35	104	-	
39. Zbiroh 150	2677	-	
40. Točnick 125	1370	-	
41. Králův Dvůr 57	857	-	34
42. Zbiroh, Točnick, Králův Dvůr - lesy 150	73	-	

³⁹ Přibíka Bukovanského.

⁴⁰ Pavla Blahyny.

⁴¹ Petr Mikokoláš s podruhy.

Státek, lokalita	Počet obyvatel starších 10 let		Folio
	křesťané	židé	
<i>Gut, Lokalität</i>	<i>Bevölkerung über 10 Jahre (Christen)</i>	<i>(Juden)</i>	
43. Zbiroh m. 150/2	238	-	
44. Žebrák m. 125/1	332	-	
45. Cerhovice m. 125/2	222	-	
46. Mýto m. 150/1	260	-	
47. Svaté Pole 24/53	109	-	
48. Buková 7	92	-	
49. Druhlice, len. d. Jarošovský 29 ⁴²	6	-	
50. Druhlice, len. d. Danielovský 30 ⁴³	6	4	
51. Druhlice, len. d. Matěje Petráška 28	5	-	
52. Slavkovice 1096/6	52	-	
53. Bohutín 1184	142	-	
54. Hořovice 34	1424	-	
55. Hořovice m. 34/1	338	-	
56. Hostomice m. 53/1	236	-	
57. Praskolesy 88	189	10	
58. Tetín, sv. d. 122	23	-	
59. Mníšek pod Brdy 71	477	-	
60. Kosoř 1268	23	-	
61. Nový Knín m. 78	140	-	
62. Řitka len. statek 105	33	-	34'
63. Čím, sv. d. 16	4	-	
64. Dobřichovice 23	336	-	
65. Starý Knín 112	393	-	
66. Moraň, sv. d. 72	4	-	
67. Všeradice 140	293	-	
68. Hluboš 31	272	-	
69. Zbraslav 151	2709	-	
70. Pičín 85	159	-	
71. Suchomasty 116	255	-	
72. Jince 49	402	-	

⁴² Martin Petrášek. Dvůr se správně nazýval Norysovský.

⁴³ Václav Čamský.

Státek, lokalita	Počet obyvatel starších 10 let		Folio
	křesťané	židé	
<i>Gut, Lokalität</i>	<i>Bevölkerung über 10 Jahre (Christen)</i>	<i>(Juden)</i>	
73. Obořiště 79	66	2	
Celkem	23723	124	
(Opravený součet)	23623		
Úhrnem		23847	
(Opravený součet)		23747	
KRAJ RAKOVNICKÝ (Rakonitzer Kreis) RA			
1. Rakovník m. 1302	725	15	35
2. Rakovník, svob. dům 1302	15	-	
3. Slabce 1309	110	-	
4. Senec Sartz 1307	81	7	
5. Všetaty 1271/62	120	-	
6. Čistá m. 1237	624	22	
7. Plasy 1293	2104	22	
8. Chřtč, Kožlany m. 1256	952	28	
9. Všesulov 1329	222	-	
10. Kralovice m. 1293/1	489	-	
11. Senomaty m. 1308	92	-	
12. Zhoř Horschkau 1332	220	-	
13. Děkov 1239	86	-	
14. Vysoká Libyně 1330	272	10	
15. Hokov 1243	530	29	
16. Krakovec Krakhof 1332/8	627	10	
17. Modřejovice 1277	100	18	
18. Křivoklát 1271	5469	20	
19. Kolečovice 1265	356	6	
20. Hřebečnický 1251	131	6	35'
21. Šípy 1317	125	-	
22. Nové Strašecí m. 1285	294	10	
23. Podmokly 1271/60	154	-	
24. Olešná a Pověčín 1286	554	13	
25. Skřivaň 1271/61	69	4	
Celkem	14521	220	
Úhrnem		14741	

Statek, lokalita <i>Gut, Lokalität</i>	Počet obyvatel starších 10 let křesťané židé <i>Bevölkerung über 10 Jahre</i>		Folio
	(Christen)	(Juden)	
KRAJ VLTAVSKÝ (Moldauer Kreis) VL			
1. Hodětice <i>Chotietiz</i> 123	78	-	37
2. Krchleby 57	112	-	
3. Jablonná 46	69	14	
4. Zahrádka 146	88	-	
5. Skrýšov 107	142	-	
6. Tloskov 123	1568	27	
7. Vysoký Chlumec 143, Trkov 127 a Kamýk nad Vltavou 143/84	4663	19	
8. Sedlec m. 143/1	190	7	
9. Sedlčany m. 143/2	482	-	
10. Hostěradice 35	420	-	
11. Kosova Hora 56	237	18	
12. Klučenice 54	101	-	
13. Jetřichovice a Vrchotice 48	219	-	
14. Lešany 63	684	-	
15. Drachkov 123/44	303	-	
16. Dědkov <i>Dietkow</i> 109/26	29	-	
17. Říkov sv. d. <i>Dikow</i> 104	4	-	
18. Smilkov 109	344	2	
19. Prčice 89	525	7	
20. Heřmaničky 109/28	47	-	
21. Úhřice 132, Třebnice <i>Trzebemi3l</i> 129, též Kamenná Lhota 1381 v BE	359	-	37'
22. Přestavky 111	73	-	
23. Svobodníci - horní čtvrt'	203	-	
24. Svobodníci - dolní čtvrt'	73	-	
25. Milhostice a Bonkovice 22	74	-	
26. Střezimř 113	35	-	
27. Votice s m. 137, 138	1527	99	
28. Hradištko 36	222	-	
29. Nalžovice 76	669	-	
30. Hojšín <i>Harschien</i> 32	14	-	
31. Suchdol a Štětkovice 115, 117	138	-	

Statek, lokalita <i>Gut, Lokalität</i>	Počet obyvatel starších 10 let křesťané židé <i>Bevölkerung über 10 Jahre</i>		Folio
	(Christen)	(Juden)	
32. Osečany 80	604	-	
33. Staré Mítrovice 111	107	-	
34. Vojkov 135	96	7	
35. Hořejší Radč 111/6	20	-	
36. Petrovice a Krašovice 58	474	-	
37. Týnec nad Sázavou 131	1516	-	
Celkem	16509	200	
Úhrnem		16709	
PRAŽSKÁ MĚSTA (Prager Städte)			
1. Staré Město pražské	9571	7352	39
2. Kolej S.J. u sv. Klimenta	222	-	
3. Konvikt sv. Bartoloměje	94	-	
- Chvaly 721 ⁴⁴	/352/	/-/	
- Hlubočepy 1242 ⁴⁵	/124/	/-/	
4. Seminář sv. Václava	133	-	
5. Nové Město pražské	6836	-	
6. panské a šosovní domy č. 1-23	207	-	
7. Kolej S. J. u sv. Ignáce	34	-	
8. Menší Město pražské	5811	-	
9. Panské a šosovní domy (část) č.1-4	91	-	
10. Hradčany	383	-	
11. Dva domy na Hradčanech ⁴⁶	54	-	
12. Pražský hrad	60	-	39'
13. Dům hr. Lamingerové	22	-	
Celkem	23994	7352	
Úhrnem		31346	
KRAJ LOKETSKÝ (Elbogner Kreis) LO			
1. Doubí 912	106	-	41

⁴⁴ Chvaly uvedeny též v KO. Tam i započteny.

⁴⁵ Hlubočepy uvedeny též ve SL. Tam i započteny.

⁴⁶ Domy Kumerův a U zlaté koule, zbořené při stavbě Čermínského paláce. Neuvedeni komorní úředníci, kteří mají svůj solní deputát.

Státek, lokalita	Počet obyvatel starších 10 let		Folio
	křesťané	židé	
<i>Gut, Lokalität</i>	<i>Bevölkerung über 10 Jahre (Christen)</i>	<i>(Juden)</i>	
2. Loket m. [a vsi] 950, [951]	1804	-	
3. Karlovy Vary m. [a vsi] 932, [933]	685	-	
4. Ostrov 965	1332	-	
5. Boží Dar m. 908	366	-	
6. Hřebený 924 a Luby 954 se 2 městečky ⁴⁷	1135	-	
7. Dolní Chodov 951/17	102	6	
8. Kraslice 938	735	-	
9. Otovice 967	660	-	
10. Lipnice 951/20 Lutnitz	1080	-	
11. Lesná 943-946	371	-	
12. Kraslice m. 938/11	917	-	
13. Dalovice 911 a Hrzín 1515/40	244	-	
14. Kynšperk nad Ohří 941	1417	-	
15. Kynšperk nad Ohří m. 942	525	10	
16. Těšov 959/4	28	-	
17. Chlum sv. Máří - proboštví 925	13	-	
18. Chlum sv. Máří m. 925	221	-	41'
19. Mostov 960, Žitná 983, Malá Šitboř 956	557	-	
20. Horní Slavkov m. 921	1764	-	
21. Kamenice 931	48	-	
22. Arnoltov 934/2	66	5	
23. Krásná 938, Ruprechtov 970	221	-	
24. Bečov nad Teplou, Br' a Měchov 906	2111	25	
25. Ostrov m. 966	547	-	
26. Bečov nad Teplou m. 906/1	499	-	
27. Kfely I. díl 906/11	31	-	
28. Kfely II. díl 965/1	42	-	
29. Jáchymov m. 928	1676	-	
30. Krásno m. 940	825	-	
31. Sokolov (Falknov) - 11 vsí 973	1337	-	
32. Čistá (Litrbachy) 910	231	-	
33. Hroznětín m. 923	323	67	
34. Milíkov 959	103	3	

⁴⁷ Městečka Krajková 937 a Luby 955.

Státek, lokalita	Počet obyvatel starších 10 let		Folio
	křesťané	židé	
<i>Gut, Lokalität</i>	<i>Bevölkerung über 10 Jahre (Christen)</i>	<i>(Jude:)</i>	
35. Horní Blatná m. 917	802	-	
36. Kostelní Bříza 934	83	-	
37. Oloví m. 964	196	-	
38. Horní a Dolní Částkov 918	183	-	
39. Pernink m. 965/28	432	-	
Celkem	23818	116	
Úhrnem		23934	
KRAJ ČÁSLAVSKÝ (Časlauer Kreis) ČA			
1. Zbraslavice 460, Ostrov 413 a Čestín 355	750	10	43
2. Svobodníci - čtvrť Karla Čeňka 437 ⁴⁸	557	-	
3. Lipka 397	278	-	
4. Horní a Dolní Krupá 368 s Lohendorfem [??]	424	3	
5. Červené Pečky Peczkaw 352	2431	-	
6. Čáslavsko 350	160	-	
- Vsi v HR, náležející ke kutnohorským dolům			
508/21, 22, 523/8	/127/	/-/	
7. Kutná Hora m. 390	2700	-	
8. Kutná Hora - vsi 391	273	-	
9. Kaňk - doly 382	190	-	
10. Zahradka m. 402/22	363	-	
11. Kácov 381	817	-	
12. Havlíčkův Brod m. 361	1219	-	
13. Havlíčkův Brod - vsi 362	853	-	
14. Kaliště 402/33	48	-	
15. Nová Lhota 426/6	88	-	
16. Sedlec 426	713	-	
17. Svobodníci-čtvrť pana Sádla 438	362	-	
18. Krchleby 426/10	416	4	
19. Želiv 465	1918	5	43'
20. Zruč nad Sázavou 462, 463	228	-	
21. Maleč 400	421	-	
22. Čáslav m. 349	902	-	

⁴⁸ "Außen Vintl des Carl Czerinckh".

Státek, lokalita	Počet obyvatel starších 10 let		Folio
	křesťané	židé	
<i>Gut, Lokalität</i>	<i>Bevölkerung über 10 Jahre</i> (Christen)	(Juden)	
23. Vilémovice 453	46	-	
24. Chotěboř 372	834	-	
25. Nová Ves 408	198	6	
26. Ratboř 422	181	-	
27. Úhrov 444	53	-	
28. Herálec, Humpolec 363, Okrouhlice 412	2395	-	
29. Humpolec m. 363/1	863	24	
30. Libice nad Doubravou 396	199	-	
31. Dřevíkov 358 a Dobkov 357	112	-	
32. Pohled <i>Frauenthal</i> 418	640	-	
33. Nemojov 372	48	-	
34. Spytice 429	117	-	
35. Rušinov 425	40	-	
36. Košetice 387	162	14	
37. Onšov 1347/49	610	-	
38. Kluky 385	49	-	
39. Červené Janovice 351	550	10	
40. Bezděkov [= Štěpánovice 439/1]	118	-	
41. Vrdy 457	19	-	
42. Chotěboř m. 373	465	3	
43. Šebestnice 426/11	120	-	44
44. Ronov nad Doubravou 428	250	-	
45. Ronov nad Doubravou m. 428/1	410	8	
46. Nové Dvory 410 a Třebešice 440	1320	6	
47. Klokočov a Klokočovská Lhotka 384	52	-	
48. Horní Kralovice 369 ³	239	-	
49. Keblov 389/14	104	-	
50. Vestec 449	149	-	
51. Střítež <i>Schrittenz</i> 432	2591	8	
52. Modletín 405	30	-	
53. Běstvína a Chuchel 346	340	11	
54. Bačkov 344	50	-	
55. Vlastějovice <i>Hammerstadt</i> 454	684	-	
56. Žehušice 464	2988	10	
57. Rozsochatec 424	170	-	

Státek, lokalita	Počet obyvatel starších 10 let		Folio
	křesťané	židé	
<i>Gut, Lokalität</i>	<i>Bevölkerung über 10 Jahre</i> (Christen)	(Juden)	
58. Horní a Nový Studenec 370, 411	544	8	
59. Polná 419	4247	-	
60. Polná m. 419/1	1355	119	
61. Přibyslav m. <i>Piegmizi</i> 419/2	540	-	
62. Golčův Jeníkov 371/11	639	65	
63. Smilov 432/26	198	-	
64. Ledec nad Sázavou 392	1738	-	44'
65. Ledec nad Sázavou m. 393 [+ 394 ?]	378	45	
66. Světlá n. S. 435 a Lipnice n. S. 432	1048	22	
67. Podhořany 416	301	4	
68. Mírovka (Frýdnava) 432	163	-	
69. Slavíkov 427	60	-	
70. Větrný Jeníkov 450	520	8	
71. Habry 360	1288	30	
72. Tis 360/17	391	6	
73. Úsobí <i>Polenskirchen</i> 446	260	3	
74. Branišov 450	162	-	
75. Vrbice 456	457	7	
76. Hostačov 371	404	-	
77. Žleby 467	1238	8	
78. Vsi města Jihlavy 379	332	-	
79. Třemošnice 441	421	3	
80. Malešov 401	1551	-	
81. Tupadly 442	1034	13	
82. Soutice 428	232	-	
83. Zboží 360	79	-	
84. Hoješín 366	59	5	
85. Kácov m. 381/1	201	4	
86. Křesetice 388	516	-	45
87. Právošín 420	70	-	
88. Lukavec 399	768	50	
89. Čechtice a Křivsoudov 389	1340	3	
90. Vilémov 452	654	3	
91. Dolní Kralovice a Martinice 402	1176	15	
92. Úmonín 445	48	-	

Statek, lokalita <i>Gut, Lokalität</i>	Počet obyvatel starších 10 let křesťané židé <i>Bevölkerung über 10 Jahre (Christen) (Juden)</i>		Folio
	93. Vojnův Městec 455	542	
Celkem	58518	543	
<i>(Opravený součet)</i>	58388		
Úhrnem		59161	
<i>(Opravený součet)</i>		58931	

KRAJ HRADECKÝ (Königgrätzer Kreis) HR

1. Podhorní Újezd <i>Augezd</i> 320/12	113	-	47
2. Popovice - dolní díl 318	23	-	
3. Humburky 297	71	-	
4. Velichovky <i>Welchow</i> 524	115	-	
5. Velká Bukovina 486/18	91	-	
6. Skály 512	766	-	
7. Kopidlno m. 304/1	316	13	
8. Kopidlno 304	1277	-	
9. Veliš 331	2505	-	
10. Trutnovské lesy	48	-	
11. Masty 475/18	15	-	
12. Chlumeck nad Cidlinou 298 a Velké Výkleky 332	3945	-	
13. Vinary 334	58	-	
14. Přestavky I. díl 504	48	-	
15. Smidary m. 324/1	303	8	
16. Městec Králové m. 289/1	368	3	
17. Dymokury 289	2424	19	
18. Smidary 324	872	4	
19. Skalka <i>Guth Skaletz</i> 511	100	-	
20. Vojice 320 a Žďár 303	216	-	
21. Střežetice 518	73	-	47
22. Řešetova Lhota 510	57	-	
23. Chlumeck nad Cidlinou m. 298/1	682	11	
24. Žiželice m. 298/2	335	-	
25. Kratonohy <i>Kratarow Statt</i> 306	515	-	
26. Přestavky - II. díl 505	22	-	
27. Zboží d. 317/2	16	4	

Statek, lokalita <i>Gut, Lokalität</i>	Počet obyvatel starších 10 let křesťané židé <i>Bevölkerung über 10 Jahre (Christen) (Juden)</i>		Folio
	28. Chlum, Bynovice 489, Radkovic 517/7	179	
29. Brandýs nad Orlicí 471	1064	-	
30. Brandýs nad Orlicí m. 471/1	242	-	
31. Libčany 94 a ?? ⁴⁹	537	-	
32. Studenec 327 a Fořt 290	1089	-	
33. Miletín 312	471	-	
34. Miletín m. 312/1	364	-	
35. Choustníkovo Hradiště <i>Gradlitz</i> 486	2145	2	
36. Hoříněves 482	2313	-	
37. Malá Bukovina 495	83	2	
38. Opočno 502	9558	47	
39. Staré Smrkovice <i>Smrkow</i> 325	488	-	
40. Vysoké Veselí m. 339/1	260	-	
41. Svoboda nad Úpou m. 335/2	420	-	
42. Pílmkov m. 335/1	453	-	
43. Volanice 337	136	-	48
44. Dvůr Králové nad Labem. m. 477 [+478]	1304	-	
45. Vlčice 335	2691	-	
46. Studnice 519	110	-	
47. Jeřice 301	425	-	
48. Velká Třebnoušev 294	451	-	
49. Horní Dobrá Voda 294	235	-	
50. Hořice m. 295	705	76	
51. Hořice 294	969	-	
52. Sadová, Kunčice, Bílá Třemešná 283, Barchov 281	1564	7	
53. Přím, Popovice 50	668	-	
54. Vysoké Veselí 339	101	-	
55. Hlušice 291	408	7	
56. Horní a Dolní Čermná <i>Tscherna</i> 293	304	-	
57. Žampach m. 526/1	582	-	
58. Radim a Pecka 320	3169	-	
59. Nový Bydžov m. a vsi 315, 316	1708	318	

⁴⁹ "Gut Liebschan sambt der Herrschaft Dieda". Panství Dieda se nám nepodařilo určit. Asi omyl.

Státek, lokalita	Počet obyvatel starších 10 let		Folio
	křesťané	židé	
<i>Gut, Lokalität</i>	<i>Bevölkerung über 10 Jahre</i> (Christen)	(Juden)	
60. Milčeves 313	1284	-	
61. Úlibice sv. d. 330	11	-	
62. [Lužany] handfestní d. 307/42	17	-	
63. Náchod 499	5739	-	
64. Náchod m. 499/1	2302	158	48'
65. Úpice m. 499/3	1314	-	
66. Česká Skalice m. 499/2	1823	52	
67. Sběň a Tuň 329	588	-	
68. Adršpach 468	1538	-	
69. Horní Teplice 481	407	-	
70. Janovice <i>Jan3dorf</i> 481/3	259	-	
71. Stárkov 516	1336	-	
72. Dolní Teplice 476	453	-	
73. Studnice 519	/110/	/-/	
74. Hradec Králové - vsi 484	1307	-	
75. Vrchlabí 336 ⁵⁰	3226	-	
76. Lomnice nad Popelkou 309	1665	-	
77. Čistá 286	352	-	
78. Hradec Králové m. 483	1473	-	
79. Kovanice 305	97	9	
80. Doudleby, Jelení 525, Blato 561	1023	16	
81. Častolovice 474	1615	-	
82. Týniště nad Orlicí m. 474/2	484	-	
83. Stračov <i>Stättel</i> [!] <i>Straczie</i> 326	242	-	
84. Žamberk 525	4043	19	
85. Vamberk 523	350	-	
86. Milovice sv. d. 294/26	20	-	
87. Vamberk m. 523/1	470	15	49
88. Cerekvice nad Bystřicí 285	1073	3	
89. Skřivany 322	277	-	
90. Puchlovice 319	53	-	
91. Borovnice 470	646	-	
92. Kostelec nad Orlicí m. 490/1	889	-	

⁵⁰ Zřejmě včetně panství Hostinné, Nové Zámky.

Státek, lokalita	Počet obyvatel starších 10 let		Folio
	křesťané	židé	
<i>Gut, Lokalität</i>	<i>Bevölkerung über 10 Jahre</i> (Christen)	(Juden)	
92. Kostelec n. O. 490 a Potštejn 503	1324	-	
93. Holovousy 292	277	-	
94. Borohrádek 469	588	-	
95. Letohrad a Orlice 493	3052	-	
96. Rychnov nad Kněžnou 508 a Černíkovice 475	7026	160	
97. Solnice 514	2541	-	
98. Kumburk 307	5254	-	
99. Nová Paka m. 314	632	-	
100. Ples <i>Plesch</i> 513/24	805	-	
101. Horní Branná 303	2057	-	
102. Jilemnice 303	1978	-	
103. Jilemnice m. 303/1	547	-	
104. Stěžery 517	565	-	
105. Lázně Běláhrad 308	1248	-	
106. Staré Buky 515, Syrovátka 328	4127	-	
107. Smiřice m. 513/1	370	-	49'
108. Rudník <i>Herman Saiffen</i> 321	1664	4	
109. Vsi patřící ke kutnohorským dolům 508/21,22, 523/8 ⁵¹	127	-	
110. Bílé Poličany 284	608	-	
111. [Horní Černůtky], sv. d. Kozinovský 480	14	-	
112. Rokytnice v Orlických horách 507	1569	26	
113. Valdov <i>Batschkow</i> a Choteč <i>Maltess</i> 299	248	-	
114. Police nad Metují m. 472/20	378	-	
115. Sloupno 323	313	-	
116. Broumov m. 473	1251	-	
117. Broumov p. a Police nad Metují m. 472	9755	-	
118. Žířeč <i>Schurz</i> 527	1955	-	
119. Chvalkovice a Svinišťany 487	531	-	
120. Hoděčín 500/2	109	-	
121. Neděliště I. díl 500	76	-	
122. Dobřenice 287	161	21	
123. Trutnov m. 521 [+ 522 ?]	4616	-	

⁵¹ Evidovány též v ČA.

Statek, lokalita	Počet obyvatel starších 10 let		Folio
	křesťané	židé	
<i>Gut, Lokalität</i>	<i>Bevölkerung über 10 Jahre (Christen)</i>	<i>(Juden)</i>	
124. Poděbrady m. 317/1	596	-	
125. Sadská m. 317/3	655	-	
126. Smiřice 513	3530	-	
127. Poděbrady 317	5059	23	50
128. Nové Město nad Metují 501	2793	-	
129. Nahořany, sv. d. 198	10	-	
130. Nové Město nad Metují m. 501/1	673	2	
131. Jaroměř m. 488 [+ 489 ?]	1579	6	
132. Jičín m. 302	1338	23	
133. Králíky p. a m. 491	4066	-	
134. Lužany, sv. d. 310 nebo 311	9	-	
135. Malá Čermná sv. d. <i>Czermeintz</i> 496	8	-	
136. Dolní Kocléřov 527/16	65	-	
Celkem	162190	1069	
<i>(Opravený součet)</i>	<i>163203</i>	<i>1062</i>	
Úhrnem		163259	
<i>(Opravený součet)</i>		<i>164265</i>	

KRAJ PLZEŇSKÝ (Pilsner Kreis) PL

1. Olešná 651 a Vidice 683	615	2	51
2. Žikov a Liblín 1080	578	2	
3. Zelená Hora 686	1915	-	
4. Újezd nade Mží 1071	138	-	
5. Veselá 1055/10	54	-	
6. Domašín 971/10	69	-	
7. Kaceřov 1004	1571	-	
8. Manětín m. 1023/1	254	25	
9. Bernartice 598	983	-	
10. Pivoň 655	394	-	
11. Manětín 1023	1209	6	
12. Těchlovice, sv. d. Zemskovský 1061	6	-	
13. <i>Brchowiz</i> [??] sv. d. ⁵²	5	-	
14. Stříbro 1049 [+ 1050 ?]	1162	8	

⁵² *Snad jeden ze čtyř svobodných dvorů v Těchlovicích (Vlkovský ?).*

Statek, lokalita	Počet obyvatel starších 10 let		Folio
	křesťané	židé	
<i>Gut, Lokalität</i>	<i>Bevölkerung über 10 Jahre (Christen)</i>	<i>(Juden)</i>	
15. Merklín 640	558	-	
16. Těchlovice, sv. d. Fikelscherovský 1058	5	-	
17. Malínek <i>Malinz</i> 636	40	-	
18. Plzeň m. 1034	2115	-	51'
19. Plzeň - vsi 1035	1799	-	
20. Hřešihlavy 995	131	-	
21. Velké Dvorce 1077 a Přimda 1040	1483	-	
22. Přimda m. 1040/1	228	-	
23. Štáhlavy 1055	1952	17	
24. Roupov <i>Stopau</i> 604 a Úsilov 621/25	1121	-	
25. Klatovy m. 627	758	5	
26. Klatovy - vsi 628	299	-	
27. Tětětice 676	28	-	
28. Malesice 1022	407	11	
29. Nepomuk m. 646	438	-	
30. Trhanov a Zahořany 677	4600	28	
31. Kdyně m. 626	245	-	
32. Všeruby m. 685	280	-	
33. Srbice 621/34	448	-	
34. Radnice 1041	431	-	
35. Radnice m. 1041/1	264	23	
36. Obytce 650	565	-	
37. Kořen <i>Kunschín</i> 1007	32	6	
38. Halže 997	99	-	52
39. Domažlice - vsi 609	683	-	
40. Domažlice m. 608	1630	5	
41. Domažlice - předměstí 608	206	-	
42. Domažlice - specifikovaní podruží 608	873	5	
43. Pňovany <i>Piwana</i> 1036	128	-	
44. Nečtiny m. 1027/1	183	-	
45. Hostouň m. 613/66	225	-	
46. Stráž m. 1048	370	50	
47. Někmiř <i>Stadt</i> [!] <i>Nekmirsch</i> 1029	620	10	
48. Pořejov 1037	303	13	
49. Bor 987	733	8	

Statek, lokalita	Počet obyvatel starších 10 let		Folio
	křesťané	židé	
<i>Gut, Lokalität</i>	<i>Bevölkerung über 10 Jahre (Christen)</i>	<i>(Juden)</i>	
50. Svrčoves 673	134	-	
51. Miletice 641	147	-	
52. Úšava <i>Mirschau</i> 1037/2	152	2	
53. Kladruby 1005	2226	66	
54. Horšovský Týn m. 614	813	-	
55. Švihov 621	512	-	
56. Ježovy a Křenice 623	241	-	
57. Švihov m. 621/1	249	51	
58. Město Touškov m. 1055/33	115	-	52'
59. Třebel a Trpísty 1068	2008	-	
60. Kladruby m. 1006	268	-	
61. Swinná <i>Guth Swy</i> 1053		chybí	
62. Chocomyšl a Únějovice 621	413	8	
63. Gutštejn 986	861	-	
64. Cebiv 986	488	13	
65. Krasíkov 986	1170	4	
66. Bezděkov 599	152	-	
67. Bezdružice m. <i>Messeriz</i> 986/1	284	-	
68. Dobřany m. 993	784	-	
69. Staňkov m. 1001/3	210	-	
70. Chotěšov 1001	4438	-	
71. Stod m. 1001/2	581	-	
72. Bezdružice <i>Mie3tiz</i> 986 ⁵³	1072	13	
--. Bezdružice m. <i>Mistriz</i> 986/1	/284/	/-/	
73. St. Sedliště, sv. st. Brisigelovský 1047 [+ 1024 ?] ⁵⁴	561	-	
74. Nový Čestín 648 ☼	68	-	
75. Bor m. 988	478	-	
76. Staré Sedliště m. 1047	384	-	
77. Dolní Lukavice 607	1099	15	53

⁵³ F. Gabriel určuje jako panství Měčín a městys Měčín. Samostatný statek Měčín však v té době neexistoval. Že jde o Bezdružice, napovídá shodný počet obyvatel městečka uváděný též u č.67.

⁵⁴ Statek Staré Sedliště se skládal ze stejnojmenného městečka a vsi Mchov. Městečko podávalo zvláštní příznání č. 77. Pouhému Mchovu však neodpovídá poměrně vysoký počet udávaných obyvatel. Snad bylo městečko započteno dvakrát.

Statek, lokalita	Počet obyvatel starších 10 let		Folio
	křesťané	židé	
<i>Gut, Lokalität</i>	<i>Bevölkerung über 10 Jahre (Christen)</i>	<i>(Jude:n)</i>	
78. Teplá 1063	5776	-	
79. Poutnov <i>Pauten</i> 1038	169	-	
80. Poběžovice 657 [+ 658]	780	43	
81. Nečtiny 1027	1150	23	
82. Kynžvart 1013	1135	17	
83. Horšovský Týn <i>Teiniz</i> 613	4538	-	
84. Hostouň a Tasnovice <i>Tachlawiz</i> 613	1545	-	
85. Přeštice 664	278	-	
86. Příchovice <i>Przehowiz</i> 665 ⁵⁵	455	7	
87. Žitín 688	116	-	
88. Drslavice d. 610	17	-	
89. Lesná <i>Schönwaldt</i> 1016	186	-	
90. Chotiměř 619	66	-	
91. Labuť <i>Lobend</i> 1015	52	9	
92. Lhotka <i>Vogelsang</i> 1017	70	8	
93. Tisová <i>Tuschaw</i> 1065	138	-	
94. Nové Sedliště 1030	89	26	
95. Částkov 991	424	-	
96. Líšťany, Hunčice, Radimovice, Krašovice 1019	594	-	
97. Skupeč 986/19	118	-	
98. Chrančovice <i>Gra3lowiz</i> 1002	77	-	53'
99. Všeruby m. 1076	272	7	
100. Těchoděly <i>Tichol</i> 1062	40	-	
101. Lipno 1018	57	-	
102. Bělá 985	299	-	
103. Měcholupy 639	368	-	
104. Tachov 1057	1308	-	
105. Tachov m. 1057/1	668	40	
106. Střeble sv. d. 1069	14	-	
107. Plánice m. 656/1	464	-	
108. Plánice 656	1698	-	
109. Planá m. 1033/1	1137	-	

⁵⁵ P. Příchovice uvedeno ještě jednou za č. 141. V tomto případě jsou do počtu jeho obyvatel zahrnuty i Přeštice, uváděné vedle č. 86 separátně pod č. 85.

Státek, lokalita	Počet obyvatel starších 10 let		Folio
	křesťané	židé	
<i>Gut, Lokalität</i>	<i>Bevölkerung über 10 Jahre</i> (Christen)	(Juden)	
110. Planá 1033	3352	-	
111. Jindřichovice 624	60	-	
112. [Červený] Hrádek 1035/2, Dolany 994	167	-	
113. Luhov <i>Lochoba</i> 1020	129	-	
114. Přivozec 666	23	-	
115. Puclice 667	140	-	
116. Rokycany m. a vsí 1044, 1045	1701	-	
117. Toužim m. 1066	533	-	
118. Brložec <i>Pyrlek</i> 989	1142	10	
119. Chlumčany 607/17	296	-	54
120. Mirošov 1025	707	10	
121. Podhůří 660	54	-	
122. Lužany 635	179	6	
123. Chocenice 1055	361	-	
124. Mezholezy 621/42	97	-	
125. Loučim, sv.d. Ondřeje Foltýna 633	6	-	
126. Dobříkov 603/26 a Smržovice 670	83	-	
127. Dlačov a Spůle 606	43	-	
128. Slavkovice 603/48	60	-	
129. Křimice 1013	670	-	
130. Těnovice <i>Trnowiz</i> 1046/9	273	-	
131. Červené Poříčí 604	869	-	
132. Mlýnec <i>Lancz</i> 642	120	4	
133. Osek 1031	268	-	
134. Lovčice 634	38	-	
135. Žinkovy <i>Czinkowiz</i> 688	341	3	
136. Pocinovice, <i>Prczenowicz</i> sv.d. 659	24	-	
137. Chodová Planá 1000	1655	87	
138. Prostiboř a Darnyšl 662	132	-	
139. Telice <i>Delitschan</i> 675	40	-	
140. Zahájí <i>Waldthaimb</i> 1077	143	-	
—, Příchovice 665 + 664	/723/	/7/	54'
141. Ptenín 623	65	3	
142. Jivjany I. díl 1005/13	38	4	
143. Dlouhý Újezd 992	110	-	

Státek, lokalita	Počet obyvatel starších 10 let		Folio
	křesťané	židé	
<i>Gut, Lokalität</i>	<i>Bevölkerung über 10 Jahre</i> (Christen)	(Juden)	
144. Studánka 1052	95	-	
145. Bystřice nad Úhlavou 603	926	-	
146. Vochoz 1011/2	85	-	
147. Mutěním 644	260	20	
148. Blovice m. 601	339	47	
149. Hradiště a Žďár 616	895	-	
150. Úlice 1072	339	18	
151. Štěnovice 1056	160	5	
152. Újezd Svatého Kříže 679	1447	-	
153. Malonice 637	55	-	
154. Zvíkovec 1079	202	13	
155. Újezd d. 1035/4 ⁵⁶	7	-	
156. Chudenice 621	620	-	
157. Osvračín <i>Mostratschin</i> 653	240	-	
158. Sokolov (Falknov nad Ohří) m. a 17 vsí 973	2837	13	
159. Nedražice 1028		chybí	55
160. Svojšíň 1054	304	-	
161. Předslav <i>Przelowy</i> 663	74	-	
162. Jiřičná <i>Girziczno</i> 1003 ⁵⁷	61	-	
163. Spálené Poříčí <i>Poritschan</i> 1056	384	-	
164. Spálené Poříčí m. 1056/1	310	-	
165. Újezd, díl 688/7	33	-	
166. Vlkýš a Vrhavěč <i>Worholschen</i> 1075 ⁵⁸	134	4	
167. Hradiště d. 617	23	-	
168. Chlístov d. 618	37	-	
169. Petrovice <i>Groß Petrowicz</i> 688	81	-	
170. Kozolupy 1008, Kunějovice 1012 a Ošelín 1032	215	-	
171. Týnec 678, Dešenice 603/30 a m. Janovice nad Úhlavou 622	2644	-	
172. Klenová 629	151	-	
173. Štědrá 984	518	6	

⁵⁶ Majetek dominikánů v Plzni.⁵⁷ Omyl, státek patří do Prácheňska.⁵⁸ Uvedeno pod starobylým názvem Purkartův Újezd.

	Statek, lokalita <i>Gut, Lokalität</i>	Počet obyvatel starších 10 let křesťané židé <i>Bevölkerung über 10 Jahre</i>		Folio
		(Christen)	(Juden)	
174.	Svinná 1053	124	-	
175.	Přetín 623	25	-	
	Celkem	105790	836	
	Úhrnem		106626	

KRAJ KOUŘIMSKÝ (Kauřimer Kreis) KO

1.	Kozomín 1259	355	-	57
2.	Pečky 782/7	40	-	
3.	Libodřice 782	182	8	
4.	Kojetice 728	107	-	
5.	Kolín 730	1690	-	
6.	Kolín m. a Tři Dvory 729	932	190	
7.	Chotýšany 719	534	-	
8.	Český Brod m. 700	416	-	
9.	Chvatěruby 722	179	19	
10.	Komorní Hrádek 731	1948	10	
11.	Kundratice 738	145	-	
12.	Dolní Břežany 704	697	-	
13.	[Herink 711 a Hodkovičky 714] ⁵⁹	154	-	
14.	Dolní Krč 705	60	-	
15.	Uhřetěves s m. Říčany 789	2341	14	
16.	Bečvářky 315/3	62	2	
17.	Nové Město pražské - Poříčí	96	-	
18.	Ďáblice 702	152	-	
19.	Hloubětín 702 ⁶⁰	85	-	
20.	Sázava 775	449	-	
21.	Přistoupim, zemskodeskový d. 732/88	28	-	
22.	Vršovice 795	292	-	57
23.	Kbely 793	127	4	
24.	Třeboradice, měšťan. d. 786	4	-	
25.	Jesenice 720/28	142	-	
26.	Cerhenice 694	259	-	

⁵⁹ Uvedeno jako zboží špitálu sv. Bartoloměje v Krči.

⁶⁰ Hloubětín uveden též u Pražských měst.

	Statek, lokalita <i>Gut, Lokalität</i>	Počet obyvatel starších 10 let křesťané židé <i>Bevölkerung über 10 Jahre</i>		Folio
		(Christen)	(Juden)	
27.	Zásmuky 804	1333	-	
28.	Klecany 727	173	-	
29.	Kounice 734	864	-	
30.	Štířín 784	96	-	
31.	Krhanice 131/57	11	-	
32.	Vlašim 794	2563	-	
33.	Český Šternberk 701	1761	12	
34.	Radovesnice 772 a Veltruby 333	121	2	
35.	Svojsice 782	385	-	
36.	Panenské Břežany 761	315	-	
37.	Libeň 739	531	160	
38.	Odolena Voda 756	317	-	
39.	Veliká Ves d. Hof Dorf 790	24	-	
40.	Dolní Počernice 707	155	6	
41.	Všestudy 722/9	44	-	
42.	Pakoměřice 760	541	-	
43.	Zdiby 805	68	-	
44.	Vysočany, d. <i>Wostitschan</i> 796	8	-	
45.	Dlouhé Pole, d. 131/71	8	-	
46.	Svépravice 779	50	-	
47.	Průhonice 768	284	-	
48.	Kouřim m. 736 [+ 737]	457	4	58
49.	Popovice 765 nebo 791	247	-	
50.	Chodov 738/3	196	-	
51.	Odlochovice 755	127	-	
52.	Přerov nad Labem 691/22	783	-	
53.	Kostelec u Křížků 733	114	-	
54.	Pašinka <i>Paschinowe</i> 422/4	63	-	
55.	Vlkovec <i>Wlkawes</i> 731/21	96	-	
56.	Ctěníce a Sluhy 696	218	-	
57.	Škvorec 783	1076	9	
58.	Kostelec nad Černými lesy 732	5324	31	
59.	Kostelec nad Černými lesy m. 732/1	369	4	
60.	Bylany, panský d. 732/44	40	-	
61.	Petrovice 763	75	-	

Státek, lokalita <i>Gut, Lokalität</i>	Počet obyvatel starších 10 let křesťané židé <i>Bevölkerung über 10 Jahre</i>		Folio
	(Christen)	(Juden)	
62. Jílové m. 725	219	-	
63. Struhařov 724	476	-	
64. Popovice 765 nebo 791	216	-	
65. Zlaté Hory <i>Frauenberg</i> 1473 [?] ⁶¹	416	-	
66. Lojovice 743	175	-	
67. Vysočany, sv. d. 797	7	-	
68. Slavětín 399/6	76	-	
69. Vysoká Lhota 701/15 a Dlouhé Pole 131/71	53	-	
70. Pyšely 770	582	-	
71. Louňovice pod Blaníkem 745	303	-	
72. Louňovice p.B. m. 745/1	162	-	
73. Michle 747	322	-	
74. Zlatníky a Bráník 806	200	9	58'
75. Tvoršovice 788	224	-	
76. Vyšehrad m. 800	174	-	
77. Větrušice 792	43	-	
78. Chocenice 718	144	-	
79. Malešice 746	65	-	
80. Brandýs nad Labem 691	4095	34	
81. Brandýs n. L.-lesní personál 691	65	-	
82. Čelákovice m. 691/4	302	-	
83. Horní Podolí 715	40	-	
84. Třebešice 785	158	-	
85. Hrdlořezy 716	177	-	
86. Chvaly 721 ⁶²	57	-	
87. Čakovice 698	352	-	
88. Satalice 793	74	-	
89. Jankov 723	43	-	
90. Ostředek 758	449	-	

⁶¹ Zřejmě omylem místo *Kamberg*, dnes Zlaté Hory, i když ty jsou již uvedeny spolu s *Mladou Vožicí* v BE. Podle *Bořkova Českého seznamu panství* patřil *Kamberg* do KO.

⁶² *Chvaly* uvedeny též u *Pražských měst*.

Státek, lokalita <i>Gut, Lokalität</i>	Počet obyvatel starších 10 let křesťané židé <i>Bevölkerung über 10 Jahre</i>		Folio
	(Christen)	(Jude. i)	
91. Rataje nad Sázavou 773	108	-	
92. Březiněves 693 ⁶³	/485/	/-/	
93. Jirny <i>Chyrna</i> 726	60	-	
94. Vinoň 793	254	-	
95. Zvěstov 807	486	5	
96. Libouň 740	115	-	
97. Poděbrady 317 a Kolín 729 - lesní personál	95	-	
98. Brandýs nad Labem m. 691/1	580	83	
99. Chlumín <i>Colin</i> p. a m. 1259/24	301	-	59
100. Líšno 741	166	-	
101. Brnky 692	30	-	
102. Radim 771	486	-	
103. Dehtáry 691	22	-	
104. Daměnice <i>Domeincz</i> 751/14,15		chybí	
105. Šeberov 738/5	100	-	
106. Záběhllice 803	83	-	
107. Horní Chabry <i>Ober Habrzi</i> 379/12	43	-	
108. Lošany <i>Leschian</i> 744	346	-	
109. Postupice 724	178	-	
110. Vyšetice 802	125	-	
111. Mstětice - svobodník 750	5	-	
112. Vítanovice 1473/14	130	-	
113. Obříství 754	774	7	
114. Předboř 769	169	-	
115. Mratín 760/8	59	-	
116. Načeradec m. 751/1	152	-	
117. Načeradec - špitální vsi 752	42	-	
118. Modletice d. 749	30	-	
119. Konopiště 131	1310	-	
120. Dobřejovice a Kamenice 720/30	445	-	
121. Hlivín <i>Chlywiz</i> 713	20	-	

⁶³ *Březiněves* uvedena též v SL. Tam započtena.

Státek, lokalita <i>Gut, Lokalität</i>	Počet obyvatel starších 10 let křesťané židé <i>Bevölkerung über 10 Jahre (Christen) . (Juden)</i>		Folio
---Lčovice Elschowitz 1145 ⁶⁴	/722/	/-/	
Celkem	47903	613	
Úhrnem		48516	

Celozemský sumář solního soupisu z roku 1702

Kraj	Počet obyvatel nad 10 let			Podíl židů v %
	křesťanů	židů	celkem	
Slánsko	32 678	141	32 789	0,43
Litoměřicko	119 274	495	119 769	0,41
Prácheňsko	75 980	594	76 574	0,78
Bechyňsko	124 058	654	124 712	0,52
Žatecko	83 016	561	83 577	0,67
Boleslavsko	94 934	678	95 612	0,71
Chrudimsko	73 183	343	73 526	0,47
Podbrdsko	23 623	124	23 747	0,52
Rakovnicko	14 521	220	14 741	1,49
Vltavsko	16 509	200	16 709	1,20
Praha	23 994	7352	31 346	23,45
Loketsko	23 818	116	23 934	0,48
Čáslavsko	58 388	543	58 931	0,92
Hradecko	163 203	1 062	164 265	0,65
Plzeňsko	105 790	836	106 626	0,78
Koufimsko	47 903	613	48 516	1,26
ČECHY	1 080 142	14 532	1 094 674	1,33

⁶⁴ *Panství Lčovice má být správně v PR, kde je rovněž uvedeno (č. 120).*

Zusammenfassung

Konskription der Salzkonsumenten in Böhmen im Jahre 1702.

Edition

Die erste Konskription der Bevölkerung Böhmens entstand im Jahre 1702 im Zusammenhang mit der Einführung des staatlichen Salzmonopols. Abschriften der Summarien für alle Kreise Böhmens (ausser Egerland) befinden sich im Nachlaß des böhmischen Merkantilisten Johann Christoph Borscheck im Zentralen Staatsarchiv in Prag (2. Reihe, Bd. VII). Sie behalten die Zahlen der Bevölkerung über 10 Jahre (Christen und Juden) für alle Herrschaften in Böhmen und für ein Teil der Städte. Mit den Angaben der Konskription beschäftigten sich schon Josef Pekař (1914), Otto Placht (1955, 1957), František Gabriel (1966, 1967) und andere tschechische Historiker.

Die Quelle, obwohl nicht ohne Lücken ist, bildet eine gute Basis für die Schätzungen der Bevölkerungszahl Böhmens, der einzigen Kreise, Herrschaften und Städte und für das Studium der Verbreitung der jüdischen Bevölkerung in Böhmen zu Beginn des 18. Jahrhunderts. Die Edition der Konskription bringt keine wörtliche Abschrift der Quelle. Sie benützt jetzige tschechische Ortsnamen (nur in den unsicheren Fällen fügt man auch den Originalname bei, der oft sehr ungenau ist) und die nähere Identifizierung durch die Nummer, unter der die Herrschaft oder Stadt in der Edition des böhmischen Theresianischen Katasters geführt ist. Im Kommentar wird der Leser auf die Ungenauigkeiten und Fehler der Quelle aufmerksam gemacht.

Jana Beránková

DEMOGRAFICKÝ VÝVOJ MĚSTA KOUŘIMI V LETECH 1650-1850

I. Úvod

I když je v lokálních monografiích zpravidla vždy věnováno patřičné místo jejich lidnatosti nebo vývoji počtu jejich obyvatel, málokdy je důkladně zpracován jejich demografický vývoj. Z prostředí českých zemí je zatím zpracováno důkladně jen několik sond. Cílem předkládaného příspěvku bylo rozšířit okruh zpracovaných lokalit o další město. Byla vybrána Kouřim, původně královské město, která se dnes nachází v okrese Kolín a svůj někdejší význam hospodářský i politický již ztratila. Zachovalo se však pro ni značné množství pramenného materiálu k dějinám obyvatelstva, kterých bylo možno využít, k dispozici byly rovněž starší místní monografie k hospodářskému a politickému vývoji města.¹

Kouřim patřila typem ke skupině měst, která nebyla centrem obchodu ani exportních řemesel. Město bylo pouze střediskem zemědělského okolí a jeho hospodářství nijak nepřesahovalo možnosti místního trhu. Když byla roku 1567 zavedena domovní berně, bylo v Kouřimi napočteno 216 domů.² Koncem 16. století se uvádí 16 řemeslnických cechů a městská škola vysoké úrovně.

Koncem 16. a počátkem 17. století zaznamenává město poslední nárůst pozemkového majetku, když zakoupilo šosovní dvory Běšíkovský, Svatošovský a Diblíkovský, dvůr Rubíkovský, dvůr v Třebovli, Broučkovský

¹ J. Tůma, *Kouřim. Příspěvky místo- a dějepisné*. Kolín 1915.

² Tamtéž, s. 156.

dvůr a mlýny.³ Tím však všechny zisky skončily a záhy přišly velké územní ztráty. Postihly Kouřim za účast ve vzpouře stavů proti Ferdinandovi II. Konfiskací přišlo město o všechny své zádušní i obecní statky a jejich majitelem se stala královská komora.⁴ Městu byla ponechána pouze cla z bran, úroky z masných krámů a užitek z várek piva.

Třicetiletá válka zkázu kdysi kvetoucího města dovršila. V Kouřimi byla vojska ubytována nebo městem procházela a plenila vše, co jim přišlo do cesty. Kouřimští museli vojáky živit, na jejich účet šly drahé bankety pro důstojníky a vojáci se dopouštěli na místním obyvatelstvu násilností. Kromě toho muselo město vojákům poskytovat koně. Vojska pobývala ve městě několikrát, nejprve v letech 1623-1625. O zkáze svědčí i to, že v roce 1625 bylo ve městě 52 opuštěných domů.⁵ Útrapy pokračovaly, když ve městě řádilo a pájilo v roce 1631 pomocké uherské vojsko. Roku 1634 postihl město mor, v roce 1636 bylo město vydrancováno císařskou armádou, v roce 1639 švédskou. Znovu byly zvyšovány válečné kontribuce, odvádění koně. 1. prosince 1639 shořelo Pražské a Malotické předměstí a císařští vojáci koncem roku dokončili to, co nestihli Švédové. Obyvatelstvo ze strachu utíkalo z města a ukrývalo se v lesích.

Vojska pobývala v Kouřimi i v letech 1640-1643, kdy bylo vypáleno dalších 17 domů a pivovar. Císařské sbory ohrožovaly město ještě v červenci 1648. Kromě toho postihly město v letech 1641 a 1643 velké požáry. Válka, kontribuce, řádění soldatesky, mor a požáry se podílely velkou měrou na úpadku, ze kterého se město už nevzpamatovalo. Kouřim byla zničena, předměstí byla pustá, brány se rozpadaly.

S třicetiletou válkou byla také spojena násilná rekatolisace. Od roku 1625 se na ní v Kouřimi podílel nový děkan Šimon Eustach Kapihorský.⁶ Zpočátku se poddaní katolické víře vzpírali, čehož důkazem bylo povstání nekatolických poddaných po vypovězení jejich kazatelů roku 1627, kdy se několik tisíc sedláků sešlo u Janovic a pod vedením Jiřího z Těchenic přepadli o výročním trhu Kouřim, vydrancovali obydlí katolického faráře a domy katolických měšťanů, vraždili ty, co se jim postavili na odpor. Vzpouře byla nakonec rozehnána vojskem vyslaným z Prahy, mnozí její

³ Tamtéž, s. 20.

⁴ *Průvodce po okresních a městských archívech středočeského kraje*, 4. sv., Okresní archiv Kolín. Průvodce po fondech a sbírkách. Kolín 1961, s. 5.

⁵ J. Tůma, *Kouřim ...*, s. 26.

⁶ Tamtéž, s. 26.

účastníci byli mučeni nebo sťati.⁷ V samotné Kouřimi probíhala rekatolisace vcelku rychle, v roce 1627 se uvádí jen 7 osob, které se nechtěly podvolit.

2. Struktura obyvatelstva v Kouřimi v polovině 17. století a vývoj do poloviny 19. století

Velký význam pro odhad počtu a struktury obyvatelstva má tzv. soupis obyvatelstva podle víry z roku 1651.⁸ Soupis byl sestaven z podnětu pražského arcibiskupství a zachoval se pro velkou část Čech. Uváděl u každé osoby jméno, stav, povolání, věk a náboženství, u nekatolíků s poznámkou, zda je naděje na jejich obrácení na katolickou víru. S hospodářovou rodinou byla uváděna i čeleď. Na konec seznamu bylo připojeno líčení o stavu sakrálních budov a duchovní správy.

Nevýhodou soupisu pro město Kouřim je, že neuvádí děti předzповědního věku. Zapsané 42 děti do 12 let v Kouřimi jsou jen náhodné. Podle soupisu připadalo na 100 mužů 102 žen, což bylo ve srovnání s jinými oblastmi poněkud méně, neboť zpravidla připadalo na 100 mužů asi 110 a více žen.⁹

Ve věku 15-49 let bylo ve městě zjištěno více žen než mužů: 109 žen na 100 mužů. Podobný poměr zjistil i *Eduard Maur* pro nedaleké panství Kolín, kde na 100 mužů připadalo 108,7 žen.¹⁰ V Kouřimi však bylo z žen v reprodukčním věku až třetina vdov. Z osob starších 50 let bylo rovněž více žen než mužů: 104 ženy na 100 mužů. V této věkové skupině však zpravidla v jiných oblastech převažovali muži.

Ze seznamu je patrná převaha ženské čeledi ve městě a výrazné zaokrouhlování věku zapsaných osob, které se projevuje i v porovnání vzájemného věku manželů. Z 94 manželských párů evidovaných v soupisu byla jen 4 % případů, kdy byli oba manželé stejně staří. Ve 25 % byl muž mladší než žena, ve 40 % případů byl muž starší o 1-10 let a ve 27 % o 11-20 let; větší věkový rozdíl byl zjištěn jen u 4 % manželství. Poměrně vysoký

⁷ T. V. Bílek, *Reformace katolická neboli obnovení náboženství katolického v království českém po bitvě bělohorské*. Praha 1892, s. 123-124.

⁸ *Soupis poddaných podle víry 1651*. SÚA Praha, SM R 109/45.

⁹ E. Maur, *Problémy demografické struktury Čech v polovině 17. století*. ČSČH 19, 1971, s. 847.

¹⁰ Tamtéž, s. 848.

podíl manželství, v nichž byla žena starší než muž, byl zřejmě bezprostředním důsledkem válečných útrap, kdy ve městě stoupl počet mladších vdov, které se pak znovu provdaly.

Ze soupisu lze také zjistit podíl osob žijících v manželství podle věku. Porovnáme-li podíly osob žijících v manželství v Kouřimi v polovině 17. století se situací o tři sta let později, zjistíme, že po třicetileté válce žilo v manželství relativně méně osob, zejména v mladším věku. Bylo to zřejmě důsledkem vyššího věku při sňatku a také vyšší úmrtnosti ve středním věku v 17. století na rozdíl od 50. let 20. století, takže v kouřimské populaci bylo především relativně více vdov. Ze soupisu vyplývá, že uzavřít sňatek mohly jen osoby s určitým ekonomickým zázemím. Například vdaná byla pouze jedna děvečka; ostatní ženská čeleď (většinou ve věku 15-24 let) byla svobodná. Ojedinele se vyskytly chůvy nebo děvečky ve věku 40-50 let, ale ani ty nebyly vdané. Z ekonomických důvodů se ženili později i muži, až po zajištění prostředků k obživě rodiny.

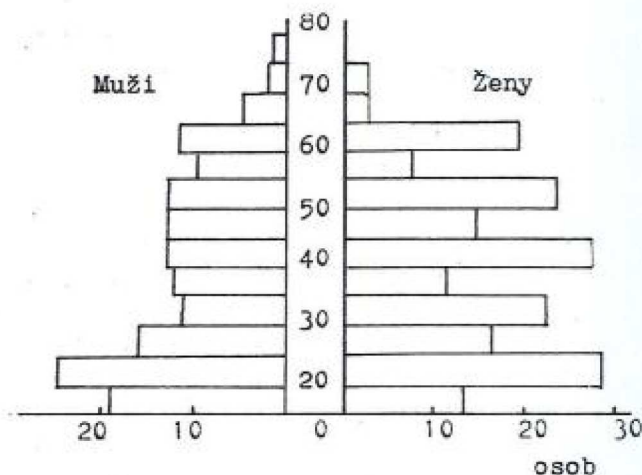
Tabulka 1 Podíl osob žijících v manželství v Kouřimi v roce 1651 a v českých zemích v roce 1961

Věk	1651		1961	
	muži	ženy	muži	ženy
15-19	0	0	0,8	8,4
20-24	4,1	42,8	26,7	66,6
25-29	50,0	42,8	73,5	87,4
30-34	50,0	61,9	85,3	88,9
35-39		63,6	88,1	87,1
40-44		66,6	89,6	85,1
45-49		71,4	89,8	81,5
50+		56,0	83,4	53,2

Ve městě měly rodiny v průměru 1,5 dítěte, ale je třeba brát v úvahu, že děti jsou uvedeny až od věku 12 let. V jiných oblastech byl zjištěn počet dětí v rodině vyšší: 1,5-2 děti ve městě a 2-3 děti na venkově.¹¹ Děti zůstávaly doma u rodičů většinou do 18-20 let, pouze dívky odcházely pracovat jako děvečky již v patnácti či šestnácti letech. Děti bohatších hospodářů zůstávaly s rodiči déle, až do třiceti let. Výjimečně v domácnosti s ovdovělou matkou zůstávaly svobodné ženy, kterým bylo 25-30 let.

¹¹ Tamtéž, s. 861.

Věkové složení obyvatelstva Kouřimi v roce 1651

Protože v soupisu nejsou evidovány děti asi do 14 let, lze jen těžko určit, jaká byla věková struktura obyvatelstva. Pokud bychom předpokládali, že podíl dětí do 14 let činil asi třetinu, pak by osob ve věku 15-49 let bylo 48 % a ve věku nad 50 let 19 %. Podíl osob nad 50 let by byl tedy vyšší, než uvádí *Eduard Maur* pro komorní panství, kde shledal ve městech 5-15 % osob starších padesáti let.¹²

Téměř současně se soupisem podle víry vznikl i první český katastr, berní rula z let 1653-1654, který eviduje držitele dani podrobených domů, poddaných usedlostí a svobodných dvorů. Přestože v porovnání soupisu podle víry a berní ruly byly některé odlišnosti, například ve jménech, ale i v počtu jednotlivých majitelů domů, kterých bylo podle berní ruly v Kouřimi 90, pokusila jsem se na základě obou pramenů odhadnout počet obyvatelstva v Kouřimi na začátku druhé poloviny 17. století. Vezmu-li v úvahu i děti, které nejsou soupisem uvedeny, a počet osob, který připadal v průměru na jeden dům (podle *O. Plachta* připadalo na 1 městský dům po

¹² Tamtéž, s. 860.

třicetileté válce 3,6-7 osob¹³), pak v té době měla Kouřim asi 450-550 obyvatel.

Pro odhad počtu obyvatel v letech 1671-1725 jsem použila *Šimákovy* edice Zpovědních seznamů arcidiecése pražské.¹⁴ Nevýhodou seznamů však je, že uvádějí počty duší celé farnosti dohromady, nikoli jednotlivých měst nebo vesnic, a že jednotlivé osady nelze rozlišit. To se velmi nepříznivě odráží právě u Kouřimi, neboť ke kouřimské faře patřily po určitou dobu také okolní vesnice Třebovle, Voděrady a Ždánice. Protože v letech 1689-1691 ubyly Voděrady a od roku 1724 Ždánice, počty duší se v některých po sobě následujících letech značně lišily, například až o 309 duší.¹⁵ Některé vysoké rozdíly však nedokáže odůvodnit a vysvětlit ani *J. V. Šimák*. Proto je třeba k odhadu počtu obyvatelstva na základě zpovědních seznamů přistupovat střídavě.

Podle solního soupisu z roku 1702 byli v Kouřimi 457 křesťané a 4 židé ve věku nad 10 let. Podle zpovědních seznamů čítala kouřimská fara téhož roku 1190 duší.¹⁶ Na základě těchto dvou pramenů odhaduji, že ve městě žilo začátkem 18. století kolem 600 až 700 obyvatel, což je oproti sedmdesátým a osmdesátým létům 17. století úbytek, který nelze nijak vysvětlit a který se vyrovnává až ve dvacátých letech 18. století.¹⁷

Podle tereziánského katastru měla v roce 1757 Kouřim 235 domů. V duchovenských fasích se uvádí, že v celé farnosti bylo 1 000, v Kouřimi samotné 800 duší. Připočteme-li děti předzovědního věku, měla Kouřim v této době asi přes 1 000 obyvatel. To znamená, že za půl století se počet obyvatel opět zvýšil.

Pro první polovinu 19. století máme již poměrně přesné údaje. Za šedesát let od tereziánského katastru vzrostl počet obyvatel zhruba o polovinu. V roce 1820 se ve městě uvádějí 282 domy s 1 518 obyvateli.¹⁸ V roce 1843 byly podle *J. Ch. Sommera* ve městě 293 domy s 2 170 obyvateli; z toho bylo 6 rodin protestantských a 2 rodiny židovské.

¹³ O. Placht, *Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16. - 18. století*. Praha 1957, s. 113.

¹⁴ J. V. Šimák, *Zpovědní seznamy arcidiecése pražské z let 1671-1725*. Praha 1909-1938, Sv. 1, Kouřimsko a Boleslavsko.

¹⁵ Tamtéž, s. 364-365.

¹⁶ Tamtéž, s. 362-363.

¹⁷ Tamtéž, s. 358-361, 364-365.

¹⁸ J. Hýbl, čas. *Hyllos*, 1820.

Obyvatelstvo mluvilo česky.¹⁹ O dalším trvalém růstu počtu obyvatel svědčí to, že v roce 1850 měla Kouřim už 2 241 obyvatel.²⁰ Přesto se však nejen co do počtu obyvatel, ale i hospodářstvím řadila Kouřim k méně významným lokalitám. Projevilo se to mj. tím, že se po zrušení patrimoniální správy již nestala sídlem politického okresu.

3. Přirozený pohyb obyvatelstva

Přirozený pohyb obyvatelstva je registrován v matrikách narozených, oddaných a zemřelých, jejichž předchůdcem byly matriky křtů, sňatků a pohřbů.²¹ Nejstarší matrika pro město Kouřim eviduje křty od roku 1608 do roku 1651, sňatky od roku 1608 do roku 1639 a pohřby od roku 1612 do roku 1632. Vzhledem ke značné neúplnosti jsem tuto matriku nezpracovala a rozbor pohybu obyvatelstva jsem začala až od matrik následujících, které začínaly rokem 1651.

Starší matriky byly společné pro město Kouřim a všechny vesnice patřící ke kouřimské faře. Zápisy sledovaly v chronologickém pořadí zvlášť za křty, u nichž bylo teprve na sklonku 18. století zapisováno i datum narození (až na výjimky následoval křest zpravidla druhý den po narození), pohřby, u nichž se také postupně od konce 18. století objevuje i den úmrtí (u malých dětí jde o rozdíl jednoho dne, u dospělých zpravidla dvou dnů). Teprve od osmdesátých let 18. století byly zavedeny samostatné matriky pro město a okolní vesnice, rovněž vedené chronologicky podle jevů. K městu patřila samota Molitorov, proto jsem veškeré údaje, které se týkaly jí, zahrнула pod Kouřim.

V matričních zápisech se střídala čeština s latinou a němčinou. Ve starších zápisech se používalo větného zápisu, počínaje rokem 1771 byly zavedeny rubriky. Od roku 1784 bylo používáno formulářů, jejichž úprava byla předepsána císařským dekretem.

Souhrnné výsledky excerptce uvádím v tabulce 2, kde jsou podle decenií obsažena data získaná z matrik a dále základní ukazatele - přirozený přírůstek, index maskulinity u živě narozených dětí a počet živě narozených dětí připadající na jeden sňatek. Výsledky podle jednotlivých kalendářních let za celé dvousetleté období jsou uvedeny v příloze 1 a na grafu.

¹⁹ J. G. Sommer, *Das Königreich Böhmen. Kouřimer Kreis*. Prag 1944, s. 3.

²⁰ *Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850-1970*. Díl I, sv. 1 Praha 1978, s. 104-105.

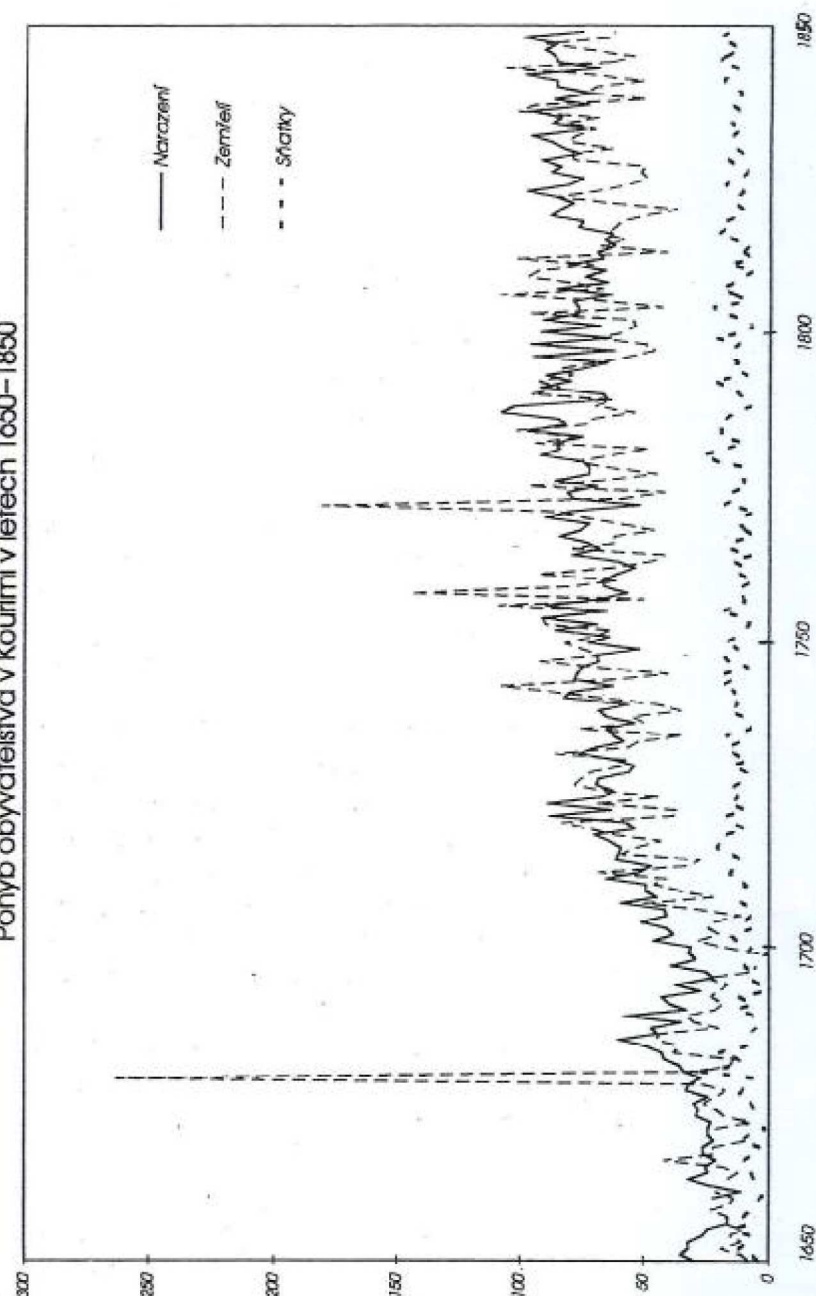
²¹ SOA Praha, Sběrka matrik, řků Kouřim, poř. č. 2-8, 15-17, 19-20, 22-30.

Tabulka 2 Přirozený pohyb obyvatelstva Kouřimi v letech 1651-1849

Období	Sňatky	Narození			Zemřelí			Přir. růstek	Index maskulinity	Počet nar. na 1 sň.
		cel.*	m	ž	cel.*	m	ž			
1651-1659	76	211	110	99	131	70	59	80	1111	2,8
1660-1669	49	211	120	91	181	106	71	30	1319	4,3
1670-1679	83	269	137	132	166	59	57	103	1038	3,2
1680-1689	113	418	220	198	531	249	268	-113	1111	3,7
1690-1699	72	353	166	183	167	81	85	186	907	4,9
1700-1709	94	426	219	207	229	108	119	197	1056	4,5
1710-1719	145	586	308	275	466	245	221	120	1120	4,0
1720-1729	125	673	359	314	631	318	313	42	1143	5,4
1730-1739	125	632	329	303	560	277	283	72	1085	5,1
1740-1749	146	699	359	340	711	345	358	-12	1056	4,8
1750-1759	120	731	376	355	845	460	376	-114	1059	6,1
1760-1769	109	695	348	347	614	288	318	81	1003	6,4
1770-1779	123	756	378	377	795	413	380	-39	1003	6,1
1780-1789	164	874	443	431	713	385	327	161	1028	5,3
1790-1799	153	786	394	392	726	365	361	60	1005	5,1
1800-1809	136	772	410	361	726	353	371	46	1136	5,7
1810-1819	129	714	359	355	670	318	352	44	1011	5,5
1820-1829	130	843	419	424	623	287	335	220	988	6,5
1830-1839	136	843	437	406	765	392	373	78	1076	6,2
1840-1849	167	866	449	417	711	350	360	155	1077	5,2
1651-1699	393	1462	753	703	1176	565	540	286	1098	3,7
1700-1749	635	3016	1574	1439	2597	1293	1294	419	1094	4,7
1750-1799	669	3842	1939	1902	3693	1911	1762	149	1019	5,7
1800-1849	698	4038	2074	1963	3495	1700	1791	543	1056	5,8
1651-1849	2395	12358	6340	6007	10961	5469	5382	1397	1055	5,2

* včetně osob, u nichž nebylo určeno pohlaví

Pohyb obyvatelstva v Kouřimi v letech 1650-1850

3. 1. Sňatečnost

Za sňatky týkající se obyvatel Kouřimi byly považovány všechny sňatky, kdy z Kouřimi pocházeli oba snoubenci, a dále ty případy, kdy z Kouřimi pocházela nevěsta. Na místní faře se kouřimský ženich ženil s nevěstou odjinud jen zřídka.

Ve druhé polovině 17. století nedosahoval počet sňatků za desetiletí kromě osmdesátých let sta sňatků. Poměrně četné byly sňatky poddanského obyvatelstva - podruhů, pacholků, pohunků a děveček. Z celkového počtu 393 sňatků z let 1651-1699 tvořily 67 sňatků, tedy 17 %. Tento jev vysvětluje *Eduard Maur* tím, že ve druhé polovině 17. století bylo zájmem panství přimět co nejvíce poddaných k sňatku ve snaze vyrovnat nepříznivé poměry ve skladbě obyvatelstva po skončení třicetileté války.²²

V 18. století a v první polovině 19. století počet sňatků rostl. Nápadně zvýšení počtu uzavřených manželství v první polovině 18. století o dvě třetiny proti druhé polovině 17. století lze pravděpodobně přičíst také podregistraci ve starších matrikách. Jinak rostl počet sňatků pozvolna. Výrazné bylo zvýšení počtu sňatků bezprostředně po demografických krizích, ať již to byly mory v letech 1680 a 1713 nebo hladomor let 1771-1772. Toto zvýšení bylo zřejmě důsledkem čtenějších opakovaných sňatků ovdovělých osob.²³ Lze říci, že postupný růst počtu sňatků po celé sledované období odpovídal celkovému růstu počtu obyvatel města.

Důležitým znakem poddanské závislosti bylo udělování povolení k sňatku (konsensu) poddanému vrchností. Vrchnosti všemožně ztěžovaly povolování sňatků mezi osobami poddanými a svobodnými, zpravidla požadovaly, aby se svobodná osoba po sňatku poddala, nebo si jiným způsobem zabezpečovaly poddanství i dětí narozených z těchto manželství.²⁴ V Kouřimi docházelo k těmto smíšeným sňatkům jen v ojedinělých případech, naprostá většina snoubenců patřila do stejné sociální skupiny.

S výjimkou druhé poloviny 17. století, kdy po skončení třicetileté války byl po určitou dobu v populaci velký podíl ovdovělých mladších žen, které se proto snáze vdaly, byl podíl opakovaných sňatků vdovců vyšší než podíl

²² E. Maur, K demografickému aspektu tzv. druhého nevolnictví. *HD* 8, 1983, s. 29.

²³ P. Horská, M. Stloukal, E. Maur, M. Kučera, *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha 1990, s. 271.

²⁴ E. Maur, K demografickému ..., s. 29.

dalších sňatků vdov. Pohyboval se v rozmezí 21-23 % všech sňatků u mužů a 5-19 % u žen (kromě 22 % ve druhé polovině 17. století). Podíl sňatků ovdovělých se však zvýšil po každém období vyšší úmrtnosti, a to jak po epidemii moru v roce 1680 a 1713, tak po hladomoru z roku 1772. Úběhu první poloviny 19. století podíl sňatků ovdovělých poněkud klesl snad v souvislosti s mírně se snižující úrovní úmrtnosti osob ve stejném věku a s celkově rostoucím věkem při prvním sňatku.

Tabulka 3 Podíl vdov a vdovců z celkového počtu sňatků

Období	Počet sňatků	Podíl vdov	Podíl vdovců
1651-1699	393	21,6	-
1700-1749	635	15,0	20,5
1750-1799	669	19,4	23,3
1800-1849	698	13,3	23,2

Věk při sňatku byl do matrik zapisován až od poloviny roku 1784, bylo možno jej sledovat tedy jen po první polovinu 19. století (tabulka 4). V Kouřimi vstupovaly ženy poprvé do manželství nejčastěji ve věku 20-24 let. Tato věková skupina tvořila plných 36 % všech sňatků. Další poměrně silně zastoupenou skupinou byl věk 25-29 let a dále 16-19 let. Nad 30 let se ženy vdávaly méně často, svobodné ženy starší než 50 let vstupovaly do manželství ojediněle. Dolní hranici sňatkového věku v Kouřimi bylo 15 let. Tato situace ve městě odpovídá tehdejšímu celozemskému průměru. *Ludmila Fialová* udává, že hrubý odhad průměrného věku nevěst na přelomu 18. a 19. století v českých zemích činí 23-24 let.²⁵ *Ludmila Kárníková* uvádí, že největší sňatečnost byla v nejúrodnějších oblastech Polabí a jihovýchodní Moravy a v průmyslových oblastech Ostravska a Kladenska, méně a později se ženy vdávaly v oblastech s textilní výrobou v severních a severozápadních Čechách a v neúrodných podhorských krajích bez průmyslu v jižních a jihozápadních Čechách.²⁶

Sňatkový věk mužů v Kouřimi byl vyšší než u žen; nejvíce (27 %) mužů se ženilo ve věku 25-29 let. Mnohem menší než u dívek byl podíl ženichů mladších dvaceti let. Naopak nebylo nic neobvyklého, že se mnozí ženili starší třiceti let. Vyšší sňatkový věk mužů měl nepochybně důvody ekono-

²⁵ L. Fialová, Příspěvek k možnostem studia sňatečnosti v Českých zemích za demografické revoluce. *Historická demografie* 9, 1985, s. 92.

²⁶ L. Kárníková, *Vývoj obyvatelstva českých zemí 1754-1914*. Praha 1965, s. 192.

mické, neboť muži se ženili, když byli schopni zaopatřit rodinu. Situace v Kouřimi odpovídala úrovni zjištěné z jiných lokalit. Průměrný sňatkový věk mužů v českých zemích činil na přelomu 18. a 19. století 26-27 let.²⁷

Největší procento ovdovělých žen v Kouřimi vstupujících znovu do manželství tvořily ženy 30-49 let. Ojedinele se vyskytly vdovy mladší. Ve věku nad 50 let se vdovám těžko dařilo uzavřít sňatek, protože potenciální ženiši, byť stejně staří, si raději vybírali nevěsty mladší. Ze všech sňatků v období 1800-1849 činily druhé sňatky u žen 13 %.

Tabulka 4 Sňatky podle věku v Kouřimi v letech 1790-1849 podle předchozího rodinného stavu snoubenců - absolutní počty

Věk	1790-99		1800-09		1810-19		1820-29		1830-39		1840-49	
	m	ž	m	ž	m	ž	m	ž	m	ž	m	ž
První sňatky												
15	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
16-19	2	26	4	18	-	12	1	14	1	16	4	19
20-24	37	52	38	45	28	41	29	40	32	55	47	74
25-29	34	25	28	26	43	37	35	34	31	20	50	36
30-34	19	9	12	10	8	6	12	12	12	15	25	10
35-39	5	1	8	2	12	2	9	3	16	8	14	10
40-44	3	-	4	1	1	3	4	3	3	4	5	2
45-49	1	1	2	-	3	-	2	1	2	1	-	-
50-54	-	-	1	-	2	-	2	1	-	-	1	-
55-59	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
60+	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
celkem	102	114	97	102	97	101	94	108	97	120	146	152
Druhé a další sňatky												
16-19	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
20-24	2	2	-	1	-	2	-	-	-	-	-	1
25-29	3	5	1	3	1	2	-	4	4	2	3	1
30-34	6	2	2	9	6	1	5	1	3	3	-	1
35-39	7	9	7	2	4	7	6	3	6	1	4	3
40-44	6	7	6	5	3	1	5	2	6	4	3	5
45-49	6	2	9	3	6	3	3	3	4	3	3	4
50-54	8	1	5	2	4	2	6	-	6	-	4	-
55-59	4	1	1	1	2	-	2	-	5	-	2	-
60+	8	-	6	1	1	1	4	1	3	-	4	-
celkem	50	31	37	27	27	19	31	14	37	13	23	15

Tabulka 5 Sňatky podle věku svobodných snoubenců v Kouřimi v letech 1790-1849 - přepočítáno na 100 sňatků

Věk	1790-99		1800-09		1810-19		1820-29		1830-39		1840-49	
	m	ž	m	ž	m	ž	m	ž	m	ž	m	ž
15-19	2,0	22,8	4,1	17,6	-	11,9	1,1	13,0	1,0	14,2	2,7	12,6
20-24	36,3	45,6	39,6	44,1	28,1	40,6	30,8	37,0	33,0	45,8	32,2	49,0
25-29	33,3	21,9	28,9	25,5	44,3	36,6	37,2	31,5	32,0	16,7	34,2	23,8
30-34	18,6	7,9	12,4	9,8	8,2	5,9	12,8	11,1	12,4	12,5	17,1	6,6
35-39	4,9	0,9	8,2	2,0	12,4	2,0	9,6	2,8	16,5	6,7	9,6	6,6
40+	4,9	0,9	7,2	1,0	6,2	3,0	8,5	4,6	5,2	4,2	4,1	2,0
celkem	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Ovdovělí muži vstupovali do manželství častěji, jejich sňatky tvořily plných 22 % všech sňatků. Zdá se, že pro muže nebyl problém uzavřít nové manželství i po šedesátém roce věku. Účelem těchto sňatků bylo zpravidla zajistit výchovu dětí po úmrtí matky a zabezpečit chod domácnosti.

Více než v polovině uzavíraných sňatků byl manžel starší o jeden až deset let. Z 931 sňatků uzavřeného v letech 1784-1849, kdy byl věk uveden u obou snoubenců, bylo takovýchto sňatků 51,6 %. Zajímavé je, že hned druhou nejčetnější zastoupenou skupinou byly sňatky, kde byla starší žena (17,9 %). Nebylo nic neobvyklého, když byla žena starší o jeden až čtyři roky. Vyskytl se dokonce případ, že nevěsta byla starší o 27 let - nevěstou byla vdova mladší 50 let.

Sňatky, kdy byl muž starší o 11-20 let tvořily 15,7 %. Rovněž to, že v 5,7 % případů byl ženich o více než dvacet let starší než nevěsta, je důkazem toho, že starší muži (zpravidla vdovci) se snadno znovu oženili i s mnohem mladší ženou. Kuriozní byl sňatek, kde byl ženich o 47 let starší než nevěsta.

Maximum uzavíraných sňatků připadalo na měsíce leden a únor a říjen a listopad. Jak uvádí *Blanka Štěrbová*, první vrchol souvisel s masopustním veselím, druhý s výhodnými ekonomickými podmínkami po ukončených polních pracích.²⁸ V Kouřimi na tyto měsíce připadalo 59 %, *Ladislav Dušek* zjistil v Ústí nad Labem v průběhu 18. století 63 % sňatků v tomto

²⁸ B. Štěrbová, Vývoj sňatečnosti v lokalitě Novosedly nad Nežárkou v letech 1686-1910. *Historická demografie* 11, 1987, s. 102.

²⁷ L. Fialová, Příspěvek ..., s. 92.

období.²⁹ Menší počet sňatků byl uzavírán v jarních a letních měsících od dubna do září, pravděpodobně v souvislosti s náročnými polními pracemi připadajícími na tuto roční dobu. V Kouřimi připadalo na tyto měsíce 40 % sňatků; pro srovnání uvádím, že v Ústí nad Labem bylo uzavřeno v 18. století ve stejném období 36 % všech sňatků.³⁰

Tabulka 6 Sezónnost sňatků v Kouřimi v letech 1651-1849

Období	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Cel.
Absolutní počet													
1651-1740	156	185	5	39	84	71	82	51	88	107	153	7	1028
1751-1850	217	268	16	67	120	87	97	65	93	122	214	2	1368
Pře počet na 1200 sňatků													
1651-1749	177	231	6	46	95	83	93	58	103	121	179	8	1200
1751-1849	185	250	14	59	102	77	83	55	82	104	187	2	1200

Absolutní minimum uzavíraných sňatků bylo v měsících březnu a v prosinci. První souviselo s postním obdobím před velikonoce, druhé s adventem, kdy církev nepovolovala pořádat zábavy, tedy ani svatební veselí. Protože však svatba patřila k nejdůležitějším životním událostem každého jednotlivce bez rozdílu stavu a bylo možno ji náležitě oslavit, obřad se plánovitě odkládal nebo uspišoval tak, aby církevní předpisy byly dodrženy.³¹ Výsledkem však byl krajně nerovnoměrný počet sňatků podle jednotlivých měsíců, typický však pro společnosti katolického vyznání.

Údaje o původu snoubenců dokládají nízkou územní mobilitu obyvatelstva Kouřimi ve sledované době. Sňatky, kdy se ženich z Kouřimi ženil s nevěstou z jiného města nebo vesnice, tvořily ve druhé polovině 16. století 7,5 % všech událostí, v 18. století jejich podíl výrazně klesl na 1,7 % v letech 1700-1749 a 2,6 % v letech 1751-1800. Teprve v první polovině 19. století se podíl těchto sňatků opět zvýšil, a to na 12 %.

Absolutní většinu tvořily vždy sňatky snoubenců stejné sociální skupiny. Případy, kdy si bohatý muž (pokud lze na hmotné zabezpečení jedince

²⁹ L. Dušek, *Obyvatelstvo města Ústí nad Labem do konce 18. století*. Ústí nad Labem 1974, s. 32.

³⁰ Tamtéž, s. 32.

³¹ B. Štěrbová, *Vývoj ...*, s. 106.

usuzovat ze sociálního postavení ženicha nebo jeho otce uvedeného v matrice) vzal ženu z nižší sociální skupiny - děvečku nebo služebnou - nebo naopak, kdy si bohatá žena (většinou vdova) vzala podruha, nádeníka nebo čeledína, činily ve druhé polovině 17. století 4 % všech sňatků, v 18. století pouze 0,7 % a v průběhu první poloviny 19. století se jejich počet mírně zvýšil na 2,1 %.

3. 2. Porodnost

Po dobu celého sledovaného období počet narozených dětí v Kouřimi pozvolna stoupal. Značně nízký počet porodů ve druhé polovině 17. století lze zřejmě částečně přičíst i podregistraci. Velice nápadné je snížení počtu porodů v době demografických krizí a okamžité zvýšení na předchozí úroveň bezprostředně po jejich odeznění. Tak došlo k vzestupu počtu narozených po ústupu moru v roce 1680 a 1713 i hladomoru v roce 1772. Podobný pokles provázely i válečné roky, zejména války slezské a sedmiletou válku v polovině 18. století. I na počátku 19. století, kdy Čechy postihly epidemie neštovic, se počet narozených v Kouřimi přechodně snížil, aby však vzápětí sledoval opět předchozí trend mírného vzestupu.

Počet porodů na jeden sňatek, který může sloužit jako jeden z ukazatelů úrovně reprodukce obyvatelstva v případě, že jiné intenzitní ukazatele nejsou dostupné, se v Kouřimi postupně zvyšoval (srvn. tabulku 2). Nejnižší hodnoty z druhé poloviny 17. století jsou ovlivněny neúplností zápisů v matrikách, zejména zápisů křtů. Postupně se počet narozených na jeden sňatek zvyšoval na 4-6. Pro česká komorní panství na konci 17. a na počátku 18. století vypočítal *Eduard Maur* hodnotu tohoto ukazatele na 4,2 až 5,5 narozených na jeden sňatek.³² Poměry v Kouřimi byly tedy velmi podobné. V polovině 18. století se počet narozených na jeden sňatek zvýšil až na více než šest. I tato hodnota však odpovídá zjištěným průměrům za české země.³³

Index maskulinity v Kouřimi se pohyboval v rozmezí známém z demografických výzkumů; po celé období připadalo v průměru 1 055 narozených chlapců na 1 000 dívek (srvn. tabulku 2). Pro srovnání uvádím index maskulinity v Ústí nad Labem v letech 1579-1799, který činil 1 065

³² E. Maur, *Populační vývoj ...*, s. 70.

³³ L. Kárníková, *Vývoj obyvatelstva ...*, s. 70.

chlapců na 1 000 dívek.³⁴ Protože indexu maskulinity se používá i pro hodnocení úplnosti matrik, zjištěné výsledky naznačují, že matriční evidence byla v Kouřimi relativně spolehlivá.

Tabulka 7 Podíl nemanželských dětí v Kouřimi v letech 1733-1769 a 1826-1849

Období	Počet narozených		Podíl nemanželských dětí
	celkem	mimo manželství	
1733-1739	441	10	2,3
1740-1749	699	25	3,6
1750-1759	731	47	6,4
1760-1769	695	43	6,2
1826-1829	340	19	5,6
1830-1839	843	70	8,2
1840-1849	866	65	7,5

Podíl dětí narozených mimo manželství, který je významnou sociální charakteristikou, bylo možno sledovat jen v některých obdobích. V Kouřimi byly nemanželské děti evidovány pouze v letech 1733-1769 a 1826-1849. Jejich podíl stoupal; v období 1733-1769 činil 4,9 %, v letech 1826-1849 dokonce 7,5 %

Obdobně sledoval úroveň nemanželské plodnosti v Ústí nad Labem Ladislav Dušek.³⁵ Tam činil podíl nelegitimních dětí v 18. století v průměru 2,0 %, při čemž jeho hodnota kolísala od 0,2 do 4,5 % se zřetelným vzestupem od poloviny 18. století stejně jako v Kouřimi.

Alena Šubrtová ve své práci o kojenecké úmrtnosti v Praze uvádí, že nemanželské porody činily na přelomu 18. a 19. století v průměru 26 %. Avšak v Praze byla odlišná situace, neboť zde bylo mnohem více děveček a mnoho žen z nejbližšího okolí jezdilo právě do Prahy nemanželské dítě porodit.³⁶ Podíl dětí narozených mimo manželství se v českých zemích zvýšil v průběhu první poloviny 19. století z 11 % na 14 %, ³⁷ takže v Kouřimi se tento tend projevil jen mírně.

³⁴ L. Dušek, Obyvatelstvo ..., s. 11.

³⁵ Tamtéž, s. 41-42.

³⁶ A. Šubrtová, Kojenecká úmrtnost v Praze v letech 1785-1815 na základě matrik. *Historická demografie* 2, 1968, s. 50.

³⁷ L. Kárníková, Vývoj obyvatelstva ..., s. 69.

Tabulka 8 Vícečetné porody v Kouřimi v letech 1651-1849

Období	Počet narozených	Dvojčata	Trojčata	Počet jednočetných porodů na 1 porod dvojčat
1651-1699	1462	29	1	48
1700-1749	3016	27	1	109
1750-1799	3842	45	-	83
1800-1849	4038	46	-	85
1651-1849	12358	147	2	82

V Kouřimi se v letech 1651-1849 vyskytlo 147 porodů dvojčat a dvakrát se narodila trojčata. Z celkového počtu porodů tedy na vícečetné porody připadalo 1,2 %. Téměř stejné údaje zjistil pro Ústí nad Labem i Ladislav Dušek.³⁸ Přepočteme-li zjištěné údaje o počtech dvojčat na počet porodů jednoho dítěte, zjistíme, že od poloviny 18. století údaje plně odpovídají v literatuře uváděné pravidelnosti, podle níž připadá jeden porod dvojčat asi na 85 jednočetných porodů.³⁹ Přesto, že v Kouřimi byla v matrikách registrována jen dvě narození trojčat, i jejich frekvence v podstatě odpovídá v dlouholetém průměru obvyklé četnosti; narození jedněch trojčat by připadlo na 7225 porodů, v Kouřimi to bylo na 6014.

V Kouřimi se nejvíce dětí rodilo v měsících lednu až březnu. To znamená, že k počtům nejčastěji docházelo v dubnu až červnu. Sezónní průběh narozených tedy odpovídal trendu zjištěnému i z jiných lokalit v Čechách, kde se také nejvíce dětí rodilo v prvních měsících na počátku roku. Konecpe tak nejčastěji spadaly do letních měsíců května až srpna.

Tabulka 9 Sezónnost narozených v Kouřimi v letech 1651-1849

Období	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Cel.
	Absolutní počet												
1651-1740	417	366	428	389	338	319	379	381	421	342	340	358	4478
1751-1850	737	713	714	621	640	592	612	655	669	663	644	620	7880
Přepočet na 1200 sňatků													
1651-1749	110	106	112	106	89	87	100	100	114	90	92	94	1200
1751-1849	110	117	107	96	96	91	91	98	103	99	99	93	1200

³⁸ L. Dušek, Obyvatelstvo města ..., s. 43.

³⁹ V. Srb, M. Kučera, L. Růžička, *Demografie*. Praha 1971, s. 282.

3. 3. Úmrtnost

Údaje o počtu zemřelých v Kouřimi ve druhé polovině 17. století vykazují kromě morové epidemie roku 1680 vzhledem k počtu narozených dost nízká čísla. Důvodem je mj. neúplnost matričních zápisů; například pro roky 1663, 1671 a 1699 chybí veškeré údaje o zemřelých i narozených. Data však také mohla ovlivnit skutečnost, že ve městě byl ve druhé polovině 18. století relativně vysoký podíl mladých lidí, kteří se do Kouřimi přistěhovali bezprostředně po skončení třicetileté války. Úmrtnost tak mohla být poměrně nízká; zdá se však, že přesto je počet zapsaných pohřbů nižší než by mělo odpovídat relacím k počtu narozených.

Počet zemřelých od skončení třicetileté války mírně stoupal a odpovídal tak období vcelku příznivých úmrtnostních poměrů, neboť se ve stejné době zřejmě průběžně zvyšoval počet obyvatelstva města. Příčinou několikanásobného zvýšení počtu úmrtí oproti předcházejícím a následujícím rokům se v Kouřimi stal v roce 1680 mor, který nabyl podoby skutečné demografické krize. Vrchol krize nastal v průběhu srpna a září. Jestliže v Kouřimi roku 1680 zemřelo 263 osob, pak na mor z toho bylo 93,5 %. Po ústupu moru klesl počet zemřelých pod hladinu z konce sedmdesátých let i proto, že epidemii podlehl mj. i staří a nemocní, kteří by jinak zemřeli v letech následujících.

Poslední morová epidemie v Čechách roku 1713 neměla pro Kouřim vážné následky a nenabyla podoby demografické krize. Podstatné zvýšení mortality však nastalo v důsledku slezských válek (1740-1745), sedmileté války (1756-1763) a zejména hladomoru (1772). V době slezských válek maximum úmrtí připadalo na rok 1743, ve válce sedmileté na roky 1756 a 1758 (i když v tomto roce jsou do celkového počtu zemřelých zahrnuti i 42 vojáci).

Ve druhé polovině 18. století byly Čechy postiženy velkými hladomory. Václav Schulz uvádí, že od června 1771 do června 1772 zemřelo v Čechách ne méně než 250 tisíc lidí.⁴⁰ V Kouřimi se počet úmrtí zvyšoval již od podzimu roku 1771 a vrchol krize nastal v lednu až březnu roku 1772. Počet úmrtí se během hladomoru zvýšil dvakrát až třikrát oproti předcházejícím rokům a po skončení hladomoru výrazně poklesl. Šlo tedy o klasickou demografickou krizi; v měsících s největším počtem úmrtí nebyl uzavřen ani jeden sňatek, potom jejich počet naopak stoupl, zejména

⁴⁰ V. Schulz, *Příspěvky k dějinám moru v zemích českých z let 1531-1746*. Praha 1901, s. 8.

v listopadu roku 1772. S odstupem devíti měsíců od vrcholu krize klesl i počet porodů, aby se později opět zvýšil.

V první polovině 19. století už v Kouřimi k žádným výrazným změnám v úmrtnosti nedošlo. Nepatrné zvýšení mortality nastalo v prvním desetiletí v důsledku epidemie neštovic a ve třicátých letech v souvislosti s epidemií cholery. Hlad v důsledku neúrody a suché hniloby brambor ve druhé polovině čtyřicátých let, který se nejvíce projevil v horských oblastech, město vážněji neohrozil.

Tabulka 10 Věková skladba zemřelých v Kouřimi v letech 1750-1779

Úmrtní věk	1750-1799			1800-1849		
	muži	ženy	celkem	muži	ženy	celkem
do 1 roku	2690	2276	2491	3006	2345	2667
1-4 roky	2355	2418	2385	2035	2060	2048
5-19 let	989	1101	1043	1112	905	1005
20-59 let	2595	2577	2586	1800	2490	2154
60 a více	1214	1510	1356	1935	2138	2040
neurčeno	157	119	139	112	61	86
50 a více	1915	2367	2132	2706	2937	2824
celkem	10000	10000	10000	10000	10000	10000

Věk zemřelých byl v matrikách zaznamenán až od třicátých let 18. století a rozložení zemřelých podle pětiletých věkových skupin podle decenií v období 1750-1849 je v příloze 2. Po celých sledovaných sto let byla charakteristická vysoká kojenecká úmrtnost a úmrtnost dětí mladších čtyř let, která dohromady tvořila téměř polovinu všech úmrtí. V devadesátých letech 18. století a na počátku 19. století činila dokonce 51 % v důsledku epidemie neštovic, která výrazněji zasáhla právě dětskou složku.

Podíl věkové skupiny 5-9 letých dětí z úhrnu zemřelých byl relativně stálý a po celé období se pohyboval mezi 10-12 %. Skupina 20-59 letých tvořila zpravidla 20-25 % zemřelých; nepatrné zvýšení nastalo v padesátých letech 18. století v důsledku válečných událostí a v sedmdesátých letech téhož století v souvislosti s hladomorem, při kterém právě tato věková skupina zaznamenala největší ztráty na životech.

V době hladomoru se značně změnila věková skladba zemřelých, jak je patrné i z tabulky 11, kde jsou uvedeny údaje za čtyři roky 1770-1773. V krizovém roce klesl podíl zemřelých kojenců, naopak zemřelo více dětí ve

věku 1-4 roky. Hlad způsobil výrazné zvýšení počtu zemřelých starších pěti let, přičemž nejviditelnější změnu zaznamenala skupina dospělých (věk 20-59 let). Ve věku nad 60 let nebylo zvýšení počtu zemřelých tak značné prostě proto, že starších osob v populaci nebylo v té době mnoho. Podíl zemřelých starších než 50 let v období největšího hladu stoupl a zůstal na vyšší úrovni i v roce bezprostředně následujícím, zřejmě v důsledku celkového oslabení organismu starších osob.

Tabulka 11 Věková skladba zemřelých v Kouřimi v letech 1770-1773

Úmrtí věk	1770		1771		1772		1773	
	počet	v %	počet	v %	počet	v %	počet	v %
do 1 roku	27	36,5	25	29,4	21	11,7	19	32,2
1-4	25	33,8	15	17,6	31	17,2	10	16,9
5-19	6	8,1	8	9,4	26	14,4	6	10,2
20-59	10	13,5	22	25,9	85	47,2	12	20,3
60+	6	8,1	15	17,6	17	9,4	12	20,3
50+	8	10,8	20	23,5	39	21,7	14	23,7
celkem	74	100,0	105	100,0	219	100,0	59	100,0

Zvýšení procentuálního podílu zemřelých nad 60 let z 12 až 15 % ve druhé polovině 18. století na 21 až 24 % od dvacátých let 19. století nastalo pravděpodobně zlepšením celkových zdravotních podmínek a výživy a tedy i tím, že se tohoto věku dožívala větší část lidí. Podíl zemřelých nad 50 let se v období 1750-1820 pohyboval mezi pětinou až čtvrtinou, od dvacátých let 19. století se zvýšil téměř na třetinu.

Pro celé období byl charakteristický nízký průměrný věk zemřelých, což bylo způsobeno vysokou dětskou úmrtností. S výjimkou žen ve třicátých a čtyřicátých letech 19. století v Kouřimi nepřesahoval tento ukazatel hranici 30 let, spíše se pohyboval mezi 20 až 27 lety. Průměrný věk zemřelých byl po celé období ve městě vyšší u žen než u mužů. Bereme-li v úvahu pouze zemřelé ve věku nad 15 let, je situace jiná. Průměrný věk zemřelých dospělých osob se pohyboval mezi 50 až 57 lety a byl zpravidla vyšší u mužů než u žen. Nižší průměrný věk všech zemřelých osob mužského pohlaví byl způsoben vyšší úmrtností chlapců než dívek. U dospělých osob byla naopak pravidlem vyšší úmrtnost žen, zejména ve středním věku. I když se věku nad 50 let dožívalo více žen než mužů, umíraly ženy v průměru mladší než muži.

Tabulka 12 Průměrný věk zemřelých v Kouřimi v letech 1730-1849

Období	Všichni zemřelí		Zemřelí starší 15 let	
	muži	ženy	muži	ženy
1730-39	21,1	23,7	54,0	53,4
1740-49	24,2	25,6	56,9	51,9
1750-59	22,4	26,1	44,2	51,4
1760-69	19,8	21,9	52,6	51,6
1770-79	21,9	23,4	47,7	48,7
1780-89	20,3	24,7	49,9	53,7
1790-99	22,4	23,6	54,1	51,9
1800-09	22,3	24,3	56,2	54,0
1810-19	22,9	24,9	56,5	52,0
1820-29	26,6	27,7	58,9	57,3
1830-39	23,6	32,5	56,6	56,7
1840-49	26,4	31,0	57,2	57,1
1750-99	21,3	23,9	49,7	51,5
1800-49	24,4	28,1	57,1	55,4

Procentuální podíl zemřelých kojenců z celkového počtu zemřelých činil 21-29 %. Byl tedy nižší než bylo zjištěno v některých jiných lokalitách. Například v Domažlicích dosahoval podíl zemřelých kojenců 30 až 42 %.⁴¹

Zvýšení podílu zemřelých kojenců se projevilo v letech bezprostředně po sedmileté válce, v období neúrody a hladomoru v letech 1771-1772 a posléze také ve třicátých letech 19. století jako důsledek epidemie spalniček. Přitom ve všech věkových skupinách kojenců byly větší ztráty na životech u chlapců. Epidemie neštovic v devadesátých letech 18. století výrazně kojeneckou úmrtnost neovlivnila, i když se projevila zvýšením úmrtnosti novorozenecké (příloha 3).

Kvociet kojenecké úmrtnosti za celé období 1730-1849 činil 237,6 promile. Alena Šubrtová, která ve své práci sledovala kojeneckou úmrtnost v jedenácti pražských farních okrscích v letech 1785-1815, zjistila úroveň kojenecké úmrtnosti mnohem vyšší - 412 promile.⁴² Stejně tak zjistil vyšší úroveň i Petr Mužík v Domažlicích v letech 1690-1830, a to

⁴¹ P. Mužík, Kojenecká a dětská úmrtnost v Domažlicích v letech 1690-1830. *Sborník archivních prací* 30, 1980, s. 233.

⁴² A. Šubrtová, Kojenecká úmrtnost ..., s. 50.

310 promile.⁴³ I kvocient novorozenecké úmrtnosti je v Kouřimi menší, činí 91,6 promile. U *Aleny Šubrtové* byl 165,4 promile a v Domažlicích v letech 1780-1799 přes 130 promile.⁴⁴ Úroveň kojenecké úmrtnosti tak svědčí o relativně příznivých životních podmínkách v prostředí nevelkého města s úrodným zemědělským zázemím, kterým Kouřim po celou dobu byla.

Tabulka 13 Kojenecká a dětská úmrtnost v Kouřimi v letech 1730-1849 podle pohlaví

Období	Zemřelí na 1000 narozených ve věku					
	0-2 dni	0-6 d.	0-27 d.	28 d-1 r.	do 1 r.	0-4 r.
Chlapci						
1750-99	16,0	34,6	103,3	162,2	265,5	497,9
1800-49	24,6	39,5	95,9	150,9	246,4	413,2
Dívky						
1750-99	13,6	28,3	83,3	126,8	210,1	433,2
1800-49	19,3	32,6	81,5	132,4	213,8	401,7
Celkem						
1750-99	14,8	31,5	93,4	144,6	238,0	465,8
1800-49	22,0	36,2	88,7	141,9	230,6	407,6

Od osmdesátých let 18. století se začaly v matrikách uvádět i příčiny úmrtí. U úmrtnosti poporodní a časné se nejčastěji jako příčina smrti uváděl psotník. V Kouřimi velkou část novorozenecké úmrtnosti způsobily na konci 18. a na počátku 19. století neštovice, častým onemocněním byly spalničky.

Po celé sledované období 1730-1849 tedy kojenecká a dětská úmrtnost výrazně ovlivňovaly stav populace a promítly se i do průměrného věku zemřelých, který díky nim měl velmi nízkou úroveň. Příčinou vysoké úmrtnosti byly zjevně neznalost příčin dětských nemocí, pramenících často i z nevhodných hygienických podmínek, v nichž děti žily, a celková nízká úroveň lékařské a zdravotnické péče, která však byla v té době všeobecná.

Obecně měl roční průběh mortality v nekrizových letech dvě zřetelná maxima: na konci zimy, kdy choroby dýchacího ústrojí postihovaly zejména

⁴³ P. Mužík, *Kojenecká a dětská ...*, s. 235.

⁴⁴ A. Šubrtová, *Kojenecká úmrtnost ...*, s. 50, P. Mužík, *Kojenecká a dětská ...*, s. 240.

Tabulka 14 Sezónní průběh úmrtnosti podle věku v Kouřimi v letech 1750-1849

Věk	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Cel.
Absolutní počet zemřelých v letech 1750-1799													
0	89	85	96	91	74	55	85	93	71	68	51	61	919
1-4	77	74	92	100	99	77	63	73	69	33	57	70	884
5-14	33	28	36	35	27	23	20	28	19	24	12	22	307
15-59	107	99	126	113	146	71	59	59	62	54	49	81	1026
60+	46	48	57	50	45	42	26	23	40	42	32	45	496
celkem	352	334	407	389	391	268	253	276	261	221	201	279	3632
Přepočten na 1200 zemřelých v letech 1750-1799													
0	114	119	123	120	95	73	109	119	94	87	68	79	1200
1-4	102	107	123	137	131	107	83	98	94	45	78	94	1200
5-14	127	118	138	139	104	91	77	107	75	92	48	84	1200
15-59	122	124	146	135	166	85	67	67	75	62	58	93	1200
60+	109	125	136	122	107	103	61	54	98	99	81	107	1200
celkem	114	119	132	130	127	90	82	89	87	72	67	91	1200
Absolutní počet zemřelých v letech 1800-1849													
0	85	87	113	74	76	69	59	79	76	70	66	79	933
1-4	77	64	94	77	82	53	40	41	53	35	37	62	715
5-14	23	22	36	43	37	30	15	9	22	13	21	16	287
15-59	86	76	92	78	66	57	54	56	57	58	69	66	815
60+	70	66	70	65	76	52	53	42	55	51	46	65	711
celkem	341	315	405	337	337	261	221	227	263	227	239	288	3461
Přepočten na 1200 zemřelých v letech 1800-1849													
0	107	120	143	97	96	90	74	100	99	88	86	100	1200
1-4	127	115	155	131	136	90	66	67	90	58	63	102	1200
5-14	94	98	148	182	152	128	61	37	93	52	89	65	1200
15-59	124	120	133	117	95	85	78	81	85	84	103	95	1200
60+	116	120	116	111	126	89	88	69	94	84	79	108	1200
celkem	116	117	138	118	115	92	75	77	92	77	84	98	1200

dospělou a stařeckou složku, a na přelomu léta a podzimu, kdy řádily nemoci zažívacího traktu, zvláště u kojenců a dětí vůbec. Toto druhé maximum se v 18. století zmenšovalo nebo zcela mizelo, zejména v jeho druhé polovině.⁴⁵

Protože údaje o věku mi dovolily sledovat sezónnost až od poloviny 18.

⁴⁵ P. Horská, M. Stloukal, E. Maur, M. Kučera, *Dětství ...*, s. 282.

století, toto druhé letní maximum jsem již nezachytila. Naopak nejvíce dětí do pěti let umíralo na konci zimy a na začátku jara, stejně jako starší lidé. V období 1750-1799 vrcholila dětská úmrtnost v Kouřimi v dubnu, v období 1800-1849 v březnu. Zimní maximum úmrtí dospělých a starců je zřejmé z tabulky 14 na první pohled; úmrtnost vrcholila v březnu u skupiny 15-59 letých i u osob starších než 60 let. V období 1800-1849 však starší lidé umírali hodně kromě zimních měsíců ledna až března i na jaře, vrchol tvořil měsíc květen.

Závěr

Dlouhodobý trend populačního vývoje města Kouřimi ve dvousetletém období 1650-1850 lze charakterizovat jako v zásadě plynulý. Vzhledem k mírnému růstu počtu obyvatel se trvale zvyšovaly počty osob, které ve městě uzavíraly manželství, zvyšoval se počet zde narozených dětí a také počet zemřelých.

Pouze krátkodobě byl vývoj narušen v období demografických krizí, kdy se v důsledku krajně nepříznivých úmrtních poměrů, jež bezpochyby ovlivnily psychiku obyvatelstva a jeho chování vůbec, snížil již v průběhu demografické krize počet sňatků (aby ale po jejich ukončení krátkodobě vzrostl díky uzavírání nových manželství oboustraně ovdovělými osobami) a v následném období klesl počet narozených dětí. Přesto se po určité poměrně krátké době počet dětí narozených ve městě vrátil na úroveň před demografickou krizí, respektive ji brzy překonal. Tak tomu bylo zejména při moru roku 1680 a hladomoru v letech 1771-1772, méně výrazně ovlivnily populační vývoj epidemie neštovic na počátku 19. století. Dlouhodoběji se negativně promítly v řádu vymírání a rození válečná léta, tj. čtyřicátá léta 18. století (slezské války) a přelom let padesátých a šedesátých (válka sedmiletá), kdy armády válčících stran operovaly v bezprostřední blízkosti města. Jinak však počty narozených dětí trvale převyšovaly počty zemřelých osob.

Ostatní charakteristiky, které bylo možno na základě excerpce sledovat, dosahovaly zhruba stejné úrovně jako v ostatních dosud zpracovaných lokalitách. Týká se to zejména počtu narozených dětí připadajících na jeden uzavřený sňatek v 18. a v první polovině 19. století nebo věkového rozložení snoubenců v první polovině 19. století. V Kouřimi byla zjištěna úroveň kojenecké a dětské úmrtnosti spíše v nižších relacích, než jak ji z prostředí českých zemí dosud známe.

Příloha 1 Pfirozená měna obyvatelstva v Kouřimi v letech 1651-1849

Rok	Narození		celk.	*z toho nem.	Zemřelí		Sňatky	Pfiroz. přír.	
	chlapani	dívky			muži	ženy			celk.*
1651	18	12	30		5	3	8	4	22
1652	18	17	35		4	6	11	7	24
1653	18	14	32		8	10	19	12	13
1654	18	14	32		8	3	11	7	21
1655	14	12	26		12	3	15	7	11
1656	13	11	24		6	4	10	14	14
1657	5	11	16		9	9	18	7	-2
1658	6	10	16		7	9	16	10	0
1659	.	.	.		11	12	23	8	.
1660	.	.	.		9	6	15	6	.
1661	6	16	22		8	6	14	3	8
1662	5	6	11		11	10	21	2	-10
1663	14	10	24		.	.	.	.	.
1664	14	18	32		11	5	16	6	16
1665	17	7	24		7	5	12	7	12
1666	13	12	25		10	5	18	7	7
1667	16	5	21		24	17	42	10	-21
1668	17	9	26		13	8	21	5	5
1669	18	8	26		13	9	22	3	4
1670	13	9	22		4	5	9	11	13
1671	13	11	24		.	.	.	8	.
1672	11	13	24		8	4	21	1	3
1673	13	10	23		1	4	7	10	16
1674	12	17	29		6	3	18	10	11
1675	17	11	28		4	8	21	6	7
1676	18	12	30		7	8	26	7	4
1677	17	7	24		11	7	21	12	3
1678	12	21	33		9	8	17	11	16
1679	11	21	32		9	10	26	7	6
1680	12	15	27		113	146	263	6	-236
1681	19	15	34		13	13	26	27	8
1682	22	14	36		9	6	15	11	21
1683	20	22	42		7	7	14	12	28
1684	17	26	43		25	13	38	20	5
1685	30	19	49		20	16	36	9	13
1686	25	35	60		17	20	45	10	15
1687	28	17	45		21	23	44	8	1
1688	28	19	47		10	10	20	5	27
1689	19	16	35		14	14	30	5	5
1690	24	34	58		17	16	33	5	25

* včetně osob bez udání pohlaví

Příloha 1 Přirozená měna obyvatelstva v Kouřimi v letech 1651-1849 - pokračování

Rok	Narození		celk.*	z toho nem.	muži	Zemřelí		Sňatky	Přiroz. přír.
	chlapci	dívky				ženy	celk.*		
1691	26	7	33		11	10	21	13	12
1692	21	19	40		5	12	18	6	22
1693	18	25	43		9	14	23	12	20
1694	12	15	27		11	9	20	1	7
1695	17	20	37		10	6	16	3	21
1696	14	8	22		13	12	25	8	-3
1697	9	16	25		2	4	6	7	19
1698	13	26	39		3	2	5	10	34
1699	12	17	29					7	
1700	14	18	32			4	4	8	28
1701	16	15	31		10	9	19	7	12
1702	20	26	46		13	15	28	13	18
1703	19	19	38		7	13	20	15	18
1704	25	16	41		12	12	24	6	17
1705	22	29	51		11	11	22	10	29
1706	21	20	41		6	5	11	7	30
1707	23	19	42		12	15	29	6	13
1708	32	27	59		22	28	50	11	9
1709	27	18	45		15	7	22	11	23
1710	30	29	59		15	20	35	11	24
1711	23	26	49		20	26	46	9	3
1712	34	31	65		24	17	41	15	24
1713	28	24	52		37	31	68	15	-16
1714	32	15	47		13	19	32	14	15
1715	34	27	61		14	13	27	11	34
1716	30	30	60		33	26	59	15	1
1717	31	28	59		32	21	53	21	6
1718	28	36	64		25	18	43	17	21
1719	38	32	70		32	30	62	17	8
1720	21	33	54		36	36	72	9	-18
1721	35	22	57		39	44	83	16	-26
1722	44	44	88		16	22	38	17	50
1723	38	25	63		21	15	36	9	27
1724	49	40	89		34	35	69	16	20
1725	35	32	67		20	24	44	12	23
1726	35	27	62		38	27	65	16	-3
1727	36	33	69		37	41	78	13	-9
1728	41	27	68		38	37	75	8	-7
1729	25	31	56		39	32	71	9	-15
1730	26	28	54		22	37	59	15	-5

* včetně osob bez udání pohlaví

Příloha 1 Přirozená měna obyvatelstva v Kouřimi v letech 1651-1849 - pokračování

Rok	Narození		celk.*	z toho nem.	muži	Zemřelí		Sňatky	Přiroz. přír.
	chlapci	dívky				ženy	celk.*		
1731	28	33	61		26	31	57	8	4
1732	39	37	76		42	44	86	14	-10
1733	39	30	69	1	29	27	56	17	13
1734	35	23	58	1	27	25	52	11	6
1735	39	23	62	2	16	18	34	17	28
1736	36	29	65	2	32	44	76	7	-11
1737	32	22	54	0	34	16	50	10	4
1738	26	39	65	2	35	20	55	10	10
1739	29	39	68	2	14	21	35	16	33
1740	28	28	56	2	19	26	45	12	11
1741	37	45	82	5	38	26	67	16	15
1742	41	39	80	3	38	47	86	13	-6
1743	33	29	62	4	51	55	108	19	-46
1744	40	38	78	1	35	27	62	14	16
1745	41	36	77	5	20	20	40	18	37
1746	31	44	75	1	30	39	69	8	6
1747	45	23	68	1	50	40	92	16	-24
1748	38	31	69	2	31	36	67	18	2
1749	25	27	52	1	33	42	75	12	-23
1750	40	32	72	4	49	31	82	18	-10
1751	33	31	64	7	41	28	69	12	-5
1752	40	46	86	3	34	28	64	10	22
1753	38	31	69	4	47	42	90	8	-21
1754	44	47	91	5	45	46	91	8	0
1755	38	30	68	7	33	31	64	20	4
1756	43	47	90	10	57	50	109	10	-19
1757	36	32	68	3	25	25	50	10	18
1758	31	26	57	1	90	55	145	13	-88
1759	33	33	66	3	39	40	81	11	-15
1760	29	38	67	3	28	33	61	6	6
1761	34	27	61	7	44	45	93	12	-32
1762	29	25	54	4	33	28	63	9	-9
1763	27	34	61	0	24	23	47	15	14
1764	34	45	79	5	19	23	42	7	37
1765	33	35	68	7	31	48	79	16	-11
1766	39	34	73	6	26	33	61	16	12
1767	44	40	84	5	31	31	62	6	22
1768	34	42	76	3	28	18	46	10	30
1769	44	28	72	3	24	36	60	12	12
1770	44	46	90	5	36	39	75	13	15

* včetně osob bez udání pohlaví

Příloha 1 Přirozená měna obyvatelstva v Kouřimi v letech 1651-1849 - pokračování

Rok	Narození		celk.*	z toho nem.	Zemřelí		celk.*	Sňatky	Přiroz. přír.
	chlapci	dívky			muži	ženy			
1771	39	41	80	5	46	39	85	5	-5
1772	29	23	52	.	105	76	181	18	-129
1773	42	37	79	.	36	23	59	13	20
1774	38	43	81	.	19	23	42	15	39
1775	31	38	69	.	49	48	97	8	-28
1776	50	36	86	.	39	28	68	11	18
1777	31	41	72	.	18	27	45	9	27
1778	34	38	72	.	29	35	65	10	7
1779	38	37	75	.	36	42	78	21	-3
1780	54	38	92	.	33	30	63	27	29
1781	43	41	84	.	27	21	48	17	36
1782	46	40	86	.	51	43	94	10	-8
1783	34	41	75	.	45	31	76	20	-1
1784	51	46	97	.	57	45	102	19	-5
1785	43	39	82	.	35	37	72	21	10
1786	40	45	85	.	29	41	71	17	14
1787	53	55	108	.	28	26	54	15	54
1788	50	53	103	.	43	27	70	7	33
1789	29	36	65	.	37	26	63	11	2
1790	35	32	67	.	51	45	96	12	-29
1791	41	51	92	.	40	44	84	16	8
1792	39	41	80	.	49	44	93	23	-13
1793	49	41	90	.	41	38	79	9	11
1794	38	37	75	.	36	48	84	15	-9
1795	35	30	65	.	34	35	69	13	-4
1796	44	51	95	.	32	24	56	15	39
1797	31	31	62	.	19	27	46	16	16
1798	51	45	96	.	26	24	50	12	46
1799	31	33	64	.	37	32	69	22	-5
1800	52	40	92	.	29	29	58	9	34
1801	40	28	68	.	24	30	54	7	14
1802	43	48	91	.	23	32	55	11	36
1803	45	32	77	.	43	54	97	18	-20
1804	44	34	78	.	28	15	43	23	35
1805	34	45	79	.	30	36	66	9	13
1806	36	27	63	.	57	50	109	14	-46
1807	45	40	85	.	29	38	67	20	18
1808	35	30	65	.	38	42	80	14	-15
1809	36	38	74	.	52	45	97	11	-23
1810	33	33	66	.	43	50	93	6	-27

* včetně osob bez udání pohlaví

Příloha 1 Přirozená měna obyvatelstva v Kouřimi v letech 1651-1849 dokončení

Rok	Narození		celk.*	z toho nem.	Zemřelí		celk.*	Sňatky	Přiroz. přír.
	chlapci	dívky			muži	ženy			
1811	48	33	81	.	38	33	71	17	10
1812	27	40	67	.	50	52	102	7	-35
1813	28	41	69	.	21	20	41	11	28
1814	30	32	62	.	28	40	68	8	-6
1815	29	37	66	.	30	28	58	14	8
1816	32	31	63	.	28	37	65	21	-2
1817	40	37	77	.	28	34	62	16	15
1818	45	30	75	.	31	29	60	18	15
1819	47	41	88	.	21	29	50	11	38
1820	36	48	84	.	13	23	37	11	47
1821	37	42	79	.	31	33	64	15	15
1822	35	51	86	.	41	45	86	13	0
1823	53	45	98	.	36	33	69	11	29
1824	45	36	81	.	25	32	57	18	24
1825	34	41	75	.	20	29	49	12	26
1826	53	35	88	1	26	26	52	9	36
1827	38	46	84	9	26	24	50	13	34
1828	45	47	92	8	33	46	79	17	13
1829	43	33	76	1	36	44	80	11	-4
1830	46	37	83	9	36	27	63	14	20
1831	37	51	88	4	45	36	81	13	7
1832	50	46	96	13	46	32	78	15	18
1833	34	40	74	8	36	34	70	11	4
1834	55	33	88	10	32	51	83	16	5
1835	46	38	84	6	30	39	69	14	15
1836	54	43	97	6	53	49	102	12	-5
1837	36	37	73	4	54	41	95	16	-22
1838	37	50	87	5	22	28	50	13	37
1839	42	31	73	5	38	36	74	12	-1
1840	44	42	86	5	26	44	70	14	16
1841	54	32	86	3	27	24	51	19	35
1842	40	59	99	9	31	41	72	17	27
1843	37	32	69	6	53	53	107	13	-38
1844	44	42	86	6	29	35	64	21	22
1845	44	43	87	8	31	24	55	18	32
1846	47	44	91	12	39	35	74	12	17
1847	47	39	86	5	51	40	91	16	-5
1848	45	55	100	8	32	32	64	21	36
1849	47	29	76	3	31	32	63	16	13

* včetně osob bez udání pohlaví

Příloha 2a Věková skladba zemřelých v Kouřimi v letech 1750-1779

Úmrtí věk	1750-1759			1760-1769			1770-1779		
	muži	ženy	cel.	muži	ženy	cel.	muži	ženy	cel.
0-2 dni	6	4	10	7	2	9	6	8	14
3-6 dnů	6	-	6	3	6	9	11	3	14
7-27 dnů	27	18	45	16	12	28	25	25	50
28 d-1 rok	68	54	122	56	51	107	77	58	135
1-4 roky	95	88	183	75	81	156	88	84	172
5-9 let	31	22	53	22	31	53	20	24	44
10-14 "	4	8	12	2	9	11	6	5	11
15-19	11	5	16	5	4	9	11	14	25
20-24	18	4	22	2	3	5	14	5	19
25-29	35	14	49	4	6	10	11	11	22
30-34	13	10	23	6	9	15	11	12	23
35-39	28	15	43	3	10	13	14	16	30
40-44	17	17	34	12	8	20	14	15	29
45-49	14	19	33	10	12	22	24	13	37
40-54	13	13	26	9	15	24	13	17	30
55-59	14	19	33	10	11	21	15	17	32
60-64	17	15	32	15	16	31	18	18	36
65-69	16	28	44	3	10	13	12	10	22
70-74	12	10	22	7	8	15	7	12	19
75-79	4	5	9	4	5	9	6	8	14
80-89	2	3	5	2	3	5	5	3	8
90-99	1	-	1	3	-	3	1	-	1
100+	-	1	1	-	-	-	-	-	-
neurč. dítě	4	3	7	7	4	11	4	2	6
neurč. dosp.	4	1	5	5	2	7	-	-	-
celkem	460	376	836	288	318	606	413	380	793

Příloha 2b Věková skladba zemřelých v Kouřimi v letech 1780-1809

Úmrtí věk	1780-1789			1790-1799			1800-1809		
	muži	ženy	cel.	muži	ženy	cel.	muži	ženy	cel.
0-2 dni	4	5	9	8	7	15	10	7	17
3-6 dnů	7	9	16	9	10	19	11	7	18
7-27 dnů	28	17	45	37	33	70	25	18	43
28 d-1 rok	63	52	115	50	27	77	53	54	107
1-4 roky	99	77	176	93	96	189	88	98	186
5-9 let	30	19	49	23	28	51	25	22	47
10-14 "	10	6	16	2	4	6	8	7	15
15-19	5	6	11	7	9	16	4	5	9
20-24	10	1	11	4	5	9	4	6	10
25-29	11	6	17	9	10	19	1	4	5
30-34	8	12	20	6	8	14	6	10	16
35-39	4	13	17	7	9	16	8	10	18
40-44	12	6	18	9	10	19	9	22	31
45-49	22	9	31	10	15	25	13	9	22
40-54	9	13	22	16	15	31	11	17	28
55-59	18	21	39	17	10	27	17	14	31
60-64	11	13	24	13	19	32	19	14	33
65-69	13	4	17	10	14	24	16	13	29
70-74	9	17	26	15	11	26	7	14	21
75-79	4	9	13	6	8	14	5	6	11
80-89	5	9	14	10	7	17	6	10	16
90-99	-	-	-	1	-	1	3	1	4
100+	-	-	-	-	-	-	-	1	1
neurč. dítě	3	3	6	3	6	9	1	2	3
neurč. dosp.	-	-	-	-	-	-	3	-	3
celkem	385	327	712	365	361	726	353	371	724

Příloha 2c Věková skladba zemřelých v Kouřimi v letech 1810-1839

Úmrtí věk	1810-1819			1820-1829			1830-1839		
	muži	ženy	cel.	muži	ženy	cel.	muži	ženy	cel.
0-2 dni	4	8	12	8	11	19	12	4	16
3-6 dnů	5	5	10	6	3	9	5	6	11
7-27 dnů	28	24	52	17	18	35	27	21	48
28 d-1 rok	64	53	117	50	52	102	79	54	133
1-4 roky	61	75	136	58	66	124	75	54	129
5-9 let	28	21	49	23	26	49	29	19	48
10-14 "	9	8	17	1	6	7	6	5	11
15-19	8	6	14	4	2	6	17	10	27
20-24	2	12	14	4	6	10	5	5	10
25-29	3	8	11	4	11	15	4	6	10
30-34	-	9	9	4	5	9	5	12	17
35-39	5	19	24	1	8	9	7	13	20
40-44	1	9	10	5	9	14	5	11	16
45-49	18	8	26	8	17	25	5	10	15
40-54	16	18	34	16	13	29	8	16	24
55-59	13	7	20	13	11	24	16	16	32
60-64	18	19	37	19	18	37	11	25	36
65-69	7	8	15	15	8	23	15	23	38
70-74	13	14	27	8	12	20	20	26	46
75-79	7	6	13	7	7	14	15	9	24
80-89	6	12	18	9	22	31	14	17	31
90-99	2	3	5	5	4	9	2	3	5
100+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
neurč. dítě	-	-	-	-	-	-	-	3	3
neurč. dosp.	-	-	-	2	-	2	10	5	15
celkem	318	352	670	287	335	622	392	373	765

Příloha 2d Věková skladba zemřelých v Kouřimi v letech 1840-1849 a přepočten na 10 000 zemřelých v letech 1750-1949

Úmrtí věk	Počet zemřelých 1840-1849			Přepočten na 10 000 zemřelých					
	muži	ženy	cel.	1750-1799			1800-1849		
	muži	ženy	cel.	muži	ženy	cel.	muži	ženy	cel.
0-2 dni	17	8	25	162	147	155	300	212	255
3-6 dnů	4	5	9	188	159	174	182	145	163
7-27 dnů	19	15	34	696	596	648	682	536	607
28 d-1 rok	67	47	114	1643	1373	1514	1841	1452	1641
1-4 roky	64	76	140	2355	2418	2384	2035	2060	2048
5-9 let	15	14	29	659	704	681	706	570	636
10-14 "	9	7	16	126	182	152	194	184	189
15-19	3	4	7	204	216	210	212	151	180
20-24	7	7	14	251	102	180	129	201	166
25-29	8	8	16	366	267	318	118	207	163
30-34	5	16	21	230	289	259	118	290	206
35-39	9	8	17	293	357	324	176	324	252
40-44	9	12	21	335	318	327	171	352	264
45-49	10	13	23	419	386	403	318	318	318
40-54	10	11	21	314	414	362	359	419	390
55-59	11	20	31	387	443	414	412	380	395
60-64	21	14	35	387	460	422	518	502	510
65-69	15	15	30	283	374	327	400	374	387
70-74	20	23	43	262	329	294	400	497	450
75-79	11	11	22	126	199	161	265	218	241
80-89	12	23	35	126	142	133	276	469	375
90-99	1	2	3	31	-	16	76	72	75
100+	-	-	-	-	6	3	-	6	3
neurč. dítě	2	-	2	110	102	106	18	28	23
neurč. dosp.	1	1	2	47	17	33	94	33	63
celkem	350	360	710	10000	10000	10000	10000	10000	10000

Příloha 3a Kojenecká a dětská úmrtnost v Kouřimi v letech 1730-1849 podle pohlaví

Období	Zemřelí na 1000 narozených ve věku					
	0-2 dni	0-6 dnů	0-27 dnů	28 d-1 rok	do 1 roku	0-4 roky
Chlapci						
1730-39	36,5	51,7	124,6	164,1	288,8	471,1
1740-49	19,5	41,8	83,6	175,5	259,1	484,7
1750-59	16,0	32,9	103,7	180,9	284,6	537,2
1760-69	20,2	28,8	74,9	161,4	236,3	452,4
1770-79	16,0	45,2	111,7	204,8	316,5	550,5
1780-89	9,0	24,8	88,0	142,2	230,2	453,7
1790-99	20,3	43,1	137,1	126,9	264,0	500,0
1800-09	24,4	51,2	112,2	129,3	241,5	456,1
1810-19	11,1	25,1	103,1	178,3	281,3	451,3
1820-29	19,1	33,4	74,0	119,3	193,3	331,7
1830-39	27,5	38,9	100,7	180,8	281,5	453,1
1840-49	37,9	46,8	89,1	149,2	238,3	380,8
1750-99	16,0	34,6	103,3	162,2	265,5	497,9
1800-49	24,6	39,5	95,9	150,9	246,4	413,2
Dívky						
1730-39	19,8	42,9	75,9	155,1	231,0	488,4
1740-49	20,6	52,9	88,2	126,5	214,7	444,1
1750-59	11,3	11,3	62,0	152,1	214,1	462,0
1760-69	5,7	23,0	57,5	146,6	204,0	436,8
1770-79	21,1	28,9	94,7	152,6	247,4	468,4
1780-89	11,5	32,3	71,4	119,8	191,2	368,7
1790-99	17,9	43,4	127,6	68,9	196,4	441,3
1800-09	19,3	38,7	88,4	149,2	237,6	508,3
1810-19	22,5	36,6	104,2	149,3	253,5	464,8
1820-29	25,9	33,0	75,5	126,6	198,1	353,8
1830-39	9,9	24,6	76,4	133,0	209,4	342,4
1840-49	19,2	31,2	67,1	112,7	179,9	362,1
1750-99	13,6	28,3	83,3	126,8	210,1	433,2
1800-49	19,3	32,6	81,5	132,4	213,8	401,7

Příloha 3b Kojenecká a dětská úmrtnost v Kouřimi v letech 1730-1849

Období	Zemřelí na 1000 narozených ve věku					
	0-2 dni	0-6 dnů	0-27 dnů	28 d-1 rok	do 1 roku	0-4 roky
Chlapci a dívky dohromady						
1730-39	28,5	47,5	101,3	159,8	261,1	479,4
1740-49	20,0	47,2	85,8	151,6	237,6	464,9
1750-59	13,7	21,9	83,4	166,9	250,3	500,7
1760-69	12,9	25,9	66,2	154,0	220,1	444,6
1770-79	18,5	37,0	103,2	178,6	281,7	509,3
1780-89	10,3	28,5	79,8	131,1	210,9	411,6
1790-99	19,1	43,3	132,3	98,0	230,3	470,7
1800-09	22,0	45,3	101,0	138,6	239,6	480,6
1810-19	16,8	30,8	103,6	163,9	267,5	458,0
1820-29	22,5	33,2	74,7	121,0	195,7	342,8
1830-39	19,0	32,0	89,0	157,8	246,7	399,8
1840-49	28,9	39,3	78,5	131,6	210,2	372,2
1750-99	14,8	31,5	93,4	144,6	238,0	465,8
1800-49	22,0	36,2	88,7	141,9	230,6	407,6

Summary

Demographic development in the town of Kouřim between 1650 and 1850

Kouřim, originally a royal town, situated at present in the Kolín district, was the centre of the Kouřim Region. However, the town did not recover from the economic disaster which was inflicted to it during the Thirty Years' War. During seventeenth and eighteenth centuries its importance declined and in the nineteenth century it definitively yielded to the fast-growing nearby Kolín and Kutná Hora. It has never become a centre of trade or export-orientated crafts; it has just remained a market centre for its close agricultural surroundings and its economy did not exceed the opportunities of the local market.

The long-term trend of the population development in the town Kouřim in the two-hundred-years period of 1650-1850 can be described as basically continuous. In view of the slight increase in the population number, the number of people who concluded marriage in the town was constantly growing, and the number of births and deaths was increasing as well. The development was only briefly interrupted during the demographic crises when, due to the extremely unfavourable mortality conditions which undoubtedly influenced the mentality of the population and its entire behaviour, the

number of marriages declined in that era and the number of births decreased in the subsequent period. In spite of this, after some, relatively short, time the number of children born in the town returned to the level attained before the demographic crisis, or exceeded it soon. This happened mainly after the 1680 plague and the 1771-1772 famine, and the small-pox epidemic in the early nineteenth century influenced this to some extent, too. The war years, the 1740s (The Silesian Wars) and the turn of the 1760s (Seven Years' War), when the armies operated at the very close of the town, had a long-term negative impact on deaths and births. Apart from this, the number of births constantly exceeded that of deaths.

Other indicators, which could have been observed on the strength of the exception, reached about the same level as in other places so far monitored. This pertains especially to the number of births per one marriages which was an average 5.6 in the eighteenth century. In Kouřim the infant and child mortality was rather lower than it has been found in Bohemia: it oscillated between 200 and 250 per thousand from 1730 to 1850. The average age at death of the people above 15 was 50 years by men and 52 years by women in the mid-18th century. This increased to 53 and 55 years by men and women respectively by 1850. As a rule, men concluded first marriage at the age of 25-29 years, women did so at a younger age, 20-24 years, between 1785 and 1850.

The seasonal course of the individual phenomena confirmed the well-known facts: a slight maximum of births in spring months, a minimum in early winter; very little maximum of deaths also in early spring, this was primarily caused by deaths of the elderly and youngest infants, a secondary maximum with a gradual decline can be observed at the turn of summer and autumn; the seasonal course of the marriages entirely corresponded to the tradition of the Church year with a minimum during the Lent before Easter and in December, and with two maximums in February and November.

Historická demografie 18/1994, s. 105-114

Komise pro historickou a sociální demografii, Praha 1994

Lumír Dokoupil - Ludmila Nesládková

K ZÁKLADNÍM TENDENCÍM VÝVOJE POPULACE MORAVY OD TŘICETILETÉ VÁLKY DO REVOLUCE 1848

Populační vývoj českých zemí od poloviny 18. století je monograficky zpracován v dnes již klasické práci Ludmily Kárníkové.¹ Pro předcházející období je zatím k dispozici jen řada dílčích studií nepostihujících základní tendence vývoje celku českých zemí nebo již nevyhovující pokusy o syntetický pohled.² Vznikla proto potřeba vytvořit dostatečný heuristický základ pro zpracování populačního vývoje českých zemí za feudalismu respektive pro období mladší.

Od roku 1975 byl zařazen do tehdejšího státního plánu základního výzkumu úkol orientovaný k široké problematice demografického vývoje Československa. Při jeho řešení byla postupně vytvořena skupina badatelů, zabývajících se historickodemografickým studiem, která se stala základem pracovního týmu, v současnosti zapojeného do mezinárodního komparativního výzkumu historických populací v Evropě. Je iniciován francouzským Státním ústavem pro demografická studia (INED) a Mezinárodní unií pro vědecký výzkum populace (IUSSP) sídlící v belgickém Lutychu. Cílem první fáze mezinárodního projektu je sestavit přehled o pramenech využitelných v jednotlivých evropských zemích ke studiu obyvatelstva zhruba od 16. století a vytvořit tak základ pro rekonstrukci obrazu historie populací v jednotlivých evropských státech. Stav bádání i

¹ L. Kárníková, *Vývoj obyvatelstva českých zemí 1754-1914*, Praha 1965.

² Viz např. O. Placht, *Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16.-18. století*. Praha 1957.

dochované pramenné základny je v různých částech Evropy velmi rozmanitý.

Cílem výzkumů v českých zemích, vycházejících nyní jednoznačně z církevních matrik, je zpracovat alespoň jednu farnost pro každý okres a perspektivně dosáhnout minimálně tříprocentního rozsahu dat se zastoupením větších měst.³ V červnu roku 1993 byl v INEDu zpracován s použitím francouzského programu první soubor sond z českých zemí. Zastoupení moravských farností v něm je zatím značně nerovnoměrné. Lepší je situace v oblasti severní Moravy a Slezska, zaostává výzkum střední a jižní Moravy. Zásluhou historického semináře katedry historie Filosofické fakulty Ostravské university bylo připraveno několik sond: Frýdlant nad Ostravicí, Hrabyně, Paskov, Příbor, Razová, Sobotín a Staříč.⁴ K tomuto souboru připravila L. Címalová sondu pro Porubu. Z jižní Moravy byly zahrnuty farnosti Pavlov a Slušovice.⁵

Z regionu severní Moravy jsou nejpočetněji zastoupeny sondy z frýdecko-místeckého okresu. Městečko Frýdlant nad Ostravicí, ležící v beskydském údolí mezi nejvyšším vrcholem Moravskoslezských Beskyd Lysou horou a Ondřejníkem, bylo od poloviny 17. století spjato s tradicí železářské výroby. Vzhledem ke stavu dochovanosti záznamů v jednotlivých řadách církevních matrik byly do sestavy zahrnuty údaje zhruba od počátku 18. století.⁶ Mezi Ostravou a Místkem lokalizovaná paskovská farnost se nachází v rovinatějším a pro zemědělce příznivějším území, tvořícím za industrializace Ostravska jeho jižní okraj. Nedaleko od ní situovaná staříčská farnost byla lokalizovaná ve zvlněné krajině severního podhůří Beskyd. Výzkum v obou případech pokrývá 18. století.⁷

³ Zápis z pracovní schůzky Komise pro historickou a sociální demografii konané dne 18. 5. 1993 v Praze.

⁴ I. Kurdzielová, Vývoj obyvatelstva ve Frýdlantě nad Ostravicí v letech 1699-1849. PF Ostrava 1980; B. Wertichová, Populační vývoj obyvatelstva hrabýňské farnosti v protostatistickém období. PF Ostrava 1985; L. Důbravková, Vývoj úmrtnosti obyvatelstva vybraných farností Místecka v letech 1700-1799. PF Ostrava 1990; L. Stošková, Vývoj obyvatelstva na Příborsku v epoše pozdního feudalismu. PF Ostrava 1978; D. Mikulcová, Vývoj přirozené měny v obci Razové v předstatistickém období. PF Ostrava 1979.

⁵ Acta demographica IV, Praha 1981, s. 184-202. Soubor pro Slušovice připravila L. Fialová.

⁶ Frýdlantská farnost byla excerpována takto: rodné matriky od roku 1669, úmrtí od roku 1700 a knihy manželství od roku 1725.

⁷ Farnost Paskov zahrnuje městečko a ves Paskov, Hrabovou, Hrabůvku, Novou Bělou,

Poruba, dnes nejlidnatější město českého Slezska, v souboru reprezentuje ostravský okres. Do vzniku ostravské průmyslové oblasti bylo zdejší obyvatelstvo orientováno na zemědělskou výrobu. Excerptce matrik byla provedena ve všech řadách v dlouhém časovém úseku od 60. let 17. století až do poloviny století devatenáctého.

Rozsáhlá příborská farnost, tvořená městem Příborem a okolními vesnicemi Drnholcem, Klokočovem, Mniším, Prchalovem, Skorotínem, Skotnicí, Stikovcem, Sýkorcem a Věskou, se rozkládá na severním svahu Beskyd v údolí protékaném řekou Lubinou. Město Příbor bylo za feudalismu významným centrem rukodělné soukenické výroby nadregionálního významu. Data byla shromážděna pro léta 1677-1849.⁸

Opavsko zastupuje v souboru hrabýňská farnost nacházející se na východ od Opavy v úrodné zemědělské krajině. K městečku Hrabyně byly přiřazeny vesnice Smolkov, Lhota a od roku 1780 nově založené Josefovce. Údaje byly excerpovány od sklonku třicetileté války do roku 1850.

Ze šumperského okresu byla vytypována sobotínská farnost tvořená původně Sobotínem, Klepáčovem, Rudolticemi a Vernířovicemi.⁹ Farnost byla součástí rozsáhlé severomoravské plátenické oblasti manufakturního typu, Sobotín byl známým centrem železářské výroby. Horský ráz krajiny podmiňoval začlenění do pícninářsko-lnářské výrobní oblasti.¹⁰ Bylo využito informací z rodných a úmrtních matrik od sedmdesátých let 17. století do poloviny století devatenáctého.

Jižní Morava je v dosud vytvořeném souboru zastoupena obcí Pavlovem a městysem Slušovicemi. Pavlov reprezentuje okres Břeclav. Byla to velká, dříve téměř výlučně německá vesnice s četnými vinicemi a velkou rozlohou lesů rozkládající se na úbočí Pálavských vrchů na pravém břehu Dyje. Byly zpracovány matriční zápisy z let 1643-1850.¹¹

Slušovice, umístěné v západní části Vizovicka, patří k okresu Zlín.

Krmelín, Žabeň a kolem roku 1700 založené Oprechtice. Farnost Staříč se skládala z obcí Staříč a Chlebovice.

⁸ Výzkum příborské farnosti nezahrnuje období od roku 1733 do roku 1758, pro které se nedochovaly záznamy v úmrtních matrikách.

⁹ Ve druhé polovině 18. století byly na sobotínsku založeny nové osady Svobodín, Štětínov a Švagrov, jejichž data do souboru nebyla zahrnuta.

¹⁰ J. Bartoš, J. Schulz, M. Trapl, Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960, sv. IV. Ostrava 1974, s. 25.

¹¹ Tamtéž, sv. IX, s. 305-306.

V této velké české zemědělské vesnici, která ležela na obou březích řeky Dřevnice, byly četné pily, palírna, výroba dřevěných hraček atd. Data byla excerpována za období 1675-1800.¹²

Tento soubor moravských sond nelze pokládat za reprezentativní pro celou populaci Moravy, je reprezentativnější pro severní Moravu a pro venkovské obyvatelstvo, nedostatečně je zastoupena střední a jižní Morava, není zahrnuto žádné velké město. Grafické zpracování vychází jen z absolutních dat (počty narozených, zemřelých a sňatků), nikoliv z demografických ukazatelů. Předností programu je, že rekonstruoval chybějící data podle základního trendu vývoje populace dané farností a farností ostatních.

Při sledování populačního vývoje od poloviny třicetileté války do poloviny minulého století dokumentují uvedené grafy postupný růst počtu obyvatelstva Moravy. Sondy, které byly dosud provedeny a zpracovány, začínají etapou nejdrastičtějšího rozkolísání populačních křivek v důsledku válečných let. Neumožňují zatím v moravském ani českém materiálu postihnout fázi před třicetiletou válkou a vysledovat tak hloubku krizového zásahu. Přesto výše úmrtnosti dokazuje, že třicetiletá válka byla vůbec nejzávažnější demografickou krizí, která se zobrazila v populačním vývoji sledované periody. Byl to důsledek především obrovského vzestupu počtu úmrtí v roce 1645. Vzestup počtu úmrtí mělo za následek mimořádný růst počtu nově uzavíraných manželství, zřejmě ovdovělých osob, v roce 1646, což bývá pravidlem. Současně je možno sledovat, i když mnohem mírnější, odraz v křivce počtu narozených, byť závěrečný rok přináší její zřetelný pokles.

Na severní Moravě je v řadě realizovaných sond jen minimálně zachyceno období třicetileté války, proto není možno usuzovat na její důsledky z hlediska vývoje dynamiky populace. Jihomoravská sonda (Pavlov) naznačuje, že zásah byl zřejmě velmi hluboký, nejméně v daném regionu, je proto nutné se v dalších výzkumech touto etapou detailně zabývat.

Druhá polovina 17. století se z dosud studovaného materiálu jeví jako etapa postupného populačního růstu a zacelování důsledků mortalitní krize způsobené třicetiletou válkou. S rostoucí populací postupně narůstá i celkový počet zemřelých, bez výrazných zásahů demografických krizí. Údaje

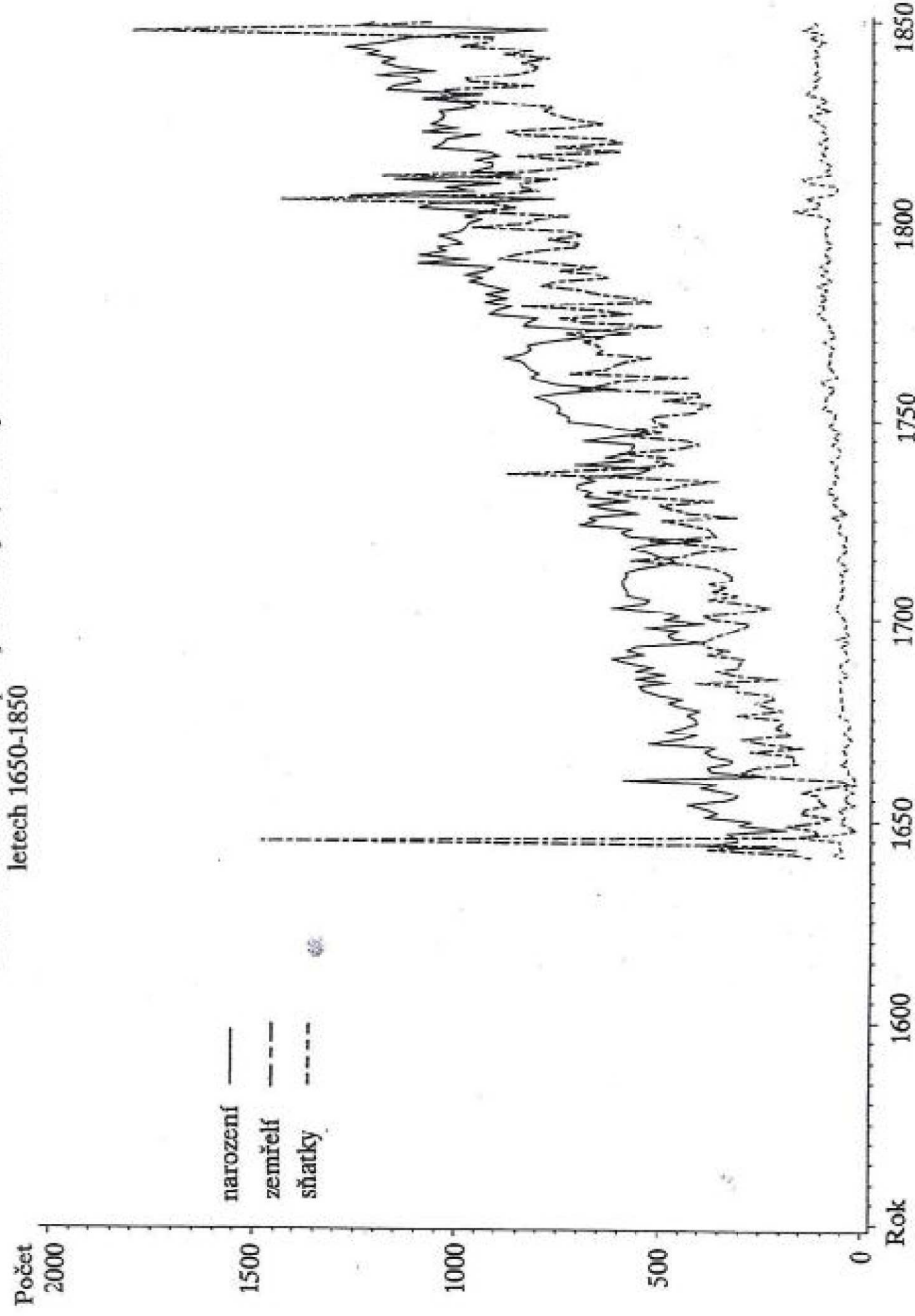
pro padesátá léta naznačují ještě značnou rozkolísanost populačních křivek související patrně i s úrovní evidence těchto jevů. Zvláště hluboký pokles počtu pohřbů i sňatků, naproti tomu výrazné zvýšení počtu narozených v letech 1659-1660, je obtížné interpretovat. Vývoj na Moravě se ve srovnání s Čechami jeví jako příznivější, zejména pokud jde o trendy v počtu narozených. Nahrazování populačních úbytků v důsledku třicetileté války bylo na Moravě zřejmě dynamičtější.

Od počátku šedesátých let do konce století se takto výrazné výkyvy v moravském materiálu již nevyskytují. Na rozdíl od teritoria Čech se vůbec neprojevila demografická krize z roku 1680, určitý vzestup počtu zemřelých postihujeme až v roce 1684, nedosahuje však zdaleka dvojnásobku průměrných hodnot. V jediném případě v roce 1694 počet zemřelých převyšil nevýrazně počet narozených, což bylo především výsledkem nižšího počtu narozených dětí, ale i uzavřených sňatků v tomto roce. Prudký vzrůst úmrtí je pravidelně již v následujícím roce doprovázen výrazným zvýšením počtu uzavíraných sňatků (patrně převážně druhých), jak dokumentuje vývoj po roce 1680 v Čechách, respektive počet uzavřených manželství v roce 1695 na Moravě.

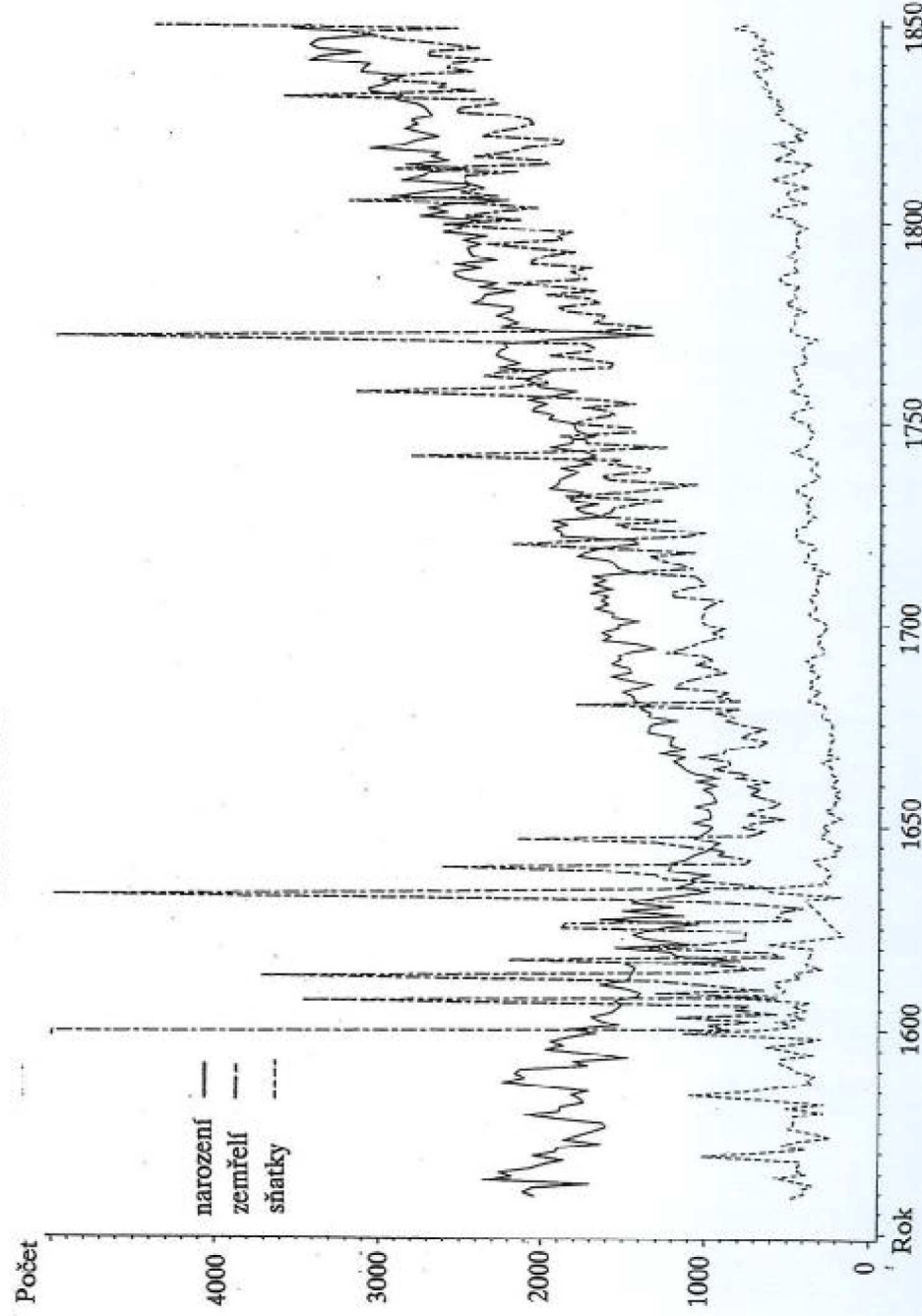
Počátek 18. století až do poloviny druhého desetiletí je příznivým údobím populačního růstu s poměrně stabilně vysokým počtem narozených i uzavíraných manželství a nízkou hladinou počtu zemřelých, což se odráží ve vysokém přirozeném přírůstku. Teprve pravděpodobně poslední zásah pravého moru v polovině druhého desetiletí přinesl na Moravě vedle jen mírného poklesu počtu uzavřených sňatků v roce 1713 a počtu narozených v roce 1714 a 1715 také růst počtu pohřbů, hlavně v roce 1715, který však nedosáhl úrovně demografické krize. Vývoj byl zřejmě poněkud odlišný ve srovnání s Čechami, kde růst počtu zemřelých a zároveň i nejnižší počet uzavřených manželství a nejméně narozených dětí zjišťujeme již v roce 1713. Nepříznivé tendence se znovu projeví v roce 1720 přirozeným úbytkem, který však nedosáhl rozsahu úbytku české populace.

¹² Tamtéž, sv. VII, s. 239-240.

Obr. 1 Rekonstruované počty narozených, zemělých a sňatků na Moravě v letech 1650-1850

Obr. 2 Rekonstruované počty narozených, zemělých a sňatků v Čechách v letech 1650-1850

Následující období přibližně do poloviny třicátých let je dobou příznivého vývoje, jež se projevuje trvalým růstem počtu narozených jen s přechodným zvýšením počtu zemřelých v letech 1731 a 1732. Rok 1737 otevírá období rozkolísání základních křivek a redukce přirozeného přírůstku. V letech 1737, 1738 a 1742 byl počet zemřelých vyšší než počet narozených, v dalších letech (1740, 1746, 1747 a 1748) byl počet narozených jen mírně vyšší než počet zemřelých. Obdobné tendence lze na základě dosud zpracovaných grafických přehledů pozorovat i u populace žijící v Čechách.

Padesátá a šedesátá léta se na Moravě vyznačují poměrně vysokou hladinou živě narozených dětí s jediným rokem (1758) kdy nastal přirozený úbytek obyvatel. Zároveň však vzrůstal i počet úmrtí, zvláště na konci let padesátých a v roce 1762. Růst počtu zemřelých zdaleka nedosahoval vzestupu zaznamenaného u české populace s vysokým úbytkem v roce 1758 a v letech 1762 a 1763.

Podobně jako v době sedmileté války ani na počátku sedmdesátých let však růst počtu pohřbů nedosáhl na Moravě charakteru demografické krize. Na převaze zemřelých nad narozenými se v roce 1772 shodně podílel jak pokles počtu narozených dětí tak růst počtu zemřelých osob. Tím se situace výrazně odlišovala od poměrů populace v Čechách, kde v důsledku řady neúrodných let a nedostatku potravy se počet úmrtí v letech 1771 a zejména 1772 prudce - více než dvojnásobně - zvýšil a demografický vývoj tím nabyl charakteru tradičních feudálních demografických krizí.

Závěrečná desetiletí 18. století jsou etapou populačního růstu, kdy příznivý vývoj počtu zemřelých je čas od času střídán jeho zvyšováním s vrcholy v některých případech shodných na Moravě i v Čechách (rok 1779 a 1799), jindy s nevelkým časovým odstupem - na Moravě v letech 1791 a 1792, v Čechách již v roce 1790. Poměrně vysoká úroveň křivky narozených, zvláště na Moravě, zaručovala pak značný přirozený přírůstek.

Období napoleonských válek přináší na Moravě výrazné rozkolísání všech sledovaných křivek populačního vývoje. Úmrtnost dosahuje maximálních hodnot v letech 1806 a 1812; počet uzavřených sňatků v roce 1803 je ve srovnání s rokem 1800 zhruba dvojnásobný, znovu se zvyšuje v roce 1806 zřejmě v důsledku nárůstu druhých a dalších sňatků, aby v následujícím roce opět klesl na polovinu stavu. Relativně nejstabilnější je křivka narozených, ale i ona vykazuje prudký pokles počtu případů v roce 1806 a naopak téměř zdvojnásobení četnosti křtů v následujícím roce.

Celkově se zdá, že populace Moravy byla zasažena zvýšenou úmrtností v tomto období citelněji než populace Čech.

Po překonání válečných útrap etapy napoleonských válek se populační poměry na Moravě podle stavu dokumentovaného církevními matrikami vcelku stabilisovaly, počet narozených dosti výrazně převyšoval, i s ohledem na poměrně vysoký počet uzavíraných sňatků, počet úmrtí. Křivka pohřbů dosáhla svých nejnižších hodnot hlavně v letech 1818, 1820, 1821 a 1825. Pohled na křivky znázorňující vývoj základních demografických dat naznačuje zásadní shodu populací Čech a Moravy.

Registrovaný počet úmrtí se výrazně zvýšil počátkem 30. let. V roce 1831 a 1832 se křivka zemřelých pohybovala nad křivkou narozených a dokumentovala úbytek obyvatelstva přirozenou měnou. V Čechách tento jev lze konstatovat nejen v roce 1832, ale opětovně i v letech 1836, 1837, kdy zvýšení počtu zemřelých bylo na Moravě jen mírné.

Závěrečné desetiletí feudální epochy se zprvu vyznačovalo velmi příznivým populačním vývojem, výraznou převahou narozených nad zemřelými a velkou frekvencí uzavíraných manželství, v závěru však prudkým zvyšováním počtu pohřbů, který dosáhl v roce vyvrcholení (1848) zhruba dvojnásobku předchozích průměrných hodnot. Toto období, označované v regionu severovýchodní Moravy a Slezska hladovými léty, způsobilo zároveň značný úbytek narozených dětí, jejichž počet v roce 1848 představoval jen asi dvě třetiny předchozího dlouhodobého průměru. Jestliže v tomto regionu můžeme konstatovat výskyt poslední krize starého typu se všemi průvodními jevy, jiné oblasti Moravy a Čech byly podle dosud zjištěných sond (a již dostupné celostátní evidence přirozené měny) postiženy jen mírně.

Jak jsme předeslali: formulace závěrů je dosud limitována nedostatečnou reprezentativností vyhodnocovaného souboru. Vedle potvrzení některých obecných tendencí (populační vzestup druhé poloviny 17. století, po roce 1720, v závěru 18. století, po překonání napoleonských válek) poukazuje na významné rozdíly z regionálního aspektu. Týká se např. moru 1680, období slezských válek a krize 1771-1772, kdy došlo k mnohem citelnějšímu zásahu v populaci Čech, zatímco v době napoleonských válek sondy naznačují větší postižení moravské populace. I když revoluční rok 1848 přinesl obecné zhoršení populačních poměrů, průběh hladových let v regionu severovýchodní Moravy a Slezska byl naprosto výjimečný. V některých případech bude asi nezbytná korekce dosavadních představ,

jak ukazují sondy v Čechách i na Moravě v případě výskytu patrně posledního pravého moru v roce 1713. Je pravděpodobné, že další výzkum povede mnohdy k prohloubení či změně pohledu na populační vývoj českých zemí a především některých jejich oblastí v tzv. protostatistickém období.

Summary

On the basic trends in Moravia's population development since the Thirty Years' War until the 1848 revolution

The research of the population development based on the analysis of the parish registers during the observed period in Moravia showed that it had been a period of a marked population increase. The so far elaborated inquiries (seven inquiries from northern Moravia and two from south Moravia) begin only after the end of the Thirty Years' War so that it is not possible to assess the population consequences of this extremely unfavourable period. But the following trend proves a sharp population increase which was only exceptionally interrupted by periods of increased mortality. These were, in particular, the last plague epidemics in the early 18th century and the wars for the Austrian succession and the Seven Years' War which slightly decreased Moravia's population increase in the 18th century. Unlike Bohemia, Moravia was not afflicted by the poor crop years in the early 1780s. On the other hand, there were adverse effects of the Napoleonic wars in the early 19th century. The first half of the 19th century was also a period of the population increase which only slightly decreased by higher mortality due to the small-pox and cholera epidemics and also following several years of poor crops of potatoes in the 1840s.

The so far elaborated inquiries bear witness about considerable regional differences in population development even in relatively small areas, especially as far as the mortality oscillations are concerned. The processed inquiries have a certain disadvantage: these are the inquiries only from the rural setting, while no city has been examined. That is why the current results should be considered preliminary and to be a reason to continue the research. It has appeared that this method will make it possible to watch not only the main trends of Moravia's population development starting 17th century, but also to detect the population impact of the large population crises, in particular the consequences of the Thirty Years' War.

Historická demografie 18/1994, s. 115-126

Komise pro historickou a sociální demografii, Praha 1994

Jana Brabencová

PŘIROZENÝ POHYB OBYVATELSTVA V OBCI VRÁŽ V LETECH 1601 - 1850

Příspěvek obsahuje výsledky sondy zaměřené na analýzu přirozeného pohybu obyvatelstva v obci Vráž (okres Beroun) v letech 1601-1850. Sonda byla zpracována jako součást projektu "Výzkum vývoje obyvatelstva českých zemí od počátku farních matrik", který byl zpracováván členy Komise pro historickou a sociální demografii¹ v průběhu let 1991-1993 řešiteli z řad historiků a archivářů. Získaný datový soubor obsahuje údaje o narozených, zemřelých a o sňatcích v jednotlivých letech, pokrývající souvisle období alespoň osmdesáti let od počátku 18. století pro každou vybranou lokalitu.²

Analýza provedená pro obec Vráž se však svým zpracováním poněkud lišila od ostatních sond, a to z toho důvodu, že měla ověřit, zda je možné ve vymezeném období v prostředí českých zemí získat objektivní výsledky, pakliže bychom při výzkumu postupovali cestou analýz jednotlivých obcí, a to i malých vesnických sídel. Tento přístup je obvykle volen badateli v zahraničí, zejména v západní Evropě, kde však obec byla více zalidněnou jednotkou než tomu bylo u nás a tvořila zpravidla také samostatný farní obvod. Zatímco ostatní sondy zahrnuté do projektu obsahovaly vždy data zpracovaná za celé farnosti, tj. za lokalitu, která byla sídlem fary, a s ní i další přířazená sídla, v případě Vráže byla data excerpována jen za jednu

¹ V roce 1991 zařadila Grantová agentura AV ČR tento projekt mezi udělené granty pod č. 91506.

² Metodu zpracování uvádí podrobně L. Fialová v článku, který je součástí tohoto sborníku.

lokalitu, kterou byla obec Vráž v územním rozsahu z roku 1930. Obec Vráž navíc ve sledovaném období nebyla sídlem fary a dodatečně se zjistilo, že nepatřila stabilně k jednomu farnímu obvodu. Výběr lokality se uskutečnil na základě náhodného výběru vycházejícího ze soupisu obcí uvedených v lexikonu sestaveného z výsledku sčítání obyvatelstva v roce 1930, a to tím způsobem, že byla vybrána každá padesátá obec.³

Jednou z takto vybraných obcí byla i obec Vráž.⁴ Nachází se při dálnici D5 Praha-Plzeň, asi 4 km od města Berouna. Bylo rozhodnuto, že pro tuto lokalitu se neprovede předchozí předběžná analýza úplnosti a dochovanosti farních matrik, ale že se data pro obec (která byla v roce 1930 tvořena pouze jednou konskripční osadou) vyhledají v matrikách příslušných farností a že se tak zjistí i možnosti excerpce dat za jednu lokalitu, nikoli za celou farnost.

První zmínka o obci se datuje k roku 1320, což dokládá dochovaný původně gotický filiální kostelík sv. Bartoloměje. Obec patřila pod karlštejské panství. Do vývoje lokality zasáhla citelně třicetiletá válka, protože z původních jedenácti usedlostí zůstaly po ní pouhé tři.⁵ V roce 1857 měla obec 396 obyvatel a 47 domů. V roce 1930 žilo v obci ve dvou stech domech 1015 obyvatel.⁶

V průběhu zkoumaného období vedly záznamy o narozených, zemřelých a oddaných obyvatel Vráže katolické fary v Karlštejně - Budňanech a ve Svatém Janu pod Skalou - do roku 1784 střídavě, někdy i duplicitně, malá část zápisů narozených a oddaných byla nalezena i v matrice označené dnes Beroun 2. Po roce 1784 vedl evidenci poddaných trvale nově zřízený farní úřad v Loděnici. Celkem bylo nutno excerpovat 22 matrik.⁷ Tyto matriky pokrývají sice celé zkoumané období, avšak

³ Lexikon obcí sestavený na základě sčítání lidu z roku 1930 byl vybrán z toho důvodu, že zahrnoval strukturu zalidnění neovlivněnou událostmi druhé světové války, následujícím odsunem Němců a migracemi obyvatelstva po roce 1945, tzn. že zachycuje stav vzniklý přirozeným vývojem.

⁴ V lexikonu z roku 1930 jsou obce řazeny dle okresů, a to nejprve politických a ve druhém stupni soudních; obec Vráž patřila do soudního okresu Beroun politického okresu Hořovice.

⁵ J. Čuba, Něco o Vráži. In: Spravedlnost, roč. 23/1934, č. 26.

⁶ J. König, Pohyb obyvatelstva a růst počtu domů v jednotlivých obcích okresu Beroun v letech 1843-1961. In: Zprávy Okresního muzea v Berouně 1968, č. 2.

⁷ Excerpované matriky jsou uloženy v depozitáři Státního oblastního archivu v Praze, Horská 7 a jejich soupis je uveden v Příloze č. 1.

s určitými mezerami, z nichž nejrozsáhlejší je absence záznamů o zemřelých v letech 1601-1650 (není však jisté, zda tehdy byly zemřelé osoby již evidovány), 1669-1675, 1680 a 1681. Oddaní byli excerpováni, pokud alespoň jeden ze snoubenců pocházel z Vráže. Soubor získaných údajů v desetiletých intervalech obsahuje tabulka 1. Vývoj vrážské populace ukazuje také graf.

Nejstarší matrika pochází z let 1601-1650 a zahrnuje záznamy o narozených, respektive o křtech a oddaných. Zápisy byly prováděny většinou česky, občas německy a latinsky. Matrika byla vedena hromadně pro celou farnost, ale značně nesystematicky, zápisy nemají jednotnou formu, jsou zpřeházené a mezerovité, obsahuje i záznamy o osobách, které s největší pravděpodobností nepatřily k farnosti. Pro celý farní obvod chybí záznamy o narozených v období 9. 12. 1626-8. 11. 1627, 14. 1. 1629-4. 2. 1630, 7. 10. 1640-10. 3. 1641, 21. 7. 1641-4. 6. 1647. Tento výpadek evidence poddaných byl způsoben pravděpodobně všeobecně nepříznivými poměry během třicetileté války. Zjištěná data nelze proto považovat za zcela odpovídající skutečné situaci v obci. Malý počet excerpovaných záznamů v první polovině 17. století vede spíše k závěru, že existovala další matrika nebo matriky, které se nedochovaly. Nasvědčuje tomu i absence záznamů o sňatcích a zemřelých, neboť v tomto období byly záznamy v této lokalitě obvykle psány chronologicky do jedné matriky. První záznam o sňatku je uveden k roku 1651, o zemřelém k roku 1683.

Přirozený pohyb obyvatel Vráže v následujících padesáti letech (1651-1700) byl zachycen celkem v pěti matrikách, které zahrnují asi kompletní dochované záznamy u narozených a u sňatků, zatímco záznamy o zemřelých jsou stále pouze sporadické. Kromě toho chybí zcela záznamy o zemřelých v letech 1669-1675 a bohužel i data za velice důležité roky 1680-1681, kdy byly Čechy zasaženy morovou epidemií.

V období druhé poloviny 17. století byly údaje o počtech křtů a oddavek obyvatel Vráže vedeny jak u farního úřadu Svatý Jan pod Skalou tak Karlštejn-Budňany, o úmrtích jen v matrikách farností Karlštejn-Budňany. Vedeny byly většinou česky, případně německy nebo latinsky, zápisy neměly jednotnou formu. Matriky se časově překrývají, obsahují zápisy o obyvatelích jiných farních obvodů, záznamy jsou mnohdy nečitelné. Z tohoto důvodu získané údaje i pro tento časový úsek nemohou být zcela přesné. I přesto prokázaly výsledky excerpce velký nárůst populace, který odpovídá pro české země obecně platnému rychlému populačnímu růstu

v tomto období.⁸ Předpokládám však, že jedním ze zásadních faktorů ovlivňujících rychlý růst populace vesnice muselo být osazení pustých usedlostí novým, patrně mladým obyvatelstvem. V tabulce zřetelný poměrně malý přírůstek obyvatelstva během desetiletí 1681-1690 mohl být ovlivněn morovou epidemií, která, jak už bylo uvedeno výše, zasáhla české země, zejména v roce 1680.⁹

Tabulka 1 Pohyb obyvatelstva v obci Vráž v letech 1601-1850 (desetileté úhrny)

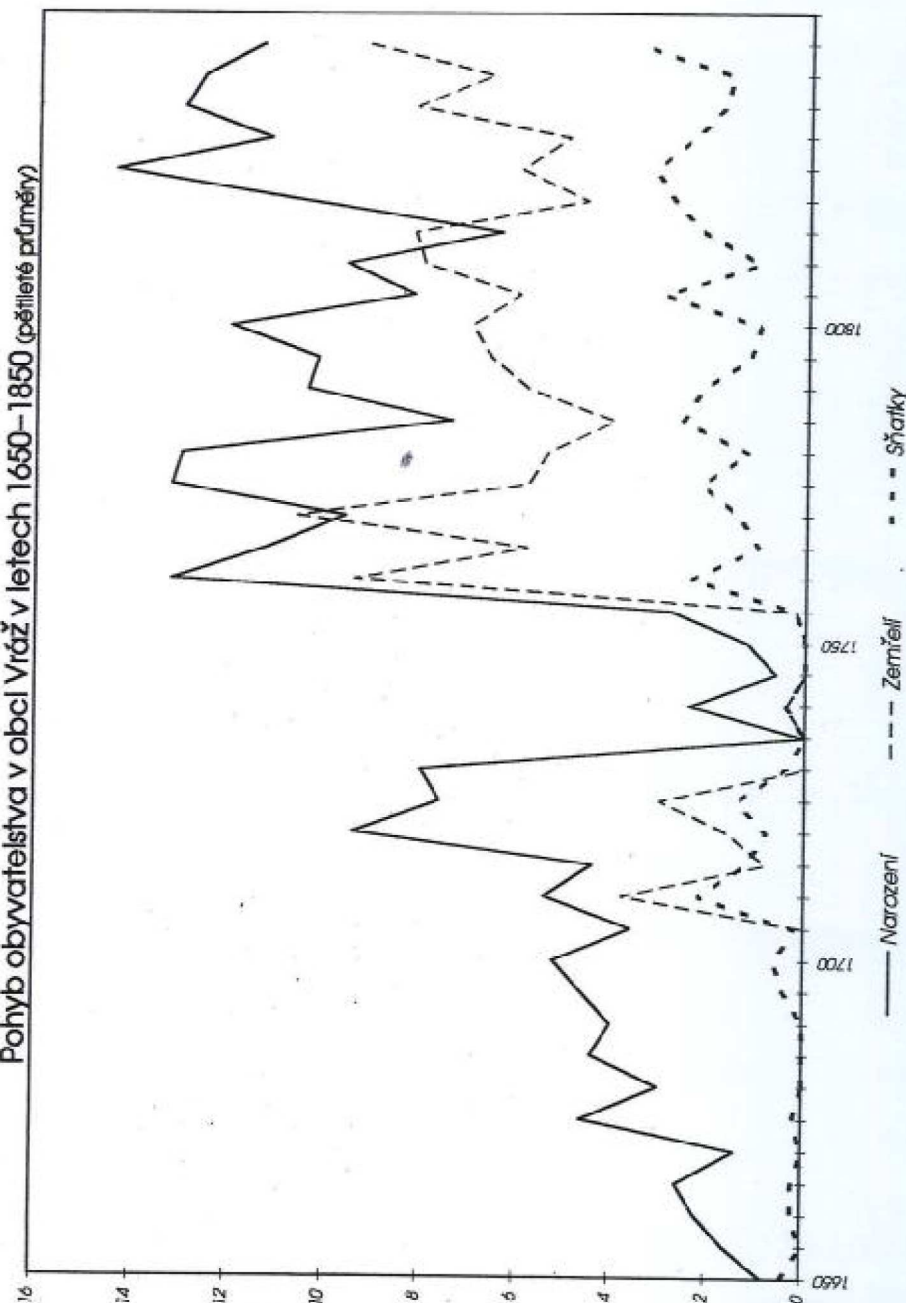
Období	Narození	Oddaní	Zemřelí	Období	Narození	Oddaní	Zemřelí
1601-1610	-	-	-	1721-1730	88	10	21
1611-1620	1	-	-	1731-1740	37	4	-
1621-1630	-	-	-	1741-1750	10	-	2
1631-1640	3	-	-	1751-1760	31	4	8
1641-1650	2	-	-	1761-1770	119	16	73
1651-1660	17	2	-	1771-1780	123	20	82
1661-1670	19	2	-	1781-1790	95	15	48
1671-1680	31	1	-	1791-1800	107	17	68
1681-1690	37	-	1	1801-1810	97	22	62
1691-1700	47	2	2	1811-1820	73	19	78
1701-1710	42	9	1	1821-1830	127	28	51
1711-1720	52	13	25	1831-1840	128	18	66
				1841-1850	121	30	88
1601-1850	1407	232	676				

Od počátku 18. století byly excerpované matriky (osm svazků) vedeny již mnohem přehledněji, časově na sebe navazují a zapisované údaje byly zaznamenávány průběžně chronologicky, někdy, zejména koncem století, i samostatně pro jednotlivé osady příslušné k farnosti. Do roku 1784, než se Vráž stala trvale součástí nově zřízeného farního úřadu v Loděnici, byly údaje o narozených, oddaných a zemřelých pro období 1701-1759 a 1760-1784 zapisovány do matrik vedených na faře v Karlštejně-Budňanech a kromě toho byly záznamy o zemřelých pro léta 1727-1779, o narozených v letech 1750-1788 a o oddaných v letech 1760-1788 vedeny také ve farním obvodu Svätý Jan pod Skalou. Záznamy byly zapisovány česky nebo latinsky a jsou již mnohem lépe čitelné. Stále byli zapisováni i "cizí" farníci.

⁸ Douhodobé populační trendy na území ČSR. Poznámky k otázce studia. Zpr. E. Maur-P. Horská. Acta demographica IV. Praha 1981, s. 21.

⁹ Mor byl zavlečen do českých zemí roku 1679 a roku 1680 postihl nejvíce Prahu a střední Čechy, kam patří i Vráž.

Pohyb obyvatelstva v obci Vráž v letech 1650-1850 (pětilleté průměry)

Neznáme konkrétní důvody, které vedly obyvatelstvo jiných farností, aby o "služby" obřadu křtu, svatebního i pohřebního žádalo mimo vlastní farní obvod. Asi nejobvyklejším důvodem byla kupříkladu menší vzdálenost k "cizímu" kostelu, nižší poplatky vybírané za obřad, stávalo se, že matka přivedla dítě na svět u rodičů, ačkoliv sama bydlela jinde, nebo z místa kde bylo dítě pokřtěno, pocházel kmotr, snoubencům mohli vypravit svatbu příbuzní.

Do konce dvacátých let pokračoval v obci populační růst, a to přesto, že v prvním desetiletí došlo k mírnému poklesu počtu narozených. Snad se v tomto vývoji odrazil i důsledek morové epidemie z let 1680 a 1681 a z let 1713-1714.¹⁰ V desetiletí 1711-1720 byl zjištěn sice dosud nejvyšší počet zemřelých (25), ale i přesto se oproti předchozí dekádě počet narozených zvýšil a ještě stoupl v letech 1721-1730.¹¹ Teprve v následujících dvaceti letech (1731-1750) počty narozených opět poklesly.¹² Pohled na křivku populačního vývoje v letech 1651-1750 ukazuje, že v tomto stoletém období zaznamenala obec Vráž stálý až prudký populační růst, který se však ve třicátých a čtyřicátých letech 18. století snížil na minimum.¹³ Data jsou tak nízká, že vzbuzují pochybnosti o úplnosti (kupříkladu za léta 1731-1740 nebylo zjištěno žádné úmrtí), zvláště když byla excerptce v tomto období porizována ze dvou sérií matrik. Na druhou stranu však potvrzují obecně uznávaný a již dříve vyslovený poznatek, že zejména venkovské vsi (jakou byla také Vráž) vykazovaly na počátku první poloviny 18. století poměrně vysoce aktivní bilanci přirozeného přírůstku, která ve třicátých a zvláště ve čtyřicátých letech prudce klesla.¹⁴ Jde však o to, zda je zaznamenaný pokles reálný, zvláště když koncem padesátých let, zejména pak po roce 1760,

¹⁰ V roce vypuknutí morové epidemie se narodily v obci pouze 3 děti, zemřelo ale 18 osob. O rok později však měla Vráž už aktivní natalitní bilanci (7 narozených, 1 osoba zemřelá).

¹¹ Mortalita v období 1701-1710 činila 23,9 % k počtu narozených, kdežto v letech 1711-1720 byl poměr narozených a zemřelých 51,9 % : 48,1 %.

¹² Kromě decimálních důsledků morové epidemie z let 1713-1714 působila na pokles natality v obci v období 1731-1750 válka o tzv. dědictví rakouské /1741-1748/, která znamenala pro obyvatelstvo obecně velkou zátěž a časté epidemie. Vrážské populace se asi vojenský konflikt dotkl velmi citelně za nezdařeného útoku pruského vojska na Beroun v srpnu 1744. In: Československé dějiny v datech. Praha Svoboda 1981, s. 201.

¹³ Zjištěný přirozený přírůstek obyvatelstva Vráže /380 osob/ narozeného v letech 1651-1750 se snížil o 13,7 % jež tvořila v tomto století zjištěná úmrtnost, která však sotva odpovídá skutečnosti.

¹⁴ Dlouhodobé populační trendy ..., s. 21.

došlo v obci opět k vysokému nárůstu počtu narozených. Obdobný trend sledují i data za zemřelé, která rovněž klesají k minimu; v letech 1729-1759 byly z Vráže zachyceny jen tři pohřby, a to v době, kdy jsou v jiných oblastech zaznamenány naopak vyšší počty zemřelých osob. I tato okolnost svědčí spíše pro neúplnost dat. Data jsou relativně správná asi až od počátku šedesátých let, kdy se také počty narozených i zemřelých zvyšují zhruba na úroveň trendu dvacátých let.

V druhé polovině 18. století se ve Vráži narodilo celkem 475 osob, tj. průměrně méně než 10 novorozenců ročně, zemřelo 279 osob, tj. ročně asi 6 osob, což znamená, že přirozený přírůstek činil asi 4 osoby ročně. V obci stoupal i počet obyvatel ve věku, kdy mohli uzavírat sňatek, jak je patrné z vzrůstajícího počtu uzavřených manželství.

I když v průběhu druhé poloviny 18. století ve Vráži obyvatelstva přirozenou cestou přibývalo, odhalila analýza "nepříznivá" léta. V padesátých letech zřejmě doznávaly důsledky válek vedených Rakouskem, zejména války o dědictví rakouské. Přirozený přírůstek se však oproti předcházejícímu desetiletí celkově už viditelně zvýšil. Na přelomu padesátých a šesdesátých let, respektive v roce 1761 a 1762 ovlivnila vývoj obyvatelstva Vráže nepříznivě pravděpodobně také sedmiletá válka, která se odehrávala též na území středních Čech.¹⁵ Asi neměla tak ničivé důsledky jako například v oblasti Lovosic, respektive Budyně n. Ohří, Štěrbohol či Kolína,¹⁶ ale zjištěná data - počet zemřelých v roce 1761 převýšil o 8 počet narozených (11 narozených dětí a 19 zemřelých osob), v následujícím roce zemřelo jen o jednu osobu méně než se narodilo (14-13) - ukazují, že se mohly tyto události do jisté míry přece jen podílet na nepříznivém poměru natality v těchto dvou letech. V letech 1768-1772 dolehla patrně i na vrážskou populaci neúroda a hladomor,¹⁷ které české země postihly. Důsledky tohoto krizového období vyvrcholily v roce 1771 a 1772. Už zpočátku tohoto pětiletí byly přirozené přírůstky velice nízké a

¹⁵ Československé dějiny ..., s. 204.

¹⁶ Dlouhodobé populační trendy ..., s. 26.

¹⁷ Od dvacátých let 18. století se už v českých zemích morové epidemie neobjevují, vystřídaly je však jiné (neštovice, cholera), způsobené neúrodou a následným hladomorem či jinými nepříznivými faktory. Hladomor, který postihl Čechy v letech 1771-1772, způsobil podle odhadu odborníků ztrátu asi jedné desetiny jejich obyvatel. Postihl zejména chudé obyvatelstvo, horských a podhorských oblastí, zasáhl však více či méně i další, především venkovské lokality, kde vyvolal značný sociální neklid. Mezi ně patřily i střední Čechy.

v letech 1771 a 1772 počty zemřelých převýšily počty narozených (1771: o 3, 1772: o 18).

Pro poslední část sledovaného období (1801-1850) bylo nutno vyexcerpovat osm matrik z farního obvodu Loděnice. Matriky byly již vedeny velmi přehledně, mají předtištěné ty údaje, které měly být zapsány,¹⁸ záznamy jsou psány česky. V obci se celkem v tomto období narodilo 546 dětí, tj. průměrně více než 11 ročně, zemřelo 345 osob, tj. asi 7 v jednom roce, sňatků bylo uzavřeno 117, což představovalo více než 2 sňatky na jeden rok. Průměrný roční přírůstek se tedy ve srovnání s předchozími padesáti lety (1751-1800) zvýšil jen nepatrně, v podstatě stagnoval. V prvním dvacetiletí byl zjištěn silný pokles přirozeného přírůstku, který mohl mít souvislost s ubytováním a průchodem ruských vojsk ve středních Čechách.¹⁹ Roku 1804 postihla Čechy opět neúroda následovaná epidemiemi neštovic, cholery a jiných nakažlivých nemocí. Protože ve Vráži zemřelo v roce 1805 jen o tři osoby více než se narodilo a až do roku 1813 natalita vždy převýšila mortalitu, domnívám se, že důsledky nepříznivého roku 1804 se této obce příliš nedotkly, pravděpodobně se projeví více v chudých horských a podhorských lokalitách.

Mnohem větší výkyv v poměru narozených a zemřelých byl zjištěn v letech 1814 a 1815, kdy počet zemřelých převýšil počet narozených o 22 osob (15 narozených - 37 zemřelých). Do konce sledovaného období (do roku 1850) už tak velký rozdíl nebyl zaznamenán. Ve dvacátých letech

¹⁸ O zapisované osobě bylo s menšími obměnami uváděno:

- a) u narozených: datum, jména rodičů a povolání otce, číslo domu, jméno dítěte, víra (katolická-protestantská), pohlaví, manželský či nemanželský původ, jména rodičů otce i matky (u otce také povolání) jména kmotrů, jejich povolání a bydliště,
- b) u zemřelých: datum úmrtí, číslo domu, jméno - u mužů i povolání, víra (katolická, protestantská), pohlaví, věk, příčina úmrtí,
- c) u oddaných: datum, číslo domu, jméno ženicha, víra, věk, svobodný či vdovec, příslušnost k panství, jméno rodičů a jejich sociální postavení, totéž u nevěsty, jména a sociální postavení svědků, bydliště, jméno oddávajícího.

¹⁹ Během července 1799 procházel Čechami na jihoněmecké bojiště do Bavorska ruský pomocný sbor (asi 27 tisíc mužů). Trasa pochodu vedla také přes Prahu směrem na Beroun a dále. Na přelomu roku 1799 a 1800 byl ve středních Čechách ubytován první ruský sbor. Další průchod ruských vojsk se udal na jaře roku 1815, kdy asi 22 500 mužů prošlo trasou, která vedla mj. od Libně přes Prahu a Beroun do Waldmünchen. Československé dějiny ..., 232-233 a 239.

došlo v obci k prudkému nárůstu narozených, zatímco počet zemřelých značně poklesl. Ve třicátých letech příznivý poměr narozených a zemřelých trval, o desetiletí později se tento vývoj viditelně zastavil, avšak nelze hovořit ani o permanentní pasívní bilanci přirozené měny, která v tomto období postihla mnohé oblasti českých zemí. V letech 1841-1850 bylo zjištěno více zemřelých jen v roce 1841 (10 narozených - 13 zemřelých), 1845 (8 - 11), 1847 (9 - 10).

Co říci závěrem? Zjištěné údaje a přehled dostupných pramenů (matrik) ukazují, že objektivnější obraz o přirozené změně obyvatelstva u nás asi získáme, zejména pro 17. století, analýzou většího sídelního celku - tj. v případě českých zemí se ukazuje jako vhodnější excerpce údajů za celou farnost. I když bylo pro získání dat za jednu obec excerpováno pravděpodobně početně více svazků matrik než pro stejně dlouhé období v jiných sondách pro rozsáhlejší území s větším počtem obyvatel, získané údaje nejsou v některých obdobích zcela věrohodné a zdá se, že jsou neúplné. Zvláště nepříznivě se projevila skutečnost, že studovaná obec nebyla v 17. a 18. století dlouhodobě stabilně součástí jednoho farního obvodu a že se v této oblasti poměry stabilisovaly až v polovině 18. století. Vráž zřejmě patřila po většinu 17. a po celou první polovinu 18. století k lokalitám, jejichž obyvatelé nechodili všichni do stejného kostela. Dnes již nelze zjistit, zda tomu bylo tak proto, že nebylo přesně stanoveno, ke kterému kostelu farníci přináleželi, nebo proto, že se tolerovalo, aby si z osad, které ležely na okraji lokálie, farníci vybrali dle svých možností dostupnější kostel a faru. Nelze dokonce ani říci, zda se opravdu nepodařilo dohledat všechny údaje, neboť záznamy za obyvatele Vráže nebyly nalezeny ani v matrikách z dalších sousedních farností, které byly zkusmo prohlédnuty. I když zcela jistě nejde o příklad typický, odhaluje úskalí, s nimiž se badatel může při excerpčních dat z matrik za menší územní jednotku setkat. Ukazalo se tudíž jako vhodnější pokračovat ve vytváření vzorku obyvatelstva excerpce dat za celé farnosti, neboť lze předpokládat, že případná občasná zahrnutí událostí vztahujících se k osobám průchozím nebo ze sousedních farností zhruba nahradí počet událostí vztahujících se k osobám ze sledované farnosti, které se však udály mimo farnost. To v případě excerpce dat pouze za jednu obec není možné.

I když si tato sonda nemůže klást nárok na obecnou platnost získaných poznatků, přece jen ukázala řadu shodných rysů s trendem populačního vývoje českých zemí. V obci stejně jako na ostatním území se projevil

stoupající nárůst počtu obyvatel, ale i růst počtu zemřelých v období 1651 - 1729. Vysoký nárůst zemřelých v letech 1713 a 1714, kdy zasáhla české země morová epidemie, byl zjištěn i ve Vráž. Vysoký, všeobecně platný, aktivní populační přírůstek obyvatel v letech 1751-1810 byl zjištěn i u sledované obce. Projevily se zde také důsledky válečných událostí, zejména války o dědictví rakouské a některých událostí souvisejících s vojenskými operacemi za napoleonských válek, kdy počty narozených prudce klesly, dále následky neúrodných let a epidemií, především v letech 1768-1772,²⁰ které se projevily v obci zvýšeným počtem zemřelých. Během dvacátých až čtyřicátých let 19. století platí i pro Vráž dočasný nárůst natality. V posledním desetiletí analyzovaného období (1841-1850) měla obec stále aktivní bilanci přirozené měny, což nelze říci o českých zemích jako celku, neboť v tomto údobí se projevila v některých oblastech nová vyživovací krize způsobená neúrodou a některými ekonomickými faktory.²¹

²⁰ Je však nutno přihlídnout i k obecně se zhoršující sociální situaci ve druhé polovině 18. a na počátku 19. století. S růstem populace se totiž současně zhoršovaly podmínky vyživovací, bydlení, zdravotní, stoupal počet bezzemků, vzrůstaly ceny a pod. In: Dlouhodobé populační trendy ..., s. 22 an.

²¹ Dlouhodobé populační trendy ..., s. 36.

Příloha

Matriky excerpované pro analýzu populačního vývoje v obci Vráž v letech 1601 - 1850

Státní oblastní archiv Praha

Signatura	Období	Farní římsko-katolický úřad
M 2-3/14	1601-1651 n, o,	Karlštejn-Budňany
M 2-1/2	1632-1664 n 1633-1635 o	Beroun 2 "
M 2-9/1a	1647-1668 n, o, z	Svatý Jan pod Skalou
M 2-9/1	1647-1749 n	"
M 2-3/15	1651-1669 n, o 1651-1668 z (1662-1669)	Karlštejn-Budňany "
M 2-3/16	1669-1682 n 1669-1681 o 1676-1679 z	" " "
M 2-3/1	1662-1703 n, o, z	"
M 2-3/2	1708-1731 n, o, z	"
M 2-3/3	1731-1759 n, o, z	"
		n. pouze do roku 1744
M 2-9/16	1727-1779 z	Svatý Jan pod Skalou
M 2-9/2	1750-1788 n	"
M 2-9/10	1760-1788 o	"
M 2-3/5	1760-1784 o, z	Karlštejn-Budňany
M 2-3/4	1760-1784 n	"
M 2-6/1a	1784-1809 n, o, z (1785-1812)	Loděnice
M 2-6/1	1809-1823 n	"
M 2-6/2	1824-1845 n	"
M 2-6/3	1845-1860 n	"
M 2-6/5	1811-1845 o	"
M 2-6/6	1845-1865 o	"
M 2-6/7	1813-1845 z	"
M 2-6/8	1845-1868 z	"

n = narození respektive křty; o = sňatky; z = pohřby respektive zemřelí

Summary

Population change in the village of Vráž between 1601 and 1850

The papers brings results of an inquiry devoted to the analysis of population change in the village of Vráž in the Beroun district since the beginning of the 17th century till the mid-19th century. The excerption of data for the village meant a test of possibly excerpting the data for only one community in rural settlement.

It was possible to excerpt the records of births from parish registers throughout the whole period, while the records of marriages and deaths are preserved only since 1650. During the monitored period the village of Vráž belonged to various parish districts: to the Loděnice, Sv. Jan pod Skalou and Karlštejn-Budňany parishes. Altogether, 22 volumes of parish registers, deposited at the State Regional Archive in Prague, had to be excerpted.

The results have shown that the demographic development in the observed village, in which 396 people lived in 1857, did not basically differ from the trends found in other regions of Bohemia during the same period. Like in the rest of Bohemia, in the village, too, the number of births grew and the same was true of deaths, which was accordingly accompanied with the increased number of marriages. However, the excerption has revealed the difficulties connected with finding data about population for a single village in a region in which in the 17th and 18th centuries no clearly defined bounds of the individual parish districts existed. The inquiry has shown a much higher profitableness as well as better quality of the obtained data which were excerpted for the whole parish, in particular if their territory did not change.

Historická demografie 18/1994, s. 127-166

Komise pro historickou a sociální demografii, Praha 1994

Ludmila Fialová

K VÝVOJI OBYVATELSTVA PŘIROZENOU MĚNOU V ČESKÝCH ZEMÍCH V 17. A 18. STOLETÍ¹

1. Úvod

Dosavadní znalosti o vývoji obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století jsou založeny jednak na odhadech počtu obyvatel dle nejružnějších soupisů, jejichž výsledky shrnují dnes již klasické práce Otto Plachta, Ludmily Kárníkové, Eduarda Maura, Václava Sekery a nově i Gustava Hofmanna², jednak na analýze přirozené měny obyvatelstva, které jsou pro toto období zpracovány pro několik lokalit.³ Výsledky těchto lokálních monografií byly

¹ Na výzkum poskytla v letech 1991-1993 finanční příspěvek Akademie věd České republiky (projekt č. 91506).

Výzkum by nemohl probíhat bez podpory, kterou badatelům poskytla Archivní správa České republiky a zejména pracovníci Archivu hlavního města Prahy, Státního oblastního archivu v Praze, Státního oblastního archivu v Třeboni, Státního oblastního archivu v Plzni, Státního oblastního archivu v Litoměřicích, Státního oblastního archivu v Zámruku a Zemského archivu v Brně.

² O. Placht, Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16. - 18. století. Praha 1957; L. Kárníková, Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914. Praha 1965; E. Maur, Populační vývoj českých komorních panství po válce třicetileté. AUC - Phil. et hist. 3, 1972, s. 9-80; Týž, Problémy demografické struktury Čech v polovině 17. století. ČsČH 19, s. 839-870; Obyvatelstvo českých zemí 1754-1918 (zpracoval V. Sekera), Praha 1978; G. Hofmann, Populace Čech na sklonku 17. století. Sborník archivních prací 41, 1991, č.2, s.417-446.

³ L. Dušek, Obyvatelstvo města Ústí nad Labem do konce 18. století (na základě matrik), Ústí nad Labem 1974; Týž, Obyvatelstvo města Budyně nad Ohří v letech 1701-1850. Ústecký sborník historický 1985, s. 143-239; P. Mužík, Obyvatelstvo města Domažlic v letech 1651-1830. In: SAP 26, 1986, s. 103-207; E. Čáňová, P. Horská, Obyvatelstvo obce Břevnova v církevních pramenech z let 1652-1800. AUC Phil. et hist.

naposledy shrnuty Eduardem Maurem a Pavlou Horskou.⁴ Všechny tyto práce, ať již byly zpracovány kterýmikoli metodami, mají jedno společné - až do roku 1754, kdy se uskutečnil první soupis všeho obyvatelstva, respektive do roku 1785, od kdy začíná ústřední evidence přirozené měny, jsou založeny na dílčích pramenech, které zpravidla nepokrývají celé území státu. V případě soupisů jde často o prameny, jejichž obsah je třeba nejprve podrobit důkladné kritice vzhledem k tomu, že jejich určení bylo původně k jiným než demografickým účelům.⁵

Dnes již není naděje, že by se v našich archivech našly prameny, které by mohly vhodným způsobem nahradit soupisy obyvatel a pokrývaly rozsáhlé území státu. Existuje však možnost, jak nahradit statistiku přirozené měny obyvatelstva (nikoliv ale stěhování), a to díky příznivé okolnosti, že se zachovaly církevní matriky, které byly určeny k podobnému účelu - k evidenci křtů, oddavek a pohřbů. Církevních matrik se pro historickodemografický výzkum využívá již po několik desetiletí a současné znalosti populačního vývoje českých zemí v 18. století jsou v podstatě založeny právě na jejich rozboru.⁶

Vyčerpávající zpracování všech dochovaných záznamů je nereálné vzhledem k obrovskému rozsahu materiálu. Pro postižení základních rysů populačního vývoje však v zásadě postačuje zpracovat data pouze za vhodně vybranou část území, která by pak mohla reprezentovat celek. V tomto smyslu lze za část reprezentativního vzorku považovat data excerpovaná za vybrané lokality v letech 1975-1979,⁷ doplněná o výsledky činnosti dalších badatelů.⁸ V letech 1991-1993 byly z iniciativy Pracovní skupiny pro

3, 1972, s. 81-100; J. Honc, Příspěvek k poznání populačního vývoje horních městeček (Rekonstrukce 203 rodin ročníků 1610-1690 v matrikách fary Rudolfov u Českých Budějovic). *AUC Phil et hist.* 3, 1972, s. 101-125.

⁴ E. Maur, P. Horská, Poznámky k otázce studia dlouhodobých populačních trendů na území ČSR. *Acta demographica IV*, Praha 1981, s. 15-59.

⁵ Srv. E. Maur, *Základy historické demografie*. Praha 1978.

⁶ J. Klíma, O důležitosti starých matrik římsko-katolických farních úřadů pro farní a obecní kroniky, jakož i pro historii a statistiku pohybu obyvatelstva na území ČSR od roku 1620-1930. *ČKD* 72, 1931, s.180-182. E. Maur, *Církevní matriky jako historický pramen*. SAP 20,1970, s.425-457.

⁷ Výsledky včetně analýzy byly publikovány ve sborníku *Acta demographica IV*, Praha 1981.

⁸ Jde zejména o publikace L. Duška, *Obyvatelstvo města Ústí nad Labem .....*, práce L. Dokoupila a L. Nesládkové, *Průměrný věk zemědělců v protostatistickém období*. Sborník prací Pedagogické fakulty v Ostravě, C-17, 1982, s. 73-88.

historickou demografií při archivní správě ministerstva vnitra České republiky zpracovány další sondy.⁹ A na základě těchto sond byl spolu s daty získanými již v předchozí době vytvořen datový soubor, obsahující data za narozené, zemřelé a sňatky za jednotlivé kalendářní roky. Tento datový soubor si zatím nečiní nárok na to, být považován za reprezentativní vzorek. Je však přinejmenším zajímavé konfrontovat pohled na vývoj přirozené měny obyvatelstva v jednotlivých zatím publikovaných sondách s tímto souborem. Jeho analýza nejenom že přináší některá závažná zjištění týkající se trendu populačního vývoje v českých zemích v 17. a 18. století, ale zároveň naznačuje další směry historickodemografického výzkumu.

2. Rozsah vzorku

Pro zařazení zpracovaných sond do souboru byla rozhodující následující kritéria:

- Excerpovaná řada pokrývá alespoň osmdesát let, začíná nejpozději na počátku 18. století a končí v polovině 18. století; excerpce je zpracována buď po měsících nebo podle kalendářních let; z tohoto důvodu nebylo možno vždy použít již publikované údaje, pokud obsahovaly jen víceleté sumáře a nebylo možno získat rukopisné podrobnější podklady.

- Časová řada se vztahuje stále na stejné území. Když se farní obvod měnil, bylo nutno udržet stálý územní rozsah, tj. pro odčleněné osady dohledávat události v sousedních farnostech a naopak vyčlenit ze zpracování události, které se týkaly osob z osad připojených k farnímu obvodu přechodně nebo dodatečně. Z tohoto hlediska byla excerpce nejsnazší tam, kde se farní obvod rozdělil až po roce 1784, protože tehdy bylo možno excerpovat příslušné údaje relativně spolehlivě.¹⁰ V každém jiném případě znamenalo dohledávání nebo naopak vynechávání dat za některé lokality vždy

⁹ Na excerpčních pracích se v tomto období podíleli: Olga Adamová, Kateřina Bobková, Jana Brabencová, Jana Ciglerová, Eliška Čánová, Lumír Dokoupil, Ladislav Dušek, Ludmila Fialová, Pavla Horská, Vlastimil Kovář, Eduard Maur, Ludmila Nesládková, Jana Pražáková, Marie Repásová, Jan Ryba, Helena Smíšková, Libuše Vrbová a Walburga Wowková. Bylo rovněž použito prací zpracovaných v rámci historickodemografického semináře na Filozofické fakultě UK v Praze, a to práce Zdeny Junkové a Jany Beránkové, na FF MU v Brně Denise Kitova a Dalibora Hodečka, a na FF Ostravské univerzity Ivany Kurdzielové, Ladislavy Dúbravkové, Blaženy Wertichové, Jarmily Janečkové a Dany Mikulcové.

¹⁰ Reformou matriční evidence z roku 1784 (císařský patent z 20. února 1784) bylo předepsáno, aby se jednotlivé události nezapisovaly jako dosud chronologicky za celý farní obvod, ale podle jednotlivých konskripčních osad.

zvýšenou pravděpodobnost omylu. To byl také jeden z důvodů, proč nebylo možno bez důkladné analýzy převzít údaje z řady excerpce připravených pro jiné účely a proč byly někdy i z nově zpracovaných řad převzaty nakonec jen části. V práci zaměřené na postižení dlouhodobých populačních trendů hrála tato okolnost důležitou roli a nebylo možno ji obejít.

- Pomocným kritériem, i když nezanedbatelným, byla dobrá čitelnost pramene především ve starším období, kdy byl zápis větný a kdy bylo nutno sledovat, kolika osob se jeden zápis týkal.

Původním, dosud nedosaženým záměrem, bylo získat pro každý okres dle administrativního členění v roce 1990 alespoň jednu časovou řadu. Aby bylo dodrženo pravidlo náhodného výběru, byly také na počátku výzkumu vylosovány lokality, pro které by se časové řady excerpovaly. Vzhledem k častým územním změnám farností byly vylosovány *obce*, a to podle Statistického lexikonu z roku 1930, a bylo dohodnuto, že budou excerpovány demografické události za celou farnost, do které vylosované obce v 18. století patřily.¹¹

Lexikon z roku 1930 byl vybrán proto, že jde o poslední lexikon, který obsahuje územní členění tak, jak se vyvinulo přirozeným způsobem. Politické obce, podle nichž je tento lexikon sestaven, i když byly právně vytvořené až v roce 1848, svým způsobem navazovaly na konskripční osady, vymezené již v roce 1770. Konskripční osady byly také územními jednotkami, podle nichž byla evidována přirozená měna v matrikách od roku 1784. V období po roce 1938, ale zejména v letech 1945-1946 došlo v důsledku německé okupace a následného odsunu Němců k podstatným změnám sídelní struktury jak v pohraničí, která se projevila mj. zánikem řady obcí, tak značným vylidněním zejména menších obcí ve středních Čechách. V letech následujících docházelo k integraci obcí, takže z 11 768 obcí zachycených lexikonem v roce 1930 klesl jejich počet do roku 1990 pod 4 104, a to v regionálně odlišné intenzitě.¹²

Ukázalo se však, že v některých okresech bylo velice obtížné nalézt farnosti, které by uvedená kritéria splňovaly. Rozhodujícím se ukázaly zejména četné územní změny farních obvodů po celé sledované období.

¹¹ Seznam vylosovaných obcí je uložen v dokladech Komise pro historickou demografii a byl a je k dispozici všem badatelům, kteří se prací na projektu zúčastnili.

¹² Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850-1970, díl I. Praha 1978, s. 15-24; Hlavní výsledky sčítání lidu, domů a bytů 1991. ČSÚ, Zprávy a rozborů 1992, poř. č. 11, Praha 1992, s. 29.

Především kvůli změnám územního rozsahu farností se také zpravidla excerpovala data až od druhé poloviny 17. století, kdy se zakládaly nové řady matričních knih společně se znovuosazením far.¹³ Je pravděpodobné, že pro některé z námi excerpovaných lokalit, které jsou do vzorku zařazeny až od druhé poloviny 17. století, existují záznamy v matrikách velkých farních obvodů z doby předchozí. Nebylo však zatím v silách badatelů detailně a důkladně tyto matriky zpracovat.

Na tomto místě neuvádíme náležitosti týkající se pramenů.¹⁴ Obdobně upouštíme od popisu excerpovaných farních matrik, kterým byla obecně věnována pozornost na jiném místě.¹⁵ Jednotliví badatelé zachovávali zásady excerpce tak, aby se dodržela jednota zpracování (např. zabezpečení toho, aby soubor za křty bylo možno považovat za soubor živě narozených dětí, což znamenalo vyřazování zápisů za mrtvě narozené děti a za potraty z rodných matrik, a obdobně znamenalo zjišťování počtu zemřelých zároveň očištění souboru pohřbů o pohřby mrtvorozených a potratů, jejichž zápisy byly zpravidla neúplné). Explicitně se stanovilo, že se sňatky, kde nebylo uvedeno místo, budou třídit podle bydliště nevěsty. To bylo důležité v případech změn územního rozsahu farního obvodu, kdy se údaje pro některé lokality dohledávaly nebo kdy je bylo nutno vyřazovat.¹⁶

Excerpovány byly v zásadě matriky vedené katolickou církví; některé z použitých matrik byly sice založeny jako evangelické, ale po rekatolisaci v nich katoličtí duchovní dále pokračovali. Vzhledem k zákazu činnosti ostatních církví do roku 1781 a po tomto roce povinnosti katolického kléru zapisovat do katolických matrik i příslušníky dalších povolených církví je toto omezení pro výzkum 17. a 18. století irrelevantní. Obdobně nemohla hlavní trendy v populačním vývoji ovlivnit ani židovská menšina; i když byla v některých městech početnější.

¹³ Ke změnám církevní organizace v pobělohorském období srv. E. Maur, Problémy farní organizace pobělohorských Čech. In: *Traditio et Cultus*. Praha 1993, s. 163-176, a příspěvek E. Čáňové na stránkách tohoto sborníku.

¹⁴ Především k rozsahu zpracovaných archiválií zde neuvádíme jejich signatury. Všechny jsou uloženy ve Sbírkách matrik Archivu hlavního města Prahy a Státních oblastních archivů.

¹⁵ E. Maur, Vývoj matričního zápisu v Čechách. HD 6, 1972, s. 40-58.

¹⁶ Zásady excerpce byly vedením Komise pro historickou a sociální demografii připraveny předem, byly vydány v omezeném nákladu a badatelé se jimi řídili. L. Fialová, P. Horská, E. Maur, Vývoj obyvatelstva českých zemí od počátku farních matrik (Instrukce průzkumu matrik). Praha 1990, 18 + 5 s.

Zpracování všech vytypovaných farností se zatím nepodařilo. Předkládaná zpráva je v podstatě průběžnou informací o stavu prací na sestavování vzorku obyvatelstva, jeho zatímních výsledcích a o jeho možnostech pro využití k historickodemografickému bádání respektive dalších vědních oborů. Dále uvedená data o vývoji obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století byla zpracována na základě 43 sond, jejichž seznam je uveden v příloze. Vzhledem ke svému rozsahu nejsou zde publikována výchozí data.¹⁷

Časový rozsah

Sondy zařazené do zpracování zahrnovaly nestejný časový úsek, byly nestejně rozsáhlé i pokud jde o území, které pokrývaly, a velikost populace, pro kterou byla evidence přirozeného pohybu vedena.

Tabulka 1 Sondy zařazené do vzorku podle doby, kdy v nich začínají excerpované matriční zápisy

Období	Narození	Zemřelí	Oddaní
-1600	4	1	2
1601-1625	2	3	-
1626-1650	11	11	13
1651-1675	15	13	15
1676-1700	7	11	3
1701+	4	4	6
Celkem	43	43	39

Tabulka 2 Sondy zařazené do vzorku podle doby, kdy pro ně končí excerpované matriční zápisy

Období	Narození	Zemřelí	Oddaní
-1725	1	1	1
1726-1750	1	1	1
1751-1775	-	-	-
1776-1800	16	16	15
1801-1825	3	3	1
1826+	22	22	20
Celkem	43	43	38

Do souboru byly tedy zařazené i sondy, které sice nezahrnovaly celé 18. století, ale které byly z některých důvodů jinak důležité. Byla především

¹⁷ Některá byla publikována ve Sborníku Acta demographica IV, Praha 1981.

zahrnuta *Kadaň*, pro kterou zatím skončila excerpce v roce 1750, ale pro kterou jsou záznamy o narozených již od roku 1559. Ze stejného důvodu byla zařazena i farnost *sv. Jindřicha v Novém Městě Pražském*, kde byla excerpce dovedena jen do začátku 18. století, ale kde jsou údaje o narozených již z konce 16. století a existují záznamy o zemřelých i pro období třicetileté války¹⁸.

Byly zařazené i čtyři sondy, které začínaly až v 18. století, ale vesměs hned na jeho počátku v letech 1701 a 1702: *Michle*, *Budyně nad Ohří*, *Dalešice* a *Razová*. Uvedené sondy byly do vzorku zařazené proto, že se našly v regionech, pro které je zatím nedostatek dat. Do zpracování nebyla zařazena žádná sonda, která by začínala až po roce 1702.

Zařazené byly i některé lokality, kde byla excerpce ukončena těsně před začátkem státní evidence přirozené měny obyvatelstva v roce 1785 (v roce 1781 na *Broumovsku*,¹⁹ v roce 1784 v *Dalešicích*). U pěti sond vesměs ze severní Moravy byly do vzorku nakonec zařazené i sondy, pro které nejsou dokončeny excerpce oddaných. K tomuto kroku jsme se odhodlali i přesto, že tím byla znemožněna konstrukce některých ukazatelů, zejména poměru počtu narozených a sňatků. V této fázi zpracování jsme považovali za přednější získat co nejrozsáhlejší soubor za narozené a za zemřelé.

Ve dvou případech byla do zpracování zařazena jen část excerpovaných údajů: u farnosti *sv. Havla na Starém Městě Pražském* byla ze zpracování vyřazena data z období po roce 1776 a u *Michle* (dnes na území obvodu Praha 4) data od roku 1800. V obou případech se v době bezprostředně po tomto datu zřejmě změnil rozsah farnosti. K tomuto zjištění se však dospělo teprve analýzou excerpovaných dat a z časových důvodů nebylo možno zpětně soubory opravit - bylo jednodušší ze zpracování část dat vyřadit. Protože by však pro Prahu nezůstala zpracovaná žádná sonda, zkrácené řady byly do zpracování i tak zařazené.

Převážná část sond, které byly do zpracování zařazené, začínala ve druhé polovině 17. století (51 % řad za narozené a 56 % řad za zemřelé). V první polovině 17. století začínala třetina sond; jen čtyři řady narozených

¹⁸ Nejstarší matrika byla vydána péčí Archivu hlavního města Prahy: Matrika narozených kostela sv. Jindřicha na Novém Městě pražském (1584-1600). K vydání připravila Jaroslava Mendelová. Archiv hl. m. Prahy, Praha 1992.

¹⁹ Data za farnosti na Broumovsku byla opsána dle záznamů v matrikách bez toho, aby byla odkontrolována.

a jedna řada zemřelých začínaly v 16. století. Snahou bylo, aby excerpce byla dovedena až do poloviny 19. století. Vzhledem k častým územním změnám na konci 18. století a k velikému nárůstu údajů byla u některých farností excerpce ukončena již k roku 1800 nebo později během první poloviny 19. století. Až do roku 1849 nejméně byla dovedena pouze 21 sonda (49 %).

Časově nejkratší rozsah má tedy sonda za Dalešice, pouze 80 let, ostatní vesměs překračují sto let. Kladem sond zařazených do zpracování byla však jejich relativní úplnost; mezery, kterým se před veškerou snahu nepodařilo vyhnout, nejsou časté. Zejména v 18. století jsou vybrané sondy takřka bez mezer. Vyplatila se tedy předběžná censura badatelů, která ze zpracování vyřazovala matriky, jejichž neúplnost byla známa předem nebo po zběžném prohlédnutí. I z tohoto důvodu se nevyužilo v zahraniční někdy praktikované metody, kdy se v období, z něhož se nedostává dat, excerpce v některé ze sousedních farností a získaných dat se použije pro odhad chybějících údajů na sledovaném území. Záměrně byla dána přednost uceleným dlouhým řadám z jedné lokality. Do budoucna by však bylo možno tímto způsobem doplňovat data z území, pro která se jich zatím nedostává. Předpokládá to ovšem mít základní skelet sond hotov.

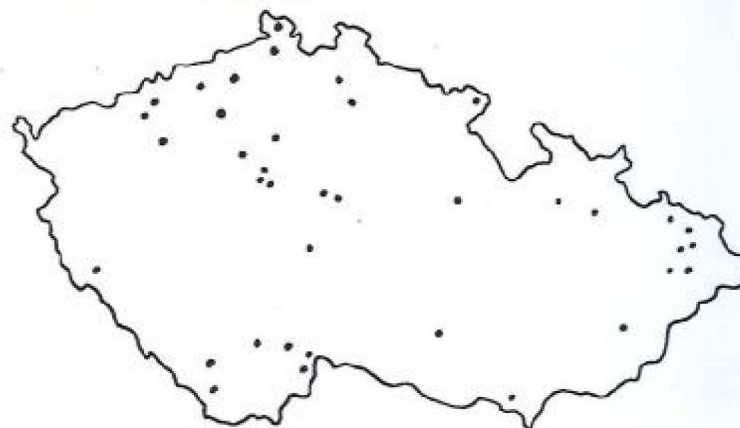
Územní rozsah, jeho struktura a podíl na úhrnu obyvatel českých zemí

Z grafického zobrazení územního rozložení sond je patrné, že se zatím nepodařilo zajistit, aby zpracované sondy byly rozloženy rovnoměrně. Nepodařilo se zajistit po jedné sondě z každého okresu. V případě, že bylo z některých okresů získáno sond více, byly do zpracování zařazeny sondy všechny, pokud splňovaly ostatní stanovená kritéria. Bylo tomu tak především proto, aby se datový soubor co nejvíce rozšířil. Územní rozsah sond činí 1,78 % území českých zemí (bez Prahy).

Nerovnoměrnost územního rozložení se však posléze ukázala být vážnou překážkou pro možnost zevšeobecnění získaných dat. Skutečnost, že některé oblasti byly zastoupeny jen málo (západní a východní Čechy, jižní a střední Morava) snížila vypovídací hodnotu dat především pro první polovinu 17. století, kdy se zatím nepodařilo plně podchytit značné regionální rozdíly ve vývoji úmrtnosti. Naproti tomu se zdá, že nerovnoměrnost územního rozložení vzorku by neměla ve větší míře deformovat data z 18. století.

Vzhledem k tomu, že územní jednotkou pro excerpce byla de facto farnost (v územním rozsahu kolem poloviny 18. století), je účelné zjistit

Územní rozložení sond použitých pro výpočet dat pohybu obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století

podíl zpracovaných farností z celkového počtu farností. Z tohoto důvodu zpracovala Eliška Čáňová příspěvek, zařazený rovněž do tohoto sborníku, v němž se pokusila na základě Catalogu cleri zjistit počty farních obvodů průběhu 17. a 18. století.²⁰ Údaje pro Moravu lze nalézt v práci Rudolfa Zubra.²¹ Použije-li těchto dat, lze přibližně odhadnout, že použité 43 farností tvoří 2,3 % z počtu farností v období 1760-1770. V tomto výpočtu vědomě abstrahujeme od toho, že některé zpracované sondy obsahovaly data za více farností.²²

V souboru nalezneme sondy zahrnující jednu městskou farnost, stejně jako jednotky, které na konci 18. století zahrnovaly až dvacet osad. Tato různorodost by však na výsledná data neměla mít vliv stejně jako různorodý územní rozsah. Problematičtější je okolnost, že do vzorku byly explicitně zahrnuty pouze čtyři ryze městské sondy (dvě pražské, Domažlice a Ústí nad Labem), ostatní sondy, pokud obsahují data za město nebo městečko, kde bylo sídlo fary, zahrnují i jeho venkovské přífařené okolí. Osady, patřící k farám v Michli a Porubě, byly ve sledovaném období venkovské. Na

²⁰ E. Čáňová, K počtu far v Čechách v 17. a 18. století, HD 18, s.

²¹ E. Zuber, Osudy moravské církve v 18. století. Praha 1985, s. 183-201.

²² Např. sonda za Kondrac obsahovala data nejen za farnost Kondrac ale i za farnost Zdislavice, která byl obnovena až v roce 1784. Obdobně i k farnosti Cerekvice nad Loučnou byly po téměř celé 18. století přífařeny osady z dřívější i pozdější farnosti Dolní Sloupnice. V obou těchto případech vedli administrátoři matriční záznamy zpravidla odděleně.

obyvatelstvo zahrnuté do souboru je tedy třeba pohlížet jako na *převážně venkovské*.

Tabulka 3 Odhad počtu far v Čechách a na Moravě ve vybraných letech

Období	Čechy	Morava
1620	cca 1000	320
1651	511	.
1713 (Morava 1710)	950	478
1760 (Morava 1771)	1235	661
1800	1556	.

V letech 1785-1788 bylo možno porovnat data za narozené a za zemřelé získaná ze vzorku s údaji úřední statistiky přirozené měny obyvatelstva (sňatky nebyly porovnány, protože nebyly excerpovány ve všech použitých sondách). Pro srovnání bylo použito edice, kterou připravil *Václav Sekera*.²³ Údaje byly počínaje rokem 1789 přepočteny z vojenských (začínajících 1. listopadu roku předchozího) na kalendářní roky. Vzhledem k tomu, že nejstarší data demografické statistiky až do roku 1850 neobsahují údaje o sezónnosti, byl podíl posledních dvou měsíců v roce odhadnut. Odhad byl odvozen z dat o sezónnosti získaných ze vzorku pro období 1789-1799²⁴. Řada publikovaná *V. Sekerou* byla upravena a s novými daty byly porovnány údaje získané rekonstrukcí. Výsledků nebylo použito pouze pro zjištění, jakým směrem se na souhrnných datech podílejí excerpovaná data, ale i pro zjištění možných ročních rozdílů. Proto nebyl porovnáván pouze úhrn za 14 let (1785-1798), ale také údaje za jednotlivé kalendářní roky.

Tabulka 4 Podíl excerpovaných dat z úhrnu za české země v letech 1785-1799

Ukazatel	Narození	Zemřelí
Evidenze obyvatelstva (1785-1799)	2746700	2034500
Vzorek (1785-1799)	63117	48181
Podíl vzorku z úhrnu	2,30 %	2,37 %
Průměr ročních odchylek	2,29 %	2,34 %
Směrodatná odchylka rozdílů	0,05	0,21
Variační koeficient rozdílů	2,27 %	9,15 %

²³ V. Sekera, *Obyvatelstvo ...díl I*, s. 68.

²⁴ V tomto období byl v sondách, které obsahovaly data podle kalendářních měsíců, zjištěn podíl listopadu a prosince v letech 1787-1799: pro narozené činil 16,92 %, pro zemřelé 18,34 %.

Podíl dat excerpovaných pro narozené i pro zemřelé tedy přesáhl jen mírně 2 %²⁵. Zatímco podíl narozených byl v jednotlivých letech v období 1785-1789 od celkových úhrnů jen mírně odlišný (v průměru činil variační koeficient jen 2,3 %), podíly zemřelých se lišily mnohem výrazněji a variační koeficient byl 9,1 %. Maximální rozdíly byly zjištěny v roce 1789, kdy počet excerpovaných dat za zemřelé nedosáhl ani 1,9 % zaznamenaných údajů z evidence přirozené měny, a v roce 1792, kdy podíl excerpce zemřelých přesáhl 2,5 %.

Toto zjištění je plně v souladu s pravděpodobným průběhem porodnosti a úmrtnosti ve sledovaném období. Natalita byla relativně stálá, větší výkyvy byly zpravidla způsobeny vnějšími vlivy (neúroda, epidemie, válečné operace na daném území nebo v jeho blízkosti). Tuto tézi dokládají i závěry analýzy úrovně plodnosti v 18. století v lokálních monografiích.²⁶ Situaci v 17. století zatím takto zpracovánu nemáme. Úroveň mortality se však mohla značně lišit jak chronologicky, tak místně, a to rovněž v důsledku vnějších vlivů zvláště, když se vzájemně kumulovaly. Větší variabilita dat za zemřelé zároveň ale značí, že při zpracování jen 2 % vzorku je zásadnější přepočtení za zemřelé méně průkazný. I to je z dosavadních prací i z našeho území známo.²⁷

Uvedené nedostatky jsme nepovažovali za překážku pro rekonstrukci dat za získané sondy a za analýzu získaných dat o počtech narozených,

²⁵ Autorka si je vědoma toho, že porovnává údaje za dvě různá území. Data publikovaná V. Sekerou se vztahují k území českých zemí do roku 1918, tedy včetně okresů Bílsko a části okresu Český Těšín, dnes součásti Polska. Dle výsledků přepočtů na dnešní územní rozsah činil v letech 1870-1890 podíl živě narozených dětí v uvedených okresech cca 0,66 - 0,70 %, u zemřelých 0,66 - 1,00 %. Tyto podíly se na přelomu 19. a 20. století zvyšovaly, což souviselo se změnami v reprodukci obyvatelstva, které byly územně výrazně časově diferencovány: pokles plodnosti i úmrtnosti byl v té době patrnější v západnějších teritoriích českých zemí, kdežto ve Slezsku přetrvávala vyšší úroveň plodnosti i úmrtnosti. Lze se proto domnívat, že o sto let dříve nebyl podíl obou slezských okresů vyšší než spočtených cca 6 ‰, že byl spíše nižší. Upravíme-li úhrny za narozené i zemřelé, jak jsou publikovány v literatuře, o zjištěných 0,6 %, spočtený podíl vzorku se zvýší o setinu procenta. Rozdíl lze považovat za zanedbatelný a ke srovnání je používáno zásadně údajů publikovaných v literatuře pro české země na celém území před rokem 1918.

²⁶ L. Dušek, *Obyvatelstvo města Budyně nad Ohří ...*, s. 191; P. Mužík, *Obyvatelstvo města Domažlic ...*, 137-142; E. Čáňová, P. Horská, *Obyvatelstvo obce Břevnova ...* s. 81-100; W. Wovková, L. Fialová, *Plodnost vdáných žen v Jablonci nad Nisou v 18. století*. *Demografie* 34, 1992, s. 233.

²⁷ P. Horská, E. Maur, *Dlouhodobé populační trendy ...*, s. 27 n.

zemřelých, případně sňatcích. Nedomníváme se však, že je jich v této fázi možné použít k získání přesnějších znalostí o počtu obyvatel českých zemí ve sledovaném období, ačkoliv i to původně bylo záměrem výzkumu.

3. Metody rekonstrukce

Rekonstrukce dat přirozené měny obyvatelstva byla provedena metodou vypracovanou k těmto účelům francouzským *Státním ústavem pro demografická studia (INED)* v Paříži.²⁸ Rekonstruovala se (proto "rekonstrukce") chybějící data v jednotlivých sondách. Program je založen na předpokladu reprezentativnosti souboru sond a neobsahuje žádné "váhy" zpracovávaných sond. Chybějící data jsou dopočítávána dle podílu sondy v období bezprostředně předcházejícím nebo následněm před mezerou nebo po ní, a to zvláště za narozené, zemřelé i sňatky. Základní skelet získaný z matrik pro 43 sondy v období 1702-1750 byl tedy v podstatě poměrně rozšířen i na období, v nichž již nebyl excerpovaný soubor úplný. Francouzský model zpracovává období 1550-1850. My jsme sice získali z dat stejný časový rozsah, ale použili jsme výsledků jen pro léta 1600-1800. V období před rokem 1600 je zpracování založeno na příliš malých počtech sond, soustředěných navíc výhradně v severních Čechách, po roce 1800 jsou k dispozici až na výjimky hodnověrná data z celostátní evidence obyvatelstva. Proto jsme excerpovaných dat použili pouze pro výpočet údajů o sezónnosti, které byla státní statistikou publikovány až od roku 1851.

I uvedený rozsah využití je zřejmě vyšší než odpovídá reálné hodnotě získaných dat, která jsou zřejmě poměrně reprezentativní pouze pro 18. století, kdežto v 17. století lze považovat za věrohodná v podstatě pouze data o narozených po roce 1650, zatímco ostatní získané údaje mají vypovídací schopnost sniženou.

Protože si čeští autoři byli vědomi nedostatků územního zastoupení sond, nepřistoupili k dalším možným propočtům, jimiž by bylo možno vážit jednotlivé sondy. V této fázi výzkumu dostaly přednost empirické výsledky. Vedlo k tomu i zjištění variability průběhu křivky úmrtnosti v jednotlivých regionech, která se mohla lišit i v zatím nezpracovaných oblastech. Přiřazení parametrů k dílčím položkám, jejichž souhrn není větší než 2 % úhrnu, by možná zmenšilo rozdíl, který nutně mezi spočtenými daty a skutečností je,

²⁸ Program sestavil Alain Blum pro výzkum, jehož vědeckým vedoucím je Jean-Noel Biraben. Přepočtení pro data z území České republiky zpracoval Pavel Mánek ze Sociologického ústavu Akademie věd České republiky v Praze.

ale je obtížně definovatelné o kolik, protože stejně obtížně jsou definovatelné i ony parametry.

Prostou sumarizací dat za rekonstruované sondy byl získán soubor, který je nositelem hlavních informací získaných z excerpce. Přepočtení bylo založeno na údajích za kalendářní roky, nepostihoval sezónnost. Ta byla vypočtena pouze ze souboru těch sond, které pro příslušné padesátileté období byly úplné (bez mezer).

Vzhledem k metodě výpočtu je proto nezbytné odlišit období, pro která jsou získaná data výsledkem většího počtu sond, od období, kdy je rekonstrukce založena na početně nevelkém vzorku, místně navíc omezeném pouze do severních Čech. Zatímco pro období 1701-1750 vychází rekonstrukce narozených z dat ze 43 sond, před rokem 1650 jde již pouze o dvacet sond a pod deset se jejich počet snižuje rokem 1631. Až do roku 1608 je výpočet založen pouze na čtyřech sondách - vesměs ze severních Čech. Nad deset se počet zvyšuje až rokem 1632 a na 20 rokem 1650.

U zemřelých je situace složitější, neboť matriky zemřelých byly zpravidla zakládány později než matriky rodné a kromě toho nebyly vždy úplné, jsou častěji mezerovité. I zjištěné počty zemřelých ve starším období jsou zřejmě podhodnoceny. Rekonstrukce vychází až do roku 1607 pouze z údajů za Soběsuky, teprve od roku 1624 je založena na údajích za 4 farnosti, od roku 1632 je použito dat za 10 sond, od roku 1660 bylo možno použít 20 sond. Za 18. století je výpočet založen na souboru obsahujícím zpravidla 42 sondy.

K posouzení věrohodnosti získaných dat lze použít také analýzy zpracovaných dat. Spočteme-li pro pětiletá období vitální index, zjistíme, že po třicetileté válce klesá pod 150 % teprve ve třetí dekádě 18. století. Přitom na konci 18. století, kdy lze předpokládat již úplnější data o zemřelých osobách, i v letech, která se vyznačovala poměrně příznivými poměry pro vývoj obyvatelstva, nestoupl nad 150 %. Bylo by tudíž zajímavé zjistit, jak velký díl by bylo třeba připočíst k excerpovaným datům, aby se vitální index ve druhé polovině 17. a na počátku 18. století snížil alespoň pod úroveň 150 %. Pro období před rokem 1650 nemá tento odhad smysl vzhledem k výjimečnosti reprodukčních poměrů v předválečném období i za třicetileté války. Přijmeme-li tézi, že se evidence postupně zlepšovala a že po roce 1715 by mohla již být téměř úplná, pak by bylo třeba bezprostředně po roce 1650 zvýšit počet v matrikách evidovaných zemřelých nejméně

o třetinu, v šedesátých letech 17. století o čtvrtinu, v sedmdesátých letech o pětinu a na přelomu století ještě nejméně o 10 %. Otázkou však je, zda lze vůbec takto mechanicky k empiricky získaným datům přistupovat.

Tabulka 5 Vitální index

Rok	A	B	Rok	A	B	Rok	A
1600-04	198	x	1670-74	197	165	1740-44	106
1605-09	122	x	1675-79	165	146	1745-49	123
1610-14	156	x	1680-84	127	122	1750-54	134
1615-19	141	x	1685-89	161	148	1755-59	110
1620-24	112	x	1690-94	150	142	1760-64	114
1625-29	94	x	1695-99	162	153	1765-69	141
1630-34	59	x	1700-04	154	146	1770-74	89
1635-39	118	x	1705-09	155	147	1775-79	135
1640-44	169	x	1710-14	146	x	1780-84	142
1645-49	107	x	1715-19	130	x	1785-89	142
1650-54	228	165	1720-24	123	x	1790-94	130
1655-59	192	151	1725-29	130	x	1795-99	130
1660-64	169	144	1730-34	132	x		
1665-69	162	141	1735-39	133	x		

A- data z rekonstrukce; B v letech 1650-59 excerpané počty zemřelých zvýšeny o 30 %, v letech 1660-69 o 25 %, v letech 1670-79 o 20 %, v letech 1780-89 o 15 %, v letech 1690-1709 o 10 %.

K podhodnocení dat za zemřelé nepochybně přispěl i nízký počet sond z městského prostředí, kde byla ve studované době zpravidla vyšší úmrtnost než na venkově²⁹ a kde byl mezi zemřelými vyšší podíl příchozích odjinud (z venkova, kde naopak jejich pohřby "chybí"). Mezi zemřelými nejsou také evidováni vojáci naverbovaní v českých zemích ale zemřelí jinde, jejichž počet nemohou nikterak nahradit padlí vojáci cizích armád evidovaní v našich matrikách. Pomineme-li třicetiletou válku, která je matrikově podchycena jen částečně, pak se na území českých zemí válčilo jen za války o dědictví rakouské (1740-1747), za války sedmileté (1756-1763) a za napoleonských válek (1799-1813). V nižších počtech evidovaných zemřelých osob se však pravděpodobně projevila i celková migrační bilance českých zemí, která zřejmě byla po celé sledované období pasivní.

²⁹ P. Horská, E. Maur, Dlouhodobé populační trendy ..., s. 21.

4. Trendy ve vývoji obyvatelstva v 17. a 18. století, jak se jeví ze získaných dat

Data získaná ze vzorku zatím obsahují především údaje o počtech oddavek, narozených dětí a zemřelých osob, jak byly excerpovány pro všechny sondy zařazené do zpracování. Pouze za několik lokalit byly zpracovány i podrobnější údaje o reprodukci obyvatelstva. Ze čtyř sond jsou k dispozici relativně srovnatelné údaje o úrovni plodnosti vdaných žen podle věku v 18. století a o sňatkovém věku snoubenů,³⁰ pro některé další sondy je podrobněji zpracována úmrtnost podle věku zemřelých.³¹

Tabulka 6 Plodnost žen podle věku v 18. století ve vybraných lokalitách českých zemí (počet dětí narozených na 1000 žen v daném věku)

Lokalita	Věk ženy						Úhrn plodnosti	
	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44		45-49
	Sňatkové kohorty 1650-1699							
Břevnov*	500	444	504	463	401	247	67	13,13
Domažlice+	566	436	370	341	253	178	75	11,09
Jablonec	600	392	405	314	341	173	56	11,40
	Sňatkové kohorty 1700-1749							
Budyně	316	420	423	403	282	157	21	10,11
Břevnov**	518	531	515	435	351	195	47	12,96
Domažlice	590	485	431	394	281	191	69	12,20
Jablonec	553	454	426	365	308	168	20	11,47
	Sňatkové kohorty 1750-1799							
Budyně	382	410	415	393	344	163	25	10,66
Břevnov***	604	525	472	459	352	182	26	13,07
Domažlice	513	481	430	354	271	165	55	11,34
Jablonec	413	488	483	411	342	192	33	11,81

* 1660-1719 ** 1720-1759 *** 1760-1799 + 1670-1699

Je pochopitelné, že především data o úrovni plodnosti nelze považovat za reprezentativní pro úhrn populace. Jde o dvě městské lokality a dvě lokality venkovské, z nichž každá představuje určitý typ populace. Nejsou však zatím zpracovány ani jedna lokalita z Moravy, ani jedna lokalita z typicky venkovského prostředí úrodných českých nebo moravských nížin

³⁰ L. Dušek, Obyvatelstvo města Budyně nad Ohří ..., s. 194-200; P. Mužík, Obyvatelstvo města Domažlic ..., 137-142; E. Čáňová, P. Horská, Obyvatelstvo obce Břevnova ... s. 95; W. Wowková, L. Fialová, Plodnost vdaných žen v Jablonci nad Nisou s. 226.

³¹ Sondy publikované ve sborníku Acta demographica IV, a práce L. Dokoupil, L. Nesládková, Průměrný věk ...

nebo naopak z venkovského prostředí Českomoravské vrchoviny, neznáme ani situaci v některém z větších měst; obě venkovské lokality jsou shodou okolností poněkud atypické - Břevnov bezprostředním sousedstvím s Prahou a Jablonec nad Nisou vzhledem k socioprofesi struktuře obyvatelstva, které již v 18. století získávalo obživu spíše z nezemědělské činnosti, sklářství a textilní výroby, než ze zemědělství. Nicméně i tak jsou údaje o úrovni plodnosti v 18. století poučné.

Ani v jedné ze čtyř uvedených lokalit se totiž v 18. století úroveň plodnosti výrazněji nezměnila, hodnoty naznačují, že byla v druhé polovině 18. století mírně vyšší než v jeho první polovině. Nelze předpokládat, že by toto zvýšení mohlo být připisováno pouze kvalitnější registraci na konci sledovaného období. Kvalitnější registrace by mohla mírně ovlivnit hodnoty za Břevnov, kde byla úroveň plodnosti spočtena na základě údajů o rodinách, jak je sestavili sami autoři břevnovských matrik.³²

I když jsou mezi údaji rozdíly, nejsou to rozdíly řádové. Plodnost byla dle nich nejvyšší v příměstské vesnici Břevnově, druhá nejvyšší byla v Domažlicích, následoval Jablonec nad Nisou a nejnižší byla v městečku Budyně na Ohří. V Domažlicích i v Jablonci byl věk ženy při posledním porodu 39-40 let (data za Budyni jsou pravděpodobně počítána z jiného souboru žen) po celé 18. století. I údaje o plodnosti dle trvání manželství, které jsou k dispozici za Jablonec nad Nisou a Budyni nad Ohří dokládají, že po celé 18. století se úroveň plodnosti vdáných žen zřejmě neměnila, že byla závislá pouze na věku při sňatku.

Úroveň manželské plodnosti lze porovnat s údaji udávanými v literatuře, a to jak pro jiné farnosti v Evropě, tak i s úrovní manželské plodnosti hutteritů, která slouží jako standard maximální úrovně neomezované plodnosti vdáných žen³³. Hodnoty indexu manželské plodnosti v Jablonci nad Nisou pro druhou polovinu 18. století činí 76-78 % této úrovně. Úroveň manželské plodnosti byla zřejmě mírně nadhodnocena předmanželskými koncepcemi, které byly čtenější na konci 18. století než na jeho počátku (v Jablonci nad Nisou v letech 1780-1799 až čtvrtina prvních dětí se rodila do sedmi měsíců po sňatku). Úroveň mimomanželské plodnosti byla obecně nízká a podíl nelegitimních dětí nepřesahoval 4 % počtu narozených.

³² E. Čáňová, P. Horská, Obyvatelstvo obce Břevnova .... s. 82 n.

³³ A. J. Coale, The decline of fertility in Europe from the French Revolution to World War II. In.: Fertility and family planning. A world view. Ann Arbor 1969, s. 3-24.

Údaje o sňatkovém věku jsou pro větší část 18. století k dispozici rovněž pouze pro zmíněné čtyři lokality. Jsou z nich patrné dvě skutečnosti. Předně, že věk při prvním sňatku mužů i žen se v průběhu 18. století mírně zvyšoval. Za druhé, že muži se ženili nejčastěji mezi 25-29 lety a ženy mezi 20-24 lety. V Jablonci např. činil průměrný věk při prvním sňatku po celé 18. století 24 roky s tím, že v druhé polovině byl mírně vyšší než na jeho počátku. Sondy informují i o četnosti druhých a dalších sňatků, jejichž podíl se zvyšoval zpravidla po období zvýšené úmrtnosti dospělých osob. Tím se zároveň zvýšil počet všech sňatků.

Z dat vzorku však nelze počítat žádná relativní čísla vztahující se k počtu sňatků, neboť pro některé moravské sondy nebyly údaje o sňatcích zatím excerpovány. Přepočtení je proto uvedeno dále v části věnované regionálním rozdílným pouze za některé oblasti Čech. Protože však nebyly odlišeny první a opakované sňatky, není z nich možno usuzovat na to, na kolik jsou rozdíly v počtu dětí připadajících na jeden sňatek ovlivněny právě podílem opakovaných sňatků, zpravidla starších osob, z jejichž manželství se pak rodilo méně dětí.

Ze získaných údajů však prozatím nelze usuzovat na celkovou situaci a tím méně na trendy ve vývoji plodnosti v této době a už vůbec na sňatečnost. Tu je možno nepřímým odhadovat ze struktury obyvatelstva podle věku a rodinného stavu, jak ji lze získat z různých soupisů, které se pro druhou polovinu 17. a pro 18. století zachovaly. Zejména ty nejstarší jsou však bohužel zatíženy chybami právě pokud jde o věk, takže výpočet průměrného věku při sňatku založený na těchto datech nebývá vhodný a badatelé jej také zpravidla ani nepočítali. Použitelné údaje však dokládají, že se v českých zemích uzavíraly sňatky zpravidla ve věku kolem 25 let u mužů a v mírně mladším věku u žen, že však část populace vůbec nikdy manželství neuzavírala a zůstávala trvale svobodná³⁴.

Z lokalit, pro které se zachovaly tyto soupisy pro několik období, lze soudit, že se podíl osob, jež do manželství nevstupovaly, v průběhu 18. století zvyšoval a že byl vyšší ve městech než na venkově.³⁵

³⁴ E. Maur, Populační vývoj, ... s. 49 n.

³⁵ L. Dušek, L. Fialová, Age structure of the population of Česká Kamenice in 1670-1750. HD 13, 1989, s. 149-152.

Tabulka 7 Podíl svobodných osob ve věku 45-49 let v České Kamenici v letech 1670-1750

Rok	1670	1680	1694	1704	1713	1725	1738	1750
Muži	0*	1,6*	4,2	1,1	2,6	1,1*	7,7*	16,3
Ženy	0*	0*	8,9	16,7	11,9*	6,6*	16,7*	25,0*

* v populaci byly v daném věku osoby s neurčeným rodinným stavem

Na panství Třeboň bylo zjištěno v roce 1753 pouze 4,9 % svobodných mužů ve věku 45-54 let ale 21,2 % stejně starých nikdy neprovdaných žen. Na témže panství byl v záměru století v roce 1800 zjištěn zhruba stejný podíl neženatých mužů (4,5 %), ale podstatně nižší podíl nikdy neprovdaných žen (8,6 %).³⁶

Lze tedy pouze vyslovit hypotézu, že v průběhu 18. století se výše plodnosti vdaných žen v českých zemích výrazně neměnila, že by dosahovala v průměru zhruba 10-12 narozených dětí na vdanou ženu v plodném věku (pokud by se vdaná dožila padesáti let) a že tak odpovídala úrovni plodnosti populace, kde se ženy vdávají poměrně mladé a kde není úroveň manželské plodnosti omezována. O úrovni plodnosti v 17. století máme jen sporadická data z jeho úplného konce - všechna jsou však nižší než z první poloviny 18. století (i to by mohlo být dáno i možnou mírnou podregistrací; údaje za Jablonec nad Nisou, které jsou rektifikované, se od údajů z 18. století téměř neliší). I ty tak zatím potvrzují výše uvedenou hypotézu o relativní stálosti úrovně manželské plodnosti, avšak na vysoké úrovni. Nelze z nich však zatím odhadnout úroveň porodnosti; z naznačeného trendu o stoupajícím podílu neprovdaných žen v populaci by se úroveň porodnosti měla v průběhu 18. století velmi mírně snižovat; protože se však z dat zdá, že se úroveň manželské plodnosti naopak mírně zvyšovala, mohly by se oba trendy vzájemně doplnit. Z toho důvodu jsou dále uvedené poznámky k celkovému vývoji založeny na porovnávání absolutních údajů o narozených dětech a zemřelých osobách, jak se jeví z dat přepočtených z úhrnu sond.

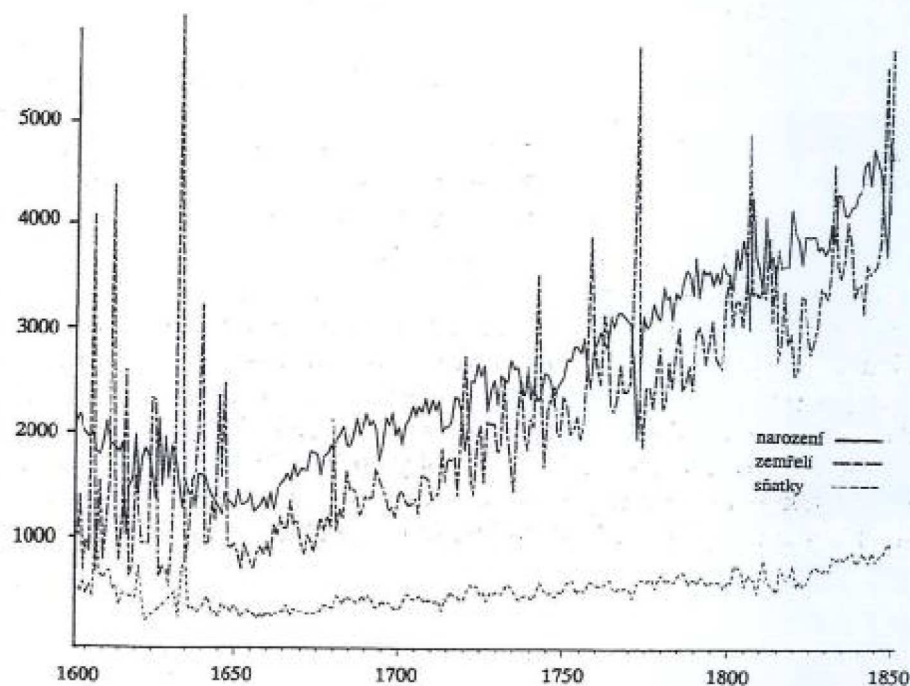
Již letmý pohled na dosud získané údaje svědčí o tom, že se v zásadě potvrdily dosavadní představy o charakteru přirozeném pohybu obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století. Zejména výkyvy v počtech

³⁶ K. Dudáček, L. Fialová, P. Horská, M. Repásová, M. Sládek, On using the 1661-1839 Lists of Subjects of the Třeboň dominion to study the age structure of the population. HD 13, 1989, s. 92 a 106.

zemřelých osob lze zpravidla jednoznačně identifikovat na základě znalostí politického, ekonomického a zdravotního vývoje, doloženého v dobové či historické literatuře.

Od konce 16. století byl populační vývoj českých zemí ovlivňován četnými epidemiemi. Jejich dokladem je rozkolísání křivky zemřelých. Další vývoj byl velmi nepříznivě ovlivněn vypuknutím třicetileté války. Za prvních padesát let 17. století přesáhl počet zemřelých počty narozených ve třinácti letech, z toho v době třicetileté války v deseti letech. Velký vzestup počtu zemřelých byl v severních Čechách zaznamenán již v roce 1598. I z jiných zdrojů jsou pro všechny roky, kdy se úmrtnost významně zvýšila doloženy možné důvody tohoto vzestupu, zejména epidemie moru a dalších infekčních chorob s vysokou smrtností v letech 1598, 1607, 1613, 1624-1625, 1631-1634, nebo 1648-1649.³⁷

Rekonstruované počty narozených, zemřelých a sňatků ze sond z českých zemí v letech 1650-1850

³⁷ E. Maur, Populační vývoj ..., s. 23.

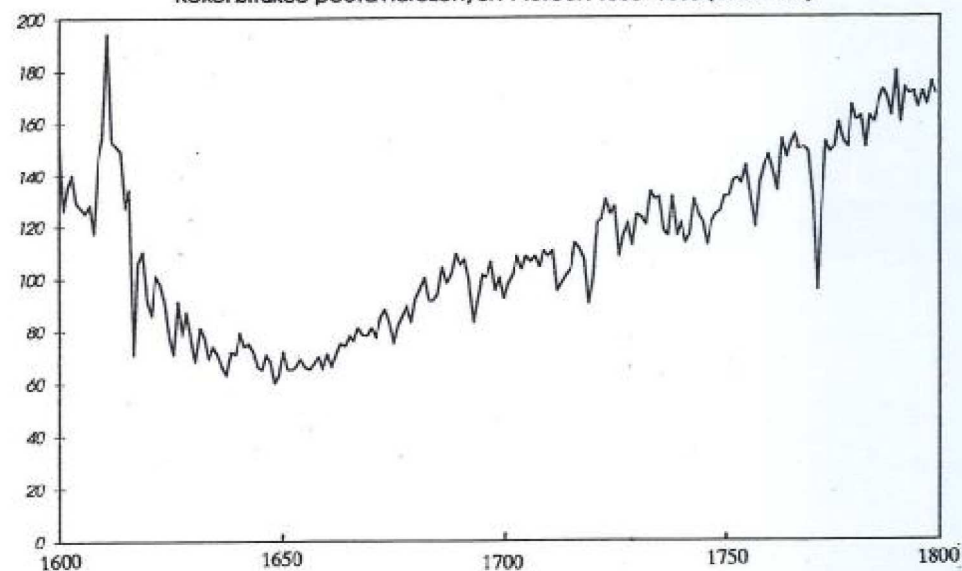
Od roku 1613 byl v podstatě každý čtvrtý rok rokem, kdy byl zjištěný počet zemřelých vyšší než počet narozených. Dvakrát takové roky následovaly po sobě dva (1625, 1626; 1639, 1640), jednou dokonce tři (1632-1634). Důležité je, že od 30. let 17. století jsou vysoké počty zemřelých zaznamenány z více oblastí Čech, nejen ze severních, na kterých je založen výpočet v první čtvrtině 17. století.

Jestliže na počátku 17. století se počty narozených mohly ještě zvýšit, což zřejmě odpovídalo trendu v populačním vývoji předchozího období, od druhé dekády následuje trvalý a značný pokles. Nízký počet excerpovaných farností je důvodem rozkmitání křivky počtu narozených, které však zcela zahradí víceleté průměry. Rokem s nejnižším počtem zjištěných narozených dětí byl rok 1649. Jen mírně vyšší počet byl zaznamenán v roce 1638 a 1645-1646. Zdá se, že pokles počtu narozených souvisel bezprostředně s dlouhodobostí nepříznivých podmínek souvisejících s nejistou politickou situací, persekucí nekatolického obyvatelstva a obtížemi hospodářskými i v letech, kdy se válečné operace nekonaly přímo na území českých zemí. Při porovnání získaných dat s průběhem třicetileté války je však na první pohled zřejmé, že nejnižší počty narozených odpovídají létům bezprostředně následujícím po rozsáhlých válečných kampaních vedených na území českých zemí jak v první polovině 30. let, tak na konci let 40., kdy se poslední válečné bitvy odehrávaly ve středních Čechách v době, kdy se již sjednával westfálský mír respektive po něm. Je z literatury dostatečně známo, že švédská vojska opustila Čechy až v roce 1649 a že před svým odchodem stačila ještě vypálit a poplenit část Čech.³⁸

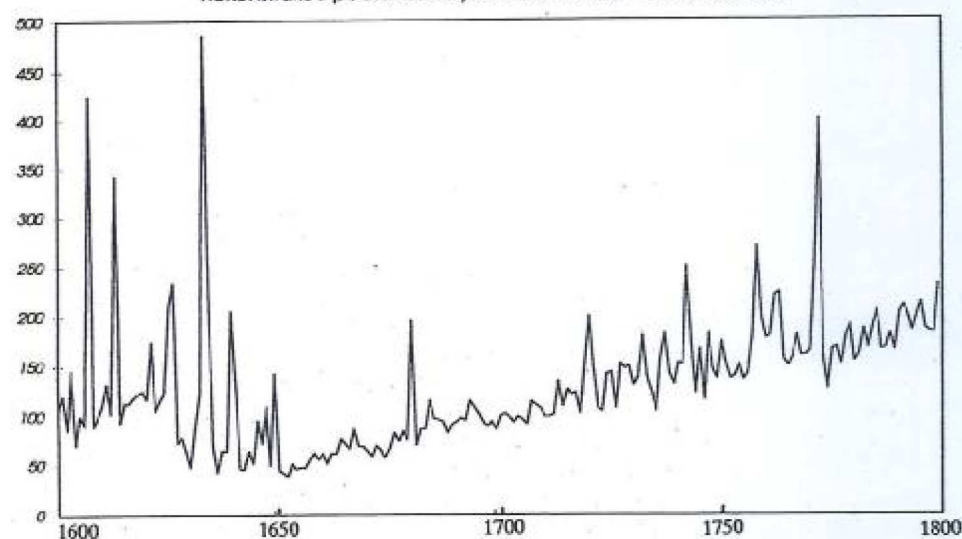
Získaná data tedy ani tentokrát neumožňují zodpovědět otázku, jak vysoké byly celkové populační ztráty českých zemí za třicetileté války, neboť vzhledem k nerovnoměrnému prostorovému rozložení nejsou průkazná. Přesto podporují hypotézu, že úbytek obyvatel, na kterém se nepodílely jen ztráty v důsledku velkých epidemií, ale i na narozených, byl spíše vyšší a že byl regionálně diferencován. Pro vývoj obyvatelstva bylo zřejmě důležité, že roky s vysokou úmrtností provázející bezprostředně válečné operace byly časté a následovaly po sobě tak rychle, že se populace nemohla regenerovat.

³⁸ E. Maur, *Populační vývoj ...*, s. 22, 25 n.

Rekonstrukce počtu narozených v letech 1650-1800 (1700=100)

Rekonstrukce počtu zemřelých v letech 1600-1800 (1700=100)

Mírně vyšší počty narozených i ve 30. a 40. letech zpravidla následují po oněch dvou třech letech nižší úmrtnosti, aby v návaznosti na opětovné vzednutí se počtu zemřelých osob, opět klesaly. Je však více než pravděpodobné, že by se po získání většího počtu údajů ze zatím nezpracovaných regionů křivky narozených nebo zemřelých i v průběhu třicetileté války více vyrovnaly a že by minimum v letech 1648-1649 nebylo tak hluboké. I tento předpoklad je však jen hypotézou, kterou je nutno ověřit empirickými daty.

Získaná data lze však porovnat s výsledky analýzy věkové skladby obyvatelstva, jak se jeví dle Soudpisu poddaných podle víry z roku 1651. Srovnat lze však pouze ty části Soudpisu, v nichž byly zapsány i děti a kterých se zachovalo jen málo.³⁹ Přitom i pak byly zřejmě značně podhodnoceny nejmenší, právě narozené děti. K dispozici tak máme například data zveřejněná před časem Eduardem Maurem nebo některé novější studie.⁴⁰ Je z nich patrný nízký podíl osob ve věku zhruba mezi 10 až 25 lety, a to, že dětí do 5 let bylo zjištěno zpravidla méně než ve věku 5-9 let.

S těmito závěry však plně korespondují námi získaná data o počtech narozených dětí, které dokumentují trvale nízké počty narozených v předchozích nejméně dvaceti letech včetně toho, že vůbec nejnižší počty byly zaznamenány dva až tři roky před pořízením Soudpisu na samém konci války respektive těsně po ní. Třicetiletá válka kromě toho ovlivnila i věkovou skladbu dospělého obyvatelstva a poměr pohlaví, jak dokládají data za zemřelé, takže věková skladba populace českých zemí přeživšího třicetiletou válku byla značně deformovaná.⁴¹

³⁹ Přehled o zápisu dětské složky populace v Soudpisu podle víry podávají nejnověji L. Matušková, A. Pazderová, Věkové složení dětí v "Soudpisu poddaných podle víry z roku 1651". HD 17, 1993, s. 53-64.

⁴⁰ E. Maur, Problémy demografické struktury ...; i novější analytické studie týkající se vybraných panství a obsahující podrobnější údaje o věku dokumentují nepravidelnosti věkové skladby obyvatelstva, např. G. Hofmann, Populační poměry na panství Kynžvart roku 1652 a 1690, HD 10, 1986, s. 122; E. Rumlová, Demografická a sociální struktura obyvatelstva panství Dymokury v polovině 17. století. HD 17, 1993, s. 156-157.

⁴¹ E. Čáňová, Status animarum pražské arcidiecéze z roku 1651. SAP XXIX, 1979, s. 20-55. *Soudpis poddaných podle víry* nebyl dosud zpracován v rozsahu, který by odpovídal jeho významu pro dějiny obyvatelstva Čech. Z dosavadních analýz si však lze udělat dobrou představu o jeho nedostatcích, zejména pokud jde o zaokrouhlování věku dospělého obyvatelstva. Z toho důvodu se lze o *Soudpis* opřít jen rámcově. Z naší rekonstrukce jsou však podle mého názoru jednoznačně patrné dvě okolnosti: a) v případě, že *Soudpis* pro určitý region neobsahuje část dětské složky, je odhad této

Do poválečného období vstupovaly české země s populací nejméně o třetinu menší než před půl stoletím. To se projevilo ve velikosti počtu narozených i zemřelých. Avšak okamžité a na dlouhou dobu trvalé skončení válečných operací, ukliďnění situace, definitivní rozhodnutí mocenských sporů a vymezení nových sfér vlivu a postupná obnova zdevastovaného hospodářství vytvořily příznivé podmínky pro reprodukci obyvatelstva. Tento vývoj dokumentují zejména data o narozených, která zaznamenávají dlouhodobý vzestup, jen výjimečně přerušovaný nebo zpomalovaný stagnací či mírným poklesem. Jednorázové poklesy počtů narozených však spolehlivě zahlazují víceleté průměry, které tak jednoznačně dokládají dlouhodobý trend. I tentokrát je vhodné konfrontovat natalitní křivku s počty zemřelých, jež mohou některé výkyvy specifikovat.

Za celých následujících sto padesát let pouze jedenáctkrát byl počet narozených dětí převyšena počty zemřelých osob. Avšak v druhé polovině 17. století se tak stalo pouze jednou, v roce 1680, kdy byly české země zasaženy jednou z posledních epidemií moru. V první polovině 18. století byla bilance pasivní pětkrát (v letech 1720, 1737, 1742, 1743, 1747) stejně jako v jeho druhé polovině (v letech 1758, 1762, 1763, 1771, 1772). Třikrát se tak stalo ve dvou letech za sebou, a ve čtyřech letech v období 1737-1747. Už z toho je patrné, že i když lze v průběhu 18. století rozlišit období, kdy se populační růst zpomaloval nebo stagnoval, v některých letech dokonce převýšil počet zemřelých počty narozených, z dlouhodobého hlediska lze celé 18. století považovat za věk trvalého a relativně rychlého růstu populace žijící na území Čech a Moravy.

Období bezprostředně po třicetileté válce bylo předchozím vývojem hluboce ovlivněno. Roční počty narozených i zemřelých byly nízké, ale rychle se rok od roku zvyšovaly. Roční počty zemřelých jsou v průměru o 40 % nižší než počty narozených, ale toto konstatování má jen částečnou vypovídací schopnost, neboť v této době jsou počty zemřelých

chybějící části podstatně komplikovanější, než se na první pohled zdá, právě vzhledem k problematickému vývoji v letech 1630-1650; b) nižší podíl obyvatel v mladším věku, často v literatuře zmiňovaný, lze dát jednoznačně do souvislosti s celkovým poklesem obyvatel českých zemí, který by i v případě, že by se úroveň plodnosti nezměnila, vedl k nižším počtům narozených dětí. Doklady o úrovni plodnosti před třicetiletou válkou, během války nebo po válce zatím nemáme, lze však souhlasit s E. Maurem, že byla během třicetileté války, zejména v letech 1630 až 1649 nižší než v mírových podmínkách. Stejně tak se nezdá, že by deformace věkové struktury v roce 1651 byly způsobeny selektivní úmrtností podle věku.

pravděpodobně ještě podhodnoceny podregistrací. Vzestup počtu narozených však jednoznačně dokládá že se početná populace obnovovala relativně rychle. Je to nepřímo doložitelné i z tabulky, v níž je patrné, že i v případě, že počet zaregistrovaných pohřbů byl o třetinu nižší než úhrn, činil vitální index stále ještě 140 %. Kdybychom však přijali tézi, že z počtů narozených dětí lze usuzovat na početnost populace, pak bylo (alespoň jak se to jeví z dat vzorku) předválečného stavu dosaženo až kolem poloviny 18. století.

Období příznivých natalitních i úmrtních poměrů po skončení třicetileté války bylo přerušeno až v roce 1680 epidemií moru. Zachytit průběh epidemie moru v roce 1680 se však zřejmě datově příliš nepodařilo. Epidemie se nejvíce rozšířila ve středních a jihozápadních Čechách,⁴² kde buď zatím sondy zpracovány nejsou vůbec nebo data za léta 1679-1680 postrádají. Protože se v této fázi údaje získané rekonstrukcí dále neupravovaly, je dopad epidemie zřejmě podhodnocen. V některých oblastech se ztráty na obyvatelstvu totiž odhadují až na 30 % (Točnicko), na Brandýsku a Zbizožsku na 24 %; v jiných kolísají na nižší úrovni.⁴³

Poslední dekáda 17. století je zároveň obdobím mírného poklesu počtu narozených dětí. Snad to souvisí se soudobou situací, která není současníky příliš příznivě hodnocena, kdy po několika horších sklizních klesly zásoby obilí a zhoršila se výživová situace obyvatelstva. Další morová epidemie, která byla již poslední v historické době na našem území, zasáhla české země kolem roku 1713. Následně se ve třech letech, 1719-1721 počet zemřelých výrazně zvýšil s maximem v roce 1720. Tento vzestup byl zároveň dozvukem několika let vyššího počtu zemřelých, jež nastalo po roce 1713 v souvislosti s lokálními výskyty moru a v důsledku vyšší úmrtnosti, která se dává obvykle do souvislosti se soudobou fiskální politikou habsburského státu. V té době vedli Habsburkové válku v Polsku a v Turecku. Prostředky na ně získávali prostřednictvím vysokého zatížení dědičných zemí a zejména daně vypisované v českých zemích měly za následek zhoršení sociální situace v zemi natolik, že v některých oblastech propukal hladomor. Negativní dopad na zdravotní a sociální poměry měly i časté průchody vojsk přes Čechy a Moravu i když se bezprostředně na jejich území bitvy nevedly.

Třicátá a čtyřicátá léta jsou obdobím, kdy se křivka zemřelých opět výrazně rozkmitala, a to v souvislosti s válečnými operacemi, které se vedly

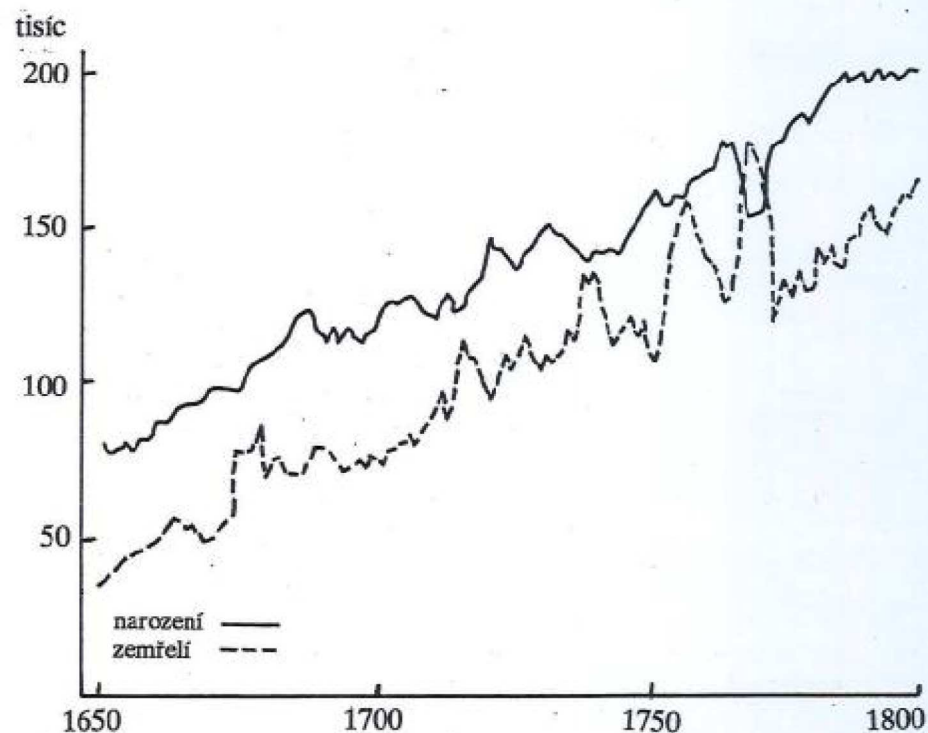
⁴² E. Čáňová, Mor v Čechách v roce 1680. SAP 23, 1981, s. 277-280.

⁴³ E. Maur, Populační vývoj ..., s. 67.

jednak v Bavorsku, jednak přímo na teritoriu českých zemí. Válka o dědictví habsburské a posléze válka sedmiletá znamenaly ve svých důsledcích zpomalení populačního růstu, nikoli jeho zastavení. Jakmile válečné konflikty utichly a život se vrátil do normálních kolejí, došlo vždy k opětovnému oživení a trvalému růstu zejména natalitní křivky.

Posledním značným zásahem do tohoto trendu byl počátek 70. let. V důsledku dvou po sobě následujících neúrodných let 1770 a 1771 vypukl v Čechách hladomor, který měl za následek vzestup úmrtnosti již v roce 1771, ale především v roce 1772 na nejméně dvojnásobek a pokles počtu narozených v témže roce o více než třetinu. Přitom vzestup úmrtnosti byl výraznější v Čechách než na Moravě a Slezsku.

Odhad počtu narozených a zemřelých v českých zemích v letech 1650-1700 na základě rekonstruovaných dat (pětileté klouzavé průměry)

I přes výkyvy v počtech zemřelých v poslední čtvrtině 18. století, se počty narozených trvale zvyšovaly, jak je známo z již dostupných dat demografické statistiky. Údaje získané rekonstrukcí lze dle jejich podílu v letech 1785-1799 přepočítat na úhrn obyvatelstva českých zemí (koeficient činil u narozených 2,28 a u zemřelých 2,36). Výsledek formou pětiletých klouzavých představuje obrázek na str.151.

Této "druhé rekonstrukce" lze použít k odhadu početnosti populace českých zemí. Za předpokladu, že se reprodukční chování obyvatelstva podstatněji neměnilo, je možné k tomuto odhadu použít hrubé míry porodnosti. Dle Václava Sekery připadalo v letech 1785-1789 na tisíc obyvatel 42,65 narozených dětí, 43,51 v letech 1790-1794 a 43,21 v letech 1795-1799.⁴⁴ Uvažujeme-li zhruba stejnou úroveň i pro období předchozí (42-44), pak by odhad počtu obyvatel v letech 1700-1704 činil asi 2600-2800 tisíc osob. Pro léta 1650-1654 vychází počet obyvatel v rozmezí 1700-1900 tisíc. Nižší údaj se příliš neliší od dosud publikovaných odhadů, vyjdeme-li z předpokladu, že Čechy mívaly v minulosti přibližně dvojnásobek počtu obyvatel než Morava.⁴⁵ Autoři Přehledu dějin Československa odhadují počet obyvatel Čech po skončení třicetileté války na 1100 tisíc.⁴⁶ Novější odhad G. Hoffmanna činí 1 milion osob žijících v Čechách pro rok 1652 a 1580 tisíc osob pro rok 1702.⁴⁷ Všechna tato čísla jsou však prozatím odhady, jejichž věrohodnost potvrdí až další výzkum.

Regionální rozdíly

Na uvedená data lze pohlížet i jako na souhrn jednotlivých oblastí, jejichž vzájemné porovnání je zajímavé. Ukázalo se, že vzestup počtu událostí po skončení třicetileté války byl obecný. V severních, stejně jako ve středních, jižních Čechách i východních Čechách a na Moravě (údaje za Moravu nalezne čtenář v příspěvku L. Dokoupila a L. Nesládkové) se počty narozených trvale zvyšovaly. Určité rozdíly však byly v průběhu zvýšených počtů zemřelých. Nebyl například zaznamenán všude mor v roce 1680, jak je patrné i z příložených grafů obsahujících data za severní a jižní Čechy. Různou intenzitou se projevila válečná léta v 18. století.

⁴⁴ V. Sekera, Obyvatelstvo ... díl I, s. 73.

⁴⁵ Z. Boháč, Postup osídlení a demografický vývoj českých zemí do 15. století. HD 12, s. 78; dle konskripce z roku 1780 byl podíl Čech na úhrnu českých zemí 63 %.

⁴⁶ Přehled dějin Československa I/2, 1982, s. 190.

⁴⁷ G. Hofmann, Populace Čech ..., s. 434.

Z porovnání dvou intenzitních ukazatelů, které lze z rekonstruovaných dat sestavit, tj. poměru narozených a zemřelých (vitálního indexu) a počtu narozených připadajících na jeden sňatek, je zřejmé, že se jednotlivé oblasti českých zemí od sebe lišily nejen úrovní těchto ukazatelů, ale i jejich vývojem.

Tabulka 8 Počet narozených na 100 zemřelých podle vybraných oblastí českých zemí v 17. a 18. století

Období	Praha*	Střední Čechy	Jižní Čechy	Severní Čechy	Morava**
1600-19	.	.	.	56	.
1620-39	.	.	.	54	.
1640-59	.	.	108	109	149
1660-79	.	159	165	121	192
1680-99	127	119	168	129	161
1700-19	128	145	150	138	149
1720-39	105	126	120	123	130
1740-59	102	103	113	95	135
1760-77	122	109	112	103	126
1780-99	116	134	133	112	134

* sv. Havel; ** bez Dalešic

Bližší pozornosti zaslouží vývoj jižních Čech. Jednak proto, že je zpracován z relativně početného souboru sond, jednak proto, že se poměrně výrazně odlišuje od úhrnu českých zemí. Datově je podchycen až samý konec třicetileté války. Byl tak zaznamenán výrazný vzestup počtu zemřelých osob v roce 1648, jenž byl provázen poklesem počtu narozených dětí. Následující příznivý vývoj, jak jej prokazuje růst počtu narozených dětí, se však od počátku 18. století takřka zastavil, i když hodnoty vitálního indexu tuto stagnaci nezaznamenávají. Záznamy zemřelých nezaznamenaly ani mor v roce 1680 ani výskyt epidemií z počátku 18. století. Částečně snad proto, že se zde epidemie neprojevily tak výrazně jako v jihozápadních a středních Čechách, částečně i pro selhání evidence v krizových letech. Přesto se počínaje druhou dekadou 18. století vzestup počtu narozených zastavil a až do konce 18. století se již v podstatě nezvyšoval. Naopak, od třicátých let klesal k minimu, jež nastalo v období 1745-1755. Mírný vzestup, jimiž se vyznačovala 60. léta, byl následován stagnací v letech 70. a 80 a posléze znovu na počátku 19. století. Po celé 18. století byla bilance přirozené změny sice aktivní, ale minimálně. Protože nemůžeme pro toto období a tento region předpokládat změny v reprodukčním chování, lze stagnaci ve vývoji

počtu narozených dětí odvozovat přímo ze stagnace počtu obyvatel v reprodukčním věku. Jistým vysvětlením by byla i možná emigrace zdejšího neusedlého obyvatelstva do jiných oblastí Čech nebo do ostatních zemí habsburské monarchie, jak o tom svědčí místní soupisy poddaných.⁴⁸ Zdá se, že se v rozdílech trendů v počtech narozených a zemřelých přímo odráží to, že ekonomická a sociální struktura jižní poloviny Čech se výrazně odlišovala od ostatních oblastí.

Tabulka 9 Hodnoty vitálního indexu pro soubor sond z jižních Čech v 18. století

Rok	Vi	Rok	Vi	Rok	Vi
1700-04	163	1735-39	132	1770-74	78
1705-09	147	1740-44	87	1775-79	130
1710-14	142	1745-49	134	1780-84	130
1715-19	148	1750-54	120	1785-89	142
1720-24	124	1755-59	121	1790-94	134
1725-29	115	1760-64	119	1795-99	125
1730-34	109	1765-69	132		

Oč rovnoměrnější se v této relaci jeví vývoj v severních Čechách, kde se stagnace projevila teprve ve 40. a 50. letech a posléze v samém závěru 18. století, ale celkově byl trend v početním růstu obyvatelstva markantnější. V relaci k ostatním oblastem byl zde vitální index zpravidla nižší. Dlouhodobému vedení matrik lze asi vděčit za to, že data vitálního indexu z druhé poloviny 18. století zůstávají relativně nízká. Příznivý populační vývoj na Moravě snad nejlépe dokumentuje to, že v období 1640-1799 pouze v jednom dvacetiletí byl zde vitální index nižší než v některém ze tří sledovaných regionů Čech (a to přesto, že hodnoty v letech 1660-1679 nesvědčí o průkaznosti excerpaných dat).

Rozdíly jsou i pokud jde o počet narozených na jeden uzavřený sňatek. Data ze severních Čech potvrzují tézi o poklesu porodnosti za třicetileté války a případný následný vzestup vzhledem k příznivé věkové struktuře obyvatelstva.⁴⁹ Rozdílnými sociálními podmínkami lze zřejmě objasnit rozdíly tohoto ukazatele po skončení třicetileté války, jak se jeví ze zatím zpracovaných dat. Do konce století je tento ukazatel nejvyšší v jižních Čechách, v prvním dvacetiletí je nejvyšší přechodně v Čechách severních, aby se až do konce století maximum přesunulo do středních Čech. Protože

⁴⁸ Srvn. např. K Dudáček et al., *On using ...*, s. 95-96.

⁴⁹ E. Maur, *Problémy demografické struktury ...*, s. 860.

však v údajích za počet sňatků jsou zahrnuty všechny sňatky, mohou nižší počty narozených připadající na jeden sňatek odrážet jen zvýšený podíl opakovaných sňatků, který pravidla rychle stoupal po obdobích s vyšší úrovní úmrtnosti. Této tézi také odpovídají nižší hodnoty ukazatele vesměs v dobách s nepříznivými úmrtními podmínkami. Chybějící data pro Moravu zatím znemožňují důkladnější srovnání.

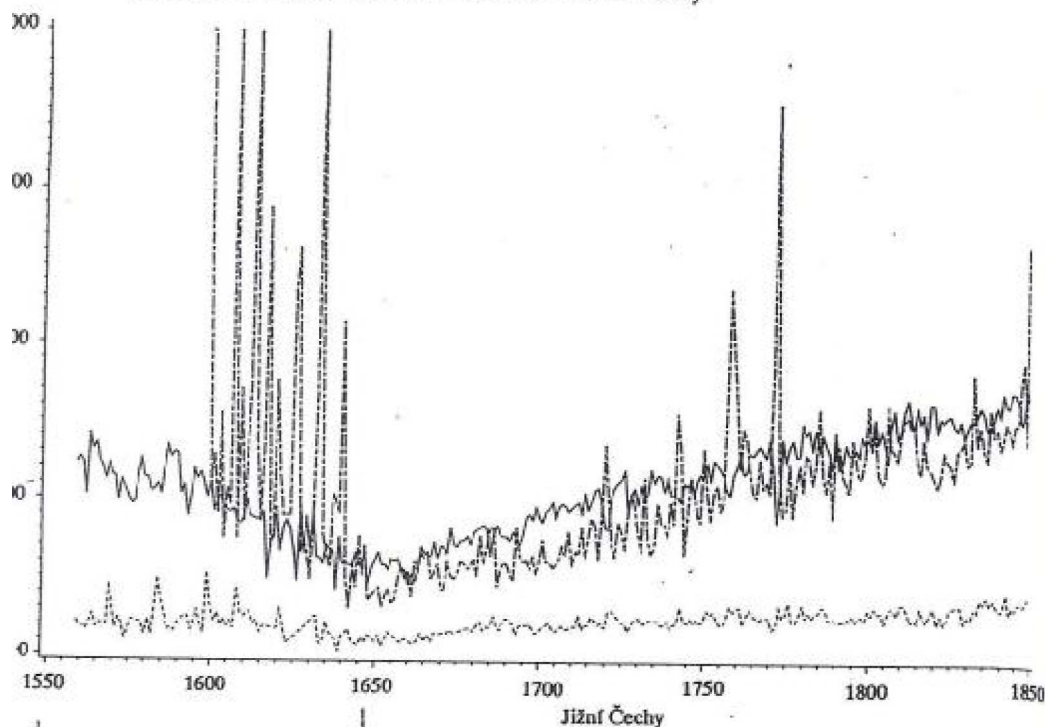
Tabulka 10 Počet narozených na 1 sňatek podle vybraných oblastí českých zemí v 17. a 18. století

Období	Praha*	Střední Čechy	Jižní Čechy	Severní Čechy
1600-19	.	.	.	.
1620-39	.	.	.	4,76
1640-59	.	.	4,99	5,32
1660-79	2,62	4,39	5,67	4,82
1680-99	2,89	4,53	4,55	4,09
1700-19	2,53	4,51	4,66	4,78
1720-39	2,78	5,17	4,09	4,54
1740-59	3,19	4,95	4,19	4,50
1760-77	3,54	5,15	4,17	4,71
1780-99	3,16	5,36	4,48	5,06

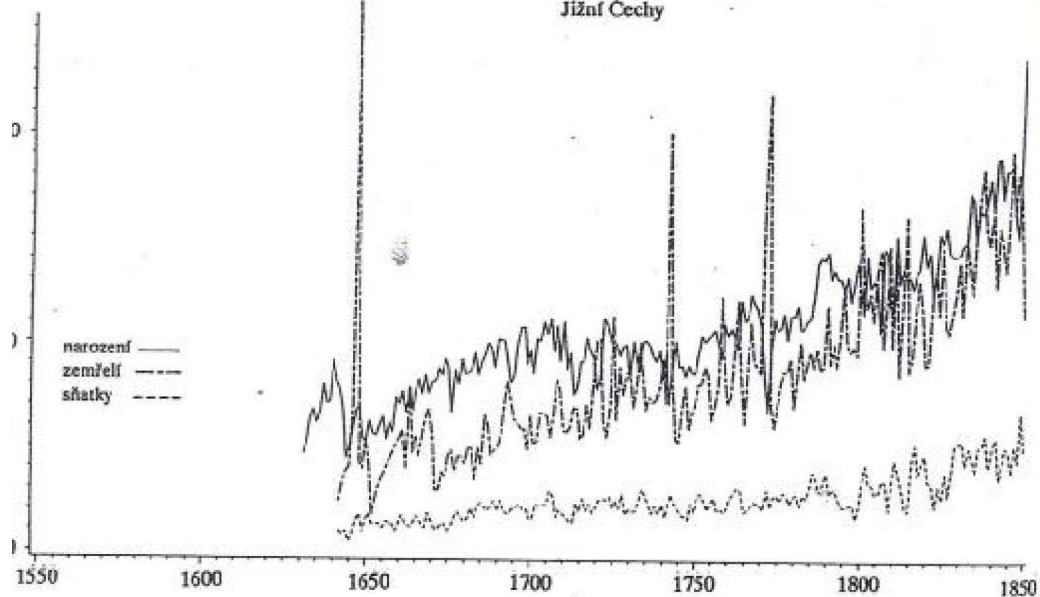
* sv. Havel

Nejsložitější jsou z tohoto hlediska data, která reprezentují ve vzorku Prahu. Spočteme-li oba ukazatele za jednotlivé farnosti (v podstatě pouze za farnost sv. Havla, protože data za farnost sv. Jindřicha jsou ve starší době neúplná), je patrná jejich výrazná odlišnost od zbytku českých zemí. Přitom však nelze říci, nakolik odpovídá reprodukčním poměrům pražské populace a nakolik se v nich odráží i jiná specifika velkého města, kde shoda jednotlivých souborů osob v matrikách zapisovaných nemusela dosahovat úrovně venkovských farností. To však bude možno posoudit teprve po zpracování dalších městských farností.

Rekonstruované počty narozených a zemřelých - Severní Čechy

Jižní Čechy

narození —
zemřelí - - -
sňatky ····

Sezónní průběh událostí

Údaje o sezónním průběhu počtů narozených zemřelých a sňatků byly spočteny pouze za sondy z Čech.⁵⁰ Byly vybrány pouze ty sondy, kde nebylo větších mezer, a ty, pro které byla k dispozici excerpce podle kalendářních měsíců. V některých matrikách, které byly zřejmě opisem starších dat, nebylo datum obřadu uvedeno vůbec, byl jen zaznamenán kalendářní rok, v němž událost nastala. Jestliže se z některých matrik zachovaly osamocené údaje, považovala se jejich frekvence za více méně náhodnou. Tím se soubor dat zejména ve starším období značně zredukoval, protože pro konec 16. a celé 17. století bylo nutno vzít za vědek menším počtem sond. Ovlivněna tím byla data zejména u zemřelých osob. Vždy však byla do výpočtu zahrnuta jen data za celý kalendářní rok a pokud možno za více než jeden rok po sobě.

Tabulka 11 Rozsah souboru dat použitého pro výpočet sezónnosti

Období	Průměrný počet událostí za rok			Počet farností		
	n	o	z	n	o	z
před 1600	83	11	-	4	2	-
1600-1649	68	21	147*	18	5	3
1650-1699	65	17	41	11	6	4
1700-1749	81	19	67	22	22	22
1750-1799	101	22	84	23	23	23

* průměr z 80 let, pro něž byly zachovány záznamy (v tom i léta s morovými epidemiemi)

Roční průběh všech evidovaných událostí se vyznačoval po celé sledované období zřetelnou sezónností, největší u sňatků, nejmenší u narozených, avšak s poměrně malými rozdíly v čase, lze říci, že roční průběhy jednotlivých událostí se v 17. a 18. století příliš nelišily.

Nejvíce dětí se vždy rodilo v prvním čtvrtletí, s maximem v březnu, což odpovídalo koncepcím v červnu až srpnu předchozího roku. Podružné maximum připadalo na září (koncepce v prosinci). Minimum bylo zpravidla v červnu (koncepce v září). Největší výkyvy byly zjištěny pro období 1650-1699, během 18. století se rozdíly zmírňovaly a počty narozených v průběhu kalendářního roku byly pravidelnější. Je zajímavé, že sezónní průběh

⁵⁰ Data byla přepočtena na srovnatelně dlouhé měsíce a z nich vypočten měsíční index. Jsou tedy srovnatelná nejen v čase ale i navzájem.

narozených po přepočtu na období koncepce neodpovídal sezonnosti sňatečnosti. Avšak ve sledovaném období byly počty prvních dětí zcela překryty dětmi rozenými ve vyšším pořadí.⁵¹ Kromě toho se určitá část dívek vdávala těhotná.⁵²

Poněkud větší rozdíly v ročním průběhu byly zaznamenány u zemřelých. I v tomto případě připadalo maximum na první měsíce kalendářního roku, zpravidla na březen. Od května pak měsíční počty zemřelých trvale klesaly až na minimum v listopadu, aby se pak k jaru opětovně zvyšovaly. Průměrná data však zahlazují výrazné výkyvy z let s velkými epidemiemi nebo se zvýšenou úmrtností v důsledku hladomoru. Data za jednotlivé sondy za exponované roky potvrdila, že sezónní průběh úmrtnosti býval v těchto letech odlišný od běžných let. V době morových epidemií byla největší úmrtnost v pozdním létě a na podzim. Odlišný byl průběh úmrtnosti v kalendářním roce v období hladomoru v letech 1771 a 1772. Počet zemřelých se v obou letech výrazně zvýšil na konci zimy a v předjaří. U zemřelých byly rozdíly v 18. století nižší než v 17. století; i tady asi hrál roli nízký počet použitých sond pro 17. století. Zcela výjimečný byl z tohoto hlediska průběh zjištěné sezonnosti v první polovině 17. století, kdy výrazné maximum připadalo na září a ostatní podzimní měsíce včetně srpna. Zde však byla situace ovlivněna dostupnými sondami, které byly pouze tři; dvě z nich zachycovaly alespoň jednu morovou epidemii.⁵³ V tabulce uvedená data mohou tak reprezentovat intenzitu vymírání v jednotlivých měsících v období s častým výskytem morových epidemií.

Zcela podle očekávání byl sezónní průběh sňatečnosti. Byl evidentním odrazem církevního roku a tradic ve slavení svateb v české společnosti, která se v podstatě nelišila od jiných zemí. Nejvíce svateb připadalo po prvních padesát let na únor, následujících sto padesát let na listopad, kdy měsíční index dosahoval až 287; ale i v letech 1600-1649 bylo téměř stejné sňatků uzavíráno v listopadu. Jen o málo méně bylo svateb na začátku roku, kdy se ale maximum rozkládalo do dvou měsíců - na únor respektive leden.

⁵¹ V 18. století připadalo na jednu rodinu v průměru 4,2 děti v Budyni nad Ohří, 4,6-5,8 v Domažlicích, 6,3 v Jablonci nad Nisou. L. Dušek, Obyvatelstvo města Budyně nad Ohří ..., s. 200; P. Mužík, Obyvatelstvo města Domažlic ..., s. 136; W. Wowková, L. Fialová, Plodnost vdaných žen ..., s. 233.

⁵² V Jablonci nad Nisou se v 18. století rodila čtvrtina dětí do 7 měsíců po sňatku. W. Wowková, L. Fialová, Plodnost vdaných žen ..., s. 230.

⁵³ Ktiš v roce 1647, farnost sv. Jindřicha na Novém Městě Pražském v letech 1613, 1625, 1639 a 1649.

Vzhledem k předpisům nepovolujícím svatební veselí v adventu a postu se téměř žádné svatby nekonaly v prosinci a jen málo jich (dle data velikonoce) připadalo na březen a duben. Ostatní měsíce se vzájemně příliš nelišily a byly podprůměrné s podružným minimem na sklonku léta.

Tabulka 12 Sezónní průběh narozených, sňatků a zemřelých v letech 1650-1799 (přepočten na srovnatelně dlouhé měsíce)

Měsíc	Narození				Sňatky				Zemřelí			
	1600-1649	1650-1699	1700-1749	1750-1799	1600-1649	1650-1699	1700-1749	1750-1799	1600-1649	1650-1699	1700-1749	1750-1799
I	104	103	102	104	155	182	156	165	83	95	102	108
II	115	112	110	108	186	215	195	197	95	102	116	116
III	117	113	117	108	26	18	13	14	88	130	129	121
IV	106	103	105	102	79	45	35	46	88	117	128	121
V	104	98	97	98	132	99	100	104	79	114	107	105
VI	87	85	94	92	120	92	70	79	76	120	87	92
VII	97	91	96	96	76	79	70	72	80	128	84	87
VIII	92	101	100	99	67	59	56	60	116	102	94	91
IX	102	106	103	101	65	77	81	87	150	85	93	90
X	95	97	97	98	119	103	143	120	139	68	84	84
XI	94	101	94	96	175	240	287	263	116	70	85	84
XII	88	91	87	97	6	3	4	4	90	68	94	99

Sezónnost, jak se jeví z dat z úhrnu sond, tedy plně potvrdila trendy známé jak z literatury ze zahraničí tak z farních monografií z českého prostředí. Na rozdíl od dat za jednotlivé farnosti se však prokázala významná tendence k zahlazování rozdílů zejména u narozených a zemřelých. Křivka za všechny sondy je mnohem klidnější, než za každou sondu jednotlivě.⁵⁴

Data o sezónnosti lze do určité míry použít pro ověření spolehlivosti dat získaných excerpce. Vzhledem k tomu, že plně potvrzují známé skutečnosti jak z ostatních evropských zemí tak z jednotlivých dosud zpracovaných sond domácích, je možno i na jejich základě považovat data

⁵⁴ Srvn. např. publikovaná data za Domažlice, Budyni nad Ohří nebo Ústí nad Labem ve výše citovaných monografiích. K dispozici jsou i data za Broumov, která publikovala E. Čáňová, Sezónní pohyb narození v předstatistickém období. Demografie 32, 1990, s. 41-44. Rozsáhlý materiál na základě antropologického materiálu shromáždili V. Hajn, S. Komenda, Changes in the seasonal distribution of births and deaths in 1750-1984 in Central Moravia (Czechoslovakia). Anthropologie 25, 1987, s. 155-164.

o pohybu obyvatelstva získaná excerpcí za věrohodná. Specifickým působem to potvrzuje i srovnání se sezónním průběhem jednotlivých jevů v době pozdější. S výjimkou sňatečnosti, kde byl vývoj ve 20. století zcela výjimečný, se roční průběh narozených i zemřelých podle jednotlivých nėsiců v zásadě neliší od současnosti, situace druhé poloviny 20. století se iší od 17. a 18. století jen v tom smyslu, že maxima jsou nižší a minima nělčí, připadají však na stejnou roční dobu, takže podtrhují souvislosti klimatickými poměry.

Závěr

Výzkum přirozeného pohybu obyvatelstva v 17. a 18. století v českých zemích naráží na řadu překážek. K těm ne nepodstatným patří zejména neúplnost dat a v některých případech i obtížný přístup k pramenům.⁵⁵ Z těchto důvodů se zatím nepodařilo získat reprezentativní vzorek, na jehož základě by bylo možno přistoupit k důkladnému zpracování vývoje obyvatelstva.

Data za úhrn 43 farností potvrzují předpoklad, že regionální výkyvy v jednotlivých letech se zahlazovaly tím více, čím početnější byl datový soubor. Zahlazovaly se nejen výkyvy v počtech křtů, ale i v počtech zemřelých. V celkových úhrnech sice zůstávala období se zvýšenou úmrtností, ale zároveň je patrné, že lokální demografické krize byly relativně rychle překonávány. Platí to nejen o epidemiích z přelomu 17. a 18. století, ale zejména o hladomoru z let 1771-1772. I když zaznamenáváme v jednotlivých sondách četná léta, kdy počty narozených byly převyšeny počty zemřelých - v rekonstruovaných datech za dvě stě let převáží zemřelí nad narozenými jen ve 24 letech, a to včetně třicetileté války. A s výjimkou pěti let, kdy šlo o více než dvojnásobek počtu narozených, v devíti letech to je na hranici 1,25. Budeme-li brát v úvahu nedopočty, zejména v 17. století, pak počet zemřelých dosahoval 90 % počtů narozených v dalších 14 letech, z toho ve dvou během třicetileté války. Domnívám se, že získaná data jednoznačně svědčí o tom, že v podmínkách neregulované plodnosti byla období vysoké úmrtnosti a tím relativně rychlého a značného poklesu počtu obyvatelstva snadno překonána. K většímu a dlouhodobému poklesu došlo teprve po

⁵⁵ V současnosti jsou například z důvodů rekonstrukce budov obtížně přístupné matriky uložené v Archivu hlavního města Prahy a v Zemském archivu v Brně. Historickodemografický průzkum matrik byl v Praze a na jižní Moravě možný jen díky mimořádné ochotě pracovníků uvedených institucí.

dlouhodobějším vzestupu úmrtnosti, jako tomu bylo v letech třicetileté války.

Data o počtech narozených a zemřelých z první poloviny 17. století zatím nejsou s to rozhodnout problém populačního dopadu třicetileté války. Zdá se však, že celý problém depopulace Čech v první polovině 17. století se příliš omezuje válečnými lety a jejich bezesporu katastrofálním dopadem na populaci českých zemí. Početně však populace českých zemí klesala zřejmě již před válkou. Válečná léta jen tento propad dále podpořila a zvýraznila. Získaná data dokumentují hluboký pokles počtu narozených v severních a částečně i středních Čechách, o kterých je však známo, že byly válečnými událostmi postiženy nejvíce. Lze se proto domnívat, že námi získaná data odrážejí maximální možný pokles v počtu narozených a s tím související pokles počtu obyvatelstva, že však skutečný pokles byl nižší. Na základě zpracovaných dat se však zatím nelze vyjádřit určitěji. Výsledky však jednoznačně prokazují legitimitu výzkumu a jeho užitečnost. V případě, že se podaří v takto pojaté excerpci pokračovat a rozšířit počet sond i na dosud málo zpracované regiony, bude možné nejen přesněji postihnout trendy v počtech narozených a zemřelých, ale také i v celkovém počtu obyvatelstva.

Námi získaná data také jednoznačně prokazují, že od skončení třicetileté války populace českých zemí trvale početně rostla. Z dlouhodobého hlediska je možno považovat nejen druhou polovinu 17. ale i celé 18. století za období, kdy i přes vysoce extensivní charakter reprodukce obyvatelstvo českých zemí početně přibývalo a populační přírůstky patřily k jedněm z nejvyšších ve známé historii. Svědčí o tom i rychlost, s níž byly překonány důsledky hladomoru 1771-1772. Tento poznatek do určité míry umožňuje vyslovit tézi, že populační vývoj českých zemí v 18. století nebyl katastrofický, jak se před časem domnívala Ludmila Kárníková, která zřejmě přecenila psychologický vliv vysoké zejména dětské a kojenecké úmrtnosti a některých místních mortalitních krizí.⁵⁶ I když se může z hlediska vývoje v některých lokalitách jevit převis počtu zemřelých nad narozenými neúměrně vysoký, zdá se, že místní demografické krize byly zřejmě v rozsahu širšího teritoria poměrně snadno překonávány. Svědčí pro to tendence k trvalému růstu počtu narozených dětí na celém teritoriu českých zemí, v některých obdobích sice nevýraznému, ale z dlouhodobého hlediska nezanedbatelnému.

⁵⁶ L. Kárníková, Obyvatelstvo ..., s. 17-19.

Po zorným úhlem tohoto předpokladu také můžeme pohlížet na první konškrpce obyvatelstva z 18. století. Domnívám se, že nelze než dát za pravdu Eduardu Maurovi a Václavu Sekerovi, kteří již před lety vyslovili výhrady k tomu, aby se na statistická data pořízená v polovině 18. století hledělo jako na data vyprodukovaná novější demografickou statistikou. Upozorňovali, že není možné, aby docházelo k takovým výkyvům v počtech obyvatelstva, jak se jevíly z prvních třech konškrpcí.⁵⁷ Námí získaná data jejich názory plně podporují. Je samozřejmé, že k výkyvům v početnosti obyvatelstva docházet mohlo, jak o tom konečně svědčí křivka reprezentující počty zemřelých osob. Avšak plynulost křivky zakreslující počty narozených dětí dokládá, že mortalitní krize měly v podmínkách českých zemí 18. století jen krátkodobý dopad.

Získaná data potvrzují podle mého názoru ještě jednu hypotézu - v podmínkách českých zemí nelze v žádném případě mluvit o změnách v reprodukčním chování již v průběhu 18. století. Téže Jaromíra Korčáka, že se v Čechách můžeme setkat s určitým omezováním úrovně plodnosti v poslední třetině 18. století, tím, myslím, definitivně padá.⁵⁸

⁵⁷ E. Maur, Merkantilistický populacionismus a kritika feudalismu. ČČH 22, 1974, s. 863; V. Sekera, Obyvatelstvo ..., díl I, s. 150-164, 172.

⁵⁸ J. Korčák, Současný vzestup plodnosti v českých zemích. Statistický obzor 27, 1947, s. 124.

Příloha

Seznam farností použitých pro rekonstrukci*

Farnost, okres	Soubor	Období	Detail	Autor
sv. Havel Praha 1	N	1652-1822	m	J. Cíglerová,
	Z	1669-1821	m	L. Fialová
	O	1652-1899	m	
sv. Jindřich Praha 1	N	1620-1702	m	J. Mendelová,
	Z	1608-1704	m	L. Fialová
	O	1659-1702	m	
Michle Praha 4	N	1702-1849	r	Z. Junková
	Z	1703-1849	r	
	O	1702-1849	r	
Kondrac Benešov	N	1685-1800	m	L. Fialová
	Z	1685-1800	m	
	O	1685-1800	m	
Chržín Kladno	N	1675-1849	m	L. Fialová
	Z	1680-1849	m	
	O	1675-1849	m	
Kouřim Kolín	N	1651-1849	r	J. Beránková
	Z	1651-1849	r	
	O	1651-1849	r	
Zásmuky Kolín	N	1665-1840	m	L. Fialová
	Z	1672-1840	m	
	O	1665-1840	m	
Mělník Mělník	N	1624-1833	m	L. Fialová
	Z	1624-1833	m	
	O	1650-1833	m	
Hosín České Budějovice	N	1650-1800	m	J. Brabencová,
	Z	1664-1800	m	L. Vrbová,
	O	1650-1800	m	L. Fialová
Horní Planá Český Krumlov	N	1670-1800	m	L. Fialová
	Z	1670-1800	m	
	O	1670-1800	m	
Lomnice nad Lužnicí Jindřichův Hradec	N	1674-1812	m	P. Horská
	Z	1672-1804	m	
	O	1672-1813	m	
Novosedly nad Nežárkou Jindřichův Hradec	N	1686-1860	r	J. Štěrba
	Z	1686-1860	r	
	O	1686-1860	r	

* Stav k 30. červnu 1994;

N - narození, Z - zemřelí, O - sňatky; m - excerpce za kalendářní měsíce, r - excerpce za kalendářní roky

Farnost, okres	Soubor	Období	Detail	Autor
Třeboň Jindřichův Hradec	N	1630-1849	m	M. Repásová
	Z	1661-1849	m	
	O	1661-1849	m	
Ktiš Prachatice	N	1642-1800	m	L. Fialová
	Z	1642-1800	m	
	O	1642-1800	m	
Domažlice Domažlice	N	1631-1830	r	P. Mužík
	Z	1677-1830	r	
	O	1673-1830	r	
Lipová Děčín	N	1656-1849	m	H. Smíšková
	Z	1656-1849	m	
	O	1656-1849	m	
Markvartice Děčín	N	1648-1849	m	H. Smíšková
	Z	1648-1849	m	
	O	1648-1849	m	
Blatno Chomutov	N	1639-1849	m	L. Dušek
	Z	1639-1849	m	
	O	1639-1849	m	
Kadaň Chomutov	N	1559-1750	m	L. Dušek
	Z	1621-1750	m	
	O	1559-1750	m	
Hodkovice nad Mohelkou Liberec	N	1669-1849	m	W. Wowková
	Z	1692-1849	m	
	O	1669-1849	m	
Budyně nad Ohří Litoměřice	N	1701-1850	r	L. Dušek
	Z	1701-1850	r	
	O	1701-1850	r	
Podbořany Louny	N	1606-1849	m	L. Dušek
	Z	1650-1849	m	
	O	1635-1849	m	
Soběsuky Teplice	N	1592-1849	m	L. Dušek
	Z	1598-1849	m	
	O	1592-1849	m	
Ústí nad Labem Ústí nad Labem	N	1579-1799	m	L. Dušek
	Z	1670-1799	m	
	O	1669-1799	m	
Broumov Náchod	N	1632-1799	r	E. Čáňová
	Z	1632-1800	r	
	O	1632-1800	r	
Vernéřovice Náchod	N	1629-1781	r	E. Čáňová
	Z	1632-1781	r	
	O	1629-1781	r	
Heřmánkovice Náchod	N	1632-1781	r	E. Čáňová
	Z	1632-1781	r	
	O	1628-1781	r	

Farnost, okres	Soubor	Období	Detail	Autor
Šonov Náchod	N	1643-1781	r	E. Čáňová
	Z	1632-1781	r	
	O	1643-1781	r	
Martinkovice Náchod	N	1632-1781	r	E. Čáňová
	Z	1632-1781	r	
	O	1635-1781	r	
Vižňov Náchod	N	1675-1781	r	R. Čáňová
	Z	1675-1781	r	
	O	1675-1781	r	
Rovensko pod Troskami Semily	N	1685-1849	m	V. Kovář
	Z	1693-1849	m	
	O	1685-1849	m	
Cerekvice nad Loučnou Svitavy	N	1670-1800	m	L. Fialová
	Z	1670-1800	m	
	O	1670-1800	m	
Pavlov Břeclav	N	1643-1850	m	L. Dokoupil, L. Nesládková
	Z	1643-1850	m	
	O	1643-1850	m	
Dalešice Třebíč	N	1703-1784	m	D. Kitov, D. Hodeček
	Z	1703-1784	m	
	O	1703-1784	m	
Slušovice Zlín	N	1675-1800	m	L. Fialová
	Z	1675-1800	m	
	O	1675-1800	m	
Razová Bruntál	O	1701-1850	r	J. Janečková, D. Míkulcová
	Z	1701-1850	r	
	O	1701-1850	r	
Staříč Frýdek-Místek	N	1700-1817	r	L. Důbravková
	Z	1700-1817	m	
Frýdlant nad Ostravicí Frýdek-Místek	N	1669-1849	r	I. Kurdzielová
	Z	1700-1849	r	
	O	1725-1849	r	
Paskov Frýdek-Místek	N	1700-1799	r	L. Důbravková
	Z	1700-1799	m	
Poruba Karviná	N	1661-1849	r	L. Címalová
	Z	1661-1849	r	
	O	1661-1849	r	
Příbor Nový Jičín	N	1677-1849	r	L. Dokoupil, L. Nesládková
	Z	1677-1849	r	
Hrabyně Opava	N	1645-1849	r	B. Wertichová
	Z	1646-1849	m	
Sobotín Šumperk	N	1676-1849	r	L. Dokoupil, L. Nesládková
	Z	1676-1849	r	

Summary

Population change in the Czech Lands in the 17th and 18th centuries (according to the parish registers)

The excerpt of the parish registers continued within the project Research of the Population Development of the Czech Lands since the Beginning of the Parish Registers by drawing lots for the selection of the parish registers. The research workers associated in the Working Group for Historical Demography with the Archive Administration of the Czech Republic and the workers of the Ostrava University were involved in the research. The aggregate method was applied and the yearly, or possibly monthly numbers of baptisms, funerals and weddings were examined. Although it has not been possible to process a sufficient number of the inquiries (it is possible to use for the final elaboration data from 40 inquiries, mostly from the 18th century which made up some 2 % of all events at the end of the 18th century), it may be stated on the basis of the acquired data that:

- the Thirty Years' War meant a quite particular period in the population development of the Czech Lands. In connection with the almost regularly repeated periods of high or increased mortality starting the end of the 16th century, the population decrease through population change occurred which led to the total decline in the population number. If the total population decline is estimated at 20 % to one half, the processed data indicate that the latter variant is more probable. The minimum of the population number may be evidently placed in the second half of the Thirty Years' War when the Czech Lands were often the scene of the warfare and the infectious diseases easily spread among the weakened population;

- after 1650, a constant population increase appeared in the Czech Lands which lasted almost without interruption for the following 200 years. The number of births was constantly increasing during the observed period (between 1800 and 1850). The number of the births was influenced by oscillations in mortality which did not, however, appear frequently and did affect not the development as much as in the early 17th century. In the unfavourable periods, the population growth was decreased but did not stop, both during the wars in the mid-17 century and due to the plague epidemics in 1680 and 1713 or during the great famine in 1771-1772;

- there were large regional differences in mortality in the Czech Lands. Both some epidemics and the impact of the warfare differed in the individual regions both in timing and in intensity which subsequently affected the total population growth of the relevant regions.

It is, therefore, very important to continue in the research and to increase the number of inquiries both in the rural areas of the underrepresented regions and in the cities.

Petr Jančárek

SŇATKY V ZUBRNICÍCH V 19. STOLETÍ

(Zpráva o archivním průzkumu)

I.

Sňatečnost je jednou z důležitých kategorií, kterými se zabývá dnešní demografie. Má význam nejen pro poznání současné společnosti, ale přispívá i ke zjišťování některých základních vazeb uvnitř společnosti v minulosti, jakými jsou například předpoklady pro vznik rodin a sociální vztahy při jejich zakládání. Jestliže chceme poznat určitou sociální skupinu, jakou je například vesnice, nevyhneme se v jejím rámci studiu sňatečnosti.

Rozborem sňatků zjišťujeme nejen jejich početnost, ale též v jakém věku se lidé ženili a vdávali, případně zda i v minulosti uzavírali druhá manželství. Zároveň však získáváme informace, odkud se do zkoumané pospolitosti lidé přizpěňovali nebo přivdávali, případně zda z důvodu sňatku z ní odcházeli a zda i nevěsty měly při uzavírání sňatků svá specifická zaměstnání. Neméně důležitou je i otázka, jaký společenský svazek vznikl uzavřením sňatku, a zda byli oba partneři z tohoto hlediska v sociální rovnováze, případně zda ženich nebo nevěsta pocházeli z vyšší nebo nižší společenské vrstvy.

Všechny uvedené otázky bylo možno studovat a analyzovat i při studiu obyvatelstva obce Zubrnice. Umožnila to existence odpovídajících pramenů. Pro 19. století se zachovaly jednak matriky sňatků,¹ dále průvodní

¹ Traungsbuch der Pfarrey Saubernitz, anfangend 1. XI. 1817. Uloženo v SOA Litoměřice, inv. č. 187/7 a Traungsbuch der Pfarrey Saubernitz, anfangend 21. V. 1856. Uloženo v SOA Litoměřice, inv. č. 187/14.

doklady přikládáné k žádostem o sňatek a konečně kniha ohlášek.² Jako doklady pro uzavření sňatku se objevuje křestní list, dále doklad o ohláškách, vysvědčení o zkoušce z náboženství, případně úmrtní list rodičů, při druhém sňatku též oddací list z prvního manželství a konečně protokol o uzavření sňatku. Kombinací uvedených pramenů bylo možno zkoumat otázku sňatečnosti v Zubrnících v období od roku 1817 do roku 1900. Rozbor dovolil odpovědět především na následující otázky:

1. Jaký byl počet uzavřených sňatků;
2. Jaký byl věk ženichů a nevěst;
3. Jaký byl počet druhých sňatků a věk vdovců a vdov při uzavírání druhých sňatků;
4. Jaké bylo zaměstnání ženichů a nevěst;
5. Jaké bylo sociální prostředí, z něhož pocházeli ženiši a nevěsty;
6. Zda byly rozdíly v sociální úrovni ženichů a nevěst.

Otázky dokládají, jak široké spektrum problémů se dá rozbořením sňatečnosti postihnout. Přispívá to zřetelně k poznání společnosti studované lokality.

II.

Studium sňatečnosti nelze začít jinak, než poznáním vnějšího rámce společnosti, v níž probíhá. A tím byl pochopitelně počet obyvatelstva. V roce 1800 žilo v Zubrnících podle "Consignatio confeshionum" celkem 375 lidí.³ V roce 1820 je v této obci uváděn počet 362 a v roce 1825 již 379 osob. V roce 1838 žilo v Zubrnících 388 obyvatel a 416 v roce 1850.⁴ V téže době tvořilo Zubrnice 67 domů. Zubrnice tedy nebyly příliš velkou obcí. Přesto měly největší počet obyvatel z lokalit zubrnické farnosti, do níž pařilo celkem 7 osad.⁵ Zubrnické obyvatelstvo představovalo třetinu celé farnosti.

² AM Ústí nad Labem, fond fara Zubrnice, sňatky 1820-1824. Přílohy k oddací matrice 1841-1860, Ohlášky 1846-1849, Sňatky 1850-1855, Přílohy k oddací matrice 1856-1860, Sňatky 1870-1877, Sňatky 1878-1885, Sňatky 1886-1891.

³ Consignatio Confeshionum. Uloženo v AM Ústí nad Labem, fond Fara Zubrnice, Výkazy o farnosti, inv. č. K3.

⁴ P. Jančárek, Zdravotní stav obyvatelstva Zubrnice v první polovině 19. století. Historická demografie 17, 1993, s. 229-240.

⁵ Do zubrnické farnosti patřily: Zubrnice, Knínice, Leština, Týniště, Stará Homole, Liška a Touchořinské mlýny.

Pro druhou polovinu 19. století máme spolehlivé údaje o počtu obyvatelstva v existujících sčítacích operátech. Tak nám sčítací operát z roku 1869 dokládá, že Zubrnice měly celkem 69 domů a přítomno zde bylo 399 obyvatelů.⁶ I když se počet obyvatel ani domů proti první polovině 19. století příliš nezměnil, ukazuje se koncem 60. let zřetelnější sociální diferenciaci především u nezemědělských zaměstnání.⁷ Na počátku 20. století, kdy končí naše analýza sňatečnosti, zjišťujeme v Zubrnících již 439 obyvatel.⁸ Tehdy se v této obci projevovaly vlivy průmyslové revoluce. Je to patrné především v prohlubující se sociální diferenciaci zdejšího obyvatelstva.⁹ Fakt, že se počet zubrnického obyvatelstva v průběhu 19. století příliš nezměnil, vytváří nám pro studium zdejší sňatečnosti příhodný rámec.

III.

V období 1817-1860 byl počet sňatků v Zubrnících 118¹⁰ podle zápisů matriky sňatků. Počet podle dochovaného průvodního materiálu je poněkud jiný (113 sňatků), ale rozhodující jsou zápisy v matrice. Na jeden rok tedy připadalo v Zubrnících 2,68 sňatku. Nejvíce jich bylo v letech 1825 a 1837, kdy bylo uzavřeno 8 sňatků, naopak v letech 1822, 1823 a 1844 se nesetkáváme ani s jediným sňatkem. Celkový přehled uzavřených sňatků podává tabulka 1.

V období 1861-1900 bylo podle matriky sňatků uzavřeno v Zubrnících celkem 110 sňatků. Pro toto období je však jejich počet podle knih ohlášek daleko vyšší (172 sňatků). Rozhodují je pochopitelně opět počet uváděný v matrice. Rozdíl mezi oběma uvedenými počty hovoří však jasně o složitostech, které uzavírání sňatků provázely. Na jeden rok připadalo v letech 1861-1900 v Zubrnících 2,75 sňatku. Nejvíce jich bylo uzavřeno v letech 1891 a 1893, kdy se setkáváme se 7 sňatky, naopak v letech 1862, 1865, 1894 a 1897 nebyl uzavřen ani jediný sňatek. Celkový přehled podává tabulka 2.

⁶ Sčítací operát k roku 1869. Zubrnice. Uloženo v AM Ústí nad Labem, inv. č. sine (triplikát).

⁷ P. Jančárek, Struktura zaměstnání obyvatel Zubrnice ve 2. polovině 19. století. Zpráva o archivním průzkumu pro OVM Ústí nad Labem, 1988.

⁸ Sčítací operát k roku 1910. Zubrnice. Uloženo v AM Ústí nad Labem, inv. č. sine (triplikát).

⁹ P. Jančárek, Struktura ....

¹⁰ Použitá periodizace vyplývá z charakteru dochovaných pramenů.

Tabulka 1 Sňatky v Zubrnících v letech 1817-1860

Rok	Počet	Rok	Počet	Rok	Počet	Rok	Počet
1817	1	1828	6	1839	1	1850	5
1818	1	1829	2	1840	1	1851	5
1819	3	1830	1	1841	3	1852	3
1820	2	1831	2	1842	2	1853	4
1821	2	1832	1	1843	1	1854	1
1822	0	1833	2	1844	0	1855	2
1823	0	1834	3	1845	2	1856	1
1824	2	1835	1	1846	4	1857	3
1825	8	1836	2	1847	1	1858	7
1826	4	1837	8	1848	1	1859	1
1827	5	1838	4	1849	8	1860	2

Tabulka 2 Sňatky v Zubrnících v letech 1861-1900

Rok	Počet	Rok	Počet	Rok	Počet	Rok	Počet
1861	1	1871	4	1881	4	1891	7
1862	0	1872	6	1882	1	1892	1
1863	4	1873	1	1883	4	1893	4
1864	1	1874	5	1884	2	1894	0
1865	0	1875	3	1885	4	1895	2
1866	2	1876	4	1886	4	1896	2
1867	6	1877	2	1887	3	1897	0
1868	1	1878	3	1888	1	1898	7
1869	1	1879	2	1889	4	1899	3
1870	1	1880	3	1890	3	1900	4

Ve zkoumaném období bylo v Zubrnících uzavřeno celkem 228 sňatků, což představuje průměr 2,71 sňatku za rok.

IV.

Na otázku o počtu sňatků navazuje přímo otázka další, odkud pocházeli snoubenci, kteří v Zubrnících ve sledovaném období uzavřeli sňatek. Pokud jde o ženichy, tak jich ze Zubrnice pocházelo 142, z jiných lokalit bylo 86 ženichů. Vlastní Zubrnice patřily v první polovině 19. století do Litoměřického kraje, od reformy administrativního uspořádání v roce 1850 připadly do ústeckého okresu a tam zůstaly až dodnes; od roku 1960 jsou nejvýchodnější částí tohoto okresu, nacházejí se na hranici s okresem Litoměřice a Děčín.

Tabulka 3 Snoubenci podle okresu místa původu (bez osob pocházejících ze Zubrnice)

Okres	Ženiši			Nevěsty		
	1817-1860	1861-1900	Celkem	1817-1860	1861-1900	Celkem
Litoměřice	21	23	44	13	13	26
Broumov	1	-	1	-	-	-
Česká Lípa	1	1	2	1	-	1
Děčín	8	4	12	6	4	10
Frýdlant	-	-	-	-	1	1
Chomutov	1	-	1	-	-	-
Most	1	-	1	-	-	-
Ústí nad Labem	11	7	18	3	3	6
Nezjištěno	4	3	7	6	-	6
Celkem	48	38	86	29	21	50

Z celkového počtu ženichů pocházelo 62 % ze Zubrnice a 38 % z jiných lokalit. Z přespolních bylo nejvíce z nejbližších osad někdejšího politického okresu Litoměřice (56 %; po odečtení osob, u nichž nebyl okres identifikován). Pokud jde o jednotlivé obce, nejvíce ženichů pocházelo z obce Leština v okrese Ústí nad Labem, celkem 12. Na okres Litoměřice připadalo celkem 25 obcí, na okres Děčín devět obcí, na okres Ústí nad Labem pět obcí, na okres Česká Lípa dvě obce, na okres Broumov, Chomutov a Most jedna obec (7 obcí nebylo možno lokalizovat). Ženiši tedy pocházeli nejvíce z obcí relativně málo vzdálených nalézajících se buď ve stejném okrese nebo v okresech sousedících s obcí Zubrnice; jen výjimečně šlo o snoubence ze vzdálenějších okresů Čech.

Pokud jde o nevěsty, pocházelo jich přímo ze Zubrnice 178, tj. 78 %, a z jiných lokalit 50 (22 %). Nevěsty pocházely celkem z pěti okresů, vesměs těch nejbližších, nejvzdálenější byl okres Frýdlant. V šesti případech nebylo možno obec, ze které nevěsta pocházela, lokalizovat.

Mimozubrnických nevěst bylo nejvíce z okresu Litoměřice (celkem 11 - čtvrtina všech přespolních). Nejčastější obcí vyskytující se v zápisech, byly Knínice v litoměřickém okrese, odkud pocházelo 10 nevěst (pětina). Přespolní nevěsty pocházely ze čtrnácti obcí okresu Litoměřice, z osmi obcí okresu Děčín, ze dvou obcí okresu Ústí nad Labem a z okresu Česká Lípa a Frýdlant z jedné obce.

Srovnáme-li sňatky podle toho, odkud snoubenci pocházeli, zjistíme, že nevěst bylo přímo ze Zubrnice znatelně více než ženichů a naopak jich méně pocházelo z ostatních obcí okresu Ústí nad Labem nebo z ostatních okresů.

S tím souvisela i skutečnost, že se mezi ženichy vyskytly i muži původem ze vzdálenějších okresů (Chomutov, Most, Broumov), zatímco mezi nevěstami převažovaly ženy z blíže položených okresů k Zubrnici (z Děčína a Litoměřic). Pouze jedna nevěsta pocházela z okresu Česká Lípa a jedna z Frýdlantu.

Tabulka 4 Snoubenci podle místa původu

Charakter lokality	Ženiši	Nevěsty
Zubrnice	142	178
jiné obce okresu Litoměřice	44	26
odjinud	35	18
neuvedeno	7	6
Celkem	228	228

V.

Další důležitou otázkou představuje věk, v němž muži a ženy v Zubrnici uzavírali sňatky. Ukazuje totiž, v jakém věku se zakládaly rodiny. Průměrný věk mužů, v němž vstupovali do prvního manželství, přesahoval třicet let. Případů, kdy ženichovi nebylo ještě třicet let, byla méně než polovina, v období 1817-1860 to bylo 47 %, v letech 1861-1900 ještě méně - 44 %.

Tabulka 5 Průměrný věk při sňatku

Období	Svobodní snoubenci		Ovdovělí snoubenci	
	muži	ženy	muži	ženy
1817-1820	35,0	26,0	41,0	44,0
1821-1830	32,5	28,6	49,6	34,0
1831-1840	32,3	32,2	43,5	51,5
1841-1850	32,5	27,4	43,4	34,0
1851-1860	32,8	29,7	34,6	34,0
1861-1870	34,1	27,2	44,6	-
1871-1880	36,6	31,6	48,0	48,5
1881-1890	30,9	23,8	40,8	-
1891-1900	31,5	27,0	38,2	39,3
1817-1900	33,1	28,1	42,6	40,7

Ženy vstupovaly poprvé do manželství průměrně ve věku 28 let. Poměrně málo jich bylo mladších než dvacet let, kterých bylo možno v období 1817-1860 identifikovat pouze devět, z toho jedné nevěstě bylo pouhých 16 let. V období 1861-1900 se vdávaly jen ve třech případech nevěsty mladší než dvacet let a té nejmladší bylo devatenáct let.

Samostatnou skupinou byly druhé a další sňatky, které uzavíraly ovdovělé osoby (rozvody ani sňatky rozvedených osob římskokatolického vyznání, k němuž obyvatelstvo obce patřilo, povoleny nebyly). V období do roku 1860 byl počet ovdovělých ženichů a nevěst 27, v letech po roce 1861 jich bylo 23. Z toho bylo v celém zkoumaném období 18 ovdovělých žen a 32 ovdovělých mužů. Vdovců, kteří se znovu ženili, byl tedy téměř dvojnásobný počet než žen. Průměrný věk při opakovaných sňatcích byl mírně přes čtyřicet let (tabulka 5). Nejstarším ženichem byl muž ve věku 69 let, naopak nejmladší ovdovělý muž byl při druhém sňatku ve věku pouhé 23 roky. Nejstarší nevěsta měla 63 let, nejmladší 22 roky.

Tabulka 6 Snoubenci podle rozdílu věku při sňatku

Rozdíl v letech	1817-1860	1861-1900	Celkem	V %
0	9	5	14	6,3
1	17	12	29	13,0
2	12	8	20	9,0
3	7	10	17	7,6
4	7	14	21	9,4
5-9	37	31	68	30,5
10-14	16	13	29	13,0
15-19	9	10	19	8,5
20-24	2	1	3	1,3
25-29	1	2	3	1,3
Nezjištěno	1	4	5	-
Celkem	118	110	228	100,0
Průměr let	6,4	7,2	6,8	x

Pokud jde o věkový rozdíl mezi manžely nově vznikajících manželských párů, pak v období 1817-1860 bylo ve stejném stáří pouze devět nových manželských párů a v letech 1861-1900 bylo stejného věku pět párů. Celkově se tedy brali snoubenci, mezi nimiž byl minimální věkový rozdíl pouze v šesti procentech všech sňatků. Na sňatky, kdy byl mezi manžely rozdíl jednoho roku, připadalo 13 % a dalších 26 % na páry, kde rozdíl ve

věku manželů nepřesahoval dva až čtyři roky. Téměř ve třetině činil rozdíl od pěti do devíti let. Ani sňatků, kdy do manželství vstupovali snoubenci, mezi nimiž byl věkový rozdíl větší než deset let, nebylo málo, bylo jich více než jedenáct procent.

V průměru byl věkový rozdíl mezi snoubenci kolem sedmi let a byl dán již rozdílem ve věku svobodných snoubenců, který přesahoval pět let. Sňatky vdovců a vdov posunuly hodnoty věkového rozdílu výše. Z manželství uzavřených v letech 1817-1860 bylo 28 žen starších než muž (necelá čtvrtina) a v letech 1861-1900 jen o málo více (29, tj. 27 %).

VI.

Velmi důležitou otázkou je zaměstnání lidí, kteří se rozhodli vstoupit do manželství. Ovlivňovalo charakter zakládané rodiny. Pokud jde o zaměstnání ženichů, dochované prameny ukazují, že 62 % jich mělo zaměstnání zemědělské, 18 % patřilo k různým druhům řemeslníků, 7 % bylo nekvalifikovaných, tj. vykonávali různé nádenické práce, 6 % patřilo k nevýrobním povoláním; u 5 % ženichů nebylo zaměstnání uvedeno.

Tabulka 7 Snoubenci v Zubrnících podle povolání

Zaměstnání	1817-1860		1861-1900		1817-1900	
	celkem	z toho odjinud	celkem	z toho odjinud	celkem	z toho odjinud
Muži						
zemědělství	83	34	57	20	140	54
řemeslo	19	9	22	9	41	18
bez kvalifikace	2	1	13	1	15	2
nevýrobní sféra	7	2	7	5	14	7
ostatní	4	2	2	0	6	2
neuvedeno	3	-	9	3	12	3
celkem	118	48	110	38	228	86
Ženy*						
zemědělství	73	21	50	18	123	39
řemeslo	16	3	7	1	23	4
bez kvalifikace	2	-	2	1	4	1
nevýrobní sféra	4	-	11	-	15	-
ostatní	5	-	8	-	13	-
neuvedeno	16	6	34	-	50	6
celkem	116	30	112	20	228	50

* Sociální postavení otce (případně zemědělského předchozího manžela); pouze u třech žen uvedeno vlastní povolání.

Ve druhé polovině 19. století se zřetelně snížil počet ženichů zaměstnaných v zemědělství a naopak se poněkud zvýšil počet mužů zaměstnaných v řemeslech. Poměrně výrazně stoupl ve druhé polovině 19. století počet ženichů, kteří byli bez kvalifikace, počet ženichů, jejichž povolání je možné zařadit do nevýrobní sféry, zůstal stejný. Tento vývoj odpovídá změnám, kterými poročázela zubrnická společnost v době, kdy se již všeobecně projevoval vliv průmyslové revoluce. Je to vidět jak v poklesu počtu ženichů zaměstnaných v zemědělství, tak ve výrazném zvýšení počtu mužů se zaměstnáním nekvalifikovaným, což bylo způsobeno vyšším počtem lidí zaměstnaných v továrnách, kde se zpočátku mohly v provozech náročných spíše na fyzickou sílu ve velké míře uplatnit i osoby bez vyučení. Nároky na kvalifikaci i továrních dělníků se zvyšovaly teprve později.

Tabulka 8 Sociální postavení ženichů

Sociální postavení	1817-1860	1861-1900	1817-1900	
			celkem	v %
sedlák	14	17	31	13,6
chalupník	7	-	7	3,1
domkář	59	35	94	41,2
zahradník	3	5	8	3,5
nekval. v zeměd.	-	3	3	1,3
řemeslník	17	22	39	17,1
řemeslnický tovaryš	2	-	2	0,9
nekval. mimo zeměd.	2	10	12	5,3
nevýrobní odvětví	7	7	14	6,1
ostatní	4	2	6	2,6
neuvedeno	3	9	12	5,3
celkem	118	110	228	100,0

Nejpočetnější sociální skupinou v celém sledovaném období byli domkáři, kterých bylo více než čtyřicet procent. Sedláků nebo majitelů hospodářství bylo doloženo téměř 17 %. To ukazuje, že Zubrnice představovaly vesnici, kde převládala menší zemědělská hospodářství.¹¹ Zároveň je z uvedených údajů zřejmé, že to byla vesnice ležící blíže průmyslové oblasti, protože se mezi ženichy objevoval značný počet

¹¹ Zubrnice patřily na sklonku patrimoniální správy k majetku litoměřického biskupství a i později vlastnil část zdejších pozemků velkostatek Třeboutice a Křešice téhož majitele. Proto zde byly spíše menší sedláci a rolníci.

nequalifikovaných mužů, kteří si však vzhledem k relativně zajištěnému a pravidelnému příjmu z práce mohli dovolit založit vlastní domácnost.

Při posuzování otázky zaměstnání nevěst je třeba mít na zřeteli, že se nejednalo o jejich zaměstnání, ale v podstatě o jejich sociální zázemí, z něhož pocházely. Z celkového počtu 228 nevěst není uvedeno u pětiny, z jaké rodiny pocházely. U tří čtvrtin nevěst je uvedeno zaměstnání (sociální postavení) otce, u devíti vdov totéž zařazení jejich předchozího zemědělského manžela. Pouze ve třech případech je uvedeno vlastní zaměstnání nevěsty - šlo o služby.

Přes polovinu nevěst pocházelo ze zemědělských rodin (54 %) a desetina nevěst pocházela z rodin řemeslnických. I to odpovídá celkové sociální struktuře Zubrníc. I v původu nevěst se odráží hospodářský a sociální vývoj vesnické společnosti ve druhé polovině 19. století a vliv průmyslové revoluce, který se projevuje snižováním počtu rodin závislých svou obživou na zemědělské výrobě a naopak růstem rodin příslušných spíše k řemeslům a k průmyslové činnosti.

VII.

Důležitou otázkou pro soudržnost vznikajících rodin byla vzájemná sociální úroveň vznikajících párů, tj. jejich sociální homogamie.

Tabulka 9 Sňatky podle stupně sociální homogamie snoubenců

Sociální úroveň manželských párů	Období 1817-1860				Období 1861-1900			
	oba ze Zubrníc		odjinud		oba ze Zubrníc		odjinud	
	celkem	ženich	nevěsta	celkem	ženich	nevěsta	celkem	
vyrovnaná	81	29	34	18	51	17	19	15
u ženicha vyšší	7	1	4	2	12	4	6	2
u nevěsty vyšší	12	-	8	4	12	2	8	2
nelze určit	18	11	2	5	35	28	5	2
celkem	118	41	48	29	110	51	38	21

Nejvíce soubenců bylo srovnatelného sociálního původu (75 % z párů, u nichž bylo možno srovnání provést). Zřejmě existovala snaha, aby snoubenci pocházeli z přibližně stejných poměrů, zejména majetkových. To, že podíl soubenců ze stejného prostředí byl ve druhé polovině 19. století mírně nižší než v předchozích čtyřiceti letech, je možná důsledkem toho, že téměř u třetiny sňatků nebylo možno vzhledem k neúplnosti matričních

zápisů původ snoubenců porovnat. Je možné, že právě v těchto případech, byl velký podíl snoubenců obdobného původu.

Případů, kdy jeden ze snoubenců zaujímal vyšší společenské postavení, byla čtvrtina. Rozdělíme-li páry podle toho, zda bylo vyšší postavení ženicha nebo nevěsty, zjistíme, že šlo o zhruba stejnou četnost.

VIII.

Výsledky rozboru sňatků v Zubrnících v období 1817-1900, založené na dochovaných pramenech, ukazují, že zde bylo uzavřeno průměrně 2,7 sňatku za rok. Ženichů pocházejících ze Zubrníc bylo 60 %, z ženichů přespolečných bylo přes polovinu z obcí někdejšího politického okresu Litoměřice, nejvíce však ze sousední obce Lčtiny nalézající se v okrese Ústí nad Labem. Pokud jde o nevěsty, místních bylo 78 %. I u těch, které nepocházely přímo ze Zubrníc, byla uvedena jako místo bydliště zpravidla jiná obec litoměřického okresu, nejčastěji Knínice. I Knínice jsou sousední obcí, nacházející se ale od Zubrníc na opačnou (východní) stranu.

Průměrný věk, v němž muži a ženy vstupovali do prvního manželství byl 33,1 respektive 28,1 let. Muži zakládali rodiny většinou až po třicátém roce života. Mladších třiceti let bylo zjištěno 46 % ženichů. U žen se vyskytovalo jen málo případů, kdy vstupovaly do manželství ve stáří pod 20 let. Ve zkoumaném období jich bylo zjištěno pouze 12. Pokud jde o věkový rozdíl mezi muži a ženami nově založených manželství, zjišťujeme rozdíl téměř 7 let, ale jen 5 let mezi snoubenci, kteří vstupovali do manželství po prvé. Ve čtvrtině případů byla při sňatku žena starší než muž.

Počet ženichů, kteří uzavírali své další manželství po předchozím vdovění, byl 50, což bylo téměř 22 %. Nevěst, které se vdávaly v životě nejméně po druhé, bylo pouhých 18 (8 %). Jako jinde i zde počet dalších sňatků vdovců byl významně vyšší než počet dalších sňatků vdov. Průměrný věk byl v případě, že šlo o další sňatek, u mužů 42,6 let, u žen 40,7 let. Nejstaršímu ženichovi bylo 69 let, nejstarší nevěstě 63 roky.

Pokud jde o zaměstnání ženichů, ukazují prameny, že jich bylo 62 % zaměstnáno v zemědělství, 18 % tvořili různí řemeslníci, 6 % měli nevýrobní zaměstnání. V případě žen šlo v podstatě o jejich sociální původ. Přes polovinu nevěst pocházela ze zemědělských rodin (54 %), v 10 % pocházely z rodin řemeslníků. Pouze tři ze všech nevěst měly uvedeno vlastní zaměstnání - všechny tři pracovaly jako služby. Ve druhé polovině 19. století se zřetelně snížil počet ženichů zaměstnaných v řemesle. Ve stejné době se

těž výrazně zvýšil počet ženichů, jejichž povolání lze hodnotit jako nekvalifikované. Byly to důsledky změn, kterými procházela zubnická společnost v době průmyslové revoluce. Ve vyšším počtu nekvalifikovaných zaměstnání ženichů se odráží zvyšující se počet továrních dělníků.

Ukázalo se, že z nově vznikajících manželských párů jich bylo 75 % z obdobné sociální úrovně. V tom se zřejmě zrcadlila snaha, aby snoubenci pocházeli z přibližně stejných majetkových poměrů respektive aby se majetek v rodině příliš nesnižoval (za většího počtu dětí v rodině se předpokládalo, že věno nevěsty nahradí zhruba věno vyvdávané dcery, případně že přispěje k udržení, ne-li zvýšení hospodářské situace a tím i sociálního statutu nové domácnosti). Tak se v tomto faktu, stejně jako v relativně velmi vysokém věku při prvním sňatku, odrážely i soudobé společenské názory na rodinu a její funkci.

Zusammenfassung

Ehen in Saubernitz im 19. Jahrhundert (Bericht über eine Archivforschung)

Resultate der Eheanalyse in Saubernitz in den Jahren 1817-1900 liegen auf dem Fundament der erhaltenen historischen Quellen. Sie belegen, dass in dieser Zeitperiode 228 Ehen, durchschnittlich 2,71 jährlich, in Saubernitz abgeschlossen wurden. Aus Saubernitz stammten 60,5 % der Brautgamen, auf der zweiten Stelle befand sich das Dorf Leschtine. Aus Saubernitz stammten 78 % Brauchten, auf der zweiten Stelle befand sich das Dorf Kninitz. Das Durchschnittsalter, in welchem die Männer in die Ehe eintraten, war 33 Jahre. Bei den Frauen war das Durchschnittsalter 28 Jahre. Zahl der Brautgamen-Wittwe war in der verfolgten Zeitperiode 50, Zahl der Brauten-Wittwen war 18. Was es sich des Berufes der Brautgamen betrifft, 62 % waren in der Landwirtschaft beschäftigt und 18 % bildeten verschiedene Handwerker. Auch mehr als die Hälfte der Brauten stammte aus den Landwirtschaftsfamilien. Nur drei hatten einen eigenen Beruf - sie waren Dienstmädchen. In der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts erhöhte sich die Zahl der Brautgamen ohne Berufsqualifikation, was mit dem Verlauf der industriellen Revolution verbunden ist. Bei den neu geschlossenen Ehen zeigt sich, dass 69 % ein ausgeglichenes Sozialniveau hatten.

Eliška Čáňová

K POČTU FAR V ČECHÁCH V 17. A 18. STOLETÍ

Příspěvek k objasňování populačního vývoje Čech v 17. až 19. století není možné bez zpracování údajů matrik. Protože nelze obsáhnout takto celé území Čech, je třeba volit formu sond z různých oblastí naší země. Pro toto období však nemůžeme vybrat mechanicky určitý počet sond, jež by reprezentovaly určitou část územní rozlohy. Je třeba počítat s dalším činitelem - s existencí a kvalitou matrik. Je zde nutné vycházet ze zachovalosti matrik pro to které území vůbec, dalším kritériem je jejich spolehlivost a vhodnost pro zpracování: souvislé vedení a spolehlivost údajů. To vše je nutné spojit s možností využití dalších materiálů, jež by získaná data doplňovala. Všechna kritéria výběru musí tedy vycházet nejen ze znalosti příslušných archivních fondů, ale i ze znalosti regionální historie.

Aby bylo možné badateli přiblížit obraz hlavního základu, z něhož je třeba vycházet, uvádíme alespoň hlavní data o vývoji četnosti farní sítě v Čechách. Z doby těsně po ukončení třicetileté války známe pouze omezené údaje. Lze konstatovat, že farní správa byla v celých oblastech rozvrácena - jeden duchovní spravoval nezřídka řadu farních obvodů. Stav souvisel nejen s válečnými událostmi, ale i s postupem rekatolizačního úsilí, jež bylo opět těmito událostmi podmíněno. Na základě údajů pramene, který je znám pod jménem Status animarum pražské arcidiecése z roku 1651,¹ evidovalo pražské arcibiskupství v tomto roce celkem 511 far. Tento počet není zdaleka úplný - chybí zde rozsáhlý kraj Hradecký, dále nevelký

¹ Rodinný archiv harrachovský (depositum Všeobecného správního archivu ve Vídni), fasc. Ernst Adalbert Kardinal. Biographica, Erzbistum Prag, chronologische Reihe 1650-1658, kart. 185. Viz E. Čáňová, Status animarum pražské arcidiecése z roku 1651. Sborník archivních prací XXIX, 1979, s. 20-55.

kraj Podbrdský; udané počty z řady krajů ostatních mají velké či menší mezery. Uvedený počet farností značí však obraz možností a chopností nejnižších článků církevní správy evidovat svůj stav.

Pro obraz dalšího vývoje lze použít výpočtu, který provedl Eduard Maur na základě údajů *Tereziánského katastru*, jehož součástí jsou tzv. farní fassé z roku 1713, obsahující vedle jiného jména farností s počtem duší.² Farní fassé poskytují číslo 950 far. V tomto případě jde již o celkem úplný obraz, v němž mohou být jen menší mezery, jež by bylo možné objevit pouze na základě rozboru poměru v konkrétních oblastech.

Pro další léta neexistuje pramen, jenž by poskytoval počet farností v celé zemi. Lze však použít úřední pomůcky, která byla vydávána arcibiskupskou a biskupskými konsistořemi. Jejím podstatou byla evidence jak kněží, činných v duchovní správě, tak evidence míst, kde tito duchovní působili. Jde o *Catalogus cleri*, jenž se poprvé objevil tiskem v roce 1741 a od té doby prošel vývojem od jednoduchých abecedních seznamů s minimem dalších údajů k soupisům složitějším, v nichž se objevovaly údaje stále bohatší. *Catalogus cleri* obsahoval vedle jmen far i administratury, lokálie, děkanství, ne ve všech však byly vedeny matriky, o čemž *Catalogus* neinformuje.

Pro náš účel byly zvoleny ročníky 1760 a 1900. Z abecedního seznamu míst katalogu z roku 1760 byla vybrána ta, jež byla obsazena farářem, děkanem, arciděkanem, administrátorem a lokalistou. Těchto beneficí je zde pro pražskou arcidiecési po odečtení 38 far v Kladsku 998; z toho jich bylo napočítáno v Praze 28. V diecési litoměřické se nacházelo 105 beneficí, v diecési hradecké 132. Na území Čech je tedy možné počítat pro rok 1760 s 1235 farnostmi (včetně děkanství, arciděkanství, administratur, lokálií).

Catalogus cleri pro rok 1800 má jiné uspořádání: pro arcidiecési pražskou a hradeckou je třeba farností opět vybírat ze seznamu míst (vybrány fary, děkanství, arciděkanství, administratury, lokálie, expositury), v soupisech diecése litoměřické a českobudějovické je možné použít souhrnných čísel, jež jsou uvedena podle krajů a vikariátů.

Tímto způsobem je možné počítat (bez Kladska) s 534 farnostmi (děkanstvími, arciděkanstvími, administraturami, lokáliemi, expositurami)

² E. Maur, Problémy farní organizace pobělohorských Čech. In: *Traditio et Cultus*. Praha 1993, s. 163-176.

v arcidiecési pražské, včetně 28 far pražských, s 396 farnostmi v diecési litoměřické, s 223 v diecési hradecké a 403 v diecési českobudějovické (všude včetně děkanství, arciděkanství, administratur, lokálií a expositur). Snížení v počtu far v diecési pražské bylo způsobeno tím, že oblast jižních Čech, dosud patřící k pražskému centru, získala vlastní diecési v Českých Budějovicích. Dále je třeba počítat s delimitací farností kraje Boleslavského a Žateckého, které byly v roce 1784 převedeny do správy diecése litoměřické, a obdobně fary z kraje Čáslavského, Chrudimského a Bydžovského připadly diecési hradecké, čímž se nutně snížil početní stav těchto jednotek v arcidiecési pražské.

Protože však tento počet nemůže být přesný vzhledem k počtu matričních obvodů, uvádíme pro zpřesnění představy ještě počty matričních obvodů, v nichž byly vedeny matriky, tak, jak se jeví v průvodcích po archivních fondech státních archivů a Archivu hlavního města Prahy, jež byly zpracovány podle stavu v druhé polovině padesátých let 20. století.³ Tehdejší státní archivy (pro kraje Středočeský, Jihočeský, Západočeský, Severočeský, Východočeský a Archiv hlavního města Prahy) evidovaly ve svých sbírkách celkem 1516 matričních obvodů včetně matričních obvodů nekatolických far, jež vznikaly po vydání tolerančního patentu. Z toho na město Prahu (městské obvody I.-VI. dle územního uspořádání let 1949-1960) připadaly 33 matriční obvody.

Pro přesnost je třeba ještě uvést, že v obou zvolených ročnících existovaly vedle Kladska ještě další přesahy, kde se zemská hranice nekryla s hranicí diecése. Bylo to na Frýdlantsku, kde byly čtyři fary patřící sice územně k Lužici, ale církevně spravované pražským arcibiskupstvím. Po zmíněné delimitaci území mezi diecésemi v roce 1784 připadly k diecési litoměřické. Naproti tomu do žádné české diecése nepatřilo v té době ještě Chebsko.

³ Státní archiv v Litoměřicích. Průvodce po archivních fondech. Vyd. AS MV Praha, 1956, s. 146-209; Státní archiv v Zámrsku. Průvodce po archivních fondech. Vyd. AS MV Praha, 1965, s. 180-261; Státní archiv v Třeboni. Průvodce po archivních fondech. Vyd. AS MV Praha, 1957, s. 157-208; Státní archiv v Plzni. Průvodce po archivních fondech. Vyd. AS MV Praha, 1958, s. 124-173; Státní archiv Praha. Průvodce po archivních fondech. Vyd. AS MV Praha, 1958, s. 232-312; Archiv hlavního města Prahy. Průvodce po archivních fondech. Vyd. AS MV Praha, 1955, s. 116-123.

Helena Braueuerová

MEZINÁRODNÍ INTENZIVNÍ KURZ HISTORICKÉ DEMOGRAFIE V PAŘÍŽI

Již "tradiční" by se mohla nazvat účast našich zástupců na intenzivním kurzu historické demografie v Paříži, a to díky zásadním změnám, ke kterým došlo po listopadu 1989 a které odstranily překážky bránící / navázání neformální všestranné spolupráce tak, jak byla a je běžná / normálním civilizovaném světě.

Kurz je pořádán každoročně na rozhraní září a října Vysokou školou sociálních věd v Paříži (l'Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales), a zásluhou České demografické společnosti, respektive nadšenému přístupu Pavly Horské, je od roku 1990 přístupna i zájemcům o historickou demografii z naší země. Je koncipován do cyklu nenásilně na sebe navazujících pěti týdnů, přičemž každý týden představuje tematicky samostatný celek věnovaný některému z aspektů historické demografie.

Pro lepší ilustraci lze např. uvést jeho průběh v roce 1990. Po prvním úvodním týdnu věnovaném historické demografii obecně, vysvětlujícím základní pojmy této vědy, následoval týden zaměřený na jednotlivé metody výzkumu a na úskalí, jež mohou negativně ovlivnit jeho výsledky. Další týden byl zasvěcen rekonstrukci rodin, metodě, jež je úspěšně využívána i nás. Zvláštní pozornost byla během onoho týdne věnována správné excerpci pramenů a samotné rekonstrukci rodin, dále pak důležitým fenoménům - plodnosti, porodnosti a mortalitě. V předposledním týdnu byla historická demografie sledována z hlediska jejího sociálního aspektu, vlastně byla pozornost věnována vlivu sociálního rozvrstvení společnosti na závěry jejích výzkumů. Poslední týden byla rozebírána vzájemná spjatost historické demografie s ostatními přírodními a společenskými vědami, vlastně pak s biologii a medicínou. Dále pak byli studenti seznámeni s výsledky výzkumu 3 000 rodin, prováděném Jacquesem Dupaquierem.

Výuka byla vedena ve francouzštině formou přednášek a cvičení, se zvýšeným důrazem na praktické procvičování probrané látky. Jejím vhodným doplňkem byly speciální přednášky, jež sice nebyly přímo součástí kurzu, ale byly přednášeny francouzskými i zahraničními odborníky, kteří byli zrovna výjimečně přítomni v Paříži. Díky tomu byla studentům dána jedinečná příležitost seznámit se a porovnat způsob a výsledky výzkumu jiných center evropské historické demografie. Kurz byl ukončen závěrečným pohovorem a každý účastník dostal certifikát o jeho absolvování. Velký přínos pro každého stážistu také představovala diskuse jak s vyučujícími, tak s ostatními studenty, stejně jako možnost využít bohaté knihovny EHESS.

Mezinárodní intenzivní kurz historické demografie v Paříži rozhodně představuje výjimečnou příležitost pro každého, kdo se zajímá o tento vědní obor, neboť umožňuje jednak dostat se přímo do jednoho z nejvýznamnějších center, jež se podílí na rozvoji historické demografie jak v oblasti teorie, tak v oblasti praxe, a jednak získat důležité podněty pro svou vlastní vědeckou práci.

Pavla Horská

KONFERENCE O MIGRACÍCH V EVROPĚ V SANTIAGU DE COMPOSTELA

V roce 1993 se slavil v Santiagu de Compostela, poutním místě ve panělské Galicii proslulém od ranného středověku, Svatý rok. Svátek svatého Jakuba, jehož ostatky v Santiagu podle prastaré církevní tradice „dpočívají, připadl na neděli, což dalo podnět k rozsáhlým oslavám jak náboženského, tak i obecně kulturního rázu. Jejich součástí se stalo i několik akcí zdejší starobylé univerzity. Patřila mezi ně také velká konference o migracích na střední vzdálenosti v Evropě od 16. do 19. století. Po nedávném výročí objevení Ameriky, kdy ke slovu přišla symposia o zámořském vystěhovalectví, dočkala se vědecká diskuse o migracích na krátké a střední vzdálenosti vlastní příležitosti, a to přímo v centru osvětleném patronu poutníků a dodnes poutníky z celého světa yhledávaném.

Po důkladné několikaleté přípravě uspořádal Antonio Eiras Roel, távající předseda *Komise historické demografie při Mezinárodním výboru historických věd*, profesor university v Santiagu de Compostela v španělské Galicii, ve dnech 22.-25. září 1993 *První evropskou konferenci mezinárodní komise historické demografie* věnovanou problému vnitřních migrací a migrací na střední vzdálenosti v Evropě 1500-1900. Vzhledem k dlouhé přípravě a štědré podpoře „*Xunta de Galicia*“, galicijské regionální vlády, nohl se kongres v jednom z nejstarších poutních míst na nejzápadnějším výběžku Evropy konat v technických podmínkách, které v mnohém předčily ybavení velkých mezinárodních kongresů. Všechny příspěvky byly před konferencí vytištěny a účastníkům předány v objemných dvou svazcích, nichž první v angličtině a francouzštině se týkal Evropy a druhý ve panělskéštině Iberského poloostrova.* Na místní badatele, kteří měli poprvé

*Migrations internes et medium-distance en Europe 1500-1900, 1st European Conference of the international Commission on Historical Demography, ICDH interim

možnost setkat se na domácí půdě s řadou významných historických demografů z celého světa, bylo pamatováno do té míry, že všechna jednání konference byla překládána nejen do španělsštiny, ale i do galicijsštiny.

Studium migrací přitahuje v poslední době čím dále tím více pozornost historické demografie, protože její mikroanalytická metoda rekonstrukce rodin v předstatistickém období je založena na pozorování obyvatelstva malých sídlišť a jak sezónní, tak trvalé migrace mezi obcemi a kraji jsou touto metodou nepostižitelné. Když stovky monografií o jednotlivých francouzských obcích na základě excerptce farních matrik prokázaly úlohu sňatkového věku v autoregulačním systému obyvatelstva Francie v 18. a 19. století, vystoupili někteří angličtí demografové s námitkou, že tento systém nefungoval jako regulace porodnosti v Anglii, kde byl průměrný sňatkový věk nižší a pohyblivost obyvatelstva mnohem vyšší než ve Francii. Od té doby se na stránkách odborných časopisů občas objevují odkazy na problém homeostázy, tedy hledání rovnováhy ve vývoji anglického obyvatelstva, dosahované migracemi. I velká francouzská anketa o vývoji 3 000 rodin založených ve Francii na počátku 19. století, kterou zorganizovala laboratoř historické demografie při Vysoké škole sociálních věd v Paříži před více než deseti lety, si dala za jeden z hlavních cílů zjistit, jaká byla úloha migrací při vytváření populačního klimatu Francie před první světovou válkou. A tak se problém studia migrací u historických populací dostává na jedno z předních míst mezi problémy, které současná historická demografie považuje za zralé pro hlubší studium a pro hledání nových efektivnějších metod tohoto studia.

V úvodním referátu konference v Santiagu Jacques Dupâquier, bývalý ředitel laboratoře historické demografie v Paříži a organizátor zmíněné ankety o francouzských rodinách, dokazoval srovnáním názoru na městské migrace E. G. Ravensteina z roku 1885 s názorem R. Molse z roku 1955 posun od hodnocení mechanického pohybu obyvatelstva z roviny čistě demografických a geografických charakteristik do oblasti sociálních dějin v širším smyslu. Předpověděl studiu migrací na střední vzdálenosti rostoucí význam, protože prý se v budoucnosti bez tohoto studia neobejde žádná práce o uplatnění individua v historických i současných společnostech.

Congress, Galicia, Spain, 1993, Vol. I. Europe, 541 s., Vol. II. Peninsula Iberica, 818 s. Santiago de Compostela, Conselleria de Educación e Ordenación Universitaria, Xunta de Galicia 1993.

Poukázal na francouzské studie z přelomu 60. a 70. let 20. století H. Bastidea a A. Girarda o motivaci migrací a o jejich těsné vázanosti na sociální mobilitu. Podle Dupâquiera, kdo v stavovsky rozdělené společnosti nepocházel z vyšších vrstev, nemohl dosáhnout společenského vzestupu v domovské obci a chtěl-li změnit svůj společenský statut musel odejít jinam, za vzděláním, za výdělkem nebo za výhodným sňatkem. Muži migrovali na delší vzdálenosti častěji než ženy a také častěji než ony měnili svůj společenský statut, a to jak vzestupně, tak sestupně.

Svým způsobem daly úvodnímu referátu zapravdu i další referáty, které si vesměs zvolily téma zaměřené k určité skupině obyvatelstva či k některé evropské zemi. Díky zastoupení mnoha evropských oblastí se tak účastníci konference seznámili s otázkou postavení žen v migracích v Norsku (Sölvi Sogner), ve Francii 1500-1900 (Antoinette Fauve-Chamoux) či ve Švýcarsku 1600-1900 (Anne-Lise Head-König), s problémem migrací v severní Evropě (Sune Akerman), s migracemi na střední vzdálenosti ve Velké Británii 1500-1750 (David Souden) a 1750-1900 (Dudley Baines), s vnitřními migracemi v Nizozemsku od pozdního středověku do 19. století (Herman Diederiks), se zlomy a kontinuitou ve vnitřních migracích Belgie od 17. do 20. století (Suzy Pasleau), s vnitřními migracemi a migrační výměnou se sousedními zeměmi Francie od 16. do 20. století (Jean-Pierre Poussou), s problémem vnitřních migrací a migrací na kratší vzdálenost v Německu od 17. do 19. století (Rolf Gehrman), s vnitřními migracemi v Itálii 1500-1900 (Carlo Corsini), s migracemi venkovanů a migracemi elit na jihu Itálie (Gérard Delille), s migracemi ve venkovských oblastech Kastilie jako příkladu ke studiu věkových struktur migrantů v 16. a 17. století (David E. Vassberg), s emigrací Morisků ze Španělska (Bernard Vincent), s francouzskými migracemi do Španělska (Jean-Pierre Amalric), s migrací z hor za zaměstnáním různých profesí (Abel Poitrineau), s úlohou migrací na vytváření průmyslových oblastí v Evropě 1800-1914 (René Leboutte).

Poněkud kontrastní ve srovnání se západní Evropou se na konferenci jevil obraz migrací na střední vzdálenosti, který v 18. a 19. století skýtaly země počítané dnes k evropskému východu. Protože se konference nezúčastnili žádní ruští ani ukrajinští historikové, "nejvýchodnější" problematika byla zastoupena referátem Krzystofa Zamorského o vlivu demografického přechodu na vývoj vnitřních migrací ve střední a východní Evropě, studovaného na příkladu Polska v 19. století. V referátu Josepha Kovacsicse z Maďarska o vnitřních migracích a migracích na střední

vzdálenosti v Uhrách v letech 1500-1900 nalezl Zamorského příspěvek, který byl konferenci doručen za nepřítomnosti autora, zajímavý protějšek. Zatím co Zamorski použil obyvatelstva Haliče, které lze studovat na základě rakouských statistik z konce 19. a počátku 20. století a srovnávat s demografickými charakteristikami různých populací západoevropských, Kovacsics ukazuje problematiku migrací předválečných Uher ve světle rozsáhlé, zajímavé a v ostatní Evropě běžně nedostupné literatury. Vůbec mu nepřipadá, že by bylo možné srovnat vývoj populací bývalých Uher s ostatní Evropou, jejíž civilizaci po staletí Uhry bránily před vpády z Asie za cenu dodnes nezvládnuté etnické roztržitosti sahající od Panonie až na Balkán. I takový může být výsledek migrací v Evropě 18. a 19. století, což si málokdy uvědomují ti, kdo se zabývají výhradně problematikou západoevropského vývoje ovlivněného industrializací, urbanizací a demografickým přechodem. Třetím a posledním příspěvkem bývalých zemí za železnou oponou bylo sdělení Pavly Horské o vnitřních migracích ve střední Evropě, sledovaných na příkladu českých zemí v 18. a 19. století. Stejně jako pro Halič, i pro české země je nutno vycházet převážně z úředních rakouských statistik. Zdá se však, že pohled polských i českých historiků je zaujat rozdílnými okolnostmi mechanického pohybu obyvatelstva. V obou případech však není k dispozici tak bohatá etnografická literatura, která by se otázkou etnického promíšení vzniklého kolonizací, vysídlením či migracemi na kratší vzdálenosti zabývala stejně jako literatura uherská a maďarská.

Pestrý sled referátů uzavřel Alfred Perrenoud, který po úvodní teoretické úvaze J. Dupâquiera o historicko-demografickém výzkumu migrací na krátké vzdálenosti navázal dalším teoretickým problémem v referátu o dopadu vlivu migrací na demografické chování a dynamiku populačního vývoje. I když vychází z poněkud jiných postulátů než J. Dupâquier, dospívá k podobným závěrům o závažnosti migrací v autoregulačním systému evropského demografického růstu. Ten není podle Perrenoudova názoru řízen pouze vývojem mortality, jak se soudilo dříve, ani pouze vývojem nuptiality, jak bylo tradováno od Malthusových dob, nýbrž nikoliv na posledním místě i intenzitou migrací na kratší a střední vzdálenosti, které odvádějí sňatkuchtivé z oblastí slabšího manželského trhu a přivádějí po společenské kariéře toužící tam, kde ji mohou dosáhnout. Tím ovšem všeobecný soulad nevzniká, protože se různé favorizované oblasti zalidňují nerovnoměrně co do pohlaví a věku

migrantů. Nerovnováha podle pohlaví na manželském trhu může mít stejné následky na vývoj plodnosti jako odkládání sňatků. Uvolnění migračního pohybu mohlo usnadnit i volbu příznivějších životních podmínek a ve svých následcích vést k celoevropskému poklesu úmrtnosti.

Historičtí demografové, kteří se už téměř domnívali, že se jim podařilo odhalit prokazatelně platné demografické charakteristiky předstatistického období, se dnes ocitají před problémem zodpovědět nově vznikající otázky spojené s prohlubováním studia tak důležitých okolností evropského populačního vývoje, jako je demografický přechod a prodloužení naděje na ložití v 19. a ve 20. století. Takto formuloval Perrenoud poselství konference v Santiagu de Compostala příštímu historicko-demografickému sdánání. Budou to zřejmě migrace na střední a krátké vzdálenosti, jejichž význam v tomto bádání poroste.

BIBLIOGRAFIE

Bibliografie české historické demografie za období 1990-1993*

Sestavili Ludmila Fialová, Zdeněk Háza, Petr Jančárek, Eduard Maur, Jiřina Psíková a Alena Šubrtová

Použité zkratky:

AČ - Archivní časopis, AH - Archaeologia historica, AUPO - Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, ČČH - Český sborník historický, ČMM - Časopis Maticе moravské, ČNM - Časopis Národního muzea, ČSM - Časopis Slezského muzea, D - Demografie, FHB - Folia Historia Bohemiae, HD - Historická demografie, JHS - Jihočeský sborník historický, JM - Jižní Morava, Vlastivědný sborník, MZK - Minulostí Západočeského kraje, NP - Národnostní problémy v historii měst. Sborník příspěvků. Prostějov, Muzeum Prostějovska v Prostějově 1993, OZ - Onomastický zpravodaj, SLSb - Slezský sborník, SPFFBU - Sborník prací filosofické fakulty brněnské university, SPPFO - Sborník prací pedagogické fakulty v Ostravě, SSH - Středočeský sborník historický, TA - Tábořský archiv, sborník okresního archívu v Táboře, Výběr - Výběr prací členů historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích.

BARTOŠ Josef, *Základní trendy ve vývoji městských středisek na Moravě a ve Slezsku za posledních sto let. Historická Olomouc a její současní problémy* 7, 1989, s. 11-21.

BARTOŠ Josef, *Města na národnostní hranici severozápadní Moravy v první polovině 20. století. NP*, s. 194-202.

BARUCH Antonín - ROKLOVÁ Eva, *Příspěvek k národnostní problematice města Příboru ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století. NP*, s. 127 - 132.

* BAŠTA Jaroslav - BAŠTOVÁ Dara, *K problematice počátků a vývoje slovanských hradišť v západních Čechách. Studia mediaevalia Pragensia I*, 1988, s. 9-31.

BERÁNEK Karel, *Přehled o nejstarších záznamech počásí v pražském Klementínu a o morové epidemii z roku 1649. Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků* 8, Praha, Národní knihovna 1991, s. 98-113.

Bibliografie české historické demografie za léta 1987-1989. Sestavili L. Fialová, P. Jančárek, E. Maur a J. Psíková. *HD* 15, 1991, s. 207-232.

* Bibliografie je omezena na práce českých autorů týkající se vývoje obyvatelstva na území dnešní České republiky zhruba do roku 1945. Na rozdíl od předchozích bibliografií uveřejňovaných na stránkách Historické demografie jsou zařazeny i práce publikované v zahraničí.

- BLAJEROVÁ Miroslava - NECHVÁTAL Bořivoj, Demografie mladohradištního pohřebiště v Radomyšli u Strakoníc a některé poznatky z antropologického výzkumu. *AH* 15, 1990, s. 457-473.
- BOHÁČ Zdeněk, České země a Lužice. Tišnov - Budyšín 1993, 215 str.
- BRABENCOVÁ Jana, Vliv migrace na věkovou a sociální strukturu obyvatelstva města Nymburka na přelomu 19. a 20. století. *HD* 15, 1991, s. 99-121.
- * BUBENÍK Josef, K raně středověkému osídlení severozápadních Čech, jeho strukturám a centrům. *Studia mediaevalia Pragensia I*, 1988, s. 51-62.
- ČÁŇOVÁ Eliška, Sezónní pohyb narozených v předstatistickém období. *D* 32, 1990, s. 41-44.
- ČÁŇOVÁ Eliška, Soupis poddaných podle víry a studium historické rodiny. *AČ* 42, 1992, s. 28-34.
- ČÁŇOVÁ Eliška, Studium historické rodiny. *D* 34, 1992, s. 131-136.
- ČÁŇOVÁ Eliška, Složení domácností v Čechách v roce 1651. *HD* 16, 1992, s. 63-66.
- ČÁŇOVÁ Eliška, Soupis poddaných podle víry. *Paginae historiae, Sborník Státního ústředního archivu v Praze* 1992, s. 69-81.
- ČÁŇOVÁ Eliška, Edice soupisu poddaných podle víry. In: *130 let zemského archivu. Sborník příspěvků z konference konané u příležitosti 130. výročí založení zemského archivu a 100. výročí úmrtí jeho zakladatele a prvního ředitele prof. A. Gindelyho. Státní ústřední archiv v Praze* 1993, s. 66-71.
- ČAPEK František Josef, Českobudějovická židovská obec v letech 1849-1940. *Výběr* 1991, 1, s. 48-51.
- ČAPKA František, K národnostnímu obrazu města Brna v meziválečném období (s přihlédnutím k problematice školské). *NP*, s. 216-223.
- ČECHURA Jaroslav, Chotěšov v 15. století. *MZK* 27, 1991, s. 51-78.
- ČECHURA Jaroslav, Mor, krize a husitská revoluce. *ČČH* 92, 1994, s. 286-303.
- ČEJKOVÁ Ivana - ČEJKA Jiří, Elementární analýza vzorků lidských kostí z archeologických nálezů a možnosti její interpretace. *ČNM - řada přírodovědná* 162, 1993, č. 1-4, s. 1-21.
- ČERMÁK Miloslav, K otázce národnosti olomouckých řemeslnických cechů. *NP*, s. 69-71.
- ČERNÝ Egon, Výsledky výzkumu zaniklých středověkých osad a jejich pluzin. *Historicko-geografická studie v regionu Dražanské vrchoviny*. Brno, Muzejní a vlastivědná společnost 1992, (= Vlastivědná knihovna moravská, sv. 74).
- ČIHÁKOVÁ M. - KNOTEK F. - PODZIMEK J. - ŠEBKOVÁ E. - TUČEK J., 120 let pražské statistiky. Praha, Městská správa Českého statistického úřadu v hl. m. Praze, 182 str.
- DANIEL Ladislav, Mezi erupcí a morem. *Dějiny a současnost* 1990, č. 2, s. 4, 15, 24-29.
- * DOHNAL Miloš, Počátky měst na severovýchodní Moravě. *SPPFO*, řada C 24, 1989, s. 3-12.

- DOKOUPIL Lumír, Důsledky industrializace pro vývoj společenské struktury východní části ostravské průmyslové oblasti. *Prace Naukowe Uniwersytetu Slaskiego w Katowicach* nr. 1108. Katowice 1990, s. 11-20.
- DOKOUPIL Lumír, Vývoj lidnatosti okresu Vsetín od konce 18. století. *Sborník referátů 8. Severomoravského demografického kolokvia*, Vsetín 1991, s. 20-30.
- DOKOUPIL Lumír, Vývoj lidnatosti okresu Bruntál od poloviny 19. století. *Sborník referátů Severomoravského kolokvia*, Bruntál-Opole 1992, s. 46-57.
- DOKOUPIL Lumír, Změny sociální struktury Vítkovic do první světové války. *Ostrava'92. Urbanismus, architektura, sociální vztahy a technické památky ve Vítkovicích na přelomu 19. a 20. století*. Památkový ústav v Ostravě 1992, s. 8-11.
- DOKOUPIL Lumír, Obyvatelstvo Vítkovic v polovině 19. století. *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Ostraviensis, Historica I*, Ostrava 1993, s. 57-63.
- DOKOUPIL Lumír, Vývoj lidnatosti okresu Frýdek-Místek od konce 18. století. *Sborník referátů 10. Severomoravského demografického kolokvia*, Frýdek-Místek 1993, s. 9-24.
- DOKOUPIL Lumír - NESLÁDKOVÁ Ludmila, Vývoj lidnatosti okresu Olomouc od poloviny 19. století. *Sborník referátů 7. Severomoravského demografického kolokvia*, Olomouc 1990, s. 15-29.
- DOKOUPIL Lumír - NESLÁDKOVÁ Ludmila, Vývoj lidnatosti hornoslezské průmyslové oblasti do první světové války. *SPPFO*, řada C-25, 1990, s. 51-72, C-26, 1991, s. 53-82, C-27, 1992, s. 53-82.
- DOKOUPIL Lumír - NESLÁDKOVÁ Ludmila, Populační vývoj tzv. starých a nových železářských středisek na Ostravsku na přelomu 19. a 20. století. *HD* 16, 1992, s. 97-116.
- * FEJTOVÁ Olga, Ekonomická a sociální struktura lounských měšťanů v době předbělohorské. *Sborník Okresního archivu v Lounech* 2, 1988, s. 36-58.
- FIALA Jaroslav, Osídlení Sedlecka na přelomu 12. a 13. století. *MZK* 28, 1992, s. 33-83.
- FIALOVÁ Ludmila, Změny ve vývoji plodnosti na Opavsku na konci 19. a v první polovině 20. století. *SISb* 88, 1990, č. 137-142.
- FIALOVÁ Ludmila, Vývoj plodnosti na Ostravsku v letech 1880-1930. *SPPFO*, řada C-26, 1991, s. 61-82.
- FIALOVÁ Ludmila, Změny ve vývoji plodnosti v českých zemích za demografické revoluce. *HD* 15, 1991, s. 143-189.
- FIALOVÁ Ludmila, Vývoj sňatečnosti v Československu v letech 1918-1988. *IID* 16, 1992, s. 117-134.
- FIALOVÁ Ludmila, Demografická situace a vývoj do první světové války. *D* 35, 1993, s. 3-5.
- FIALOVÁ Ludmila - HORSKÁ Pavla, Česká žena očima statistiky posledních sto let. *Historické listy* 1, Praha 1991, s. 8-16.
- FIALOVÁ Ludmila - PAVLÍK Zdeněk - VEREŠ Pavel, Fertility Decline in Czechoslovakia During the Last Two Centuries. *Population Studies*, 44, 1990, s. 89-106.

- FÍŠER Zdeněk, Rataje ve světle sčítání lidu z roku 1869. *Zpravodaj muzea Kroměřížska* 1991, č. 1, s. 16-28.
- FRAJDL Jiří, K otázce nacionalismu ve Svitavách. *NP*, s. 133 - 135.
- FRANKOVÁ Anita, Zusammensetzung der direkt nach Osten abgesandten Transporte tschechischer Juden (1939-1944). *Judaica Bohemiae* 26, 1990, s. 65-71.
- GABRIEL František, Vznik a počátky České Lípy. *Bezděz, sborník Okresního archivu Česká Lípa*. Česká Lípa 1990.
- GAWRECKÁ Marie, Národnostní poměry ve městech rakouského Slezska před r. 1914. *NP*, s. 88-96.
- GRACOVÁ Blažena, Osudy Cikánů z Těšínska v letech druhé světové války. *Těšínsko* 2, 1992, s. 29-30.
- HAJN Ivo, Česko-německé vztahy v Českých Budějovicích na přelomu 19. a 20. století. *NP*, 97-102.
- HAJN Václav, Vierlingsgeburt im Jahre 1820 i Nord-Mähren (Tschechoslowakei). *Anthropologia* 27, 1989, s. 84.
- HAJN Václav, Frequency of multiple Childbirths in the Deanery of Branná in 1628-1900. *AUPO Facultas rerum naturalium, Biologica* XXX, 1990, vol. 99, s. 255-263.
- HAJN Václav, Long-Term Trends in seasonal Distribution of Births in the Area of Branná Deanery in 1628-1900. *AUPO Facultas rerum naturalium, Biologica* XXX, 1990, vol. 99, s. 265-272.
- HAJN Václav, Long-Term seasonal Trends in the Distribution of Persons deceased in the Deanery of Branná in 1628-1900. *AUPO Facultas rerum naturalium, Biologica* XXX, 1990, vol. 99, s. 273-279.
- HAJN Václav, Změny demografických struktur obyvatel Olomouce v 17. - 19. století. *Sborník referátů 7. severomoravského demografického kolokvia*. Olomouc 1990, s. 9-14.
- HAJN Václav, Long-Term Trends in the seasonal Distribution of Persons deceased in the Deanery of Šumperk (Schönberg) in 1643-1900. *AUPO Facultas rerum naturalium, Biologica* XXXI, 1991, vol. 104, s. 179-186.
- HAJN Václav, K demografii obyvatel děkanátu Branná. *Severní Morava. Vlastivědný sborník*. Vydává. Okresní vlastivědné muzeum v Šumperku 1992, sv. 63-64, s. 23-28.
- HAJN Václav - KOMENDA Stanislav, The Correlation of Seasonality of Birth in Parents and their Children. *Anthropologia* 28, 1990, s. 35-40.
- * HAMPL Martin - GARDAVSKÝ Václav - KÜHNEL Karel, Regionální struktura a vývoj osídlení ČSR. Praha, Universita Karlova 1989, 256 s.
- HANÁKOVÁ Hana - LUTOVSKÝ Michal, Antropologický materiál ze starších archeologických výzkumů raně středověkých mohyl v Čechách. *Analýza a komentář. ČNM - řada přírodovědná* 160, 1991, s. 1-9.
- HAUBERTOVÁ Květoslava - HOFMANN Gustav - LEŠICKÝ Ladislav, Soupis západočeských urbářů. 2. pol. 13. století - 1773. Plzeň 1993, 286 str.
- HÁZA Zdeněk, Češi a Němci v Krnově v letech 1523 až 1627. *NP*, s. 50-65.
- HÁZA Zdeněk, Statistika osedlých a obyvatel panství Sovinec v letech 1516-1681. *SPFFBU, C* 40, 1993, s. 23-49.

- HLEDÍKOVÁ Zdeňka, Kacířské Prachatice? *JSH* 1990, LIX, 1, s. 12-25.
- HOFMANN Gustav, Nové osady na panství města Domažlic. *OZ* 32-33, 1991-1992, s. 26-30.
- HOFMANN Gustav, Populace Čech na sklonku 17. století. *SAP* 41, 1991, č. 2, s. 417-446.
- HOLODŇÁK Petr, Střeptý přinášejí štěstí (kapitola Kolik nás tu bylo). Severočeské nakladatelství, Ústí nad Labem 1990.
- HONC Jaroslav, Obyvatelé regionu Hradec Králové roku 1651. *Heraldika a genealogie* 23, 1990, s. 93-104.
- HOREJSEK Jaroslav, K problémům migrace obyvatelstva na střední Moravě ve druhé polovině 19. století. *NP*, s. 113-116.
- HOREJSEK Jaroslav, Úloha položky jazyk k obcování ve sčítání obyvatelstva v roce 1880. (Analýza vzorku ze sčítacích operátů města Olomouce). *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Ostraviensis, Historica* 1, Ostrava 1993, s. 65-71.
- HORSKÁ Pavla, Česká historická demografie. *ČČH* 89, 1991, č. 4, s. 519-532.
- HORSKÁ Pavla, Comportement démographique et famille en Europe centrale slave 1650-1900. In: *Mélanges offertes à Jacques Dupâquier*. Paris 1992, s. 229-238.
- HORSKÁ Pavla, La famille de l'Europe Centrale slave aux XVIIe et XVIIIe siècles. In: *Les modeles familiaux en Europe aux XVIe-XVIIIe siècles*. Białystok 1992, s. 57-63.
- HORSKÁ Pavla, Rodinná skupina v Československu očima historické demografie. *HD* 16, 1992, s. 57-62.
- HORSKÁ Pavla, Nezdравé povětří velkých měst v 17. a 18. století. *Historické listy* 2, č. 1, 1992, s. 52.
- HORSKÁ Pavla, Za práva žen. *Dějiny a současnost* 1992, s. 27-32.
- HORSKÁ Pavla, Rodinná strategie ve vsi Záblatí na třeboňském panství (1661-1830). *HD* 17, 1993, s. 131-152.
- HORSKÁ Pavla - ČÁŇOVÁ Eliška, Existuje středoevropský model rodiny pro předstatistické období? In: *Sňatečnost a rodina*. Academia Praha 1992, s. 90-105.
- HORSKÁ Pavla - KUČERA Milan - MAUR Eduard - STLOUKAL Milan, Dětsví, rodina a stáří v dějinách Evropy. Panorama Praha 1990, 470 s.
- HORSKÁ Pavla - PEŠKOVÁ Jaroslava, Rozhovor mezi filozofkou a historičkou o ženské otázce v Čechách. *Filosofický časopis* XL, 1992, s. 757-768.
- HORSKÝ Jan, Ältere Diskussion über die Sadruqa und das Familien-Eigentums-Unteilbare in Böhmen und das heutige Studium der Familienstrukturen und -typen. *HD* 17, 1993, s. 37-52.
- HORSKÝ Jan, Příspěvek ke studiu rodinných struktur v Čechách v 16. století. Panství Třeboň - sonda. *JSH* LXII, 1993, s. 50-55.
- HORSKÝ Jan, Příspěvek ke studiu venkovské poddanské čeledi v 16.-18. století (panství Třeboň - sonda). *AC* 43, 1993, s. 145-166.
- HORSKÝ Jan - MAUR Eduard, Die Familie, Familienstrukturen und Typologie der Familien in der böhmischen Historiographie. *HD* 17, 1993, s. 7-36.

- HORSKÝ Jan - SLÁDEK Miloš, Rodinné, sociální a demografické poměry v poddanských vsích na panství Třeboň v letech 1586 a 1651. *HD* 17, 1993, s. 71-110.
- HRADILOVÁ Marta, Soběslavské kšafty z let 1455-1523. *TA* 4, 1992, s. 47-107.
- HRUŠKOVÁ Věra, Vliv změny profese na rodinu příměstské vesnice druhé poloviny 19. století. *HD* 17, 1993, s. 201-228.
- CHARVÁT Petr, Plus ultra: kolonizace a její mechanismy v předindustriální společnosti. *PA* 81, 1990, s. 458-465.
- CHARVÁT Petr, Notes on the social structure of Bohemia in the 11th-12th century. *PA* 83, 1992, s. 372-384.
- CHOCHOL Jaromír, Antropologické poznatky o populaci bylanské kultury z Poláků u Kadaně. *PA* 82, 1991, s. 224-230.
- JANČÁREK Petr, Sociální struktura báňského města Kraslic na konci předbělohorského období. *MZK* 28, 1992, s. 127-174.
- JANČÁREK Petr, Zdravotní stav obyvatelstva Zubrnice v první polovině 19. století. *HD* 17, 1993, s. 229-240.
- JANČÁREK Petr, Ekonomické typy báňských měst českého Krušnohoří v předbělohorské době. *FHB* 16, 1993, s. 35-50.
- JERÁBEK Richard, Moravští Charváti - dějiny a lidová kultura (Antologie). Brno, Ústav evropské etnologie Masarykovy univerzity 1991, 290 s.
- JEŽIL František, České školství za první republiky na Chomutovsku. *Památky, příroda, život. Vlastivědný čtvrtletník Chomutovska XXII*, 1990, č. 1, s. 27-31.
- KÁRNÝ Miroslav, Lidské ztráty československých židů v letech 1838 až 1945. *ČČH* 89, 1991, č. 3, s. 410-420.
- KÁRNÝ Miroslav, Geschichte der Theresienstädter Transporte in die Schweiz. Februar 1945. *Judaica Bohemiae* 27, 1991, s. 4-16.
- KÁRNÝ Miroslav, Lidské ztráty československých židů v letech 1938-1945. *ČČH* 89, 1991, s. 410-420.
- * KLÁPŠTĚ Jan, K některým problémům středověké kolonizace. *Studia mediaevalia Pragensia* I, 1988, s. 93-111.
- KLÁPŠTĚ Jan, Zdeněk Smetánka, Život středověké vesnice. Zaniklá Svídna. Recenze. *PA* 81, 1990, s. 245-249.
- KLÍMA Bohuslav, Der pleistozäne Mensch aus Dolní Věstonice. *PA* 81, 1990, s. 5-16.
- KLUSÁKOVÁ Luďa, The asymmetry of urban growth. *HD* 15, 1991, s. 77-87.
- KOHÁROVÁ Marta, Národnostní problémy v Pardubicích. *NP*, s. 224-228.
- KOPIČKOVÁ Božena, Historické prameny k studiu postavení ženy v české a moravské středověké společnosti. Praha, Historický ústav AV 1992, 153 s.
- KORBELÁŘOVÁ Irena- ŽÁČEK Libor, Věkové složení osedlých na hradeckém panství v první polovině 18. století. *ČSM* 41, 1992, série B - vědy historické, s. 23-31.
- KORDIOVSKÝ Emil, Počet obyvatel na území nynějšího okresu Břeclav v roce 1763. *JM* 29, 1990, s. 167-190.

- KOŘALKA Jiří, Sociální struktura židovského obyvatelstva v Táboře roku 1900. *TA* 4, 1992, s. 108-114.
- KOUŘIL Pavel, Středověká kolonizace na severovýchodní Moravě a ve Slezsku a její odraz v archeologických pramenech. *AH* 18, 1993, s. 141-150.
- KUBÍKOVÁ Anna, Sociální a majetková struktura obyvatelstva na panství Vičice a Heřmanovy Sejfy v polovině 18. století. *Krkonoše-Podkrkonost* 1989, 8, s. 41-50.
- KUBÍKOVÁ Anna, Panství Rožmberk ve světle berní ruly. *JHS* 1991-1992, *LX-LXI*, s. 91-99.
- KUDĚLA Jiří, Soupis zemřelých pražských Židů z let 1749-1759. *FHB* 16, 1993, s. 121-170.
- KUNCIPÁLOVÁ Věra, Z času do času. Z historie katovických gruntů a chalup. Chalupa Benešovská čp. 42. *Výběr* 1990, 3, s. 227-232.
- KURAL Václav, Lidský potenciál sudetských Němců a vznik Československa. *SLSB* 89, 1991, č. 2, s. 94-109.
- KYJOVSKÁ Božena, Soupis rodů z Čech a Moravy a literatura o nich. Státní vědecká knihovna Brno 1991, sv. 1, 369 s., sv. 2, 102 s.
- LANGER Jiří, Forma rodiny mezi dvěma typy domácnosti předindustriální společnosti v západních Karpatech. *HD* 16, 1992, s. 87-98.
- LENDEROVÁ Milena, Město Hradec Králové ve světle soupisu obyvatelstva v Čechách podle výry z roku 1651. *Východočeský sborník historický* 2, 1992, s. 131-140.
- LOCHOVÁ Jitka, Epidemie cholery ve vybraných farnostech na Benešovsku v roce 1866. *SSH* 18, 1992, s. 73-78.
- LOUCKÝ Florián Josef, Popis královského hlavního města Olomouce sepsaný syndikem F. J. Louckým roku 1746. K vydání připravili Libuše Spáčilová a Vladimír Spáčil. Vlastivědná společnost muzejní Olomouc 1991, 244 s.
- MACEK Michal, Profesionální struktura přiborské městské společnosti v pol. 17. století. *Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín* 47, 1991, s. 34-39.
- MACHAČOVÁ Jana - MATĚJČEK Jiří, Hornická populace obce Lom v severočeském hnědohelném revíru. In: *Tiž, Studie k sociálním dějinám 19. století* 1. Opava 1992, s. 286-322.
- MACHAČOVÁ Jana - MATĚJČEK Jiří, Mentality, všední den, způsob života a vývoj společnosti. In: *Tiž, Studie k sociálním dějinám 19. století* 2, Opava 1993, s. 43-54.
- MAJERČÁKOVÁ Zuzana, Označování rodiny jako celku ve východomoravských nářečích. *Onomastický zpravodaj ČSAV* 31, 1990, s. 29-32.
- MALÍŘ Jiří, Obecní samospráva a obecní problematika na Moravě před r. 1914 (Deset poznámek k "boji o radnice" moravských měst). *NP*, s. 75-87.
- MAREČKOVÁ Marie, Demografický vývoj východoslovenských měst v 17. století. *SPFFBU* C 36-37, 1989-1990, s. 107-128.
- MATĚJČEK Jiří, Formování sociální skupiny horníků uhlí v českých zemích (1800-1814). *Práce Slezského ústavu v Opavě, řada B, hospodářské a sociální dějiny*, Opava 1990, 352 str.

- MATĚJČEK Jiří, Sociální skladba a mobilita v 19. století 1. Profesionální skupiny. 1. část: Skupina a okolí. In: MACHAČOVÁ Jana - MATĚJČEK Jiří, *Studie k sociálním dějinám 19. století 2*, Opava 1993, s. 54-54.
- MATĚJČEK Jiří, Sociální skladba a mobilita v 19. století 2. Rodina. K metodice a obsahu jejího historického studia. In: MACHAČOVÁ Jana - MATĚJČEK Jiří, *Sociální skladba a mobilita v 19. století 2*. Opava 1993, s. 125-133.
- MATĚJČEK František, Řemesla v moravských městečkách a městech za třicetileté války a po ní. *ČMM* 109, 1990, s. 255-274.
- MATĚJČEK František, Morava za třicetileté války. *Práce Historického ústavu AV ČR, Monographia A6*, Historický ústav AV ČR, Praha 1992, 585 s.
- MATĚJČEK František, Postavení poddaného lidu v brněnském kraji před Bílou horou. *ČČM* 112, 1993, s. 79-106.
- MATĚJŮ Martin, Sociokulturní potenciál území, možnost jeho urbanistické a sociologické reflexe. *Ostrava'92. Urbanismus, architektura, sociální vztahy a technické památky ve Vítkovicích na přelomu 19. a 20. století*. Památkový ústav v Ostravě 1992, s. 22-24.
- Matrika narozených kostela sv. Jindřicha na Novém Městě pražském (1584-1600). Edice. K vydání připravila Jaroslava Mendelová. Archiv hlavního města Prahy 1992, 232 s.
- MATUŠÍKOVÁ Lenka - PAZDEROVÁ Alena, Alterzusammensetzung der Kinder im Verzeichnis der Untertanen nach dem Glauben vom Jahre 1651. *HD* 17, 1993, s. 53-64.
- MAUR Eduard, Historie - demografie - historická demografie. *Historický obzor* 3, 1992, s. 261-265.
- MAUR Eduard, Jubileum Pavly Horské. *D* 34, 1992, s. 77.
- MAUR Eduard, La famille paysanne en Bohême du XVIe au XVIIIe siècles: les sources et les questions. In: *Les modes familiaux en Europe aux XVIe-XVIIIe siècles*. Białystok 1992, s. 65-70.
- MAUR Eduard, La vieillesse et la jeunesse en Bohême aux XVe-XVIIe siècles. *HD* 14, 1990, s. 29-39.
- MAUR Eduard, Příspěvek k demografické problematice předhusitských Čech (1346-1419). *Acta Universitatis Carolinae 1989 (vyšlo 1991)*, *Philosophica et Historica* 1, s. 7-72.
- MĚŘÍNSKÝ Zdeněk, Vývoj osídlení Jihlavska do 13. století (Nástin). *Vlastivědný sborník Vysočiny, Oddíl věd společenských*, 7, 1990, s. 129-141.
- MĚŘÍNSKÝ Zdeněk, Vývoj osídlení na Moravě a ve Slezsku. *AH* 16, 1991, s. 27-36.
- MĚŘÍNSKÝ Zdeněk, Otázky kolonizace a interetnických vztahů na středověké Moravě. *AH* 18, 1993, s. 99-118.
- MEZNÍK Jaroslav, Mory v Brně ve 14. století. *Mediaevalia historica Bohemica* 3, 1993, s. 225-235.
- MEZNÍK Jaroslav - SULITKOVÁ Ludmila, Hlavní tendence národnostního vývoje českých a moravských měst ve středověku. *NP*, s. 43 - 49.

- MORAVEC Jaroslav, Lovosicko v období mezi Sarajevem a Saint Germain (1914-1918). *Vlastivědný sborník Litoměřicka XXV*, 1989, s. 5-45.
- MYŠKA Milan, Dynamika sociální struktury obyvatelstva ostravské průmyslové oblasti ve 2. polovině 19. století. *Historicko-statistická studie. SPPFO C-26*, 1991, s. 3-39.
- MYŠKA Milan, Sociálně-ekonomická struktura Bruntálska v počátcích moderní industrialisace. *Sborník referátů 9. Severomoravského demografického kolokvia*, Bruntál-Opole 1992, s. 18-26.
- NAVRÁTIL Ivo, Desfourská panství v berní rule roku 1654. *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 5, 1992, s. 117-160.
- Národnostní otázka v Československu (po roce 1918). Seminář konaný v Opavě 20. a 21. května 1989. Řada interních tisků č. 28, Slezský ústav ČSAV 1989, 190 s.
- NEČAS Ctibor, Společenská problematika Romů v minulosti a přítomnosti. Masarykova univerzita Brno 1991, 96 s.
- NEČAS Ctibor, Terorizování slovenských Romů (1944-1945). *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Ostraviensis, Historica* 1, Ostrava 1993, s. 119-125.
- * NEKUDA Vladimír, L'étude des villages désertés au moyen age en Moravie (Tchécoslovaquie). *Časopis Moravského musejního ...*, *Vědy společenské*, 74, 1989, s. 161-292.
- NEKUDA Vladimír, L'Etude des villages désertés au moyen age en Moravie. *ČMM* 74, 1989, s. 161-202.
- NESLÁDKOVÁ Ludmila, Skladba obyvatelstva obcí vsetínského okresu podle náboženského vyznání v letech 1880-1930. *Sborník referátů 8. Severomoravského demografického kolokvia*, Vsetín 1991, s.32-41.
- NESLÁDKOVÁ Ludmila, Skladba obyvatelstva obcí politického okresu Místek podle náboženského vyznání, obcovací a mateřské řeči v letech 1880-1930. *Sborník referátů 10. Severomoravského demografického kolokvia*, Frýdek-Místek 1993, s. 25-38.
- NESLÁDKOVÁ Ludmila, Demografickohistorická charakteristika židovské minority z okruhu ostravské náboženské obce v 19. a 20. století. *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Ostraviensis, Historica* 1, Ostrava 1993, s. 73-84.
- NEUWIRTH Jiří, Komenský a mor v Lešně. In: *Pocta Univerzity Karlovy J. A. Komenskému*. Red. J. Pešková, J. Cach a M. Svatoš. Praha 1991, s. 95-101. Těž angl. a rus.
- NIESNER Tomáš, Vývoj úmrtnosti v Bruntále v letech 1780-1849. *Časopis Slezského muzea* 40, 1991, série B - vědy historické, s. 31-39.
- NODL Martin, Západočeské Stříbro v roce 1380. *MZK* 29, 1994, s. 7-14.
- NOVÝ Rostislav, Prameny k dějinám Tábořska 1424-1425. IX. Úroční svatohavelský rejstřík trýboňského panství 1424-5. *Táborský archiv* 5, 1993, s. 33-62.
- Otázky sociálního vývoje a jeho národnostních souvislostí (1780-1914). *Práce Slezského ústavu ČSAV v Opavě, řada B, hospodářské a sociální dějiny*. Opava 1991, 134 s.
- PAVELČÍKOVÁ Nina, Několik poznámek k procesu reprodukce obyvatelstva ostravské aglomerace a jejího zázemí v letech 1938-1944 (1945). *ČSM* 41, série B - vědy historické, s. 73-89.

- PAVELČÍKOVÁ Nina, Změny v rozmístění a v sociální skladbě obyvatel českých zemí za okupace a jejich souvislosti s poválečným vývoje. *SISb* 90, 1992, s. 1-10.
- PAVLÍK Zdeněk - ŠUBRTOVÁ Alena, František Fajfr. Život a dílo. Československá demografická společnost, Český statistický úřad Praha 1993. 213 s.
- PEŠEK Jiří, Development of Prague and its population in documents of the Archives of the City of Prague. *HD* 14, 1990, s. 185-203.
- PLETZER Karel, Libnič a sousední vesnice v urbáři hlubockého panství z roku 1490. *Výběr* 1990, 3, s. 193-202.
- PLETZER Karel, Češňovice na Hlubocku v urbářích z let 1490 a 1592. *Výběr* 1990, 4, s. 293-302.
- PLETZER Karel, Ves Srubec u Českých Budějovic do roku 1602. *Výběr* 1991, 3, s. 218-226.
- PLETZER Karel, Týn nad Vltavou na konci 14. století. *Výběr* 1992, XXIX, č. 2, s. 81-88.
- PLETZER Karel, Týn nad Vltavou na začátku 17. století. *Výběr* 1992, XXIX, č. 4, s. 231-237.
- * PODZIMEK Jaroslav a kol., 70 let československé státní statistiky. Praha 1989, 223 s.
- POKORNÁ Libuše, Z historie Havraně. In: 710 let obce Havraně. Sborník k příležitosti oslav výročí založení obce. Vydal Obecní úřad Havraň a Okresní muzeum v Mostě. Havraň 1991.
- POLOCZKOVÁ Barbara, Popis Frýdku a Fryštátu z poloviny 19. století. *Těšínsko* 1991, č. 4, s. 12-14.
- POLOCZKOVÁ Barbara, Mravnostní normy na Těšínském Slezsku v XVI.-XVIII. století. *Těšínsko* 4, 1992, s. 1-6.
- PROKOP Radim, Vliv sídelnědemografických procesů na postavení Olomouce v rámci okresu do roku 1960. *Sborník 7. Severomoravského demografického kolokvia*, Olomouc 1990, s. 30-37.
- PROKOP Radim - KOVÁŘ Jiří, Slovenské obyvatelstvo v ostravské průmyslové oblasti. *Ostrava, příspěvky k dějinám a výstavbě Ostravy a Ostravska* 16, 1991, s. 55-89.
- PROKOP Radim, Bruntálsko - region vývojových kontrastů. *Sborník referátů 9. severomoravského demografického kolokvia*, Bruntál-Opole 1992, s. 58-66.
- PROKOP Radim, Ke geopolitickému pozadí národnostních struktur v severním pohorí. *Sborník referátů 10. severomoravského demografického kolokvia*. Frýdek-Místek 1993, s. 39-47.
- ROEDEL Bohumír - HORÁČKOVÁ Petra, Povolání nových měšťanů v Žatci a Lounech před Bílou Horou. *Sborník Okresního archivu v Lounech* 1, 1985, s. 49-52.
- ROLINC Vladimír, Nejtemnější období matrik fary Vsetín. (Neblahé působení pana faráře Františka Josefa Vážanského v letech 1735-1767). *Orlice, Časopis pro genealogii, heraldiku a další pomocné vědy historické* 90, č. 2, Ostrava 1992, s. 80-86.
- RUMLOVÁ Eva, Demografická a sociální struktura obyvatelstva panství Dymokury v polovině 17. století. *HD* 17, 1993, s. 153-200.
- RYBA Jan, Urbáře a pozemkové knihy panství Toužim v druhé polovině 16. a první polovině 17. století. *MZK* 28, 1992, s. 99-126.

- SELIGOVÁ Markéta, Příspěvek ke studiu rodinných struktur v Čechách v polovině 17. století (panství Děčín - sonda). *HD* 17, 1993, s. 111-130.
- SCHMIDTOVÁ-HARTMANNOVÁ Eva, Ztráty československého židovského obyvatelstva 1938-1945. In: *Osud Židů v protektorátu 1939-1945*. Praha, Trizonia a Ústav pro soudobé dějiny ČSAV, 1991.
- SCHULZ J., Sociální složení obyvatel Komňatky. *Severní Morava* 60, 1990, s. 45-51.
- * SMETÁNKA Zdeněk, Život středověké vesnice. *Zaniklá Svídna*. Academia Praha 1988, 176 s.
- SMETÁNKA Zdeněk, Legenda o Ostožovi. *Archeologie obyčejného života v raně středověkých Čechách*. Mladá Fronta Praha 1992, 296 s.
- SMITKA Josef, Svěradice 1264-1989. Svěradice 1989, 133 s.
- Soupis poddáných podle víry z roku 1651. *Loketsko*. Zpracovala a úvod napsala Eliška Čáňová. Státní ústřední archiv v Praze, Praha 1993, 338 s.
- STEINER Jan, Profesní a sociální skladba obyvatelstva Moravské Ostravy podle národnosti v roce 1930. *Ostrava, příspěvky k dějinám a výstavbě Ostravy a Ostravska* 16, 1991, s. 193-208.
- STLOUKAL Milan - STUHLÍKOVÁ Jana, Antropologické nálezy věteřovské skupiny. *ČNM - řada přírodovědná* 159, 1990, s. 37-63.
- STROUHAL Evžen, Milan Stloukal šedesátníkem. *ČNM - řada přírodovědná* 160, 1991, s. 101-104.
- * Struktura společností na území Československa a Polska v 19. století do roku 1918. Praha, ÚČSSD 1988, 306 str.
- SVOBODNÝ Petr, Pražská lékařská fakulta a populační problematika ČSR ve 20. - 40. letech. *D* 33, 1991, s. 230-237.
- SVOBODNÝ Petr - KUDĚLA Jiří, Matriky zemřelých Vlašského špitálu v Praze (1719-1789). *HD* 15, 1991, s. 47-75.
- ŠKOLL Jaroslav, Epidemie cholery na Břeclavsku ve válečném roce 1866. *JM* 27, 1991, s. 149-158.
- ŠTARHA Ivan, Jazyk na jihomoravských městských soudech v době předbělohorské. *NP*, s. 66-68.
- * ŠUBRTOVÁ Alena, Názory na populaci v homiletice pobělohorského období (část 2). *Časopis Národního muzea, řada historická*, roč. 158, 1989, č. 3-4, s. 171-189.
- ŠUBRTOVÁ Alena, Populační otázky v programech českých politických stran na počátku století. *D* 32, 1990, s. 126-131.
- ŠUBRTOVÁ Alena, T. G. Masaryk a populační otázky. *D* 32, 1990, s. 299-307.
- ŠUBRTOVÁ Alena, Kontracepce, aborty a infanticida v pramenech k předstatistickému období. *HD* 15, 1991, s. 9-46.
- ŠUBRTOVÁ Alena, Havlíček k problémům populace (ke 170. výročí narození K. H. Borovského). *D* 33, 1991, s. 300-308.
- TRAPL Miloš, Národnostní otázka v moravských městech po vzniku Československa. *NP*, 183 - 188.

- TURKOVÁ Miroslava, Vývojový trend početnosti rodin v Čechách v meziválečném období. *ČL* 79, 1992, s. 97-100.
- UNGER Josef, Změny struktury osídlení ve 12. až 14. století na jižní Moravě. *AH* 18, 1993, s. 119-139.
- VALÁŠKOVÁ Naďa, Romské obyvatelstvo v rodných matrikách chmeřovské farnosti na Bardejovsku v 19. a na začátku 20. století. *OZ* 32-33, 1991-1992, s. 191-198.
- VALOCH Karel, Osídlení a klimatické změny v poslední době ledové na Moravě. *Časopis Moravského muzea* 74, 1989, s. 7-34.
- VELEMINSKÝ Petr, Novověké lebky II - kostnice v Budyni nad Ohří. *ČNM - řada přírodovědná* 161, 1992, s. 7-31.
- VENCL Slavomil, K otázkám časoprostorých rozdílů v intenzitě paleolitických a mezolitických osídlení ve střední Evropě. *PA* 81, 1990, s. 448-457.
- VYHNÁNEK Luboš - VELEMINSKÝ Petr, Patologické nálezy na lebkách z kostnice v Budyni nad Ohří. *ČNM - řada přírodovědná* 161, 1992, s. 35-46.
- WONDRÁK Eduard, Z historie sebevražednosti v Olomouci. *Okresní archiv v Olomouci* 1991, s. 107-121.
- WONDRÁK Eduard, Protimorový spis Jana Amose Komenského. *FHB* 16, 1993, s. 113-120.
- WOWKOVÁ Walburga - Fialová Ludmila, Plodnost vdaných žen v Jablonci nad Nisou do roku 1800. *D* 34, 1992, s. 223-234.
- ZÁVODSKÝ Prokop, Vývoj statistické teorie na území Československa do roku 1848. Vlastním nákladem. Praha 1992, 200 s.
- ZWETTLER Otto, Populační a národnostní změny v bývalém Sovětském svazu v letech 1897-1910. I. Populační růst. Brno, Masarykova univerzita 1992, 95 s.
- ŽANDOVÁ Elvie, Počet domů a obyvatel v Pardubicích v první polovině 16. století. *Východočeský sborník historický* 2, 1992, s. 131-140.
- ŽEMLIČKA Josef, Středověké osídlení a studium hospodářských dějin. *AH* 16, 1991, s. 37-43.

Sedmdesát let PhDr. Gustava Hofmanna

Dne 23. ledna 1995 se dožívá v pilné práci svých sedmdesátých narozenin PhDr. Gustav Hofmann, archivář a historik hospodářských a sociálních dějin, který svými pracemi významně obohatil i naši historickou demografii. Pražský rodák a absolvent oboru dějepis - zeměpis na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy (státní zkouška roku 1948, doktorát roku 1951) nastoupil v roce 1951 do archivní služby v Zemědělsko-lesnickém archivu v Ostrově u Karlových Varů a tomuto zaměstnání zůstal věrný až do odchodu do důchodu. Vystřídal přitom pracoviště ZLA (později SOA) v Ostrově, Žlebech, Hořovicích a posléze v Klatovech, kde nastoupil roku 1965 jako vedoucí pobočky SOA Plzeň.

Ve své odborné archivářské práci se G. Hofmann velmi důkladně seznámil s fondy našich velkostatků a na této pramenné základně založil i svou nesmírně intenzivní badatelskou práci. Týkala se prakticky všech odvětví podnikání na velkostatku a života poddaných. Dominující postavení však v ní zaujaly dějiny železářství, v nichž je jubilat dnes jedním z našich předních odborníků. Fondy velkostatků přivedly G. Hofmanna i k historické demografii, k níž měl blízko také svým zeměpisným školením. Od první poloviny šedesátých let se aktivně účastnil činnosti pracovní skupiny pro historickou demografii při katedře československých dějin FF UK v Praze, později i práce Komise pro historickou demografii. Na schůzkách těchto týmů docházelo k pravidelné výměně zkušeností, byly sledovány metodické podněty zahraničního hádání a prodiskutovaly se pracovní záměry. I když těžiště Hofmannova pracovního zájmu se nacházelo jinde, dokázal naši historickou demografii obohatit několika významnými studii, jež zaujaly jak využitím nových pramenů, tak také snahou o metodicky promyšlené řešení. Na příkladu panství Dolní Lukavice (1971) a Újezd Svatého Kříže (1987) upozornil G. Hofmann na možnosti využití soupisu k dani z hlavy z roku 1691, dosud v historické demografii přehlíženého, roku 1986 publikoval velmi zajímavé srovnání struktury obyvatelstva na panství Kynžvart v letech 1651 a 1690, na příkladu panství Kout - Trhanov se pokusil na základě zhostů vystihnout reálný dopad zrušení nevolnictví roku

1781 (1987). Z matričních údajů vyšel ve svém příspěvku osvětlujícím složitý populační vývoj v Jáchymově v 16. století (1987). Od roku 1976 také systematicky zpřesňuje údaje Křivkova soupisu osad vzniklých po roce 1654 články otiskovanými ve Zpravodaji místopisné komise ČSAV. Své historicko-demografické studie prozatím završil rozsáhlou studií *Populace Čech na sklonku 17. století*, otištěnou roku 1991 v SAP, jež zaujala širokým pramenným záběrem, využitím dosud přehlížených typů pramenů i hledáním nových metodických postupů.

Přejeme našemu jubilantovi, aby mu jeho pracovní elán vyržel i do dalších let a aby se nám z jeho pera dostalo ještě mnoho dalších studií, které by přinesly nejen spolehlivé statistické údaje, ale také, jak jsme na to u Gustava Hofmanna zvyklí, i nové nápady, otevírající bádání o dějinách obyvatelstva českých zemí nové cesty.

Eduard Maur

Poznámka: Přesné bibliografické údaje o pracích Gustava Hofmanna přináší *Historická demografie* v ročních přehledech české historickodemografické tvorby. Viz HD 6, s. 96; 9, s. 215; 12, s. 266; 15, s. 216 a 16, s. 141.

Jacques Dupâquier, Denis Kessler, *La société française au XIXe siècle. Tradition, transition, transformations.*

Paris, Fayard 1992. 529 s.

Na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let začal tehdejší ředitel laboratoře historické demografie při pařížské Vysoké škole sociálních věd (EHESS) Jacques Dupâquier organizovat anketu, která vešla do povědomí nejen francouzských historiků sociálních dějin, nýbrž i sociologů, demografů a antropologů pod názvem "3 000 rodin" nebo "Anketa TRA". Od roku 1980 desítky regionálních pracovníků, ponejvíce členů genealogických společností, procházelo desetileté souhrny záznamů o narozených, oddaných a zemřelých, které byly ve Francii zavedeny pro každou obec v roce 1792 spolu s předáním církevních matrik do civilní správy. Protože desetileté tabule francouzské civilní registrace obyvatelstva se dochovaly v úplnosti až od roku 1803, byl tento rok uznán za výchozí mezník ankety. Její první etapa se měla věnovat období 1803 až 1902, další etapy výzkumu pak měly pokračovat až do současnosti.

Ze všech přibližně 37 000 obcí ve Francii, které reprezentovalo do roku 1902 asi 100 000 tabel, bylo získáno více než 92 000 údajů o narození, 47 000 o sňatku a 81 000 o úmrtí osob jejichž příjmení začínala písmeny TRA. Tato tři písmena byla zvolena proto, že podle názoru jazykovědců se vyskytovala na začátku příjmení ve všech francouzských nářečích. Ze všech těchto údajů zanesených do pamětí počítačů byl vybrán vzorek o velikosti jeden manželský pár na 10 000 obyvatel na základě sčítání 1806 podle jednotlivých francouzských departementů, a to tak, že vždy šlo o rodinu založenou v letech 1803 až 1832 mužem s příjmením začínajícím písmeny TRA. Síť výzkumu rozhozená po celé Francii umožnila nalézt všechny potomky těchto rodin až do počátku 20. století, nehledě k tomu, že vznikl i samostatný téměř padesátitisícový soubor zápisů o sňatcích, z něhož je možno využít velké množství údajů o profesní struktuře jednotlivých historických období, o endogamii a exogamii, o společenských skupinách uzavírajících mezi sebou sňatky, o volbě povolání synů podle otců či nikoliv a mnoha jiných důležitých ukazatelích sociální mobility. Pro 20. století jsou zatím zpracovány některé údaje do roku 1970 a počítá se s širokým využitím závěrů pro studium vývoje francouzské společnosti až do současnosti. Zájem o spolupráci projevila již řada oborů včetně badatelů o hospodářských otázkách, o vývoji osobního majetku ve Francii apod.

Dosavadní výsledky ankety, která není zcela ukončena ani po deseti letech a která si vyžádala nezměrné úsilí v organizaci dobrovolných spolupracovníků po celé Francii, dovolují publikaci prvních závěrů o transformaci francouzské společnosti v 19. století.

"*Tradice, přechod a transformace francouzské společnosti v 19. století*" je tedy volně přeloženým titulem dnes vycházející knihy pod vedením dvou významných pracovníků EHESS Jacquese Dupâquiera a Denise Kesslera a za spolupráce jedenácti dalších odborníků různých společensko-vědních oborů včetně renomovaných specialistů pro výpočetní techniku. V úvodu nastiňuje Jacques Dupâquier svou koncepci nových sociálních dějin: "sociální dějiny byly dlouho jen přívěskem hospodářských dějin, jejich chudou příbuznou, jak řekl Georges Duby v inaugurační přednášce na College de France (1970). To proto, že zůstaly až do posledních let ve vleku marxismu, který je omezil na studium výrobních vztahů a třídních bojů. Ovšemže Karel Marx nikdy přesně nedefinoval sociální třídy, zajistil však tomuto pojetí obrovský věhlas klíčovým historickým heslem Komunistického manifestu: "Dějiny společnosti po naše dny jsou dějinami třídního boje". Marxovi epigoni a vulgarizátoři došli až k pyramidálnímu pojetí historie tím, že na materiální podstavec umístili sociální patro a na to zase jakousi zrcadlovou galerii shromažďující bez ladu a skladu objekty náboženské, kulturní a ideologické vyprodukované v hloubi systému."

Jak připomněl ještě Georges Duby, "mínění, která mají jednotlivci a skupiny o svých vzájemných postaveních a chování diktovaná těmito míněními, nejsou bezprostředně určována realitou jejich hospodářského postavení, ale obrazem, jenž si o něm vytvářejí a který není nikdy věrný, nýbrž vždy pokrivený působením složitého souboru myšlenkových představ. Umístit sociální jevy do prostého prodloužení jevů ekonomických, znamená omezit pole výzkumu, citelně ochudit problematiku, vzdát se jasného vnímání některých důležitých siločar".

Tak ztroskotala sociální makro-historie, která v 60. letech usilovala o porozumění sociálním mechanismům skrze výrobní vztahy. Tak zmizel ve všech publikacích výraz "hospodářské a sociální dějiny", jejichž recept připomínal legendární skřivánčí paštiku: na jednoho skřivánka sociálních dějin - jednoho koně dějin hospodářských! Není náhodou, že *Annales d'histoire économique et sociale* Marca Blocha a Luciena Febvra daly přednost od roku 1946 názvu *Annales - Economies - Sociétés - Civilisations*. Tehdy získávají hospodářské dějiny vskutku samostatnost a osvojují si nový postup založený na vytváření homogenních řad a na konstrukci modelů.

Na druhé straně, cesty některých průkopníků, jednak historiků, jednak demografů, se sbíhají, aby se zrodil kolem roku 1960 nový vědní obor: historická demografie. Tato disciplína otevírá sociálním dějinám nové perspektivy tím, že odhaluje chování drobného venkovského lidu, tak zanedbávaného tradiční historiografií, a zvláště tím, že navrhuje novou metodologii, založenou na pozorování drobností a evidování událostí každodenního života.

Otázky podněcené objevy historické demografie - zejména pokud se týkají sexuality a rodinných struktur - a schisma vzniklé v oblasti sociálních dějin přispěly k tomu, že výzkum se orientoval k novému badatelskému směru: historické antropologii, která ze sebe vydala to nejlepší mezi roky 1970 a 1985. Roger Chartier a Daniel Roche, autoři článku "*Sociální dějiny*" v publikaci *La Nouvelle Histoire*, která vyšla pod vedením Jacquesa Le Goffa a s přispěním Rogera Chartiera a Jacquesa Revela v Paříži v roce 1978, definují sociální dějiny jako "citlivější k studijnímu zaměření na vztahy spíše než na struktury, pozornější k symbolickým významům spíše než k ekonomickým vztahům". A uzavírají: "Anatomie sociální tkáně ve svém celku byla nahrazena dílčím přístupem k sociálním segmentům vyňatým buď v jejich funkční totožnosti (rodina, věková skupina, zaměstnání), nebo jasně označenou náboženskou či ideologickou souvislostí."

Dnes se tedy historikové pustili do studia tématicky znásobeného: týkajícího se jmění a příjmů, dělnických bojů, politických institucí a politického myšlení, náboženské praxe, sociability, vztahů uvnitř rodiny, každodenního života a materiální kultury, vzdělání, rozšiřování knih, dějin kojenců a starců, deviance a delikvence. Ale součet obdivuhodných prací vydaných v poslední čtvrtině našeho století naprosto nemůže být považován za "nové sociální dějiny".

Vytvoření opravdových sociálních dějin, aniž by bylo součtem přístupů ekonomických, demografických, antropologických, kulturních, politických a ideologických, by vrhlo na všechny tyto obory nové světlo. V tomto okamžiku vidíme dávné společnosti jen v záblescích, které odrážejí úlomky rozbitého zrcadla (ale tato metafora opravdu není přiměřená, protože by mohla budít zdání, že by stačilo znovu slepit úlomky, abychom získali obraz úplný a věrný): sociální dějiny našich snů budou něco zcela jiného než syntéza. Christophe Charle v úvodu k práci "*Histoire sociale, histoire globale?*" (Paris, 1991) duchaplně poznamenává, že "historikovým terénem už není ona nová pevnina, jejíž objevení Althusser přisuzoval Montesquieuovi a Marxovi, ani komplexní mechanika, jak ji vykresloval Ernest Labrousse ve svých syntézách, ale spíše řada řeckých měst uzavřených do sebe a hotových vést drobné války o hranice mezi podobory".

Máme i vynikající monografie, které se jedny vztahují k zvláštním skupinám, jako jsou šlechta, notáblové, obchodnická buržoazie, vojáci, odboráři, školní inspektoři, politický personál atd., druhé k tomu či onomu městu v 17., 18. nebo 19. století: Amiens, Lyon, Carmaux, Marseille, Detroit, nebo, ještě lépe, k té či oné skupině zachycené v jejich historických a prostorových dimenzích. To vše nenahradí chybějící celkové sociální dějiny, neboť pro tento okamžik existuje jen podle slov François Dosse "rozdrobená historie". (*L' Histoire en miettes. Des "Annales" à la nouvelle histoire*. Paris, 1987)

Samozřejmě hromaděním monografií se tato historie nepředělá. Monografie jsou nezbytné: dávají poznat prameny a evidovat problémy k vyřešení, ale nikdy se neví, jaké

je pořadí naléhavosti řešení těchto problémů. Mnozí antropologové a historici stálým omezováním se na studium jednotlivých případů ztratili se zřetele základní pojem: reprezentativnost. Součet dlíčho nikdy automaticky nevytvořil obecné. Například v historické demografii dlouho bylo nutno se spokojit s monografiemi pro jednotlivé vesnice, a teprve anketa pro celou Francii Louis Henryho umožnila rekonstruovat dějiny francouzské populace. První výsledky této ankety byly uveřejněny ve zvláštním čísle časopisu "Population" v listopadu 1975.

Nové sociální dějiny budou muset být založeny ne na agregativních statistikách, které byly provedeny na něčí příkaz vycházející právě tak z hledisek nařizovatelů jako z objektivní reality, nýbrž na mikroskopickém pozorování jednotlivců, rodin a chování. Tento triumf "mikrohistorie" v sobě zahrnuje převrat ve vědeckém postupu: místo co hledat ve světlujícím oceánu pramenů pro sociální dějiny potvrzení prefabrikovaných modelů (které jsou často jen rozumovými náhledy), je třeba před generalizací a konceptualizací vědecky pozorovat.

Historičtí demografové jsou snad nejlépe vybaveni položit základy těchto nových sociálních dějin, protože v posledních třiceti letech vypracovali zvláštní metodologii, zajímali se ne o jednotlivé skupiny, ale o celou společnost a sklidili ve výzkumu minulosti úspěchy nesrovnatelné s ostatními odvětvími historiografie.

Přece ale až dosud neopustili svoji vyhrazenou doménu: demografické chování obyvatelstva. I když zde byla snaha obohatit rodinné listy pomocí jiných nominativních pramenů než jsou matriky: herní rula, katastry, svatební smlouvy, inventáře pozůstalostí atd., těmto pokusům se nepodařilo dát nám dynamickou vizi dávných společností: měřítkem jedné vesnice se vždy zdají nehybné. Sociální změny nemohou být plně pozorovány na tak omezeném území. Geografická a sociální mobilita jsou neoddělitelné. Aby mohly být zachyceny, je třeba opustit rámec obce, ba dokonce provincie, a osvojit si perspektivu genealogů, to znamená sledovat rodiny při jejich přemísťování.

Ve Francii dosáhla genealogie za posledních dvacet let pozoruhodného rozšíření. Zabývá se jí více než 26 000 osob sdružených ve společnostech, aniž se zmiňujeme o těch, kteří pěstují lov na předky jako individuální sport. Tito genealogové se účastníují prací kolektivního významu a už se nespokojují jen se zaznamenáváním jmen a dat. Významná část z nich se stala skutečnými dějepisci, historiky svých rodin, či ještě lépe, badateli o sociálním prostoru, v němž žili jejich předkové. Nicméně, jejich práce, velmi užitečné pro sociální dějiny, nemohou poskytnout poznání celé společnosti: nejen, že genealogové tvoří malý svět pro sebe v ústraní, nýbrž hlavně proto, že vzestupné genealogie podávají deformovaný obraz minulosti: neplodná prostředí tam nejsou zastoupena a málo plodná nevalně.

Stejně je tomu u "sociálních genealogií", které propagují někteří historikové, zejména *Adeline Daumardová*: velmi užitečné při studiu přesně definovaného prostředí, například pařížské obchodnické buržoazie, tyto genealogie by mohly poskytnout celkový obraz minulé společnosti jen při přísném výběru vzorku. V každém případě není dlouhodobých sociálních dějin bez zřetele na rozdíly v reprodukci. Ještě se k tomu vrátíme.

Vytvoření globálních sociálních dějin bude zdouhovou záležitostí a je zbytečné ji komplikovat ještě nadhazováním pseudoproblémů, které připomínají spíše scholastiku než vědecký přístup. Především, mohou být sociální dějiny něco jiného než pouze dějiny? Mají svou specifikou, svou totožnost? "Historie je celá sociální svou definicí", napsal *Lucien Febvre*, což je elegantní způsob vyhnout se problému. V tomto duchu by se mohlo snadno tvrdit, že historie je celá ekonomická svou definicí, nebo celá kulturní svou definicí. Sociálními dějinami je třeba rozumět studium lidí "zastížených v jejich postavení a vztazích v lůně společnosti" (*R. Chartier a D. Roche*) nebo, ještě lépe, "vzít do úvahy totalitu faktů, které tvoří strukturu společnosti", odkud přichází přání, aby nastoupila skutečná historická sociologie, schopná vysvětlit fungování minulých společností, aniž by do nich promítala ideologie a mravy přítomnosti, a přinést elementární odpovědi na tak základní otázky, jako je význam geografické mobility, skutečnost sociální mobility, vztahy mezi městem a vesnicí, šíření způsobů chování, integrační schopnost toho či onoho prostředí, realita manželských strategií, předávání vlivů a vědění, generační jevy atd.

Mají se sociální dějiny omezit na soukromou sféru? Mají se vzdát třídění a kvantifikace? Dobře víme, že každý lidský osud je zvláštní, že není beze zbytku restaurovatelný, i když jedinec zanechal korespondenci nebo si psal deník, a že tedy je historicky neredukovatelný. Jsou pouze společné rysy mezi individualitami. Jak říkal Durkheim, "historie může být vědou jedině pod podmínkou, že se pozdvihne nad individuální", ale hned jako imperialista dodával: "Je pravda, že pak přestává být sama sebou a stává se odvětvím sociologie." Ostatně, když se mikro-historie správně užívá, dovoluje přecházet od kvalitativního ke kvantitativnímu. Například z hromadných zpráv o ohlášených těhotenstvích svobodných matek v 18. století, dodnes zachovaných v archivních dokumentech, je možno sestavit přesné statistiky pro dějiny sexuality. Konečně, nestačí kritizovat třídění a kategorie starého statistického pojednání, aby se vyvodil závěr, že s výjimkou správních orgánů a statistiků ostatní skupiny společnosti mizí ze scény.

Způsob, jak se lidé sami kvalifikují (nebo jsou kvalifikováni svými blízkými) při událostech ze společenského či rodinného života, bezpochyby přesně neodpovídá ekonomické realitě, ale svědčí o pocitu sounáležitosti. Spíše než násilím vtěsňovat tato pojmenování do předem stanoveného rámce socio-profesního třídění - jak jsme se

pokoušeli dělat v šedesátých letech -, je třeba zkoumat jejich četnost v prostoru a čase, a přetvářet skupiny jen s ohledem na existenci či neexistenci sňatkových překážek. Konečně rodinné monografie na genealogickém základě vždy musí celkovému statistickému zpracování předcházet, avšak nevylučují jej.

Je správné rozlišovat sociální struktury a sociální vztahy? Zdá se zřejmé, že nelze studovat jedny bez druhých, zvláště nelze odloučit analýzu sociální mobility od analýzy struktur. Skupiny se definují v široké míře svými vzájemnými vztahy, vnitřními nebo vnějšími, ale také svými vztahy k prostoru, k hmotným statkům a k systémům reprezentace. Stejně sociální mobilita je neoddělitelná od sociálních struktur: jak ji měřit bez znalosti struktur, ba dokonce, jak ji definovat? Dráhy jednotlivců se vpisují do sociální krajiny, ale tato krajina je proměnlivá a souhrn drah sám přispívá k jejím modifikacím. A navzájem zase stupeň sociální mobility je jednou z hlavních charakteristik sociálních struktur. Samo studium sňatků mezi skupinami dovoluje rozpoznat hlavní linie sociální krajiny.

Zbývá říci, že by bylo absurdní popírat účast strukturálních přeměn v sociální mobilitě. Strukturální přeměny ekonomického původu: stálé přeskupování aktivního obyvatelstva působením vývoje výroby a trhů. Strukturální přeměny demografického původu: skupiny se slabou reprodukcí musí nabírat své členy z těch, které mají reprodukci silnou. Ale všechno se říci nedá: v sociálním souboru jsou mnohé přechody, které unikají jakémukoliv určení. Analýza rozbíhajících se toků a zejména protiproudů by se měla jevit jako zvláště poučná, v čase a prostoru jistě v nich docházelo k velkým změnám. Naše společnosti nejsou ani úplně uzavřené, ani zcela průchodné: jejich "přilnavost" se jistě mění krátkodobě i dlouhodobě. Ale jak a proč?"

Jako duchovní otec ankety "TRA" se však *Dupâquier* přiznává k tomu, že chce jít daleko dále než se podařilo historické demografii zpracováním stovek monografií o jednotlivých farnostech a novým pohledem na demografický vývoj ve Francii v tzv. předstatistickém období. Účelem ankety, která historicko-demografické metodologie využívá, mají být odpovědi na otázky, k nimž se až dosud historická demografie nehlásila, i když v registraci obyvatelstva pro jejich řešení existují vynikající pramenné údaje. Až dosud užívané údaje státních statistik pro 19. století dovolují pouze makroanalytický pohled na problémy sociální a geografické mobility obyvatelstva Francie. Anketa doufá proniknout mnohem hlouběji ke skutečnostem společenské transformace v jejím klíčovém období.

Recenzovaná kniha přináší ještě ne zcela úplný, avšak úctyhodně rozsáhlý materiál pro řešení následujících problémů, které organizátoři ankety vytypovali již před jejím zahájením nebo v průběhu výzkumu: Jaký byl podíl obyvatel měst a venkova na reprodukci francouzské populace v 19. století? Jak se podílelo obyvatelstvo různých

oblastí Francie na obrovském vzrůstu vnitřní migrace v 19. století? Jaká byla úloha demografické báze při zachování regionální identity? Jak se podíleli imigranti z ciziny na formování francouzské populace? Jak to, že obyvatelstvo Francie rostlo i na konci 19. století, když již nebylo zajišťováno ani prosté střídání generací? Měli zde nějakou významnou úlohu cizinci? Jak rychle se imigranti integrovali do francouzské společnosti? Je možno potvrdit názor, že sociální mobilita ve Francii vzrostla po Velké revoluci? Jestliže francouzská společnost byla v 19. století méně "zablokována" než později, jaký byl objem, důvod a rytmus společenských změn? Jak se společnost reprodukovala? Dědilo se sociální postavení? Je sociální vzestup beze zbytku vysvětlitelný "stratégií" rodin? Jak byla vázána navzájem sociální a geografická mobilita? Tam, kde sociální mobilita byla značná, je možné hledat vysvětlení výlučně v přeměnách společenských struktur původu ekonomického nebo demografického? Jak se na těchto procesech podílela nadúmrtnost městského obyvatelstva? V jaké míře rozdíly v reprodukci sociálních skupin mohou vysvětlit společenský vzestup či proletarizaci? Je možno potvrdit hypotézu, že dělnictvo 19. století se vytvořilo ponejvíce z maloročníků, venkovských řemeslníků a "lidových" vrstev měst? Jaký byl podíl autoreprodukce dělnické třídy? Měla tato třída v 19. a 20. století specifické demografické chování nebo si přinesla toto chování z prostředí, odkud se rekrutovala? Jakou úlohu hrálo drobné vlastnictví vytvořené rovností dědiců podle "Code civil" v neobyčejném "zakořenění" obyvatel francouzského venkova? Jak se vytvářelo a předávalo ve Francii rodinné jmění? Jaký vliv mělo na jeho formování dědictví? Jaký vliv měly vlastní úspory jednotlivých generací? Jakou úlohu měly rozdíly v plodnosti generací na rozptýlení nebo soustředění rodinného jmění? Je možno pozorovat v rodinách z různého prostředí zděděné chování? Například děti z početných rodin mají opět početné rodiny?

Ve dvanácti kapitolách recenzované knihy různí autoři bohatě dokumentují odpovědi na mnohé z těchto otázek. Tabulky a grafy znázorňují vývoj ekonomických aktivit, demografického chování, účasti společenských skupin na vývoji obyvatelstva co do geografické i sociální mobility. Rozsáhlá kapitola je věnována ženské práci a ženským povoláním, rozboru zaměstnání podle údajů obsažených v záznamech o sňatcích. Každému, kdo zná agregativní statistiky 19. století, musí být zřejmé, že kniha obsahuje skutečnosti studiem těchto statistik nedosažitelné.

Nejen pro historii samotné Francie, nýbrž i pro hlubší pohled na evropské dějiny v posledních dvou stoletích je závažným zjištěním, že z 3 000 sledovaných rodin nejméně dvě třetiny vyhasínají ještě před začátkem první světové války. Buď neměly vůbec žádné děti v poslední generaci, nebo pouze dcery, které se provdaly do jiných rodin. Tak z pozorování mizí, ledaže byly neprovdanými matkami nemanželských dětí nebo se provdaly za muže s příjmením "TRA". 85 až 90 % dnes ještě žijících potomků

z vybraných 3 000 rodin pochází s největší pravděpodobností jen z 10 až 15 % těchto rodin.

I když se recenzovaná kniha týká transformace společnosti ve Francii v 19. století, není pro českého historika sociálních dějin či pro českého sociologa, etnografa nebo antropologa bez užítu zamyslet se nad prvními výsledky velké ankety. Otázky, které Jacques Dupâquier se svými spolupracovníky stanovil, jsou vysloveny tak sugestivně, že každého z badatelů zmíněných disciplin musí podnítit ke snaze odpovídat na ně v rámci studia společnosti českých zemí či jakékoliv jiné vznikající průmyslové společnosti. Proto i země, které si nemohou dovolit uspořádání tak nákladné ankety, mohou z dobře metodicky zvládnutých výsledků podobné ankety těžit. Mimo to metodologie vypracovaná pro anketu 3 000 rodin ve Francii může sloužit příkladem každému, kdo se chce pokusit o skutečnou historickou sociologii. Sám Dupâquier v úvodu o "nových" sociálních dějinách považuje historickou sociologii za svůj cíl. Odvolává se na definici sociálních dějin francouzských historiků R. Chartiera a D. Roche, kteří těmito dějinami rozumějí "studium lidí zaštiťovaných v jejich postavení a vztazích v lůně společnosti" nebo ještě lépe: "vzít do úvahy totalitu faktů, které tvoří strukturu společnosti". Dupâquier se však domnívá, že hlavní úloha při studiu historických společností připadne skutečné historické sociologii, schopné vysvětlit jejich fungování, aniž by do nich promítala ideologie a mravy společností dnešních.

Pavla Horská

Hans H. Donth (ed.): *Rochlitz and der Iser und Harrachsdorf in der frühen Neuzeit. Quellen zu Herrschaft und Alltag in einer ländlichen Industriesiedlung im Riesengebirge (Veröffentlichungen des Collegium Carolinum, Band 65).*

München, R. Oldenbourg Verlag 1993, 582 s.

V Donthově obšírné edici pramenů k dějinám krkonošských vsí Rokytnice nad Jizerou a Harrachov zaujme historického demografa hlavně edice rokytnické konšelské knihy z let 1598-1748 a výtahu z gruntovních knih Horní Rokytnice a Dolní Rokytnice a dalších čtyř okolních lokalit z let 1674-1795, umožňující studovat zvláště některé aspekty dějiny rodiny (výměnek, způsob předávání usedlostí, dědické vypořádání aj.). Ještě více ho ale upoutá stručný, nicméně zajímavý úvod k edici, kde je kromě popisu vydaných pramenů podán i zkratkový přehled dějin obou vsí. V něm je vedle otázek protoindustrialisace, příznačné pro zmíněné lokality jilemnického panství, věnována značná pozornost také demografickému vývoji. Autor tu čerpá zejména ze své starší edice k dějinám jilemnického panství z roku 1974 (kde mj. vydal i soupis podle víry

z roku 1651) a především ze své genealogicky pojaté knihy o rokytnických a harrachovských rodinách z roku 1991, opírající se o důkladnou excerpci místních matrik.

Donthův výklad je zajímavý především proto, že studované krkonošské vsi byly typickými protoindustriálními sídly, jejichž populační vývoj se výrazně odlišoval od vývoje jiných oblastí Čech. Zemědělská výroba zde měla jen doplňkový charakter, základním zdrojem obživy tu bylo plátenictví, sklářství, zčásti i hornictví. Rozvoj domácí výroby v 17.-18. století vedl k rychlému růstu obyvatelstva. Roční přírůstek tu byl zhruba dvojnásobný ve srovnání s celozemským průměrem. Nebude na škodu, když si uvedeme základní čísla shromážděná autorem.

Ves Rokytnice nad Jizerou vznikla u sklárny prvně připomínané roku 1562. Postupně se rozrůstala do vyšších poloh. Již před rokem 1620 vznikla osada Hranice, před rokem 1621 Studené, kolem roku 1675 Františkov, před rokem 1684 Rýžoviště. Počet obyvatel Rokytnice odhaduje autor k roku 1618 podle konšelských knih asi na čtyři sta osob. Roku 1651 bylo z 81 místních usedlostí 19 pustých, počet obyvatel lze ze soupisu podle víry a z berní ruly odhadnout asi na 390-440. Avšak již do roku 1688 vzrostlo obyvatelstvo na 1 040 osob (roční přírůstek 2,5 %). Růst pokračoval ještě počátkem 18. století. Roku 1723 bylo v Rokytnici napočteno 2 445 poddaných. Pak se ale přírůstek snížil na 1,2 % a tento stav trval až do roku 1788. Během hladomoru zemřelo od září 1771 do srpna 1772 1 018 osob. K těmto zajímavým číslům je třeba připomenout, že autor ne vždy dává najevo, zda píše jen o vlastní Rokytnici, od roku 1663 rozdělené na Dolní a Horní, nebo i o dalších výše uvedených osadách.

V 18. století vznikly v sousedství Rokytnice další čtyři vsi: roku 1711 Harrachov, roku 1713 Hledsebe, roku 1750 Rokytno a roku 1782 Nový Svět. Všech výše jmenovaných deset vsí, respektive osad, mělo roku 1784 již 5 360 obyvatel. Z nich 58 % žilo ve vlastní Rokytnici, 26 % na okolních horských svazích a 16 % v údolí Mumlavy a jejích přítoků. Celkem se tedy zvýšil počet zkoumaného severozápadního cípu jilemnického panství v letech 1618-1784 třináctkrát (!!).

Rychlý růst počtu obyvatel byl doprovázen stejně rychlým procesem drobení rolnických usedlostí, jemuž zde zřejmě vrchnost nijak nebránila. Ve srovnání se sousedními vesnicemi středověkého původu, kde se roku 1688 pohybovala rozloha jedné usedlosti v průměru mezi 18 a 23 strychy, činil rokytnický průměr pouhých 6 strychů a v následujících letech drobení usedlostí dále pokračovalo. Mezi léty 1688 a 1780 vzrostl v Rokytnici a dvou připojených osadách počet usedlostí ze 143 na 421, avšak počet sedláků a "zahradníků" (nikoli ve smyslu berní ruly, ale místního úzu, kde *gärtner* znamenal totéž co český *chalupník*) klesl z 84 na 21, zatímco počet polovičních "zahradníků" vzrostl z 27 na 84, počet drobných "zahradníků" z 11 na 97 a počet *domkářů* dokonce z 18 na 214, takže se jejich podíl v rámci usedlých zvýšil z 12 % na víc než 50 %.

V šesti osadách založených po roce 1654 se v letech 1700-1785 zvětšil počet domů z 33 na 185; šlo téměř výlučně o domkáře.

Zmíněnému tempu demografického růstu a drobení usedlostí odpovídá značně vysoký počet řemeslníků uváděných v rokytnických matrikách křtů z let 1770-1784 respektive pohřbů z let 1770-1799: celkem se tu připomíná 409 řemeslníků. Z toho se 25 % živilo výrobou a zušlechťováním skla, 16 % textilní výrobou (obchodníci s přzí, tkalci, šlojřníci, běličí, barvíři), 24 % byli krejčí a ševci, 20 % mlynáři, pekaři a řezníci, 10 % tesáři, zedníci a truhláři a 5 % zástupci jiných řemesel. Zajímavé je, že dřevorubci a předleny se vyskytují v matrikách až od roku 1790. Autor z toho vyvozuje, že zmíněné činnosti byly až do té doby jen vedlejším zdrojem příjmů. Upozorňuje také na to, že ještě roku 1725 byl v Rokytnici evidován jen jeden tkadlec plátna. Na předení lnu se podle něho nicméně podílelo větší či menší měrou téměř všechno obyvatelstvo. Upozorňuje zejména na to, že předení lnu bylo důležitým zdrojem obživy starých lidí (jak to pěkně dokládají smlouvy o výměnku v konšelské knize), že pro usedlé existovala robotní povinnost příst a bělit plátno a že podle tereziánského katastru bylo předení pro obyvatele nově založených vsí hlavním zdaněným zaměstnáním. Tkaní se začalo rozvíjet v Rokytnici až po roce 1747, zejména v souvislosti se vznikem hrabačovské manufaktury. Mezi lety 1770-1784 se v rokytnických matrikách uvádí 19 tkalců, roku 1787 v manuformní tabele 77, roku 1790 již 211.

Jestliže výrobní možnosti přitahovaly do Rokytnice četné imigranty, náboženský útlak naopak vyvolával silnou emigraci. Roku 1651 byli všichni obyvatelé Rokytnice nekatolíky. Katolické náboženství přijali až v letech 1670-1680 po známé misií jezuitů Kašpara Diriga, avšak 15. června 1682 zběhlo asi dvě stě osob, tj. pětina obyvatelstva, do blízké Lužice. Z nich se 91 časem vrátilo, zatímco ke zbývajícím 110 přibývali v následujících letech další emigranti.

V závěru svého úvodního příspěvku se autor pokouší srovnat populační vývoj v Rokytnici s vývojem celozemským. Zdůrazňuje přitom význam lokálních studií opřených o genealogii pro postižení regionálních odlišností. Pro postižení celozemského vývoje přebírá údaje Otto Plachta a Ludmily Kárníkové, že roku 1618 žilo v Čechách 1,7 miliónu obyvatel, roku 1650 že to bylo 0,93 miliónu, 1,56 miliónu roku 1692 a 1,94 miliónu roku 1754. Z nich mu vychází, že v 18. století průměrný roční přírůstek obyvatelstva značně poklesl. Zatímco před rokem 1692 podle něho činil 1,4 %, v letech 1692-1754 jen 0,35 %, takže autor mluví přímo o stagnaci. Podle autora, odvolávajícího se na studii A. R. Varkonyiové, ke stagnaci v první polovině 18. století přispěla významně i emigrace do Uher po odchodu Turků. Stagnace trvala až do konce sedmileté války, pak nastal opět růst (roku 1789 měly již Čechy 2,92 miliónu obyvatel, roční přírůstek činil v této době 1,3 %).

Rychlý růst obyvatelstva Rokytnice nad Jizerou do roku 1723 byl podle autora do značné míry založen na přistěhovalectví. Autor to dokládá následujícími čísly: mezi dětmi pokřtěnými v letech 1767-1784 bylo 59,4 % chlapců a děvčátek, jejichž rody byly v mužské linii ve vsi usazeny již před třicetiletou válkou. Na příchozí z let 1618-1654 připadalo 7,3 %, na příchozí v letech 1655-1688 té bylo 19 %, na imigranty z let 1689-1723 připadalo 7,4 %, na děti přistěhovalců po roce 1723 připadalo 4,3 % a na cizí 2,4 %. Kdyby nebylo přistěhovalectví, poklesl by podle Donthova propočtu roční přírůstek obyvatelstva v letech 1654-1723 z 2,5 % na 1,8 % (což je stále o něco více než celozemský průměr) a v letech 1723-1788 z 1,2 % na 1,1 %. Na poklesu po roce 1723 se podle autora podílelo vystěhovalectví jen z menší části. Hlavní příčinu hledá v poklesu plodnosti. Autor srovnává kohortu 72 žen vdaných v letech 1713-1722 s kohortou 55 žen vdaných v letech 1733-1742 a zjišťuje, že průměrný počet dcer, které se jim narodily v průběhu jejich života, klesl z 3,5 na 3,0. Mortalita v době před uzavřením sňatku a podíl neprovdaných žen (48 %) se při tom nezměnily. Čistá míra reprodukce klesla z $1,71 \pm 0,22$ na $1,47 \pm 0,17$. Tomu odpovídá pokles přirozeného přírůstku z 1,8 % na 1,3 %. V důsledku průmyslového charakteru Rokytnice a okolí žilo roku 1702 ve zkoumaném neúrodném cípu jilemnického panství na 1 km² v průměru 29,5 obyvatel (celozemský průměr byl 30,5). Roku 1788 však to již bylo 72,4 osob. To byla hustota blízká hodnotám udávaným pro lidnaté severočeské kraje, zatímco celozemský průměr tehdy činil jen 58,6 %.

Považovali jsme za užitečné reprodukovat všechny základní údaje shromážděné H. H. Donthem, protože jsou nesporně mimořádně cenné. I když čísla uváděná Otto Plachtem a Ludmilou Kárníkovou pro 17. a 18. století jsou dnes přijímána s jistou rezervou, dokládají novější domácí studie, autorem nezmiňované, že v 18. století skutečně u nás došlo ke snížení tempa růstu obyvatelstva. H. H. Donth se zasloužil svými výpočty, opírajícími se o důkladné znalosti genealogické, že můžeme nahlédnout poněkud hlouběji do mechanismu konstatovaných změn. Škoda jen, že se nezabýval také původem migrantů a národnostní příslušností přistěhovalců. Jména, která uvádějí jím publikované konšelské a gruntovní knihy, naznačují, že vedle Němců se na osídlování okolí Rokytnice v menší míře podíleli i Češi. I když na čísla získaná na základě četnosti výskytu českých a německých příjmení nelze přisáhat, přece jen by si otázka zasloužila alespoň drobnou poznámku.

Jak jsme již řekli, je Donthova práce cenná tím, že umožňuje lépe postihnout mechanismus populačního vývoje českých zemí v 17. a 18. století. Teprve větší množství obdobně koncipovaných studií by však mohlo dát o charakteru zmiňovaných procesů větší jistotu. Čísla pocházející z jediné lokality, byť mimořádně lidnaté, jsou přece jen dosti nízká a tudíž ne zcela reprezentativní. Další studie by rovněž mohly napomoci

k lepšímu poznání regionálních diferencí a potvrdit nebo modifikovat některé autorovy hypotézy, např. o významu emigrace do Uher v 18. století. I tak je ovšem Donthova práce neobyčejně cenná, přinejmenším jako podnět k dalšímu rozvoji demografického bádání.

Eduard Maur

Soupis poddaných podle víry z roku 1651 - Loketsko. Zpracovala a úvod napsala Eliška Čáňová.

Praha, Státní ústřední archiv 1993, 337 s.

Vydáním soupisu poddaných podle víry z roku 1651 pro Loketsko zahájil Státní ústřední archiv Praha edici cenného pramene možno říci evropského významu. Ten je dán jak bohatstvím samotného pramene, tak i možností kombinovat jeho údaje s údaji prvního českého katastru - berní ruly. Samotný soupis umožňuje studovat věkovou a socioprofesionální strukturu populace, typologii rodin a domácností, národnostní a náboženské poměry. V kombinaci s berní rulou pak lze tyto aspekty prohloubit o studium majetkových poměrů a zemědělské a řemeslné výroby v jednotlivých oblastech Čech. Závěrečné relace o stavu jednotlivých far, připojené na závěr seznamu každého panství, navíc umožňují lépe poznat i institucionální základnu rekatolizace.

Sám název pramene, tak jak se tradičně vžil v naší literatuře, je vlastně poněkud matoucí. Nejde totiž o soupis poddaných, ale všeho obyvatelstva s výjimkou vojska a kléru. Najdeme tu tedy jak svobodné obyvatele venkova (vrchnost, vrchnostenští úředníci, zaměstnanci při hutích a pod.), tak i obyvatele měst včetně měst královských, pokud tento soupis podala (např. Kolín). Naskytá se proto otázka, zda pro edici neměl být zvolen spíše název *Soupis obyvatelstva podle víry*, věrněji vystihující obsah pramene. Název *Soupis poddaných* totiž může snadno vést k záměně za skutečné poddanské seznamy v patrimoniálních archívech a navíc vyvolat mylný dojem, že v prameni jsou evidováni vskutku jen poddaní (v literatuře se skutečně s takovým tvrzením můžeme setkat).

Pro první svazek edice byl vydán editorkou Eliškou Čáňovou *Loketský kraj*, jehož soupisy v kombinaci s berní rulou zpracoval již roku 1935 R. Schreiber, aniž by ale využil všechny možnosti, které pramen ke studiu nabízí (stranou ponechal například problematiku rodiny). Kromě seznamů z Loketska v hranicích z roku 1651 byly do edice zahrnuty i seznamy pro panství Nejedek a pro část panství Sokolov, které byly enklávou sousedních krajů uvnitř Loketska. Celkem tak byly do edice pojatý seznamy z 38 panství. Ty pokrývají velkou většinu kraje a zároveň evidují i děti do 12 let, což jinde není tak běžné. Chybějí seznamy ze sedmi panství, z jednoho královského města (Karlových

Varů) a z osmi královských horních měst a městeček. Absence hornických center lze vzhledem k jejich specifickému výrobnímu zaměření a z něho vyplývající sociální skladbě obzvlášť litovat.

Zpracování seznamů z Loketska se řídí rámcovými pravidly platnými pro celou edici. Pramen je vydáván v původním znění, jež je v Loketsku vesměs německé. Texty popisů far jsou zkracovány o opakující se pasáže (např. titulatury), jinak jsou vydávány in extenso. Vlastní jména jsou transliterována, vynechávány jsou jen zdvojené souhlásky, pokud nemají žádnou funkci. Poddanství a náboženská příslušnost jednotlivých evidovaných osob jsou přepisovány ustálenými zkratkami a značkami, postavení v rodině a zaměstnání, eventuálně funkce (purkmistr ap.) jsou uváděny doslovně. Pokud jsou v originálu zřetelně odděleny jednotlivé rodiny, je totéž provedeno i v edici. Názvy panství (na rozdíl od názvů vsí a měst) jsou uváděny v dnešní úřední, tj. české podobě.

Edice je opatřena úvodem, kde je stručně charakterisován geografický a ekonomický ráz kraje (zde bychom uvítali poněkud podrobnější informaci), popsány zvláštnosti pramene a nastíněny možnosti jeho využití. Eliška Čáňová tu věnuje zvýšenou pozornost zejména typologii rodin na Loketsku, již před časem sama věnovala několik studií. Jsou tu vyloženy i ediční zásady. Orientaci v edici umožňuje místopisný rejstřík, uvádějící dobové i dnešní názvy vsí a panství. Škoda jen, že v edici chybí obsah, z něhož by bylo jasné pořadí jednotlivých panství, a mapka, která by ukázala, které části kraje jsou seznamem pokryty a kde soupis chybí.

Důkladně připravená edice soupisu podle víry je nesporně mimořádné závažným edičním počinem a lze ji jen uvítat. Umožní jednak uchránit originál pramene před přflišným používáním, zejména ze strany genealogů, a současně usnadní statistické zpracování pramene historiky, historickými demografy a filology. Všichni proto s netrpělivostí čekáme na další svazky a přitom chceme doufat, že edici nepotká podobný osud, jaký kdysi postihl vydávání berní ruly.

Eduard Maur

Evropská žena dvacátého století

Histoire des femmes en Occident 5, Le XXe siècle. Pod redakcí Françoise Thébaudové.

Paris, Plon 1992, 629 s.

Teprve nedávno se pražští čtenáři mohli seznámit ve vědeckých knihovnách s posledním svazkem velké pětisvazkové edice *"Historie žen na Západě"*, o níž soubornou recenzi přinesla *Historická demografie 16*. Tam již bylo uvedeno, že v čele rozsáhlého díla, na němž se podílelo 68 autorů, či spíše autorek, je společně s *Michelle Perrotovou* jeden z nejznámějších žijících historiků středověku *Georges Duby*. V každém

z pěti svazků se opakuje předmluva těchto dvou vydavatelů k celému dílu. Říká se v ní, že teritorium, na něž omezují Západ, je především *Středomoří a oblast Atlantiku*. Pokládali by za užitečné, kdyby se k jejich dílu připojila další o ženách Východu a Afriky. Ty by však už nemohli napsat Evropané. Vždyť i historii žen západoevropského civilizačního okruhu, jak ji pětisvazkové dílo podává, nepokládají vydavatelé za syntetizující, nýbrž jen za jakýsi pokus užít pro dané téma metod současné evropské historiografie, která jednak musí čelit porůznu vyslovovaným pochybnostem o postizitelnosti historické reality, jednak cítí potřebu srovnat své vědecké výsledky s pohledem ostatních humanitních věd na historickou problematiku.

V podobném duchu vyzněla i předmluva *Françoise Thébaudové* k pátému svazku *"Historie žen na Západě"*, který je věnován ženě od první světové války do konce 80. let našeho století. K tomuto období si vytváří vlastní modely situace žen nejen historiografie, nýbrž i psychologie, sociologie, antropologie, demografie a v neposlední řadě i současné západní feministické hnutí. Srovnání s těmito modely měla zřejmě na mysli *Françoise Thébaudová*, když ukončila předmluvu pátého dílu ohrazením, že soubor nejrůznějších pohledů na situaci žen v nedávné historii nemíjí být závazným hlediskem, z něhož jediné lze problém pozorovat, nýbrž nabídkou obohacení tohoto pohledu, který ztěžá kdy může být všeobjímající vzhledem ke komplexitě sociálních procesů.

Lyonská historička *Françoise Thébaudová*, která je považována za specialistku pro historii ženy ve 20. století, je autorkou i speciálních úvodů ke čtyřem oddílům, do nichž je rozdělena složitá a barvitá tematika ženské otázky patrně proto, aby se vzájemně značně vzdálená témata vůbec nějakým způsobem utřídila vzhledem k předmětu bádání. Prvním z oddílů s příznačným názvem *"nacionalizace"* žen se daří udržet pozornost čtenáře osmi kapitol, napsaných osmi autorkami, ve střehu střídáním pohledů na evropskou ženu v různých zemích v první polovině 20. století. *Thébaudová* do tohoto oddílu napsala obsáhlou stať o ženě za první světové války. Vychází v ní z dosti rozšířeného názoru mezi západoevropskými sociology, že válka přinesla neočekávaný zlom nejen ve vývoji feministického hnutí, nýbrž i v situaci té většiny evropských žen, která o feminismus nikdy nedhala a snad o něm ani nikdy v životě neslyšela. Úplně ztroskotala představa předválečných feministek, že ženy zvrátí válečnou politiku mužů a uhájí mír. Naopak veřejné mínění žen se zcela ztotožnilo s nacionalistickými postoji válčících mocností. Ženy se tím ovšem nevyhnuly válečnému strádání, které bylo hluboce ovlivněno strádáním jejich mužů, synů a bratrů. Na jedné straně vynikl nepřeklenutelný rozdíl mezi pohlavími, když nepřítomné, zmračené, padlé muže nebylo možno v životě žen nikterak nahradit, avšak na druhé straně se ženám otevřela poprvé možnost, ba nutnost zastupovat muže téměř ve všech jejich mírových zaměstnáních.

Poválečná žena se tedy velmi odlišovala od ženy předválečné. Nepotřebovala už feminismus k tomu, aby si uvědomila změnu svého postavení ve 20. století. V historii evropského feminismu je období let 1920-1960, tedy včetně druhé světové války, považováno za jakýsi klid zbraní. Mezi dvěma světovými válkami evropské ženy poprvé od nepaměti začaly nosit krátké sukne a krátké vlasy, čímž navenek vyjadřovaly diskontinuitu s předválečným stavem. Oč vše v meziválečném období šlo, pokoušejí se v prvních osmi kapitolách pátého svazku *"Historie žen"* osvětlit *Nancy F. Cottová* ve stati o *"moderní ženě"* a amerikanizaci západní Evropy ve dvacátých letech, *Anne-Marie Sohnová* o prožívání dilematu mezi rodinou a zaměstnáním žen ve Francii a v Anglii, *Victoria de Grazia* o postoji italského fašismu k ženské otázce a k rodině v letech 1922-1940, *Gisela Bocková* o postoji německého nacismu k ženám, *Daniela Bussy-Genevois* o účasti španělských republikánek na protifrankistickém odporu, *Helène Ecková* o situaci francouzských žen za vichystického režimu a *Françoise Navaillová* o sovětském modelu postojů k ženě, rodině a k feminizmu v Sovětském svazu mezi dvěma světovými válkami.

O odraz změn v situaci evropských žen, jak se jevil v ženské kreativě i v pohledu na ženu v umění a v humanitních vědách, se pokoušejí další čtyři kapitoly, věnované *ženě a filosofii (Françoise Collinová)*, *ženě a kultuře na příkladu Francie v letech 1970-1990 (Marcelle Mariniová)*, *situaci žen v konzumní společnosti (Luisa Passerini)* a *obrazu ženy v očích světa i pohledem jí samotné (Anne Higonnetová)*. V třetím oddíle o zařazení přeměn v situaci ženy do velkých sekulárních trendů jsou věnovány tři kapitoly statutu ženy jako matky, občanky a zaměstnankyně. *Gisela Bocková* se zabývá problémem ženy a chudoby a postoje státu k podpoře mateřství v letech 1890-1960, *Nadine Lefauchurová* krizí rodiny ve druhé polovině 20. století a novou politikou demokratických států v podpoře mateřství, *Rose-Marie Lagrave* výchovou ženy pro povolání či pro rodinu v letech 1918-1945, zklamáním z rovnoprávnosti v zaměstnání v letech 1945-1975 a úsilím o využití rozdílů mezi pohlavími pro lepší uplatnění ženy na pracovním trhu v letech 1975-1990.

Poslední oddíl a poslední čtyři kapitoly pátého svazku jsou věnovány tomu, co se od ženy z konce 20. století očekává, či co pro ni je v současné době v sázce. Podle *Mariette Sineau* je to účast žen na formování politických systémů, která v budoucnosti nejen poroste, ale může i změnit postoj společnosti k demokratizaci těchto systémů. *Yasmine Ergasová* se zamýšlí nad důsledky nové vlny feminismu v letech 1960-1980. *Yolande Cohenová* ukazuje kanadský příklad podílu žen na formování "národní" politiky určité populace. *Jacqueline Costa-Lascoux* se na závěr zabývá některými problémy současných biologických věd ve vztahu k právním systémům dotýkajícími se práva matky

na dítě či dítěte na život, vzniklými v souvislosti s perspektivou vzniku lidského zárodku "in vitro". I když zdaleka ne všechny autorky pátého svazku byly historičkami, jejich společné dílo je prezentováno jako výsledek historické vědy. Je nesporné, že řada pohledů na ženu dvacátého století, zejména pokud se týká umění, filosofie či kulturní oblasti vůbec, chybí v modelech sociologů rodiny či demografů a antropologů. Pokud se však jedná například o vysvětlení, oč vlastně jde současnému feminizmu nebo v čem spočívá krize současné západní rodiny a čemu je přičítána průměrná naděje na delší život současných žen než mužů, budou se muset budoucí historikové, až se budou zabývat 20. stoletím, obrátit spíše k hypotézám sociologů a demografů.

Pavla Horská

Květoslava Haubertová - Gustav Hofmann - Ladislav Lešický: Soupis západočeských urbářů. 2. pol. 13. století - 1773.

Pro Státní oblastní archiv v Plzni vydala NAVA, Plzeň 1993, 286 str. + 8 obr. příl.

Po jiných archívech přistoupil nyní i Státní oblastní archiv v Plzni k vydání soupisu urbářů ze západních Čech. Soupis zachycuje urbáře od druhé poloviny 13. století až do roku 1773, kdy urbaniální reforma zcela změnila starší povinnosti poddaných. Stejně jako A. Kalný, autor jihočeského soupisu, i západočeští autoři se omezují jen na urbáře ve vlastním slova smyslu a nezahrnují do soupisu výběrčí a robotní rejstříky, dílčí cedule a popisy statků, které mají mnohdy k urbářům velmi blízko.

Soupis eviduje celkem 214 exemplářů, z nichž 146 je chováno v západočeských archívech. Urbáře jsou řazeny abecedně podle názvu příslušného statku, pokud existuje více urbářů z jednoho panství, jsou řazeny chronologicky. V popisu je uveden název a poloha panství, uložení urbáře se signaturou, původní název knihy, typ urbáře a datum jeho pořízení (včetně pozdějších přípisů). Poté následuje stručné shrnutí obsahu urbáře včetně termínů jednotlivých dávek, výčet lokalit (s uvedením paleografického přepisu místního jména), informace o jazyce knihy, počtu folií či stran, vnější popis, poznámky a doplňky, upozorňující např. na některé zajímavosti. Na závěr každého záznamu jsou uvedeny dosavadní edice pramene a literatura.

Soupis je vybaven osobním, zeměpisným a věcným rejstříkem. Ten je velmi podrobný, najdeme v něm např. informace o tom, které urbáře jsou zpečetěny, které připomínají svou stavbou listiny, ale i ojedinělé údaje o tom, kde se v urbáři setkáme s notovým záznamem nebo s řečtinou. Orientaci v soupisu usnadňují i dva přehledné seznamy urbářů, chronologický a abecední. U místopisného rejstříku uživatel ocení, že umožňuje dokonalou orientaci v někdejších německých názvech a navíc shromažďuje bohatý materiál toponomastický.

Evidované urbáře mají jako pramen význam zejména pro dějiny velkostatku a pro dějiny zatížení poddaného lidu vrchnostenskými dávkami. Pro demografa jsou cenné zejména urbáře středověké, po roce 1500 v jeho očích ustupuje tento pramen co do významu jiným typům, z demografického hlediska lépe využitelným, jako jsou soupisy obyvatel nebo matriky. Středověkých urbářů v soupise bohužel není mnoho. Je tu ale jeden cenný objev, dosud neznámý zlomek urbáře panství Chotěšev z roku 1385.

Vydání soupisu lze jen uvítat, nejen proto, že se jím badateli dostává do rukou cenná orientační pomůcka, ale i proto, že o jednotlivých urbářích podává téměř vyčerpávající informace. Lze přitom konstatovat, že byl připraven pečlivě. Základní fond západočeských urbářů jím byl v podstatě vyčerpán. Nelze ovšem vyloučit, že časem nás překvapí ještě některé objevy, zejména v archívech nacházejících se mimo západní Čechy.

Sestavovatelé zřejmě rezignovali na to pokusit se o evidenci západočeských urbářů nacházejících se v archívech mimo hranice České republiky, a to i v těch případech, kdy na ně upozorňuje literatura nebo kdy jsou dokonce vydány. I když rozšíření výzkumu na zahraniční archívy bylo v době přípravy soupisu obtížné a navíc by nikdy takový výzkum nemohl zajistit úplnost, mohlo být alespoň na známé případy upozorněno v poznámce nebo v úvodu. Mám tu na mysli zejména jeden z nejstarších západočeských urbářů a vůbec nejstarší urbář světského panství u nás, totiž urbář královského panství Tachov asi z let 1366-1368. Urbář tvoří součást tzv. salbuchu českých držav v Horní Falci, který byl zpřístupněn roku 1973 dokonalou edicí F. Schnelbögele a poté mnohokrát využit v naší mediévistice, zvláště L. Bobkovou. V soupisu nenalezneme ani urbář panství Chotěšev z roku 1668, uložený v Národní knihovně v Praze, o kterém se nedávno zmínil ve své studii J. Čechura. V poznámce snad měly být připomenuty i urbáře dnes nedochované, avšak známé z literatury, např. urbář panství Přimda z roku 1591. Býval uložen v městském archívu v Bělé nad Radbuzou a zmiňuje se o něm ve svých pracích K. Pöhnel.

Místopisný rejstřík je v zásadě spolehlivý. Občas se ovšem i do něj vloudila nějaká ta chybička, zvláště v případě zaniklých vsí, kdy si ostatně nikdy nemůžeme být zcela jisti lokalizací. Tak "*Czienino*" připomínané na panství Horšovský Týn roku 1587 (č. 55) není zaniklá osada, ale ves Lšelin, *Sedlec* na panství Chotěšev roku 1367 (č. 76, 77) není Sedlec u Starého Plzeňce, ale zaniklá středověká osada mezi Stodem a Střibrem, *Bukowa* na panství Zbiroh roku 1652 (č. 193) není Buková, okr. Plzeň-jih, ale stejnojmenná samota u Zbiroha, *Dürmaul* na panství Planá roku 1641 (č. 140) není Trnová, ale Drmoul. Na závěr soupisu je připojeno šest urbářů chovaných v klatovské pobožce Státního oblastního archívu Plzeň, které popisují panství ležící mimo území České republiky. Pět těchto statků leží v Rakousku, jeden v Polsku. Zejména u posledního z nich bychom uvítali přesnější lokalizaci.

Eduard Maur

Národnostní problémy v historii měst. Sborník příspěvků z konference uspořádané u příležitosti výročí české správy města Prostějova v Prostějově ve dnech 22. a 23. září 1992 Muzeem Prostějovska v Prostějově a Okresním archivem v Prostějově pod záštitou prostějovské městské rady.

Red. M. Kokojanová, Prostějov, Muzeum Prostějovska v Prostějově 1993, 228 s.

Stalo se u nás dobrým zvykem, že regionální instituce pořádají u různých příležitostí konference a symposia, jež svým tematickým záběrem podstatně přesahují daný region a jichž se účastí čelní odborníci oboru. Tak tomu je i v námi recenzovaném sborníku. Je v něm otištěno třicet příspěvků k dějinám národnostní problematiky v našich městech od středověku až do roku 1945. Jde tu samozřejmě především o vztah česko - německý, vedle toho i o problematiku židovskou. Těžiště leží v 19. a 20. století, ale jsou tu otištěny cenné příspěvky i pro dobu starší.

Většina příspěvků se týká problematiky politické a kulturní, část však má výrazně historicko - demografický charakter nebo alespoň v širším kontextu přináší zajímavá data demografická. Vynikající je shrnující a metodicky instruktivní stať *Jaroslava Mezníka a Ludmily Sulíkové* "Hlavní tendence národnostního vývoje českých a moravských měst ve středověku". *Zdeněk Háza* se ve své bohatě dokumentované stati "Češi a Němci v Krnově v letech 1523 až 1627" nezabývá jen problémem vymezeným názvem příspěvku, ale systematicky sleduje vývoj národnostní struktury širšího okolí Krnova, zvláště v souvislosti s novou kolonizací po depopulaci v 15. století a za třicetileté války. Historický demograf si se zájmem přečte i stať *Ivana Štarhy* "Jazyk na jihomoravských městských soudech v době předbělohorské" a stejně příspěvek *Miloslava Čermáka* "K otázce národnosti olomouckých řemeslnických cechů", ukazující na diskriminaci české národnosti v Olomouci v 15. - 16. století. Bohatý statistický materiál o poměru obou národností přináší stať *Jiřího Malíře* "Obecní samospráva a národnostní problematika na Moravě před rokem 1914 (Deset poznámek k 'boji o radnice' moravských měst)", *Marie Gawrecké* "Národnostní poměry ve městech rakouského Slezska před rokem 1914" a *Josefa Bartoše* "Města na národnostní hranici severozápadní Moravy v první polovině 20. století".

V souvislosti s národnostním vývojem ve městech se některé stati dotýkají i problému odlišného deklarování "obcovací řeči" před rokem 1918 a národnosti po tomto datu a dokládají, že tu před rokem 1918 existoval určitý tlak ve prospěch němčiny, který odpadl vznikem Československa. Všimá si toho zvláště *Ivo Hajn* ve stati "Česko - německé vztahy v Českých Budějovicích na přelomu 19. a 20. století", *Antonín Baruch - Eva Roklová* v příspěvku "K národnostní problematice města Příboru ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století", *Jiří Frajdl* v příspěvku "K otázce nacionalismu ve Svitavách" a zvláště *Miloš Trapl* ve stati "Národnostní otázka v moravských městech po vzniku

Československa". Stať *Jaroslava Horejska* "K problémům migrace obyvatelstva na střední Moravě ve druhé polovině 19. století" si všimá hlavně imigrace Židů do měst.

Lokální záběr mají příspěvky *Františka Čapky* "K národnostnímu obrazu města Brna v meziválečném období (s přihlédnutím k problematice školské)" a "Národnostní problémy v Pardubicích" od *Marty Kohárové*, která mj. pojednává o zajímavém problému asimilace Němců usazených na Pardubicku za raabizace. Do sborníku je zařazen i "Příspěvek k vývinu národnostnej a konfesionalnej štruktúry obyvateľstva Prešova" od *René Matloviče*. Jako celek má sborník velmi dobrou úroveň. Je třeba jen litovat, že některé příspěvky jsou vzhledem k účelu publikace až příliš stručné.

Eduard Maur

Leoš Šatava, Národnostní menšiny v Evropě. Encyklopedická příručka.

Praha, Ivo Železný 1994, 385 s. + 1 map. příloha.

V práci Leoše Šatavy se uživateli dostává do rukou velmi užitečná příručka, jakou již dávno postrádali. Její potřebnost je mimo jiné dána i ožívajícím nacionalismem některých etnických skupin v Evropě, vedoucím místy až ke krvavým konfliktům, stejně jako neinformovaností žurnalistů, kteří o těchto otázkách referují. Práce je členěna podle jednotlivých evropských zemí a teprve v jejich rámci jsou popisovány jednotlivé etnické skupiny. Tím však jsou některé z nich roztrženy a pojednává se o nich na více místech knihy. Tam, kde žije početně nejsilnější část dané skupiny, je připojen podrobnější výklad, týkající se skupiny jako celku, čímž je zmíněný nedostatek zčásti kompenzován, určitá nepřehlednost však zůstává. Oblast někdejšího Sovětského svazu s výjimkou Pobaltí není do příručky zahrnuta.

V jednotlivých evropských zemích jsou postupně popisovány čtyři různé kategorie etnických skupin: Etnika nemající vlastní státní útvar (např. Katalánci ve Španělsku nebo Ladinové v Itálii), etnika, která vytvořila svůj národní stát, který ale není totožný s popisovaným státním celkem (Maďari v Rumunsku), specifická společenství, u nichž obvykle chybí jeden i více znaků charakterizujících v obvyklém pojetí národ či národnost, která se nicméně výrazně vydělují na základě kulturních specifik, osobité historie apod. (Romové, Židé) a konečně nejvýraznější etnografické skupiny některých evropských etnik (Gegové a Toskové v Albánii apod.). Údaje týkající se několika populací nebo zemí či zahrnující více kategorií jsou navzájem propojeny odkazy.

U každého státu je rovněž uvedena jeho rozloha, počet obyvatel, hustota, hlavní město a úřední jazyk, krátká historie, celková charakteristika národnostního složení, přehled o demografickém vývoji. U jednotlivých etnických skupin je podána nejen jejich charakteristika, ale jsou tu také nashromážděny početné statistické údaje charakterizující jejich početní vývoj ve 20. století, a to s odkazem na prameny.

Přes jistou nepřehlednost, danou zvoleným členěním práce, nalezneme čtenář v Šatavově knize důkladné poučení o nejrůznějších aspektech soudobé etnické struktury Evropy. Najde tu i bohatou bibliografii jak národnostní problematice Evropy jako celku, tak k jednotlivým etnikům, Jistě by uvítal větší počet mapových náčrtů (např. pro Pobaltí), stejně jako hlubší pojmoslovný výklad v úvodu práce. Takové požadavky je ale možno vznášet na každou příručku tohoto typu, neboť ve všem nelze nikdy vyhovět. Podstatné je, že na rozdíl od některých předchůdců zpracoval L. Šatava svou příručku odpovědně, s hlubokou znalostí problematiky, o níž píše, a se snahou poskytnout čtenáři co největší počet spolehlivých informací. A to není málo.

Eduard Maur

Massimo Livi Bacci, A Concise History of World Population.

Cambridge, Massachusetts/Oxford, England, Blackwell 1992, 220 s.

Vývoj světové populace je téma, které je trvale aktuální a přitahuje pozornost nejen demografů. Na rozdíl od většiny ostatních však demografy nezajímá jen dnešní stav, ale spíše příčiny, jež vedly k tomu, že v současné době se rychlost početního růstu světové populace řadí k nejzávažnějším globálním problémům lidstva.

Anotovaná práce patří k těm, které pouze nekonstatují a nepopisují dějiny vývoje obyvatelstva. M. Livi Bacci je profesorem statistiky na universitě ve Florencii; mimo jiné je i autorem monografií o vývoji plodnosti v Portugalsku a v Itálii, podílel se na mezinárodních projektech výzkumu poklesu plodnosti v Evropě. Je tudíž z historickodemografickou problematikou dobře obeznámen. Anotovaný titul však psal v době, kdy byl předsedou Mezinárodní unie pro vědecký výzkum populace, s jiným záměrem - upozornit na potřebu vědomého omezení početního růstu obyvatelstva naší planety; takové jednání nepovažuje za nic nového nebo neobvyklého a k celé práci přistoupil právě z tohoto hlediska. Jeho práce vyšla v roce 1989 v italštině a rychlý překlad do angličtiny je dokladem nejen aktuálnosti tématu ale i autorovy invence.

V úvodní kapitole autor nastiňuje charakter lidské reprodukce a jevy společné reprodukci lidí a jiných živočichů, včetně sklonu k rychlým výkyvům v početnosti jednotlivých druhů a snahy o udržení rovnováhy mezi početností a zdroji. Naznačuje, jak se na početním růstu podílí úroveň plodnosti a úroveň úmrtnosti a na rozdíl v charakteru reprodukce mezi různými populacemi, soudobými i historickými. Početní růst lidských populací dává do souvislosti s omezeními, které představují určité typy životního prostředí.

Autor konstatuje, že se zpravidla rozlišují tři velké cykly ve vývoji světového obyvatelstva: období od nejstarší doby do počátku neolitu, od neolitu do průmyslové

revoluce a od průmyslové revoluce do současnosti. Pro tyto cykly je charakteristický jen velmi mírný početní růst, spíše je lze charakterizovat jako období, v nichž je udržována určitá mez počtu obyvatelstva, která odpovídala využitelným zdrojům. V rámci uvedených cyklů však existují ve vývoji jednotlivých populací nepravidelnosti, střídají se období růstu se stagnací nebo úpadkem. Tyto výkyvy souvisejí s tím, jak jednotlivé populace dokáží čelit vnějším nepřízním (klimatu, epidemickým chorobám, nedostatku potravin), jak se dokáží přizpůsobit novým podmínkám respektive zda mohou své teritorium opustit nebo rozšířit. Zvláštní význam má z tohoto hlediska volba věku, v němž se uzavírá manželství (což je zpravidla počátek reprodukční fáze života). Před počátkem vědomého omezení počtu dětí v rodině ovlivňovala plodnost manželství respektive přežití novorozenců jiná omezení, např. sexuální tabu, délka kojení, četnost potratů a různých typů infanticidy. Autor zdůraznil, že úroveň plodnosti se významně uměle omezovala vždy, jakmile společnost pocítovala příliš silný populační tlak (podrobně tuto tézi rozvíjí na příkladu Irska a Japonska zhruba v 18. století). Přechodné fáze mezi velkými cykly se podle autora vyznačují přerušením obtížně zachovávané rovnováhy mezi populací a zdroji a jsou to období relativně krátkodobého ale výrazného zrychlení početního růstu.

Na základě poznatků archeologů, paleodemografů, historiků a ekonomů seznamuje M. Livi Bacci čtenáře se základními rysy populačního vývoje od nejstarších populací, se strategiemi prvních zemědělských civilizací i s důsledky střetu odlišných populací. Zamýšlí se nejen nad okolnostmi, které spolupůsobily na početní růst obyvatelstva, ale i nad těmi, jejichž důsledkem byl prudký pokles. Z tohoto hlediska věnuje zvláštní místo velkým epidemiím moru, které ve středověku postihly Evropu a způsobily v některých oblastech na přelomu 14. a 15. století pokles počtu obyvatelstva o 30-40 %. Do širšího kontextu zařazuje tragické důsledky rozšíření nakažlivých chorob zavlečených z Evropy mezi původním obyvatelstvem Ameriky, Austrálie a Oceánie. Všimá si, jak jednotlivé populace řešily tlak na zdroje.

Stranou neponechává ani názory současníků na otázky populačního vývoje a jejich odraz v různých doktrínách, v ideologii, v ekonomických názorech. Upozorňuje, že vliv demografického růstu na ekonomický vývoj zemědělských populací zůstává otevřený a nevyřešený. Podle jednoho názoru je demografický růst v zásadě negativní, neboť porušuje poměr mezi fixními či omezenými zdroji (půda, nerostné suroviny) a populací a vede ke vzestupu chudoby. Druhý názor naopak předpokládá, že demografický růst stimuluje lidskou tvořivost k překonávání nevýhod způsobených omezenými zdroji. Na předpokladu zmenšujících se zdrojů při rostoucí populaci byla založena Malthusova a Ricardova stanoviska a lze jej použít i na nezemědělské prostředí. Livi Bacci shromáždil materiál, podporující jeden či druhý přístup, a to jak z historie, tak ze současnosti.

Zvláštní pozornost věnuje autor překonání fáze prudkého početního růstu provázejícího průmyslovou revoluci, zejména zkušenosti z vývoje v Evropě a dalších rozvinutých zemí, kde se již početní růst obyvatelstva zastavil. I když autor vědomě upouští od stanovení příčinných vztahů mezi populací a ekonomikou, upozorňuje na několik faktorů, provázejících demografický růst, které spíše urychlovaly než zpomalovaly vývoj, přinesly každému dalšímu jedinci větší možnosti. Tyto faktory člení do třech kategorií: na čistě demografické faktory (pozitivní vliv prodloužení délky života a stejně tak i poklesu plodnosti na zkratku lidského života), faktory rozsahu a velikosti vůbec (pozitivní význam vzestupu počtu obyvatelstva pro rozšíření trhu a z toho pramenící účinky na produktivitu jednotlivých hospodářských odvětví) a hromadění poznatků a technologický pokrok (i při stejném procentu důvtipných osob či vynálezců je těchto více, je-li populace četnější). Přitom souhlasí s názorem, že početní růst obyvatelstva, jakkoli patřil v minulosti často k pozitivním jevům ve vývoji populací, v budoucnu již tuto roli hrát nemůže.

Neméně pečlivě si Livi Bacci všímá i situace v zemích, které nazývá chudými, za které považuje všechny ostatní mimo Evropu, Severní Ameriku, Austrálii, Nový Zéland a Japonsko. Analyzuje jejich vývoj v posledních zhruba dvou stech letech (změny v úmrtnosti, úroveň plodnosti) a porovnává je s dnešními vyspělými zeměmi v době předchozí. Velmi podrobně popisuje především situaci v úrovni plodnosti, neopomíjí význam populační politiky. V těchto pasážích se snaží zodpovědět i otázku, proč v řadě těch nejchudších zemí přetrvává vysoká úroveň plodnosti spolupůsobící na další prohlubování jejich chudoby. Pro přetrvávající vysokou úroveň plodnosti má čtyři vysvětlení: v nejchudších zemích i nízká úroveň produktivity dětské práce má pro rodiče pozitivní bezprostřední efekt, rodiče stále považují děti za jakousi garanci své vlastní ekonomické situace ve stáří, kulturní tradice si žádá početnou rodinu, neboť kontinuita generací je výrazem hluboce zakořeněných náboženských principů, a konečně neznalost metod omezování porodnosti, nedostupnost antikoncepčních prostředků a neadekvátní lékařská a zdravotní péče může vést k vysoké úrovni plodnosti i tehdy, když si rodiče menší rodinu přejí. Posilovat bariéry poklesu plodnosti může rovněž legislativa kontrolou šíření různých prostředků nebo metod antikoncepce.

V závěru práce se Massimo Livi Bacci dotýká budoucnosti, respektive důsledků dalšího růstu počtu obyvatelstva. Vychází z projekcí Spojených národů do roku 2010. Nestaví se přitom ani na stranu optimistů ani na stranu pesimistů, přijímá však tézi o konečnosti zdrojů, které pro lidstvo skýtá Země. Vzhledem k tomu, že růst populací byl v minulosti zpravidla regulován uměle (i Malthusova doporučení na omezení populačního růstu patří do této kategorie) předpokládá nutnost budoucího zastavení respektive i snížení růstu světové populace. Kontrolu početního růstu proto považuje za

zcela relevantní postoj k této problematice - považuje ji za adekvátní součást strategie globálního přežití.

Aby mohl dojít k tomuto závěru, použil Livi Bacci výsledků dnes již stovek historicko-demografických studií pokrývajících rozsáhlý horizont časový i prostorový. Svě stručně dějiny lidstva podložil datově, a to nejen globálními čísly, jež jsou více méně odhady, ale především výsledky monografií zaměřených na výzkum reprodukce obyvatelstva v minulosti, kde ne nevýznamnou roli hrají výsledky rekonstrukcí rodin, které jsou dnes k dispozici nejen pro evropské populace. Myslím, že lze bez nadsázky říci, že jde o realizaci záměru, s nímž před čtyřiceti lety historickodemografický výzkum začínal: důkladným rozbořením reprodukce starých populací umožnit rozpoznat dlouhodobé tendence populačního vývoje a na základě tohoto poznání se lépe orientovat ve složité současnosti.

Ludmila Fialová

Seznam autorů příspěvků tohoto sborníku

Jana BERÁNKOVÁ, Havlíčkův Brod
Jana BRABENCOVÁ, Historický ústav AV ČR, Praha
Helena BREUEROVÁ, Státní ústřední archiv, Praha
Eliška ČÁŇOVÁ, Praha
Lumír DOKOUPIL, Filosofická fakulta Ostravské university
Ludmila FIALOVÁ, Sociologický ústav AV ČR, Praha
Pavla HORSKÁ, Komise pro historickou a sociální demografii, Praha
Petr JANČÁREK, Pedagogická fakulta UJEP, Ústí nad Labem
Eduard MAUR, Filosofická fakulta UK, Praha
Ludmila NESLÁDKOVÁ, Filosofická fakulta Ostravské university
Dagmar PÍŠOVÁ, Ústav jazykové a odborné přípravy UK, Praha

<i>Obsah</i>	
Úvod.....	5
<i>Edice</i>	
<i>Eduard Maur - Dagmar Píšová, Sčítání konzumentů soli v Čechách roku 1702. Edice Pramene</i>	7-67
<i>Stati</i>	
<i>Jana Beránková, Demografický vývoj města Kouřimi v letech 1650-1850</i>	69-104
<i>Lumír Dokoupil - Ludmila Nesládková, K základním tendencím vývoje populace Moravy od třicetileté války do revoluce 1848</i>	105-114
<i>Jana Brabencová, Přirozený pohyb obyvatelstva v obci Vráž v letech 1601-1850</i>	115-126
<i>Ludmila Fialová, K vývoji obyvatelstva přirozenou měnou v českých zemích v 17. a 18. století</i>	127-166
<i>Petr Jančárek, Sňatky v Zubrnících v 19. století (Zpráva o archivním průzkumu)</i>	167-178
<i>Rozhledy</i>	
<i>Eliška Čáňová, K počtu far v Čechách v 17. a 18. století</i>	179-181
<i>Helena Breuerová, Mezinárodní intenzivní kurs historické demografie v Paříži</i>	182-183
<i>Pavla Horská, Konference o migracích v Evropě v Santiagu de Compostela</i>	184-188
<i>Bibliografie české historické demografie za léta 1990-1993</i>	189-199
<i>Kronika</i>	201-202
<i>Zprávy</i>	203-225

Contents

Introduction

<i>Eduard Maur - Dagmar Píšová, Count of salt consumers in Bohemia, 1702. Edition of the source</i>	7-67
<i>Jnana Beránková, Demographic development in the town of Kouřim between 1650 and 1850</i>	69-104
<i>Lumír Dokoupil - Ludmila Nesládková, On the basic trends in Moravia's population development since the Thirty Years' War until the 1848 revolution</i>	105-114
<i>Jana Brabencová, Population change in the village of Vráž between 1601 and 1850</i>	115-126
<i>Ludmila Fialová, To the population change in the Czech Lands in the 17th and 18th centuries</i>	127-166
<i>Petr Jančárek, Marriages in the village of Zubrnice in the 19th century (Report on archival research)</i>	167-178
Materials	
<i>Eliška Čáňová, To the number of parsonages in Bohemia in the 17th and 18th centuries</i>	179-181
<i>Helena Breuerová, International intensive course of the historical demography in Paris</i>	182-183
<i>Pavla Horská, Conference on migrations in Europe - Santiago de Compostela</i>	184-188
<i>Bibliography of the Czech Historical Demography for the years 1990-1993</i>	189-199
<i>Chronicle</i>	201-202
<i>Reviews</i>	203-225

Název	Historická demografie 18
Vydavatel	Sociologický ústav AV ČR
Místo a rok vydání	Praha 1994
Počet stran	228
Náklad	300 výtisků